

Denk **Wijzer**

Thema: De multiculturele polder

ChristenUnie en tolerantie

Multiculturele ontwikkelingen

Moslims als partners

Gedualiseerde collegeonderhandelingen

1

JAARGANG 2

STUDIEBLAD VAN HET WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
EN DE BESTUURDERSVERENIGING VAN DE CHRISTENUNIE

 ChristenUnie

DenkWijzer
studieblad van de ChristenUnie
jaargang 2, nummer 1, februari 2002

Oplage: 3100
ISSN-nummer: 1568-5845

DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de *mr. G. Groen van Prinsterer stichting*) en de bestuurdersvereniging van de ChristenUnie.

DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan overige geïnteresseerden.

U kunt abonnee worden van *DenkWijzer* voor € 13,50 per jaar (jongeren tot en met 25 jaar betalen slechts € 9,-). Voor een klein bedrag extra bent u echter al donateur van het Wetenschappelijk Instituut (€ 25,- per jaar, jongeren € 13,50). U krijgt daarvoor naast vijf nummers van *DenkWijzer* ook ongeveer vijf boekjes/boeken en informatie over congressen, activiteiten e.d..

DenkWijzer verschijnt op de eerste zaterdag van februari, april, juni, oktober en december
**Deadline kopij volgende nummer:
4 maart 2002**

Redactie:

J.P. de Vries (hoofdredacteur), Kars Veling, Arie Slob, Tineke Huizinga, Roel Kuiper, Rienk Janssens, Marco Boers en Erik van Dijk (eindredacteur).

Vormgeving:

Douglas Design, www.douglasdesign.nl

Druk:

Drukkerij de Bunschoter b.v., Bunschoten
Tel.: 033-2997999, info@bunschoter.nl

Uitgave, redactie en administratie:

Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie
Postbus 439 • 3800 AK AMERSFOORT
Tel.: 033 - 422 69 60
Fax: 033 - 422 69 68
Email: denkwijzer@christenunie.nl
of wi@christenunie.nl
<http://wi.christenunie.nl>

DenkWijzer verwelkomt bijdragen van lezers. Wilt u voor afspraken over vorm en inhoud van te voren contact met ons opnemen?

Copyright ChristenUnie 2002

Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

Religie als bindmiddel

Door J.P. de Vries, hoofdredacteur

Het thema 'multiculturele samenleving' is actueel geworden door de instroom van nieuwe inwoners van niet-Europese afkomst. Zij verschillen van de 'Hollandse kaaskoppen' in etnisch, godsdienstig en cultureel opzicht. Dat is althans de algemene beeldvorming.

Een van deze drie punten van verschil gaat echter niet voor elke allochtoon op. Zo bevinden zich onder de Zuid-Molukkers, Surinamers, asielzoekers uit Afrika veel medechristenen. Een aparte categorie zijn de vreemdelingen die hier te lande tot het christendom overgaan. Waarom denken we bij allochtonen meteen aan moslims? Dat zal komen doordat de grootste groep wordt gevormd door Turken en Marokkanen die in de jaren zestig en zeventig als 'gastarbeiders' hierheen zijn gehaald. Oorspronkelijk was hun verblijf als tijdelijk bedoeld, maar dat pakte anders uit. Hoewel de werving allang is stopgezet, vindt nog steeds immigratie plaats, door het gebruik om een echtgenoot of echtgenote uit het land van herkomst te halen. Daardoor blijft ook het inburgeringsprobleem urgent, omdat deze nieuwelingen zich weer aan de Nederlandse taal en cultuur moeten aanpassen. Ook christelijke immigranten hebben uiteraard tijd nodig om in te burgeren, maar het is onmiskenbaar dat dit in hun geval met minder aanpassingsproblemen gepaard gaat. Zij zullen - net als vele autochtone christenen - moeite hebben met de seculiere trekken in de Nederlandse cultuur. Toch vinden ze gemakkelijker aansluiting bij Nederlanders, zeker wanneer zij zich aansluiten bij een Nederlandse kerkelijke gemeente. Ook de vele allochtone kerkgemeenschappen - in de Amsterdamse Bijlmer zijn er meer dan veertig! - passen zich opmerkelijk goed aan.

Burgemeester Cohen van Amsterdam vroeg in zijn nieuwjaarstoespraak expliciet om aandacht voor de rol van religie in zijn stad, die door de meeste Nederlanders toch vooral met secularisatie wordt vereenzelvd. Voor allochtonen, zo had Cohen gemerkt, speelt religie vaak een grote rol, die als bindmiddel in de samenleving niet onderschat mag worden. „De integratie van sommige bevolkingsgroepen in onze samenleving verloopt nu eenmaal via hun godsdienst. Willen we de dialoog met elkaar gaande houden, dan moeten we hoe dan ook de religieuze infrastructuur erbij halen. Zonder moskeeën, tempels, kerken en synagogen lukt het niet.”

Gegeven het feit dat religie zo'n belangrijke factor is in integratie en inburgering, rijst de vraag of die niet een grotere rol zou kunnen spelen in het toelatingsbeleid. Idealiter zouden moslims die asiel nodig hebben, dat moeten zoeken in moslimlanden. Het probleem is echter dat die minder aantrekkelijk zijn dan het (in islamitische ogen verdorven) Westen. Voor christenen zou in ons land een ruimhartiger beleid gevoerd kunnen worden, vooral als ze afkomstig zijn uit landen zonder godsdienstvrijheid. Uiteraard zou een dergelijk beleid zo vorm gegeven moeten worden dat er geen sprake is van discriminatie en evenmin pseudo-bekeringen aantrekkelijk gemaakt worden. Deze beide voorwaarden maken de speelruimte klein. Maar dat neemt de waarde van deze insteek niet weg.

Opmerking bij het vorige nummer:

In het interview met Eija-Riitta Korhola staat dat de leden van de Eurofractie (ChristenUnie en SGP) in het Europees Parlement volgens haar "geen enkele invloed hebben". Achteraf heeft mevrouw Korhola aangegeven dat zij eigenlijk bedoelde te zeggen, dat de Eurofractieleden niet de invloed hebben die ze verdienen. Graag wilden wij deze nuancering aan u doorgeven.

*'De vreze des
HEREN is het begin
der wijsheid en het
kennen van de
Hoogheilige is
verstand'*

(Spreuken 9 vers 10)

De multiculturele polder

Door Erik van Dijk, eindredacteur

"Zo energiek als Nederland 'de sociale kwestie' van weleer te lijf ging, zo gelaten wordt nu gereageerd op het achterblijven van hele generaties allochtonen en op de vorming van een etnische onderklasse. Waarom denken we het ons te kunnen veroorloven generaties immigranten te zien mislukken en een verondersteld reservoir aan talent onbenut te laten? En waaraan ontnemen we het vertrouwen dat alles wel op zijn pootjes terecht zal komen? De maatschappelijke vrede wordt ernstig bedreigd."

Publicist Paul Scheffer in zijn geruchtmakende artikel 'Het multiculturele drama' in NRC Handelsblad, 29 januari 2000

WegWijzer bij het thema

*Studie door A. Rouvoet
over de visie van de
ChristenUnie op tolerantie,
godsdienstvrijheid en de
multiculturele samenleving*

4

*Interview met Forum-
directeur Ahmed
Aboutaleb over allerlei
multiculturele
ontwikkelingen*

8

*Korte studie door
R. Kuiper met feiten
over immigratie en
minderheden*

11

*Studie door C. Rentier
over tolerantie ten opzichte
van moslims in Nederland*

12

*Studie door A. Th. van
Deursen over de
godsdienstige overtuiging
van Oranje-bruiden in de
loop der eeuwen*

14

*Verder aandacht voor het
thema in De Aftap,
DenkKader, Accent,
BoekenWijzer en
WebWijzer.*

Kijk voor een complete inhouds-
opgave op de achterkant (p.32)

Het is precies twee jaar geleden dat het 'essay' van Paul Scheffer veel stof deed opwaaien. Op zijn analyse van het 'drama' volgde een heftige discussie tot ver buiten de opiniepagina's van het NRC. Er werd zelfs een debat in de Tweede Kamer aan gewijd!

U vindt het - volgens het NRC 'oude' - dossier van die maandenlange discussie over de multiculturele samenleving op dit internetadres:

www.nrc.nl/W2/Lab/Multicultureel/inhoud.html (zo, dat hoeft alvast niet meer in WebWijzer op pagina 31, want daar staat al zoveel interessants in...)

Één van de belangrijkste opposanten van Paul Scheffer indertijd was Ahmed Aboutaleb, directeur van FORUM, het instituut voor multiculturele ontwikkeling (voorheen: het Nederlands Centrum Buitenlanders). In dit nummer van DenkWijzer vindt u een uitgebreid interview met hem.

Na de aanslagen op 11 september j.l. is de discussie over de multiculturele samenleving weer opgelaaid, maar wel met een aantal nieuwe dimensies, waaronder het fundamentalisme.

Deze keer lagen ook de christenen af en toe onder vuur. Er werd gezegd of - vaker - gesuggereerd dat orthodoxe christenen stiekem net zo fundamentalistisch en intolerant zijn als radicale moslim- of hindoe-groeperingen. Vooral de SGP heeft het in de afgelopen tijd moeten ontgelden (mede omdat voor hun de 'vrouwenkwestie' er ook nog eens doorheen speelde).

De hoogste tijd dus voor een themanummer van DenkWijzer over de Nederlandse multiculturele samenleving, over godsdienstvrijheid en tolerantie!

De toon van dit nummer wordt gezet door André Rouvoet, lid van de Tweede Kamer voor de ChristenUnie. Hij heeft al veel gepubliceerd en gedebatteerd over dit onderwerp. Met vijf stellin-

gen zet hij de positie van de ChristenUnie scherp neer.

In dit nummer ook een studie over een onderdeel van de discussie over de multiculturele samenleving: de islam. Cees Rentier spitst dit toe op de relatie tussen christenen en moslims.

Weten wij wel genoeg over deze grote groep in onze samenleving? Staan wij genoeg voor ze open?

Na het essay van Paul Scheffer en de daaruit voortvloeiende discussie is er heel veel geschreven over de multiculturele samenleving. Een selectie van boeken vindt u op vier volle pagina's: een bespreking van het recente WRR-rapport over immigratie op p. 11 (inclusief feiten en een inzichtelijke tabel), en recensies en signalementen van vijf boeken in BoekenWijzer op p. 28,29 en 30.

In een poging een link te leggen tussen het thema van dit nummer en de nieuwste mijlpaal in de geschiedenis van het Koninklijk Huis der Nederlanden, heeft historicus Van Deursen een studie geschreven over de relatie tussen godsdienst en Oranje-huwelijken in de afgelopen eeuwen.

Naast alle multiculturele en godsdienstige bespiegelingen in dit nummer, is er nog één studie waarvoor ik uw aandacht wil vragen. Dat is de Studie Lokale Overheid over een voor gemeenteraadsleden, wethouders en burge-meesters zeer belangrijk onderwerp: de college-onderhandelingen. Straks na de gemeenteraadsverkiezingen van 6 maart gaan die weer van start. Deze keer zijn ze extra interessant, spannend en misschien ook wel extra moeilijk, omdat meteen na de verkiezingen de dualisering van het gemeentebestuur in werking treedt. Doe er uw voordeel mee.

Als tolerantie geen deugd is...

Door mr. A. Rouvoet, lid van de Tweede Kamer voor de ChristenUnie

Er zijn weinig onderwerpen waarover de afgelopen jaren zoveel is gezegd en geschreven als de kwestie van de tolerantie. Zonder te pretenderen daar geheel nieuwe dingen aan toe te kunnen voegen, wil ik in dit artikel het licht laten vallen op enkele aspecten van deze thematiek die mijns inziens tot dusverre onderbelicht zijn gebleven. Daartoe wil ik een vijftal stellingen poneren en daar vervolgens - noodzakelijkerwijs kort - op ingaan.¹

Als uitgangspositie kies ik voor de volgende typering van de in deze DenkWijzer centraal staande begrippen, die in hun onderlinge samenhang het kader van dit artikel² vormen:

In een christelijk-politieke benadering is godsdienstvrijheid een recht, tolerantie een deugd, en multiculturaliteit een maatschappelijke realiteit; integratie speelt zich af op het snijvlak van deze drie waarden.

1. Tolerantie en relativisme horen minder vanzelfsprekend bij elkaar dan dikwijls wordt aangenomen.

De eigenlijke, oorspronkelijke betekenis van tolerantie is die van een regulerend principe in een samenleving die gekenmerkt wordt door pluraliteit en verscheidenheid, in het bijzonder ten aanzien van de diepste overtuigingen, van geloof, levensbeschouwing en waarheidsopvatting. Het is mijn oprechte overtuiging dat, gegeven de geweldige verscheidenheid in culturen en religieus-ethische levensbeschouwingen, tolerantie en geestelijke vrijheid onmisbaar zijn wil de wereld leefbaar zijn en blijven. Immers: waar de verdraagzaamheid jegens andere culturen of religies niet wordt opgebracht, krijgen geestesdwang, oorlog, vervolging en etnische zuivering hun kans en vervallen samenlevingen tot machtsstrijd en chaos.

Daarbij is de kern van tolerantie vanouds dat men accepteert dat anderen over de waarheidsvraag een andere opvatting hebben en daarom ook anders handelen. In *Tolereren of bekeren* schreef ik hierover het volgende: "Dat is dus echt 'to agree to disagree' en in een democratische rechtsstaat spreken we daarover in termen van grondrechten. Tolerantie in die betekenis zou ik een teken van beschaving willen noemen. Dat ligt anders waar erkenning en honorering van pluraliteit overgaat in relativisme. Daarbij wordt het feit van de verscheidenheid in opvattingen en (religieuze) overtuigingen verheven tot de norm en worden alle antwoorden die op 'de marktplaats van ideeën' worden gegeven op de meest

fundamentele levensvragen tot principieel gelijkwaardige opties verklaard. Hier krijgt de tolerantie een andere gedaante; zij verwordt tot een neutraal soort ruimdenkendheid, ja tot onverschilligheid tegenover de waarheidsvraag: er is niet zoiets als een overkoepelende, absolute en objectieve waarheid, maar slechts een veelheid van subjectieve waarheden."

Ik zou de stelling willen verdedigen dat werkelijke tolerantie alleen kan worden opgebracht door wie uitgesproken opvattingen huldigt, weet wat hij gelooft en waar hij (voor) staat. De pure relativist – zo die al bestaat – is het met niemand eens, maar ook met niemand oneens; wat valt er dan eigenlijk te tolereren? Met andere woorden: in een relativistische cultuur is tolerantie zinledig en zinloos; deze deugd krijgt pas betekenis als keerzijde van 'absolute' overtuigingen. Als die ontbreken, is tolerantie geen deugd, hooguit een uiting van gemakzucht ...

2. Net als iedere andere deugd is tolerantie geen rustig of vrijblijvend bezit; zij vergt altijd een prijs, vraagt onderhoud en een bewust omgaan met haar betekenis.

Uit het voorgaande vloeit voort dat tolerantie in zekere zin altijd een prijs heeft. Voor wie werkelijk overtuigingen heeft, geldt dat tolerantie altijd 'au' doet. Tolerantie is niet onproblematisch; het is niet een afstandelijk constateren dat er andersdenkenden zijn, waaraan je schouderophalend voorbijgaat, omdat je er geen last van hebt. Het aanvaarden dat anderen op wezenlijke punten anders denken en handelen gaat alleen de onverschilligen gemakkelijk af. Ware tolerantie is niet passief, maar actief, vraagt iets van ons en heeft altijd een element van 'pijn lijden' in zich.

Geen misverstand: die prijs moet de tolerantie ons waard zijn. Er is in een in levensbeschouwelijk opzicht pluriforme samenleving namelijk geen alternatief dan het met dwang opleggen van de eigen overtuiging aan anderen. Het is voluit bijbels om de weg van dwang af te wijzen. Hier hebben we ons te laten gezeggen door het bijbelwoord 'niet door kracht, noch door geweld'³ en

door de gelijkenis over tarwe en onkruid⁴. Daarom ook aanvaardt de ChristenUnie de godsdienstvrijheid; niet defensief, als verzekering van de eigen toekomst, maar principieel, als ware tolerantie. En dan niet slechts in restrictieve zin van gewetensvrijheid, maar in de betekenis van geestelijke vrijheid in ruime zin. Zoals gezegd: dat is niet altijd eenvoudig, daar kun je als christen aan lijden, pijn over voelen, maar het is intussen wel essentieel vanuit een bijbelse visie op mens en samenleving. Christenen zullen dan ook nooit luchthartig over tolerantie spreken. Want het accepteren van andere opvattingen over waarheid en de diepste levensvragen gebeurt in het besef dat er slechts één Waarheid is: Jezus Christus en die gekruisigd. Vrijheid van godsdienst en religieuze pluraliteit mogen dan een gegeven zijn en gevat worden in termen van fundamentele rechten, ze zijn - in de diepste zin van het woord - niet zaligmakend! Daarom is het voor een christen - ook in zijn politieke verantwoordelijkheid - als het goed is onmogelijk om over tolerantie en pluriformiteit te spreken zonder tegelijk doordrongen te zijn van de noodzaak van getuigenis, evangelisatie en zending. Met oog voor de onderscheiden ambten en verantwoordelijkheden zal een christen-politicus in gemeenteraad of Tweede Kamer vanuit zijn principes pal staan voor de godsdienstvrijheid en de tolerantie, terwijl hij als lid van zijn kerkelijke gemeente deelneemt aan het werk van de evangelisatie- of zendingscommissie. Hoe paradoxaal het ook mag klinken, beide vloeien voort uit één en dezelfde overtuiging. Tolerantie is voor een christen onopgeefbaar, maar nooit het laatste woord: het gesprek en het getuigenis, gericht op het behoud van de ander, worden er niet door

afgesneden. We zouden zelfs kunnen zeggen dat tolerantie - mits goed verstaan - de belangrijkste voorwaarde vormt voor de echte communicatie over dingen die er werkelijk toe doen!

3. Met hun protesten en acties tegen opvattingen en uitspraken van islamitische leiders zijn nogal wat aanhangers van het multiculturalisme door de mand gevallen.

Wie de discussie over tolerantie - zoals die met name in de afgelopen jaren in de politiek is gevoerd - overziet, zal een merkwaardige tegenstrijdigheid kunnen ontdekken bij uitgerekend diegenen die zich voorstaan op hun tolerantie. Het waren namelijk vooral de in moreel opzicht liberale - om niet te zeggen 'libertijnse' - politici, die zich in het publiek in ferme bewoordingen hebben uitgelaten over opvattingen die hen onwelgevallig waren. Het meest in het oog springende thema was homoseksualiteit, waarover eerst van christelijke zijde (Simonis, Velema, Van Dijke) en later uit islamitische hoek (El Moumni, Haselhoeff) opvattingen kenbaar werden gemaakt die door anderen als kwetsend of zelfs discriminerend werden ervaren. Nu is het op zichzelf niet onbegrijpelijk dat in een samenleving waarin verschillende religies en levensbeschouwingen naast elkaar bestaan, een geloofsopvatting van de één door de ander als onbegrijpelijk, aanstootgevend of erger wordt ervaren. De cruciale vraag is echter of dat voldoende reden is om zo'n opvatting (en het daaraan uiting geven in woord of geschrift) dan maar te verbieden. In een rechtsstaat als de onze hebben we een zorgvuldige pro-

cedure voor het beantwoorden van deze - legitieme - vraag: via rechterlijke toetsing van de wijze waarop gebruik is gemaakt van de grondwettelijke rechten van vrijheid van godsdienst en meningsuiting. Het is zeker waar dat de uitoefening van deze fundamentele rechten kan botsen met het eveneens fundamentele recht op vrijwaring van discriminatie. Het is de rechter en alleen de rechter die bij zo'n veronderstelde botsing van grondrechten uitmaakt welk recht in de gegeven omstandigheden voorrang behoort te krijgen. Daarbij kunnen tal van factoren een rol spelen: de positie van betrokkenen, de gekozen bewoordingen, de context van de uitspraken, enz.

Wat mij in de hele discussie vooral is opgevallen is dat het met name enkele fervente aanhangers van wat ik zou willen noemen de ideologie van de multiculturele samenleving (in onderscheid dus van multiculturaliteit als feitelijkheid, als een maatschappelijk gegeven) waren die zich opwierpen als verdedigers 'door dik en dun' van het non-discriminatiebeginsel ten koste van de vrijheid van godsdienst en de vrijheid van meningsuiting. Het meest pregnant kwam dit tot uitdrukking in de motie die in november j.l. door de woordvoerders van de 'paarse' partijen, onder aanvoering van D66-Kamerlid Dittrich, bij de behandeling van de Justitiebegroting werd ingediend en waarin het kabinet werd opgeroepen om de verhouding tussen de genoemde grondrechten nader aan te geven. Meer nog dan in zijn toelichting tijdens het debat, maakte Dittrich in een artikel in *Trouw* van 17 november 2001 duidelijk wat hem drijft: "De laatste tijd wordt de rust in het tolerante Nederland regelmatig verstoord door imams die grievende uitspraken doen over homoseksuelen." Een oplossing voor deze ergerlijke verstoring van de paarse polderrust heeft hij ook: "De positie van homoseksuelen hoort met de kennis en ervaring van deze tijd bekeken te worden. (...) De uitleg van de Koran dient daarop aangepast te worden." Duidelijker kan het niet gezegd worden: een traditioneel gehuldigde religieuze opvatting over homoseksualiteit moet wijken voor 'moderne' inzichten, de godsdienstvrijheid legt in de confrontatie met het non-discriminatiebeginsel het loodje. Want - aldus Dittrich - "tussen de grondrechten vrijheid van meningsuiting, vrijheid van godsdienst en vrijheid om niet gediscrimineerd te worden ligt een niemandsland met daarin een mijnenveld." Zijn voorstel komt erop neer dit mijnenveld onschadelijk te maken door hem onwelgevallige opvattingen uit te bannen; niet door ze te bestrijden via het democratisch debat, maar simpelweg door ze te verbieden. Mij dunkt is juist het aanvaarden en het respecteren dat anderen andere opvattingen hebben, daaraan uiting geven en ernaar handelen, één van de pijlers van onze democratische rechtsstaat en een basisvoorwaarde voor het debat. De benadering van Dittrich en de zijnen komt er zo ongeveer op neer dat 'iedereen de

vrijheid heeft om de mening van de meerderheid te uiten'. Wie daarvan afwijkt, krijgt het verwijt onverdraagzaam te zijn. Dat maakt deze opvatting ook tot zo'n gevaarlijke: het voor een pluriforme democratische rechtsstaat essentiële uitgangspunt van 'we agree to disagree' is verlaten en daarmee is de bijl aan de wortel van een tolerante samenleving gelegd. Het is goed ons te realiseren dat we samenlevingen met een dergelijke van staatswege opgelegde hiërarchie van opvattingen gewoonlijk als dictaturen beschouwen ...

Je kunt niet beide willen: én een multiculturele en multi-religieuze samenleving, én het via een verbod o.i.d. inperken van fundamentele grondrechten om te voorkomen dat niet door iedereen gedeelde opvattingen kenbaar worden gemaakt. Door voor het laatste te pleiten zijn er nogal wat zogenaamde multiculturalisten en relativisten ontmaskerd als ideologisch-absolutistische uniformisten!

4. Voor wie weet wat tolerantie werkelijk inhoudt kan '11 september' geen breuklijn vormen in de houding ten opzichte van moslims.

Het is onmiskenbaar dat de verhouding tussen 'het westen' en 'de islam' (vergeef me de generalisering) onder spanning is komen te staan door de verschrikkelijke gebeurtenissen van 11 september. Bleek die spanning in veel opzichten (en op veel plaatsen in de wereld) goed beheersbaar, toch waren er ook uitingen van wraak, van onbeheerste en ook ongerichte woede. Dat betekent ook dat over het vraagstuk van de integratie van moslims in westerse samenlevingen méér gezegd moet worden dan voorheen. Het valt niet te ontkennen dat de aanslagen aan dat vraagstuk in zekere zin een dimensie hebben toegevoegd, waarbij vurig te hopen valt dat de wijsheid wordt opgebracht om de repercuties zoveel mogelijk te beperken.

Toch meen ik in het kader van het thema van dit artikel kort te kunnen zijn over '11 september'. Immers, als we tolerantie verstaan als wat ze in haar wezen is - een accepteren dat anderen over waarheid en de diepste

levensvragen andere opvattingen hebben en daarom ook anders handelen -, dan is het ondenkbaar dat zieke geesten ons met hun terroristische misdaden anders zouden kunnen doen denken over tolerantie. Tolerantie ziet niet op daden als deze, die de vrijheid aantasten. Tolerantie heeft juist positieve betekenis voor de vrijheid: zij waarborgt vrijheid van anderen in plaats van haar te bedreigen of zelfs te vernietigen!

In het besef dat dit voor sommigen makkelijk neergeschreven woorden lijken, zou ik toch staande willen houden dat de gebeurtenissen van 11 september niet van invloed behoren te zijn op ons denken over tolerantie of op de praktijk van het samenleven van de cultuur van het westen (meer specifiek de christelijke cultuur) en de islam.

Het is ook in dit licht dat ik met bezorgdheid kennis heb genomen van de pleidooien van een aantal politici om straffer op te treden tegen fundamentalistische moslims die zich schuldig maken aan discriminerende handelingen of uitingen. Zoals hiervoor gesteld hebben we in Nederland een zorgvuldige procedure met bijpassende straffen voor situaties waarin mensen bepaalde uitlatingen als kwetsend of discriminerend ervaren. We moeten oppassen dat we in de nasleep van 11 september orthodoxie, fundamentalisme, onverdraagzaamheid en zelfs terrorisme als vanzelfsprekend in elkaars verlengde gaan zien en daarmee de tolerantie zelf op het spel zetten!

5. De feitelijke religieus-culturele pluraliteit mag niet leiden tot een moreel-indifferente neutraliteit bij de overheid of pluralisering van onze rechtsorde.

Dat brengt mij tenslotte bij de vraag of het geen aanbeveling zou verdienen om een extra stap te zetten met het oog op de integratie van moslims en daartoe meer dan tot dusverre ruimte te maken voor andere religies. De meest opmerkelijke bijdrage over deze kwestie is afkomstig van SGP-senator Holdijk, die in dit opzicht de punten van de erkende christelijke feestdagen en de ambtseed noemde als terreinen waar 'christelijk Nederland' zou moeten willen inschikken voor de moslim-medelanders in onze multiculturele samenleving.

Dit standpunt mag verrassend heten, waar tot dusverre de ChristenUnie en de SGP zich eensgezind hebben gekeerd tegen vergelijkbare pleidooien van anderen. Zo herinner ik mij de discussie met toenmalig minister Dijkstal van Binnenlandse Zaken, die tijdens een debat een lans brak voor het ter discussie stellen van de zondag als publiek erkende rustdag en eigenlijk het liefst zag dat we naast de Zondagswet ook een 'Zaterdagswet' en een 'Vrijdagswet' zouden krijgen, voor respectievelijk onze joodse en islamitische landgenoten. (Overigens zegt die zelfde Dijkstal nu, in een interview in *Elsevier* van 5 januari, dat het idee van de PvdA om Hemelvaartdag in te ruilen voor een islamitisch feest een heel slecht idee

is: "Daar moeten we natuurlijk niet aan gaan tornen, waarom zouden we? (...) Ik ben er zeer op tegen." Het kan kennelijk verkeren.)

De erkenning van de godsdienstvrijheid is voor mij onopgeefbaar. Deze heeft echter – net als alle in de Grondwet erkende fundamentele grondrechten – eerst en vooral betrekking op de vrijheidssfeer van burgers die door de overheid in haar handelen in acht genomen moet worden. Grondrechten maken deel uit van een bepaald nationaal bestel, een rechtsorde, met een eigen geschiedenis, waardoor zij gestempeld is. Er is geen reden om geforceerd te streven naar een in alle opzichten 'gepluraliseerd' rechtssysteem, waarin alle in de samenleving voorkomende religies en levensbeschouwingen zich in gelijke mate kunnen herkennen. Dat mag dan politiek-correct lijken, het is tegelijk onhistorisch, ongewenst, praktisch gezien onrealistisch en geen wezenlijke bijdrage aan de integratie.

Ik zeg daar wel iets bij. Wat de ambtseed betreft: daar is wat mij betreft wel aanleiding om ons te bezinnen in de richting die ook door Holdijk wordt gewezen. Daar gaat het immers niet primair om het rechtsbestel en de publieke ordening, maar om een persoonlijke eed met – zeker! – een publieke betekenis. Daar ligt ook een verschil met de kwestie van de feestdagen. Nu moet Holdijk worden toegegeven dat tegen het 'afstaan' van bijv. een tweede feestdag goed beschouwd geen zware principiële bezwaren in stelling zijn te brengen. In dit opzicht is er weer een groot verschil met de discussie over de zondag. Tegelijkertijd valt mijns inziens niet serieus vol te houden dat de integratie van moslims in ons land en in onze cultuur er werkelijk mee gediend is als we 2e Pinksterdag 'afschaffen' en in plaats daarvan één islamitische feestdag (laten) kiezen die voor erkenning als vrije dag in aanmerking komt. Ik heb geen enkele behoefte om hierover denigrerend te doen, maar het heeft toch iets weg van het toewerpen van een kluitje om een bevolkingsgroep tevreden te stellen.

Wat hiervan zij: met tolerantie heeft het weinig tot niets te maken. Want dat gaat, zoals we zagen, over het *wezenlijk* ruimte bieden aan andere overtuigingen, zelfs (of beter: juist) als die afwijken van de onze. Dan is tolerantie een deugd.

- 1 Ik maak hierbij vrijmoedig gebruik van wat ik eerder hierover heb geschreven, met name in mijn bundel *Politiek met een hart* (oktober 2000), het essay *Tegen het relativisme de waarheid* (NRC-Handelsblad van 17 oktober 2000), in het themanummer van 'Radix' over het moreel relativisme (december 2000), het opinie-artikel *De (in)tolerante samenleving – Is er nog ruimte voor geestelijke vrijheid?* in het Friesch Dagblad van 22 mei 2001 en in de CSFR-bundel *Tolereren of bekeren* (2001).
- 2 De titel van deze bijdrage ontleen ik aan het boek van de Amerikaanse hoogleraar Stan D. Gaede. In zijn *When tolerance is no virtue* gaat hij precies in op de thema's die ook in dit nummer van 'DenkWijszer' centraal staan: godsdienstvrijheid, tolerantie, integratie en de multiculturele samenleving.
- 3 Zacharia 4:6
- 4 Matth. 13: 24-30

Multiculturele ontwikkelingen

Door Benjamin Anker en Roel Kuiper

“Op maandag 17 december is Forum gesloten in verband met het suikerfeest.” Dat was het eerste dat wij te horen kregen, toen wij contact zochten met Ahmed Aboutaleb, directeur van Forum, het Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling te Utrecht. Forum zet zich volgens de website in “voor een multiculturele samenleving waarin mensen uit verschillende bevolkingsgroepen een gelijkwaardige positie innemen en elkaar respecteren.” Forum doet veel aan beleidsadvisering van de overheid. We hadden een boeiend gesprek met Ahmed Aboutaleb.

Na 11 september is de discussie weer opgelaaid over het belang van gemeenschappelijke normen en waarden, en de mate waarin de westerse publieke waarden gedragen worden door de verschillende bevolkingsgroepen. Hoe beoordeelt u deze discussie?

Die discussie is vals. In de eerste plaats is er geen reden voor overdreven bezorgdheid. Deze discussie spitst zich toe op moslims, maar kijk nu eens naar de manier waarop Nederlandse moslims zich na de aanslagen gedragen hebben. Volmaakt rustig. Er is niet eens een demonstratie geweest. De reacties van mensen waren mijns inziens gematigd. Voor zover mensen zich scherp hebben uitgesproken, hebben ze duidelijk willen maken dat ze ontevreden waren over het buitenlands beleid van de Verenigde Staten. Dat is iets heel anders dan het goedkeuren van de aanslagen zelf. De suggestie dat hierdoor de integratie van moslims in Nederland dan ook aan de rand van de afgrond zou zijn gekomen, is een volstreekte vervalsing van de werkelijkheid. Daar doe ik niet aan mee.

In uw blad Contrast is kort na de aanslagen het resultaat van een enquête gepubliceerd, waaruit naar voren kwam dat bijna de helft van de ondervraagde moslims ‘begrip’ had voor de aanslagen. Wilt u beweren dat deze resultaten een vertekend beeld geven van de werkelijkheid?

Nee, dat wil ik niet. Er is iets anders aan de hand. Een multiculturele samenleving betekent: competente burgers. Burgers die zoveel kennis van zaken hebben dat ze hun mond open doen, en dus ook bereid zijn standpunten in te nemen die niet de mijne zijn. En dat doen ze. Ze maken daarbij gebruik van hun grondwettelijke vrijheden, door een opvatting te hebben over politieke en maatschappelijke vraagstukken. Sterker nog, ze hebben het lef een opvatting te verdedigen die niet door een meerderheid van de bevolking wordt gedeeld. Daar is niets mis mee in het Nederlands bestel. Daar voeden we onze kinderen toch toe op? Een multiculturele samenle-

ving moet dat kunnen verdragen. Dat moet je niet zien als gevaar. Ik vind het geweldig dat het kan, los van de inhoud van de verkondigde mening. Net zoals het voor andere minderheden winst is mee te kunnen praten over onderwerpen als euthanasie en abortus. Het feit dat een relevant deel van de Nederlandse bevolking God heeft ‘begraven’, en zich niets gelegen laat liggen aan de Bijbel of de Koran, wil nog niet zeggen dat de meningen van de mensen die daaraan wel een ordeningsmechanisme voor hun leven ontleen volstrekt belachelijk zijn. Ze mogen voor hun standpunt uitkomen.

Wat dat aangaat kunt u vanuit christelijke hoek uiteraard op sympathie rekenen, nu christenen inmiddels ook een minderheid vormen. Toch is er wel een verschil tussen onze groepen op het gebied van integratie. Het onlangs gepubliceerde WRR-rapport ‘Nederland als immigratiesamenleving’ wijst op de noodzaak om de banden tussen nieuwe groepen en hun land van herkomst af te bouwen. In het bijzonder wordt daarbij gekeken naar de problematiek van imams die elders zijn opgeleid en de grenzen aan gezinshereniging. Wat vindt u van het voortduren terugvallen op het land van herkomst?

Dat is in het geheel geen belemmering voor integratie. Integratie is het best te vergelijken met het invoegen op een snelweg. Daarbij zijn een paar regels van belang. De invoeger moet volgens de regels van het land waar hij in wil voegen te werk gaan. Dat is een eis aan de nieuwkomer. Maar deze nieuwkomer kan nooit invoegen als de rest van het verkeer hem geen ruimte biedt. Integratie is een tweezijdig proces. Die definitie van integratie is wel van belang, omdat bij integratie vaak wordt gekeken naar wat de allochtoon allemaal moet doen, maar niet naar de rol van de ‘zittende’ bevolking. Als we kijken naar wat allochtonen moeten doen om erbij te horen, dan zijn er mijns inziens twee kernindicatoren om te meten hoe de integratie vordert: de participatie op de arbeidsmarkt en de prestaties in het onderwijs. Op

Voordat Ahmed Aboutaleb (1961) in 1998 directeur werd van Forum was hij manager van de Sector Communicatie en Publicatie van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Andere voorgaande functies waren Hoofd van de afdeling voorlichting van de Sociaal-Economische Raad en voorlichter van staatssecretaris Simons en minister d'Ancona. Tevens is hij als verslaggever/presentator werkzaam geweest voor diverse media. Ahmed Aboutaleb is moslim.

beide gebieden zijn de laatste zes jaar spectaculaire ontwikkelingen te zien. Nogmaals, de suggesties die na 11 september links en rechts worden gewekt over het mislukken van de integratie is het simpelweg ontkennen van deze spectaculaire veranderingen. Te roepen dat het slecht gaat met de integratie is gewoon niet in overeenstemming met de feiten.

Succes in het onderwijs is ook mede afhankelijk van het kunnen beleven van je eigen cultuur. Hier ligt een parallel met het bijzonder onderwijs zoals we dat binnen het christelijk bevolkingsdeel al heel lang kennen. Toch hebben verschillende politici zich niet positief uitgelaten over islamitische scholen, vanwege het gevaar van segregatie en een te sterke band met het land van herkomst.

Ik vind dat je als land binnen de gegeven mogelijkheden instrumenteel moet zijn om mensen in staat te stellen op eigen benen te staan. Ik vind het bijna immoreel om

te zeggen tegen mensen dat ze hun land van herkomst maar moeten vergeten. Mensen moeten ook de ruimte krijgen om daar affiniteit mee te willen hebben. Een band met het land van herkomst staat integratie in een nieuw vaderland absoluut niet in de weg. Mensen hebben het fundamentele recht een gezin te vormen zoals zij dat willen, en het grondwettelijk recht het onderwijs voor hun kinderen te kiezen dat zij juist achten. Indien daaraan wordt gemorrelt, gaan we selectief shoppen in de Grondwet. En dat weiger ik pertinent. Mijn oordeel over islamitisch onderwijs is in deze niet eens relevant. Het is niet aan de overheid of aan mij mensen te gaan adviseren op welke wijze ze van hun grondrechten gebruik moeten maken.

U gebruikt het woord 'affiniteit' in deze context. Veel mensen zullen het met u eens zijn dat dit op zich integratie niet in de weg zal staan. Maar is het probleem niet dat in de praktijk de band met het land van herkomst en haar cultuur veel verder gaat dan alleen 'affiniteit', vooral als het de invloed van imams aangaat?

Laten we het probleem van de imams eens bij de kop nemen. Jarenlang hebben wij gepleit voor het denken over de opleiding van imams in Nederland. Vanuit de scheiding van kerk en staat is daar niet op gereageerd. De moslims moesten het zelf maar oplossen: dit hadden de christenen immers ook gedaan. Daarbij wordt echter wel een ding vergeten. De christenen hebben in dit land een historie van eeuwen, en hebben in zekere zin ook een bruidsschat van de overheid meegekregen. Menig kerkelijk gebouw krijgt nu nog geld onder het mom van Monumentenzorg. Moslims, hindoes en boedhisten beginnen vanaf nul. Je begint dus vanuit een grote achterstand. Zij moesten het dus zelf doen, en nadat moslims een tijdlang in – laat ik het zo maar noemen – schoenendozen hebben gebeden, besloten ze zelf grote financiële offers te gaan brengen en daarnaast hun hand op te gaan houden bij sjeiks in Saoedi Arabië, Koeweit en Qatar. Over dat laatste zegt de PvdA dan opeens: 'daar moet een einde komen!' Dat past je als overheid helemaal niet! Het is noodgedwongen dat ze daar geld en imams vandaan halen, nu de Nederlandse overheid besloten heeft ze het helemaal zelf uit te laten zoeken. Ik ben zelf goed thuis in deze wereld, maar ik ken geen enkel moskeebestuur in dit land dat graag iemand uit Marokko zou laten overkomen als er een Nederlands geschoolde imam voor handen zou zijn. Het duurt jaren voor je zo iemand Nederland binnen kunt halen. Het worden van imam vereist simpelweg een studie vanaf het zesde jaar! Een imam die de Koran niet uit het hoofd

kent wordt niet geaccepteerd. Dit betekent dat kinderen op jonge leeftijd de Koran uit het hoofd te leren, en daarna volgt verdieping en vergelijking met andere godsdiensten, en je zult dus erg inventief moeten zijn wil je een Nederlandse imamopleiding op poten kunnen zetten. Maar deze kennis is in Den Haag nog lang niet doorgedrongen. Ik zou zelf het liefst snel een Nederlandse opleiding hebben, maar er zal nog wel een tijd op het aambeeld moeten worden gehamerd.

Recapitulerend kan dus gesteld worden dat integratie een dynamisch proces is, dat in de samenleving als geheel plaatsvindt. Sinds vier jaar is er een minister voor Integratie en Grotestedenbeleid, die zich specifiek met deze ontwikkelingen bezighoudt. Maar wat is nu eigenlijk de taak van de overheid in dezen?

De overheid moet vooral faciliteren. De Nederlandse overheid doet nu al heel veel, dat wil ik voorop stellen. Als het gaat om het bereiken van een situatie waarin allochtonen genoeg instrumenten in handen hebben om 'in te voegen', moet er wel veel werk worden verzet en een infrastructuur worden geschapen die dit mogelijk maakt. Waar de overheid echter geen invloed op heeft is de bereidheid van de bevolking om 'in te schikken'. Op dat vlak heeft de overheid alleen zachte instrumenten, zoals 'management by speech'. Dat betekent dat de belangrijkste stap tot integratie door immigranten zelf moet worden gezet.

Zou het, vanuit de gedachte dat integratie een tweezijdig proces is, een goed idee zijn om enkele christelijke publieke feestdagen zoals Tweede Paasdag en Tweede Pinksterdag in te ruilen voor feestdagen van andere religies?

Het is een groot teken van acceptatie dat dit, onder andere door kerken, is geopperd. Het geeft ook aan dat Nederland een van de voorlopers is op het gebied van minderhedenbeleid, maar Nederland is in dat opzicht natuurlijk niet af. Er wonen nu ongeveer een miljoen moslims in dit land. Wat doen we over twintig jaar, als deze groep blijft groeien? Dan zullen die mensen met een beroep op hun getal aanspraak maken op eigen publieke feestdagen. Het is dan ook zaak op dat vlak nu al de discussie te zoeken. Ik vind het te dramatisch om zulke ontwikkelingen te bezien als afbraak van de Nederlandse 'culturele grammatica', zoals mensen als Paul Cliteur wel beweren. Het is gewoon inherent aan de getalsmatige dynamiek van bevolkingsgroepen, zoals we in het verleden ook omslagen hebben gezien in Nederland.

In tegenstelling tot een aantal commentatoren na 11 september, lijkt u dus optimistisch te zijn over de Nederlandse situatie. Ziet u de toekomst wat betreft multiculturaliteit en integratie zonnig in, of is er een gevaar dat de Nederlandse situatie fragiel zal blijken als er meer van dergelijke incidenten plaatsvinden?

Ik ben optimistisch. Op het gebied van kennis, de belangrijkste voorwaarde voor het voortstuwen van een bevolking in de juiste richting, zijn er zeer goede ontwikkelingen. Hier moet we ook in de toekomst veel in blijven investeren. Net zo belangrijk is dat we onze kinderen bij brengen dat ze trots mogen zijn op wat ze van huis uit aan bagage meekrijgen. Sterker nog, je mag best vinden dat dat de beste bagage is. Als je maar wel beseft dat anderen ook het recht en de mogelijkheid hebben om te vinden dat ook zij de beste bagage hebben. Dat is een taak die wij in onze opvoeding aan kinderen moeten meegeven, en daar helpt geen Kok of Melkert of ChristenUnie aan. Het is een belangrijke conditie voor sociale samenhang. Een andere belangrijke conditie is de mate waarin in de toekomst nog meer mensen naar Nederland komen. Nederland kan niet veel meer behappen, het Nederlands absorptievermogen heeft wel zijn grenzen. Door heel veel nieuwe immigranten zal de druk in de oude wijken toenemen en zal het draagvlak voor de multiculturele ontwikkeling schade oplopen. Naarmate we erin slagen Europees een goed beleid te voeren voor asielzoekers en immigranten, zal het Nederlands beleid beter uit de verf komen.

Nederland als immigratiesamenleving

Door Roel Kuiper

Toen minister R. van Boxtel in het najaar van 1998 Nederland een 'immigratieland' noemde, gaf dat enige deining in de Nederlandse politiek. Niet betwist werd dat dit feitelijk het geval is, maar de vraag was of dit ook zo zou moeten zijn. We zijn nu drie jaar verder en de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid heeft een rapport uitgebracht onder de titel **Nederland als immigratiesamenleving**¹. Deze keer is niemand over de titel gevallen. Dat kan ook niet, want ze stoelt op de feitelijke constatering dat Nederland tot ver in de pas begonnen eeuw jaarlijks een migratie-overschot van ettelijke tienduizenden personen zal tellen.

Het nieuwe WRR-rapport gaat over vreemdelingen en minderheden in de Nederlandse samenleving. De WRR heeft op dit punt een reputatie op te houden. Het in 1979 verschenen rapport Etnische minderheden vormde de aanzet voor de ontwikkeling van minderhedenbeleid in de jaren tachtig. Het rapport Allochtonenbeleid uit 1989 legde de nadruk op participatie van minderheden aan de Nederlandse samenleving door arbeid en scholing. Na de 'welzijnsbenadering' van de jaren tachtig leidde dit rapport tot een beleidswijziging. Het pas verschenen Nederland als immigratiesamenleving geeft ook weer belangrijke aanbevelingen voor integratie van allochtonen.

Er is natuurlijk een relatie tussen vreemdelingen- en minderhedenbeleid. Nederland vangt asielzoekers op, die voor een deel in Nederland zullen blijven. Deze stroom blijft doorgaan, ook al bepleit de WRR een restrictief beleid en een actiever terugkeerbeleid. Daarnaast heeft Nederland zijn 'klassieke' groepen: Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen. Met name voor Turken en Marokkanen geldt dat hun aanwezigheid migratie van andere landgenoten stimuleert (gezinsherenigingen en huwelijken).

Opmerkelijk is echter dat niet deze 'klassieke' groepen het sterkst zullen groeien, maar de immigranten die via

een asielverzoek in Nederland terechtkomen. Zij vormen in de prognoses op den duur verreweg de grootste groep allochtonen (in 2050 meer dan 2 miljoen). Deze groep is divers (in 1998 ging het om 110 verschillende nationaliteiten) en hebben dikwijls ook een grote afstand tot de Nederlandse cultuur. 'Er zijn grote verschillen tussen Nederland en de landen van herkomst ...op het gebied van religie, visie op de maatschappij en de rol van de staat, het gezin, de gemeenschap en het arbeidsproces' (45). Uit het rapport kan verder worden opgemaakt dat deze groep ook economisch voorlopig in een zwakke positie blijft. Pas in de tweede of derde generatie, als hun kinderen opleidingen hebben genoten, kunnen ze economisch een bijdrage leveren. (102).

Het rapport stelt geen opzienbarende veranderingen voor op het gebied van het integratie- en participatiebeleid. De WRR trekt de lijn door uit het rapport Allochtonenbeleid, waarin verantwoordelijkheden bij betrokken groepen en personen werd gelegd.

Nieuw in het rapport is de grote aandacht voor de 'institutionele vormgeving' van de islam. In 2010 is 6% procent van de Nederlandse bevolking moslim. De islam moet, evenals het christendom, een plaats krijgen in de samenleving. 'Om een geïsoleerde islam te voorkomen poogt men een Nederlandse variant van de islam te laten ontstaan' (157). Gezien het feit dat 'een goed moslimleiderschap en een moslim intelligentsia' ontbreekt, wordt gepleit voor ondersteuning van Nederlandse (imam)opleidingen. Aangezien moskeeën ook sociaal-culturele centra zijn zouden hier, anders dan in het geval van de kerken, ook subsidiegelden naar toe moeten gaan (158). De 'scheiding van kerk en staat' zou hierop niet van toepassing zijn, gezien de bredere functie van de moskee voor de islamitische gemeenschap. Gezien de thematiek van dit deel van het rapport zou men verwachten dat er iets zou worden gezegd over de publieke erkenning van islamitische feestdagen. Dit thema komt in het rapport echter niet terug.

Prognose niet-westerse allochtonen in Nederland (totaal 1e en 2e generatie), 2000-2050 (in duizenden)

	2000	2010	2020	2050
Turken	309	381	428	505
Marokkanen	362	359	434	570
Surinamers	303	344	367	570
Ned. Antillen en Aruba	107	176	218	309
Overig niet-westers	428	774	1.144	2.145
Totaal niet-westers	1.409	2.034	2.591	3.894
Idem als % van de bevolking	9%	12%	15%	22%

Bron: CBS (maandstatistiek Bevolking, 2001:3) en CBS bevolkingsprognose 2000-2050 (statline)

1. SDU-uitgevers, Den Haag, oktober 2001, nr. 60, € 30,86

Moslims als partners

Waarom we tolerant zouden zijn voor moslims in de Nederlandse samenleving

Door drs. C.W. Rentier, stafmedewerker stichting Evangelie & Moslims

Onthulling en verwarring

Met de aanslagen op de Twin-towers van 11 september j.l. wankelde er in Nederland ook het een en ander. Het veel bezongen poldermodel van de multiculturele en multireligieuze samenleving, was opeens een bron van spanning geworden. In de weken daarna kwam aan de oppervlakte dat veel spreken over tolerantie in feite vaak op onverschilligheid berustte. De ander mag geloven en doen wat hij wil, zolang ik er maar geen last van heb. Belangstelling voor waar anderen zich door lieten leiden was er nauwelijks. Ruimte voor het elkaar kritisch bevragen evenmin. Wie zou er immers durven zeggen wat goed en wat beter was en wat minder of onaanvaardbaar? Plotseling kocht iedereen echter boeken over de islam om na te gaan of deze terroristen slechts uitzonderingen waren op een verder vreedzame godsdienst die nog steeds beschouwd kon worden als een interessant verschijnsel uit een Oosters verleden. Was de islam een goed alternatief voor het christelijk geloof dat men achter zich had gelaten, of hadden we hier te maken met de ware aard van de islam die onze westerse wereld bedreigt?

Moslims als partners

In een samenleving die steeds minder verwantschap heeft met het christelijke geloof en met een regering die soms een anti-religieus vertrekpunt heeft, zien christenen en moslims elkaar niet zelden als partners. SGP-senator Holdijk is zelfs bereid om een tweede christelijke feestdag op te offeren voor een islamitische feestdag. "We hebben te maken met honderdduizenden moslims in Nederland en hun volledige assimilatie in onze samenleving is niet te verwachten. Daarom ben ik bang voor een tweedeling in Nederland en voor onderlinge conflicten, wellicht zelfs met een gewelddadig karakter. Het bevorderen van integratie is dus van het hoogste belang." aldus Holdijk.

Bij dit motief kunnen we echter vraagtekens plaatsen. Angst is een slechte raadgever, voor je het weet ben je bezig met het belonen van gewelddadige aanslagen. Zo'n motief bevordert dan ook geen respectvolle verhoudingen in de samenleving. Vaak worden in ons land assimilatie en integratie gepropageerd als remedie tegen religieus geweld en etnische spanningen. Daarachter schuilt echter vaak de onuitgesproken opvatting dat de

westerse samenleving de beste garantie is voor een rechtvaardige samenleving. Is dat waar? Als christen streef ik geen volledige assimilatie na van welke groep allochtonen ook aan onze westerse samenleving. Christelijke waarden zoals het belang van familiebanden en het respect voor het leven, zijn over het algemeen beter bewaard gebleven in 'moslimlanden' dan in de zogenaamde 'christelijke' westerse landen. De vraag die we elkaar in politiek en samenleving moeten stellen is: waar staan wij eigenlijk voor in het leven, wat streven wij na en welke middelen mogen daarvoor gebruikt worden? Het antwoord daarop is steeds minder vanzelfsprekend. Als christenen zullen we ons daarvoor steeds vaker moeten verantwoorden. Dat is niet eenvoudig, maar het geeft ons ook nieuwe kansen het evangelie concreet gestalte te geven. Moslims dienen we echter dezelfde kritische vragen te stellen. Kritiekloze liefde heeft even weinig waarde als liefdeloze kritiek. Als christen streef ik respect na voor moslims, maar geen versterking van hun islamitische identiteit en dus ook geen islamitische feest als nationale feestdag.

Kerk en staat

Vaak verwijten christenen moslims dat in de islam moskee en politiek samenvallen terwijl bij christenen kerk en staat gescheiden zijn. Dit zou de grondoorzaak zijn van de gewelddadige aspiraties van de islam. Inderdaad is Mohammed vanaf het moment dat hij meer invloed kreeg (namelijk vanaf zijn optreden in Medina) behalve profeet ook staatsman geweest. In het kalifaat dat na de dood van Mohammed leiding gaf aan de moslimgemeenschap, zijn politiek en geestelijk leiderschap van het begin af gecombineerd geweest. De tweedeling van de wereld in de Daar al-islam (het gebied dat onder islamitisch bestuur staat) en de Daar al-harb (het gebied van de strijd) is dan ook veelzeggend. De kritische vraag naar onszelf is echter, of de formele scheiding tussen kerk en staat niet vaak een vrijbrief is geweest voor politiek handelen door christenen dat de kritiek van het evangelie niet kon doorstaan. Dat kerk en staat gescheiden zijn is gezond. Hoeveel leed die koppeling in de christelijke geschiedenis teweeggebracht heeft, met name in de relatie met moslims, weten we. Voor veel mensen in moslimlanden is deze verbinding er echter nog steeds. Naar hun beleving is het westen de 'christe-

lijke' wereld en gaat het deze 'christelijke' wereld net zo veel om expansie en macht als de wereld van de islam. Wie Bush met de hand op de Bijbel ziet, biddend en zingend in kerken, begrijpt wellicht het gedicht van de Iraniër Shaffi'i:

*Lined up as beggars
We reaped with the sickle of each Crescent
Multiple harvests of poverty and hunger
In the miracle fields of this uncrucified Jesus.*

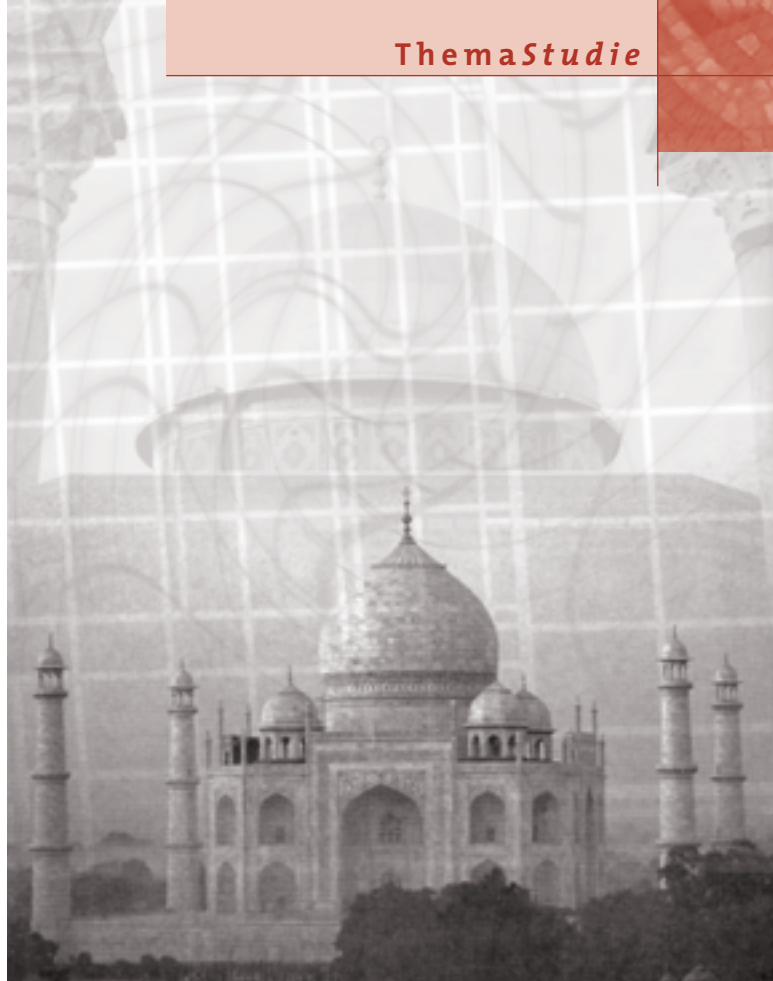
*O messiah of plunder, of hate!
O artificial messiah!
Where is the rain to wash off your face
The false images, the shadows of deceit.¹*

Christocratie en eschatologie

We hebben ook een wezenlijk punt met moslims gemeenschappelijk. Beiden erkennen we dat God er recht op heeft geëerd en gediend te worden. Niet alleen in onze binnenkamer, maar ook in ons publieke en politieke handelen. In het gereformeerde protestantisme is altijd vrij sterk de nadruk gelegd op de betekenis van het belijden voor het dagelijkse leven. Heiliging begint al in dit leven. Jèsos Kurios, Jezus is Heer, niet alleen straks, maar ook reeds nu. God wil gediend worden in alle aspecten van ons leven, ook het openbare leven. Deze christocratie (heerschappij van Christus) dient echter in evenwicht te zijn met een bijbelse eschatologie (leer over de laatste dingen). Jezus' eerste komst was in nederigheid, om te dienen. Pas bij zijn wederkomst komt Hij in glorie en macht om te oordelen. Juist evangelicale en reformatorische christenen zouden moeten weten dat tot de tijd van het eschaton, de wederkomst van Jezus, mensen alleen tot erkenning komen van de heerschappij van God over hun leven, door de aanvaarding van het kruis van Christus in persoonlijk geloof. Tot die tijd ligt voor de gemeente van Christus de roeping niet in het streven naar macht, maar om als dienaar midden in de gebrokenheid van de wereld, haar het Evangelie te brengen. Zou het niet zo zijn dat meer vertrouwen op de kracht van het Evangeliewoord, ons minder krampachtig zou maken in de seculiere samenleving en in de omgang met moslims? We dienen te vertrouwen op Gods zwakheid, de zwakheid van het kruis, waardoor Hij de wereld overwint.

Kritische vragen

Het was erg pijnlijk dat uitgerekend moslims de christen Bush eraan moesten herinneren dat 'oneindige gerechtigheid' geen passende term was voor zijn oorlog in Afghanistan. Juist christenen zouden moslimextremisten moeten er op moeten wijzen, dat 'oneindige gerechtigheid' alleen teweeggebracht wordt door het kruis van Christus. Christenen kunnen dat echter alleen

doen vanuit een bescheiden houding, in de erkenning dat in de 'christelijke' geschiedenis ook vaak van deze smalle weg achter Jezus is afgeweken. Daarbij is mijns inziens de moeilijke positie van de kerk in de moslimwereld veel urgenter dan de terroristische aanslagen op westerse doelen.

Vanuit het evangelie worden we opgeroepen te streven naar respect tussen volken en culturen, zeker wanneer het gaat om minderheden en vluchtelingen. Deze tolerantie mag echter geen onverschilligheid inhouden voor wat deze nieuwe medelanders geloven en hoe zij dit willen uitleven in de samenleving. In onze samenleving zijn moslims min of meer onze natuurlijke gesprekspartners. Beiden streven we ernaar dat God gediend wordt in een samenleving waar velen dat bij voorbaat afwijzen. Wanneer we Bijbel en Koran serieus nemen, zien we echter ook dat er diepe verschillen zijn over de vraag hoe God gediend wil worden. De tweede generatie moslims is steeds minder vaak moslim vanwege etnische achtergrond en steeds vaker vanwege een persoonlijke keuze. Moslims in ons land zijn steeds meer een volwaardige gesprekspartner, aan wie we ook kritische vragen kunnen en moeten stellen. De weg van het kruis betekent tolerantie en ruimte voor tegenspraak, maar in plaats van onverschilligheid ook een passie voor anderen, wie zij ook zijn en wat zij ook geloven. Een gedrevenheid die in woorden en daden anderen uitnodigt Hem te volgen die het Licht van de wereld is.

¹ Shaffi'i, Dar Kucha-baghha-yi Naishapur, Teheran 1970, p.65-67, gecit. in S.S. Soroudi, On Jesus' image in modern Persian poetry, The Muslim World, Vol.LXIX, oct. 1979.

Geloof en huwelijkskeuze

De Oranjes voor het altaar

Door A.Th. van Deursen, emeritus-hoogleraar nieuwe geschiedenis aan de Vrije Universiteit

foto Picture Report
copyright RVD

Huwelijksformulier

Vorsten zijn mensen uit aarde geboren, en keren eens tot aarde weer. Dus trouwen ze, net als al die gewone mensen. Natuurlijk zijn er ook grote verschillen tussen de huwelijken van vorsten en van gewone mensen, maar om die des te beter te kunnen onderscheiden beginnen we met het gemeenschappelijke, de regels dus die in ons land gegolden hebben, voor iedereen, van hoog tot laag. Daarvoor slaan we dan het oude huwelijksformulier op, zoals de kerk van de reformatie dat in de zestiende eeuw in gebruik heeft genomen. Het vertelt eerst hoe God door de schepping van Eva voor Adam zijn huisvrouw heeft geschapen en zelf toegebracht, en ziet daarin een getuigenis, 'dat Hij nog heden ten dage aan een iegelijk zijn huisvrouw als met Zijn hand toebrengt'. Het formulier zegt hier dus dat het in wezen gaat om een beslissing die je eigenlijk niet eens zelf hebt genomen, en die je daarom ook niet zelf kunt herroepen.

Het is geen belofte van een stil en gerust leven. De opstellers geven slechts in één enkel kort zinnetje aan wat een doorsnee huwelijk het echtpaar te bieden heeft, dat namelijk 'de getrouwden gemeenlijk velerhande tegenspoed en kruis vanwege de zonde overkomt'. Wel kunnen ze elkaar daarin helpen, omdat zij 'door oprechte liefde verbonden' zullen zijn. Die woorden in het formulier vinden we waarschijnlijk vanzelfsprekend, maar ik weet niet of we ze dan lezen zoals ze bedoeld waren. Die twee trouwen met elkaar, zeggen wij, omdat ze van elkaar houden. Maar dat staat zo niet in het oude formulier. Het was ook niet noodzakelijkerwijs een beschrijving van de werkelijkheid zoals die toen bestond. Dat is namelijk een groot verschil tussen onze tijd en de zestiende eeuw, en eigenlijk kunnen we het ruimer nemen, en zeggen: het verschil tussen nu en vroeger, want onze tijd heeft op dit punt afwijkende opvattingen,

Het huis van Oranje is protestant. Kroonprins Willem-Alexander is van protestantse huize. Maxima Zorreguieta daarentegen is katholiek. Het lijkt weinig problemen op te leveren in het multiculturele, tolerante Nederland aan het begin van de 21ste eeuw. Maar is dat altijd zo geweest? Hoe zit het met de godsdienstige achtergrond van huwelijkspartners van de Oranjes in de loop van de geschiedenis? Wat was de rol en het belang van staat en geloof bij enkele Oranje-huwelijken in de afgelopen eeuwen? Een historicus van protestantse huize doet een boekje open.

gen, die men in geen enkele andere tijd zo duidelijk aantreft.

Wij gaan er van uit, dat het huwelijk op liefde moet berusten. De zestiende-eeuwer zag de volgorde anders. Hij zei niet: eerst liefde, en dan het huwelijk. Dat kon wel, maar het hoefde niet. Wat daarentegen wel beslist moest was het omgekeerde. Was je eenmaal getrouwd, dan rees daarmee de verplichting tot wederzijdse liefde. Ze gold ook in het uiterste geval, namelijk als bruid en bruidegom elkaar pas voor het eerst van hun leven ontmoetten op het ogenblik dat ze daar samen in de kerk stonden.

Dat zijn de hoofdpunten uit het huwelijksformulier, zoals ze elk bruidspaar werden voorgehouden.

Alledaagse werkelijkheid

Het was niet in alle opzichten een beeld van de dagelijkse werkelijkheid. Wat wel voor iedereen gold, was dat een huwelijk ook kruis en tegenspoed bracht, maar desondanks alleen in zeer uitzonderlijke omstandigheden ontbonden kon worden. De verplichting tot wederzijdse liefde bestond eveneens voor ieder echtpaar van hoog tot laag. Maar hoe hoger de stand, hoe meer kans dat de twee op de dag van de bruiloft werkelijk nog vreemden voor elkaar waren. Dat veranderde niets aan de aard van de echtverbintenis. Man en vrouw waren elkaar toegebracht, zoals eens Adam en Eva. Ze aanvaardden dus de verplichting elkaar lief te hebben. In een vorstenhuwelijk kwamen die standskenmerken het sterkst tot uitdrukking. Daar was het vroeger eerder uitzondering dan regel, dat man en vrouw al kennis gemaakt hadden vóór de huwelijksdag. Dat gaf de hele onderneming een wat avontuurlijker karakter, maar wezenlijk anders werd ze niet.

Wel moest de huwelijkskeus dan grondig worden overwogen. De Engelse koning Hendrik VIII liet zich door het portret van Anna van Kleef verleiden haar uit te kiezen als zijn bruid. Toen zij in Engeland aankwam werd het geen liefde, maar ontgoocheling op het eerste gezicht. Hendrik kon zich zo'n impulsieve selectie veroorloven, omdat hij zich niet gebonden achtte aan de doorgaans ijzeren regel dat een huwelijk onontbindbaar was. Hij stuurde Anna dus een paar maanden later naar huis terug. Maar als een vorst zich niet boven de wet verheven rekende, moest hij voldoende waarborgen scheppen dat hij niet bedrogen uit zou komen. Hij zou dan twee richtlijnen volgen, die op zichzelf genomen voor iedereen nuttig waren: de ene was de gulden regel van de gelijkheid, de andere het belang van staat en dynastie. De gelijkheidsregel ligt enigszins in de natuur. Het is een redelijke verwachting, dat een huwelijk meer kans van slagen heeft als de partners niet te veel verschillen naar leeftijd, godsdienst en sociaal milieu. Het zwaarst woog dan zonder twijfel voor alle rangen en standen de overeenkomst in godsdienst. Niettemin kon de tweede regel daar inbreuk op maken. De belangen van staat en dynastie wogen bij het vorstenhuwelijk zo zwaar, dat een enkele maal verschil in geloof aanvaardbaar kon worden. De Nederlandse Oranjes hebben dat zelden gedaan.

De Nederlandse Oranjes

Het eerste echte vorstenhuwelijk in hun dynastie valt in 1641, toen de latere stadhouder Willem II trouwde met de Engelse prinses Maria. De stamvader van het geslacht, Willem van Oranje, trouwde nog op het niveau van de hoge edelman. Zijn opvolger Maurits deed het aanzien van zijn huis sterk genoeg stijgen om aan een echte prinses te mogen denken, maar trouwde helemaal niet. Zijn broer Frederik Hendrik betoonde zich evenmin

trouwlustig, en liet zich pas onder de krachtige aandrang van Maurits tot een huwelijk bewegen. Het moest zo snel gebeuren, dat de tijd hem ontbrak, rustig te zoeken naar een hooggeboren bruid. Zijn gemalin Amalia van Solms was zich echter zeer goed bewust van de rang die zij nu als Oranje-prinses verworven had, en zij bewoog haar man, voor hun zoon Willem uit te zien naar een echtgenote uit de beste kringen.

De Oranjes zijn daar toen in geslaagd, en dat succes zou zich enkele generaties lang voortzetten. Driemaal achtereenvolgend trouwden zij met een Engelse koningsdochter, daarna volgden twee huwelijken met een Pruisische prinses. Engeland was in de zeventiende eeuw de enige protestantse grote mogendheid, en Pruisen bereikte die rang in de achttiende eeuw. Het pleit stellig voor het aanzien dat de Hollandse stadhouders zich hadden verworven. Formeel waren ze niet meer dan dienaren van de provincies die hen hadden aangesteld. Maar Maurits, Frederik Hendrik en Willem III hadden zich zo'n reputatie verworven als kampioenen van het protestantse

Willem van Oranje (1533-1584)

Frederik Hendrik en Amalia van Solms trouwden in Den Haag in 1625. Frederik Hendrik was in 1584 in het Delfste Prinsenhof geboren als twaalfde en laatste kind van Willem van Oranje en diens vierde vrouw Louise de Coligny. Nog geen maand later werd de prins van Oranje op de trap van het Prinsenhof door Balthazar Gerards doodgeschoten.

Europa, dat hun huis zich nu met de hoogste families mocht verbinden. De Hohenzollerns die in Pruisen regeerden waren calvinisten. Daar was dus de geloofs-overeenstemming met de Oranjes volkomen. De Engelse prinsessen behoorden tot de anglicaanse kerk, maar die werd zonder meer geaccepteerd als de nationale Engelse variant van de reformatie. Zo'n huwelijk voldeed aan de basiseis van gelijkheid in de godsdienst, en stuitte uit dien hoofde niet op weerstand.

Als het bij sommigen toch wrevel wekte, was dat niet om godsdienstige, maar om politieke redenen. Zij hechtten meer waarde aan goede betrekkingen met Frankrijk dan met Engeland en Pruisen, en legden daarmee één van de fundamentele principes van de Oranje-dynastie bloot. Die koos altijd voor protestantse huwelijken. Zij kon ook niet anders doen op grond van haar reputatie. Zolang de Nederlandse staat als Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden een rol speelde in de Europese politiek, stond het stadhoudelijk huis voor vriendschap met de protestantse mogendheden. Die voorkeur volgden de Oranjes ook in hun huwelijkspolitiek. Fransgezinde Nederlanders - ze behoefden niet noodzakelijkerwijs katholiek te zijn - zouden daarom altijd afstand van hen bewaren, en toen de Franse invloed het hier te lande won, met de Bataafse revolutie van 1795, ruimden de Oranjes het veld en weken uit naar Engeland.

Anna Paulowna, een Russisch-orthodoxe prinses

Het Bataafs-Franse tussenspel duurde achttien jaar. Toen keerde de familie op vaderlandse bodem terug, om het koningschap te aanvaarden. De formele verandering van stadhouder in koning maakte op zichzelf weinig verschil, want de achttiende-eeuwse erfstadhouders hadden reeds een welhaast monarchale positie ingenomen. Maar de Oranjes hadden nu toch meer te bieden, omdat Nederland en België in 1814 met elkaar verenigd werden tot een middelgrote Europese staat. Dat maakte de kroonprins tot een aantrekkelijke partij, zoals de koning spoedig te merken kreeg. In de zomer van 1815 ontving hij een brief van niemand minder dan de keizer van Rusland. Tsaar Alexander I schreef hem, zo veel respect te hebben voor de schitterende kwaliteiten van de prins van Oranje dat hij hem de hand aanbood van zijn jongste zuster, grootvorstin Anna Paulowna. De koning en de kroonprins gingen daar met geestdrift op in. Zo hoog hadden ze het zelf nooit gezocht. Maar wel zou dit nu een huwelijk worden, waarbij tussen bruid en bruidegom een duidelijk geloofsverschil bestond. Aan de regeling van dat probleem is in het huwelijksverdrag dan ook de nodige aandacht besteed.

De Russen scoorden op twee punten. Ten eerste zou het huwelijk eerst naar de Russisch-orthodoxe rite worden gesloten, en pas daarna in een hervormde dienst worden ingezegend. Ten tweede mocht Anna in Den Haag een particuliere kapel laten inrichten, waar zij haar geloof kon beleven zoals het haar geleerd was. Van dat recht heeft ze ook haar leven lang gebruik gemaakt. Kerkelijk zowel als sociaal is zij op afstand gebleven van de mensen in wier midden zij verkeerde. De Nederlanders haalden één voordeel binnen. De kinderen zouden worden opgevoed in het geloof van hun vader. Wel had de tsaar daarbij een voorbehoud gemaakt. Dat moest hetzelfde geloof zijn als de kroonprins nu beleed. Zou hij ooit van kerk veranderen, dan wilde Alexander zijn Nederlandse neven liever grootgebracht zien naar de Russisch-orthodoxe leer.

Een huwelijk met katholieken

Tsaar Alexander kan bij zijn voorbehoud moeilijk iets anders in gedachten gehad hebben dan een overgang naar de katholieke kerk. Dat zou dan de incongruente mengeling hebben opgeleverd van een katholieke koning, een orthodoxe troonopvolger en een protestantse natie. Dat laatste was natuurlijk maar betrekkelijk. In het verenigd Nederlands-Belgische koninkrijk waren de katholieken ruim in de meerderheid, en toen na de Belgische opstand van 1830 Noord en Zuid uiteengingen, bleven ze nog altijd een aanzienlijke minderheid vormen. Dat neemt niet weg dat voor de Nederlandse protestanten een katholieke vorst destijds geen reële optie was. Dat is overduidelijk gebleken toen de weduwnaar

De vier dochters van Frederik Hendrik, hier in een idyllisch landschap geschilderd door Jan Mijtens (1666), exporteerden Nederlandse kunst en cultuur uit de Gouden Eeuw naar Duitsland. V.l.n.r.: Louise Henriëtte van Brandenburg (39), Maria von Simmern (24), Henriëtte Catharina von Anhalt-Dessau (29) en Albertine Agnes von Nassau-Dietz (32).

Willem I besloot tot een tweede huwelijk met Henriette d'Oultremont, een voormalige hofdame van zijn eerste vrouw. Ze was van mindere stand, want geen prinses. Ze was een geboren Belgische, en dus in de verhoudingen van de tijd afkomstig uit het land van de vijand. En ze was katholiek. Daarom werd ze gescholden als 'het roomse muierswif', een krachtterm die de drie genoemde bezwaren kernachtig samenvat. Ze hadden elk hun eigen gewicht, en misschien waren ze stuk voor stuk wel onoverkomelijk. Maar al was ze geen prinses, ze was toch nog altijd een gravin. En al was haar vader een Belg, haar moeder was een Nederlandse. Alleen op die roomsheid viel niets af te dingen.

Antipapisme was destijds in Nederland een wijd verbreide kwaal. Het grootste probleem voor de koning was niet dat zulke gevoelens leefden bij streng rechtzinnige gereformeerden. Die vormden ook toen al een kleine minderheid van bescheiden sociaal aanzien. Aan hun bezwaren had de koning nog wel voorbij kunnen gaan. Maar antipapisme was vooral de standaardafwijking van de meest verlichte protestanten, die Rome beschouwden als een gevaar voor de vrijheid en een rem op de vooruitgang. Katholicisme was intolerant en reactionair, en daarom zou een katholieke vorstin niet passen in een verlicht land als Nederland. De koning heeft het er ook niet op aan laten komen. Hij deed afstand van de troon, verhuisde naar Berlijn, en trouwde daar in alle stilte met Henriette d'Oultremont. Er gingen twee jaar voorbij, voordat ze zich in Den Haag vertoonden.

Vorstenhuwelijken onder de nieuwe grondwet

Door de afsplitsing van België werd Nederland teruggezet naar de rang van kleine mogendheid. Ook de positie van de Oranjes veranderde. Willem II is de laatste koning geweest, die zelf leiding gaf aan de Nederlandse politiek. De grondwet van 1848 verplaatste het zwaartepunt naar het parlement. Vanaf die tijd was een Nederlands vorstenhuwelijk niet langer een zwaar wegende factor in de buitenlandse politiek. De bruiden werden niet meer gezocht aan de hoven van de grote mogendheden. De tijd van de konings- en keizersdochters was voorbij. Er begon een nieuwe periode, die ongeveer honderd jaar geduurd heeft. De toekomstige koningen en koninginnen vonden hun partners bij de kleine Duitse vorstehuizen: Württemberg, Waldeck-Pyrmont, Mecklenburg, Lippe-Biesterfeld.

Als gevolg van de afnemende politieke betekenis veranderden deze huwelijken van aard. De selectie van kandidaten werd in de eerste plaats een familiebelang, dat overeenkomstig de gelijkheidsregel kon worden behartigd, met beslissende stem voor de naast betrokkenen. Maar tegelijk vonden deze huwelijken vanaf 1848 plaats binnen de context van de parlementaire democratie. Dat

zou op den duur twee nieuwe elementen in het spel brengen: de ministeriële verantwoordelijkheid en de parlementaire bevoegdheid het laatste woord te spreken. De eerste echtverbintenis die onder deze regels tot stand kwam was die tussen de weduwnaar koning Willem III en de veertig jaar jongere Emma van Waldeck-Pyrmont. De goedkeuringswet werd aangenomen, zonder debat of hoofdelijke stemming. Niemand wilde de koning het recht betwisten zelf een nieuwe levensgezelin te kiezen. Willem III had geheel op eigen gelegenheid de nodige verkenningen laten verrichten, die bepaald niet bij de eerste poging succes hadden opgeleverd. Nu hij dan eindelijk was geslaagd, wilde niemand alsnog een spaak in het wiel steken. De kamers waren gehouden zich uit te spreken omdat de grondwet zulks nu eenmaal verlangde. Maar ze wilden die verplichting het liefst opvatten als een pure formaliteit.

Ook bij de huwelijken van koningin Wilhelmina en prinses Juliana hebben kabinet en parlement zich terughoudend gedragen. De keuze van juist deze partners stond niet ter discussie. Hun deugden en gebreken hadden geen invloed op het oordeel van de kamers. Vragen van godsdienstige aard zijn al helemaal niet opgeworpen. De kandidaten waren protestant, en dat was genoeg. Maar een vereiste was het wel, al bleef over die voorwaarde het stilzwijgen bewaard.

Toen prinses Irene in 1964 overging naar de katholieke kerk terwille van haar aanstaande man Karel Hugo van Bourbon-Parma, leefden de anti-roomse gevoelens wel op maar niet zo krachtig als ze het in 1840 gedaan hadden. Maar ze leken toch sterk genoeg om aan dit huwelijk een stevig risico te verbinden. En precies als in 1840 ging het bruidspaar een confrontatie uit de weg. De prinses vroeg geen goedkeuring van de Staten-Generaal, en plaatste zich daarmee buiten de lijn van de troonopvolging.

Latere vorstenhuwelijken hebben nog wel tot discussie aanleiding gegeven, en dat heeft hoog kunnen oplopen. Maar de punten van kritiek lagen altijd in het politieke vlak, niet in het godsdienstige. Sinds de introductie van Maxima Zorreguieta als oranjebruid heeft geen echt debat over de aanvaardbaarheid van een katholieke koningin plaats gevonden, en het zal ook niet meer gebeuren. Toch zou het onjuist zijn op die grond te beweren dat de graad van tolerantie is toegenomen. De gevoeligheid omtrent het politieke verleden van de huwelijkskandidaten en al hun aanverwanten is immers duidelijk gestegen. Wordt de geloofsvraag niet meer gesteld, dan wijst dat niet zozeer op groeiende verdraagzaamheid als op toenemende onverschilligheid. Godsdienst is in de marge van de publieke aandacht terecht gekomen. In dat opzicht is het verschil tussen heden en verleden zo groot, dat uit de geschiedenis niet veel meer te leren valt.

Europa: dilemma voor de

Door Peter van Dalen, lid van het Adviescollege en het Stichtingsbestuur van de Eurofractie

Laat ik maar met de deur in huis vallen: ik ben niet gelukkig met de oriëntatie die momenteel in delen van de ChristenUnie plaatsvindt ten aanzien van Europa. Hoe zie ik die oriëntatie, die beweging? Enigszins gechargeerd, maar omwille van de duidelijkheid stel ik vast dat diverse partijleden af willen van de tot nu toe gevolgde koers door de Eurofractie ChristenUnie/SGP. Die koers zou te zeer gericht zijn op behoud van nationale soevereiniteit. Voorts: er zou (veel) meer beleid communautair moeten worden. Soms zelfs valt al te horen dat we ons moeten afvragen, of aansluiting bij de EVP-fractie van het Europese Parlement (zeg maar: het Europese CDA) zinvol zou kunnen zijn!

De Europese overheid

Terecht stond het woord overheid (dat hier betrekking heeft op de Europese overheid) in paragraaf 4.10 van het Groene Document (het eerste studie- en discussie-document over het profiel van de ChristenUnie) tussen aanhalingstekens.¹ De Europese instellingen hebben niet over alle terreinen van de samenleving de bevoegdheid om te bepalen wat recht is en evenmin, dat recht, desnoods met de sterke arm, te handhaven.

Dat wil ik graag zo houden. Mijn diepste beweegreden daarvoor is, dat ik huiverig ben voor te veel concentratie van macht. Ik ken in de geschiedenis maar weinig personen of instellingen die ondanks de vele macht die zij hadden, rechtvaardig overeind bleven.

Ik vind het van veel inzicht getuigen dat Abraham Kuyper in "Ons Program" meteen na zijn beschouwingen over overheid en gezag het feit van de zonde uitgebreid bespreekt, de zonde die juist ook bij politiek en bestuur manifest is.² Een verwijzing naar de zonde niet als platte algemeenheid of fatalistisch gegeven maar in het besef van gebrokenheid van de wereld en de roeping voor alle machthebbers, dat hun voornaamste bijdrage aan Gods ordinantiën is, de zonde te weren, te weerstaan.

Naar Europa toe vertaal ik dat met: christen-politici, wees op uw hoede voor een te vergaande machtsconcentratie in Brussel. Die concentratie heeft eigendunk, zelfoverschatting en zonde van nature in zich. Met name en in het bijzonder kunnen christen-politici hierbij niet (Euro-)maatschappij-kritisch genoeg zijn! De notie van

de toren van Babel, die ik in de jaren tachtig bij partijdiscussies over Europa terecht tegenkwam, haal ik hierbij graag nog eens uit de kast. Zo'n toren bestrijdt je niet met een sprong voorwaarts door te bepleiten: laat Europa dan maar veel of alle zeggenschap verkrijgen. Dat lijkt mij het doorgaan op een reeds te krom pad.

Ik ben er voor dat de Europese Unie op een aantal specifieke terreinen toegroeit naar overheidsmacht³. Een afgebakende overheidsmacht op die terreinen die nauw samenhangen met eerlijke prijzen en concurrentie in een gemeenschappelijke markt of die een uitgesproken grensoverschrijdend karakter hebben (vervoersbeleid, landbouw, milieu, en wat mij betreft ter discussie hierbij ook asielbeleid). Misschien is de Kompetenz Katalog zo'n gek idee nog niet. In dit proces zal de Europese besluitvorming bij meerderheid kunnen plaatsvinden en is een volwaardige medewetgevende rol van het Europese Parlement weggelegd.

De Europese overheid: één spade dieper

Ik ken Europa reeds lang genoeg om te weten dat er nog veel meer te zeggen valt. De Europese politieke ontwikkeling kent namelijk ook het befaamde "ingebakken vliegwielt": verschillende grondleggers van de EEG hadden de bedoeling, door een nauwere economische samenwerking een Europese politieke eenheid te doen ontstaan (het zogenaamde spill-over effect⁴). Dat verlangen lijkt werkelijkheid te worden.

Ik vind het dan ook hoog tijd te stellen: Europa, tot hertoe en niet verder. Europa is op hoofdlijnen áf. Te veel machtsconcentratie bij Europa geeft risico's. Laat ik twee markante risico's benoemen:

- de totstandkoming van een Europese oligarchie, waar in feite enkele tientallen personen het centrum van de besluitvorming zijn. En hierbij teken ik aan: de echte Europese macht zit in Berlijn en in mindere mate in Parijs. Wij in Nederland willen het

Peter van Dalen studeerde geschiedenis, internationale betrekkingen en rechten. Hij werkte in de jaren tachtig bij de Eurofractie RPF/SGP/GPV (fractie in Europees Parlement), is sedert 1989 lid van het Adviescollege en vanaf 1999 tevens lid van het Stichtingsbestuur van die fractie.

ChristenUnie?

niet horen, maar feit is: in de EU zijn we en blijven we een factor van ondergeschikt belang;

- democratie begint aan de basis en moet iets in zich hebben van die kleinschalige Griekse polis waar het allemaal begon ("small is beautiful"). Europa is top-down, en wordt niet bottom-up gedragen, waardoor gemakkelijk vervreemding van de burgers ontstaat. Met alle daaraan verbonden risico's zoals bijvoorbeeld reactionaire politiek of isolationisme.

Met het oog op die risico's wil ik geen "vlucht naar voren" maken en stellen: laat Europa het maar voor het zeggen krijgen, dan komt het allemaal wel goed. Dat is mij véél te naïef en is zelfoverschatting van menselijk kunnen. Wie de geschiedenis een beetje kent en de reeds aangehaalde verhandeling van Kuyper op zich laat inwerken weet, dat hoogdravende menselijke bouwwerken altijd weer een keer instorten.

Nee, ik bepleit een duidelijke taakafbakening Europa versus de lidstaten. Alle lof dus wat mij betreft voor de motie Van den Bergh / Van Middelkoop bij de Kamerbehandeling van "Nice" om nog eens expliciet te

wijzen op de verschillende taken en rollen tussen Europa en de lidstaten onder verwijzing naar de subsidiariteit (een begrip overigens dat is vastgelegd in het kernprogramma van de ChristenUnie inzake Europa!).

Vast en standaard onderdeel van dit besluitvormingsproces dient te zijn, dat consequent per beleidsonderwerp wordt nagegaan of en in hoeverre het noodzakelijk is dat Europa het voor het zeggen heeft, of dat het beter zou zijn dat één of meerdere lidstaten besluiten nemen. In die afweging is wat mij betreft uitgangspunt, dat besluitvorming in beginsel in en door de lidstaten plaatsvindt: de besluitvorming staat dan veel dichterbij de burgers en is daardoor beter herkenbaar. Bijkomend voordeel van dat uitgangspunt is, dat de macht niet te eenzijdig wordt geconcentreerd in Brussel en Straatsburg.

In deze positie hanteer ik niet het begrip "publieke gerechtigheid". Dat begrip is mij te ongrijpbaar, te rekbaar, te theoretisch ook. Waarom wordt er niet "gewoon" over de Tien Geboden en de betekenis van Gods wet voor de samenleving gesproken? Voorts, het ontgaat mij volledig, waarom het hanteren van "publieke gerechtigheid" min of meer automatisch dient te leiden tot een keuze voor een nog federaler Europa, en niet, om een ander uiterste te noemen, bijvoorbeeld tot renationalisatie op bepaalde onderdelen.

Ik kies ook niet voor het federalisme. Of dat federalisme wordt wat het wil worden, namelijk een geconcentreerde macht met een expliciet zwaartepunt, of het mislukt en valt uiteen. In dit opzicht vond ik de uiteenzetting van dhr. S. Luitwieler in het RPF-blad "Afgestemd" (juni 2000) te naïef waar hij stelt, dat bij federalisme een verdeling van macht tussen het centrale en het regionale niveau centraal staat. Dat staat misschien wel in allerlei studieboeken, maar is beslist geen Europese praktijk!

Samengevat: Europa kán een volwaardige overheid zijn op een specifiek aantal terreinen. Buiten die terreinen dient standaard te worden bepaald, of het noodzakelijk is dat Europa het voor het zeggen heeft. Uitgangspunt bij die analyse moet zijn, dat besluitvorming in en door de lidstaten plaatsvindt. Dat lijkt me goed voor de burgers en voorkomt eenzijdige machtsconcentratie in Brussel.

- 1 Noot van redactie: na het Groen Document kwamen achtereenvolgens het Blauw Document en het Wit Document. Het Wit Document is gebruikt bij het schrijven van het Verkiezingsprogramma. In het Wit Document wordt nog slechts gesproken van "de noodzaak van grensoverschrijdende publieke autoriteit (bijvoorbeeld op het gebied van landbouw, milieu, vervoer, economie)."
- 2 Dr. A. Kuyper, "Ons Program", Hilversum/Pretoria, 1907, blz. 54 e.v.
- 3 Ik acht het zeker zinvol nog eens goed na te denken over de vraag, of het hanteren van het begrip "overheidsmacht" voor de EU juist is. Mogelijk is toepassing van het begrip "bestuursmacht" de jure correcter. Toch, in een specifieke en afgebakende context, acht ik het gebruik van de term "overheidsmacht" voor de EU de facto verdedigbaar.
- 4 Zie drs. P. van Dalen, "Europa, vaderland van morgen?", Utrecht, 1990, blz. 28.

Elke week komen er op het partijbureau van de ChristenUnie vele verzoeken binnen van leden van gemeenteraden en provinciale staten. Zij vragen om informatie en/of advies. Soms zijn dat sterk persoons- of plaatsgebonden vragen, maar regelmatig wordt er informatie en advies verstrekt waar ook anders bestuurders iets aan zouden kunnen hebben. In deze rubriek worden er één of meer uitgelicht en uitgewerkt.

Een eigen plek onder de zon

Woonwagbewoners na afschaffing van de woonwagenwet

Door Corine Dijkstra, adviseur raads- en statenleden ChristenUnie

Vorig jaar november schreven wij in de bijlage van de nieuwsbrief "Handleiding" een artikel dat handelde over woonwagbewoners. Aanleiding was de wanhoop van de twintig leden tellende zigeunerfamilie Petalo, die al drie jaar lang door diverse gemeentes was weggestuurd. Bedoeling van het artikel was bestuurders aan het nadenken te zetten over woonwagbewoners en woonwagbeleid. We vroegen om reacties en kregen die ook van diverse bestuurders. Daarom nu een vervolg op dit onderwerp.

Tot 1 maart 1999 bepaalde de Woonwagenwet welke Nederlanders in een woonwagen mochten wonen. Hiermee sloot de wet het overgrote deel van de Nederlandse bevolking uit. Men vond dat de uitzonderingspositie van woonwagbewoners er mede toe heeft geleid dat woonwagbewoners in een isolement zijn geraakt. Het terugdringen van de regelgeving, die specifiek op het wonen in wagens betrekking heeft, zou bijdragen aan een meer gelijke behandeling van de woonwagbewoners en aan hun maatschappelijke acceptatie, zo vond de regering. Nu de Woonwagenwet historie is gelden de regels voor een bewoner van een reguliere huur- of koopwoning, ook voor woonwagbewoners. Dat betekent dat er een einde is gekomen aan de uitzonderingspositie van woonwagbewoners op het gebied van huisvesting en bouw- en woningtoezicht. De gelijke behandeling van woonwagbewoners zou ook de sfeer van 'zieligheid' van de woonwagbewoners moeten afnemen. Zoals er wachtlijsten zijn voor sociale huurwoningen, zijn er ook wachtlijsten voor woonwagens en standplaatsen. In het geval van de familie Petalo bijvoorbeeld betekent dit dat ze tijdelijk een andere vorm van huisvesting zal moeten accepteren totdat ze een standplaats krijgen toegewezen.

Over woonwagbewoners doen veel verhalen de ronde. Ze zouden fraude plegen met de energielevering, ze overtreden de

milieuregels op het grondgebied, ze zouden hennep kwekerijen houden. Verder wordt hen steunfraude, illegale bouwsels, illegaal gebruik van andermans grond enzovoorts ten laste gelegd. Mensen die in de omgeving van een kamp wonen klagen over rechtsongelijkheid en onaangepast gedrag. Veel gemeentes lukt het niet de eerder genoemde regels te handhaven. Het gevaar is dan al gauw aanwezig dat de hele groep woonwagbewoners wordt gestigmatiseerd en er ook geen contact met hen wordt gezocht als er niets aan de hand is.

Vanwege dit handhavingsaspect is inmiddels in een aantal gemeentes de problematiek doorgeschoven naar de verantwoordelijkheid van de burgemeester met ABZ, terwijl het eerst onder de wethouder viel die huisvesting in zijn portefeuille had. Deze verschuiving is gezien de problematiek te rechtvaardigen maar weersprekt eigenlijk de kernboodschap van de afschaffing van de woonwagenwet; gelijke behandeling van de woonwagbewoners. Toch is deze verschuiving te prefereren omdat het de mogelijkheid schept om de eventuele overlast daadkrachtiger aan te pakken en daarmee de acceptatie van woonwagbewoners bij de andere bevolking te bevorderen. Zo gebeurt het dat er in diverse gemeentes een extern bureau is ingezet om het brandgevaar (door alle illegale bouwsels) en andere overlast in de centra te bestrijden. De behandeling van het onderwerp kan dan plaatsvinden in besloten verga-

deringen, zodat het stigmatiseringseffect via de pers niet wordt bevorderd.

Verder is vanuit de praktijk gebleken dat kleine kampjes midden tussen de huizen beter voldoen. Door de aanwezigheid van de sociale controle worden misstappen veel eerder gemeld, en de woonwagbewoners passen zich meer aan. Bevordering van de onderlinge contacten, vanuit bijvoorbeeld buurtverenigingen is belangrijk. Als het eerste contact een klacht is, is de neerwaartse spiraal in de onderlinge verhoudingen ingezet. Naar de bewoners van de woonwagens toe is het belangrijk dat zij weten wat er van hen verwacht wordt. Dit kan gestalte krijgen in de vorm van een contract met de bewoners van de wijk.

De ChristenUnie wil oog hebben voor de eigenheid van groepen binnen ons land. Ook woonwagbewoners dragen zo'n 'eigenheid' met zich mee; een cultuur en een historie waaraan zij hun identiteit ontlend en die zij willen handhaven. Daarom kiezen wij er niet voor om hen gedwongen permanent in huizen te laten wonen. Wel kan dit indien de nood hoog is, een tijdelijke oplossing zijn. Opnieuw een woonwagenwet in het leven roepen is ons inziens een heilloze weg. Daarmee creëer je opnieuw een uitzonderingspositie. Het belangrijkste voor de gemeente zal daarom moeten zijn het werken aan de handhaving van regels en het bevorderen van het wederzijds respect.

Binnenlandse buitenlanders

Door Tineke Huizinga, gemeenteraadslid in Heerenveen

Op de lagere school leerde ik vroeger een liedje over een Nederlandse Amerikaan, die je al van verre zag staan. De persoon werd in de coupletten die volgden weinig vleidend bezongen; voor Nederlandse begrippen was hij zo'n vreemde Amerikaan geworden. Toch had hij blijkbaar iets Nederlands behouden. Misschien een voorbeeld van een goede integratie in de Amerikaanse cultuur zonder verlies van de eigen achtergrond. Een multi-cultuur in één persoon.

Na 11 september wan- kelt het ideaal van de multiculturele samenleving in Nederland. Op gemeentelijk niveau is de aandacht voor "buitenlanders" al jarenlang meer gericht op integratie dan op behoud van de eigenheid van de buitenlandse taal en

cultuur. De rijksgelden die oorspronkelijk bestemd waren voor onderwijs in de taal van het thuisland, de OALT-gelden, worden in diverse gemeenten gebruikt om kinderen van buitenlandse afkomst juist extra Nederlandse les te geven. Een uitstekende ontwikkeling, lijkt mij.

Taal is immers de sleutel tot onder- ling begrip. Laatst hoorde ik van een Turkse vrouw die al meer dan 12 jaar in Nederland woont, een groot gezin heeft en geen woord Nederlands spreekt. Ze kan bij problemen op school niet eens overleggen met de onderwijzer van haar kinderen. Maar ook via de krant, de televisie of de radio pikt ze niets van de Nederlandse samenleving op. Er zijn velen zoals deze vrouw in Nederland. Over het algemeen is het erg moei- lijk contact te maken met deze groep. In mijn gemeente wordt een cursus gegeven waardoor deze groep vrouwen bereikt wordt. Het resultaat mag er zijn: de taalvaardigheid van de deelnemers neemt toe en ze leg- gen contacten buiten het eigen klei- ne kringetje, ook met Nederlanders.

Het blijft een vraag in hoeverre wij verwachten dat allochtonen zich aanpassen aan onze cultuur. Het ide- aal van de multiculturele samen- leving spreekt van een verrijking wan- neer meerdere culturen naast elkaar bestaan. Het is nog maar de vraag of dat naast elkaar bestaan wel moge- lijk is.

Een asielzoeker met een goede Nederlandse taalbeheersing kreeg op het gemeentehuis een ambtenaar toegewezen als contactpersoon. Er werden afspraken gemaakt, maar de asielzoeker weigerde vervolgens zich aan de afspraken te houden. Het gevolg was een flinke strafkorting op zijn uitkering. Reden van deze ellen- de: de ambtenaar was een vrouw en deze man liet zich vanuit zijn cul- tuur door geen vrouw iets zeggen. Dan liever met de kop tegen de muur. De reacties op dit voorval van enkele jaren geleden waren zeer ver- schillend. Van een begrijpend 'je moet zo'n man toch ook geen vrou- welijke contactpersoon toewijzen', tot 'deze man moet het gezag van een vrouwelijke ambtenaar accepte- ren, anders is het hek van de dam.' Die laatste reactie is ook de mijne. Deze man zal een groot deel van zijn denkwereld aan moeten passen aan onze cultuur. Hij kan niet zelf bepa- len wie hij gezag toekent en wie niet. In de praktijk zou dat immers bete- kenen dat wij onze cultuur moeten aanpassen aan die van hem.

Moeten allochtonen zich dan maar helemaal aan onze gebruiken aan- passen en hun eigen achtergrond

vergeten? Daarmee zouden we alleen al onszelf de mogelijkheid ontnemen om kennis te maken met andere werelden en met de waardevolle en mooie elementen die deze bevatten. Zoals beleefdheid, respect voor oude- ren, enorme gastvrijheid. Ik noem een paar clichés, maar ze zijn wel waar. We mogen van buitenlanders ver- wachten dat ze de moeite nemen onze taal te leren en zich liefst ook nog verdiepen in onze geschiedenis om iets van de Nederlandse cultuur te begrijpen. Tenslotte zullen mensen uit andere culturen zich aan moeten passen aan ons rechtssysteem. Elementen uit verschillende culturen kunnen naast elkaar bestaan, wan- neer er een verbindend 'Nederlands' element is. Daarvoor is een gemeen- schappelijke taal en een gemeen- schappelijk beleefde werkelijkheid nodig. Dat vraagt om ontmoeting en inzet van beide kanten, van 'buiten- landers' en 'Nederlanders'.

Cultuur is een breed begrip gewor- den. Kunst en literatuur vallen er onder maar ook gewoonten en gebruiken. Moeilijk benoembare zaken, waardoor je op vakantie Nederlanders direct herkent, net als Duitsers en Fransen, trouwens. Wat zou het mooi zijn, wanneer je in het buitenland een familie ziet lopen die je dan herkent als Nederlandse Turken. Of nog beter, je herkent ze als Turkse Nederlanders. En in Turkije zingen ze daar dan een spotliedje over. Net zoals wij deden over die Nederlandse Amerikaan in mijn schooltijd.

Dualisme in de onderhandelingen?

Door Ernst Cramer, wethouder in Zeewolde

Iedere bestuurder is ervan doordrongen dat over een maand gemeenteraadsverkiezingen plaatsvinden. Maar daarna? Hoe gaat de ChristenUnie de collegeonderhandelingen in? Wat is precies onze rol? Kunnen wij wel eisen stellen of stellen we juist te harde eisen? Wat betekenen in dit kader de nieuwe gedualiseerde verhoudingen tussen raad en college?

Zijn we er klaar voor?

Op de startdag 8 september heb ik samen met Thijs van Daalen een workshop mogen verzorgen die het onderhandelen voor een nieuw college als onderwerp had. Daarin kwam naar voren dat de voorbereidingen zeer belangrijk zijn. Wat verwacht je van de andere partijen? Heb jij als raadslid en als fractie een specifieke bijdrage voor het oplossen van de problemen in de gemeente? Wat is de rol van de ChristenUnie in de gemeente, en kun je die nog verder uitbouwen? Wil je het goed doen, dan moet je met de voorbereidingen eigenlijk al beginnen als je het verkiezingsprogramma gaat schrijven. Dan kun je op de actualiteit en de eventualiteit inspelen. Wat misschien nog wel belangrijker is een zodanige toon kiezen dat je een reële partner bent in de onderhandelingen. Natuurlijk zal dat zodanig moeten zijn dat je nog steeds als ChristenUnie herkenbaar bent, maar als het goed is herkennen de mensen je ook aan de manier van spreken en schrijven.

Op een gegeven moment kwam tijdens de discussie een opmerking van een deelnemer die zich afvroeg hoe je moest omgaan met het feit dat je iedere keer buiten het college werd gehouden, maar dat de ChristenUnie juist de partij was die vaak de doorslag moest geven in het beleid. Laten we eens naar dat probleem kijken, want ik denk dat op meer plaatsen daar mee geworsteld wordt. Van huis uit zijn we denk ik behoorlijk bescheiden. Op sommige plaatsen in ons land wordt onze partij goed vertegenwoordigd. Ik denk dat men daar de discussie over deelname en gedeelde verantwoordelijkheid wel goed onder de knie zal hebben. Maar op plaatsen waar wij door ons samengaan nu ineens een factor van betekenis geworden zijn moet goed rekening gehouden worden dat andere partijen ons op die verantwoordelijkheid gaan aanspreken. Of juist die verantwoordelijkheid voor geen goud willen geven.

Vanuit onze traditie heeft de ChristenUnie altijd gezegd bereid te zijn bestuursverantwoordelijkheid te willen

dragen. Als je roept dat je de overheid als dienaar van Gods ziet, kun je niet zeggen dat je dat ambt dan niet wilt dragen. Die vraag zal je echter na de volgende verkiezingen maar gesteld worden. Dan wordt het ineens werkelijkheid. Ik ga er vanuit dat er met de lijst rekening is gehouden dat er iemand op staat die zonnig een wethouderspost kan aanvaarden. Van tevoren moet je goed in de gaten hebben wat voor de ChristenUnie in de betreffende gemeente absoluut niet kan, en wat absoluut moet. Dat zullen niet al te veel punten kunnen zijn, want dat maakt onderhandelen wel heel ingewikkeld.

Huis van Thorbecke: instortingsgevaar?

De komende onderhandelingen, de eerste in gedualiseerde verhoudingen gaan niet over wat je als raad gaat bereiken, maar welke opdracht je aan een college meegeeft. Daarna ben je de regie kwijt. Volgens de bedenkers van dualisme niet. Dan begint het spel juist, zeggen ze. Maar de raad zal haar rol nog moeten zien te vinden. Het bepalen van beleid, de rekenkamerfunctie die bij nog maar weinig gemeenten actief is, het werken met een griffier, ja alles moet nog goed uitgewerkt worden. Laten we eerlijk zijn. Als de raad haar eigen agenda moet gaan bepalen, wil ik nog wel eens zien hoe hij aan zijn onderwerpen komt. Op dit moment zijn er maar weinig initiatieven in Nederland waarbij een agendapunt door één van de raadsleden wordt aangedragen. De meeste onderwerpen worden afgeleid van het collegeprogramma. En voor de rest wordt de agenda bijna geheel bepaald door al die zaken waarvoor het college nog geen mandaat heeft gekregen om dat zelf af te handelen. Dat gaat straks wel veranderen wanneer al die onderwerpen niet meer op de raadsagenda komen. Dan zal de raad zelf moeten gaan nadenken over het te volgen beleid. En als ze dan zo'n onderwerp hebben gevonden, hoe wordt de financiering dan geregeld? Normaal wordt dat voorbereid door het ambtelijk apparaat en voorgelegd door het college, maar nu wordt je gedwongen zelf dat te bepalen. Tenminste, ik denk dat er weinig colleges zullen zijn die een opdracht voor een beleidswij-

ziging zullen aanvaarden van een raad zonder daarbij de financiële onderbouwing. De raad behoudt het exclusieve budgetrecht, en het zou dan vervelend zijn als je aan het eind van het programma als college ook nog eens afgerekend wordt op een tekort op de begroting.

Kortom: de raad dobbert de eerste tijd stuurloos in het rond. Voor zover ik weet zijn veel gemeenten al bezig met het voorbereiden van de gewijzigde mandaatregelingen. Er is nog lang niet in alle gemeenten een proces opgestart om een griffier te benoemen. En wat gebeurt er dan met het democratisch gehalte van de besluitvorming. Er is een raad die zoekende is naar de handvatten om een college te controleren. Dat college gaat wel door met haar werk. De vertaalslag van de beloftes tijdens de verkiezingen in een nieuwe vorm van duaal besturen zullen wel heel goed en heel snel geformuleerd moeten worden. Ook daar zul je in de onderhandelingen rekening mee moeten houden. Anders sterft de democratie de eerste maanden een schone dood.

Onderhandelen: oorzaak of gevolg

De situatie waarin je als plaatselijke ChristenUnie verkeert hangt sterk af van die plaatselijke situatie. Elke plaats is anders. Hoe is de verhouding in de raad. Wordt een onderhandelingspositie afgedwongen door een sterke opstelling door de jaren heen, of is het een gevolg van een succesvolle campagne. Ben je een grote in de raad, of word je gedooft. Mag je überhaupt meedoen aan de

besprekingen of gebeurt alles achter gesloten deuren. Zelfs voor jullie fractie. Dat zijn vragen die je goed in beeld moet hebben als je aan de besprekingen gaat beginnen. Het standpunt van de ChristenUnie is dat er in principe naar een afspiegelingscollege moet worden gestreefd. Dat doet het meest recht aan de democratische verhoudingen na een verkiezingsuitslag. De mensen gaan niet naar de bus om te merken dat er na de verkiezingen niets is veranderd (er van uitgaande dat de uitslag wel een verandering zou doen verwachten...). Dan heeft de betrouwbare politiek al weer zijn eerste negatieve dreun te pakken. Doe daar dus niet aan mee. Wil men op de oude voet doorgaan: strijd daartegen. Dat is eerlijk en duidelijk.

Ook al is het niet de gewoonte tot nu toe, maar vraag of je als partij altijd bij de eerste bespreking mag zijn. En zo mogelijk tot aan het eind toe. Mag dat niet lever dan in ieder geval een brief in bij de leider van de collegeonderhandelingen waarbij je aandacht vraagt voor de belangrijkste punten die je als ChristenUnie gerealiseerd wil zien. En geef deze lijst ook aan de pers. Dan kunnen ze die niet wegmoffelen en doen alsof er niets gebeurd is.

De laatste keer in Zeewolde hebben wij volledig openbare onderhandelingen gehad. Met behulp van een externe voorzitter, en de gemeentesecretaris voor het werk, zijn de partijen elkaar behoedzaam genaderd. De ChristenUnie heeft toen geen wethouder geleverd, maar onze bijdrage werd wel telkens breed uitgemeten in de

pers. Veel van onze voorstellen en teksten zijn uiteindelijk overgenomen. En dat levert ook iets belangrijks op naar de burgers toe: krediet. Eerlijkheid en de bereidheid verantwoordelijkheid te dragen laten zien dat een kleine partij een functie vervult in onze democratie. En dat valt mensen op. Wij zijn er later nog vaak op aangesproken dat we inhoudelijk zo'n stevige bijdrage hebben geleverd. En dat is uiteindelijk mee de oorzaak geweest van de mogelijkheid om tijdens de rit wel een wethouder te leveren. Terwijl er best een kandidaat van een andere partij was die al wethouder geweest was in het vorige college.

Mag je er eenmaal echt bij zitten, dan begint het grote werk pas. Bedenk in dat geval altijd dat minder meer is. Alles dicht timmeren heeft geen zin. Het eerste jaar klopt dat nog wel, maar na twee jaar begint zoiets al te knellen. Ik denk dat het nu ook heel belangrijk is om te bedenken hoe je bepaalde zaken geregeld wilt hebben in de duale verhoudingen. Zoals in de vorige paragraaf al beschreven denk ik dat je het er het meeste aan hebt om als partijen eerst samen te formuleren hoe je de raad vorm wilt geven. Hoe wil je werk maken van de burgerparticipatie. Hoe wil je gewenst beleid vertalen in uitvoerbaar beleid. Dat is niet zo makkelijk, want al snel zal men gewoon wethouders willen leveren. En dan zien ze wel verder. Volgens mijn stellige overtuiging is dat niet de goede weg. Je kan beter een program voor twee jaar opstellen dat eerst een koers uitzet voor het ontwikkelen van de duale verhoudingen. Werken aan de door het rijk opgelegde gedragscodes. En dan, wanneer dat allemaal startklaar is, werken aan de gemeente. Dan maak je dan toch gewoon een nieuw programma voor de resterende twee jaar?

Dualisme, of: mag het ietsje meer zijn?

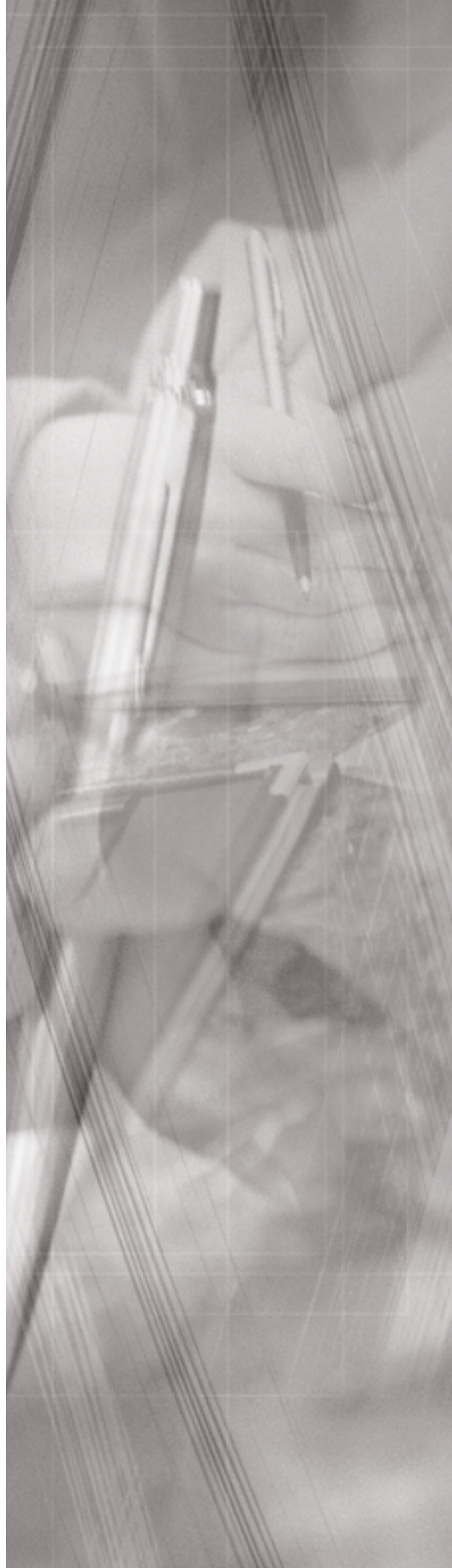
Mijns inziens moeten op z'n minst de volgende zaken snel geregeld worden wil het dualisme nog enige kans hebben:

Stel snel een griffier aan, en dan geen deeltijder, maar een echte. Ik kom er zo nog op terug.

Begin de komende vier jaar al met een rekenkamer, tenminste met één uit een combinatie van rekenspecialisten uit de raad, aangevuld met externe deskundigen. Bedenk op welke wijze je de raadsagenda wilt vullen. Doe dit desnoods in de komende drie maanden na de verkiezingen, maar laat aan de burger zien dat je als raad de nieuwe verhoudingen ook oppakt. Ook hier kom ik later nog terug.

Deze zaken zouden in het collegeprogram moeten staan.

Voor wat betreft die griffier het volgende. Dat wordt een hele kostenpost. De minister heeft volgens mij nog niet expliciet aangegeven of deze aan de gemeente vergoedt

gaat worden. En de eerste makkende geluiden zijn dan ook al te horen. Kan de gemeentesecretaris het er niet bij doen. Mag het ook een ambtenaar zijn, waar we verder toch geen werk voor hadden. Moet het wel echt, en in welke schaal dan wel niet. Naar mijn stellige overtuiging moet je een griffier aanstellen in dezelfde schaal als de gemeentesecretaris, en moet je de goede man/vrouw een voltijdsfunctie geven zonder recht op vergoeding bij overwerk. Het zit namelijk zo. De raad krijgt (alhoewel ze dat vaak al wel had maar niet gebruikte) een expliciet recht op ondersteuning. Hoe wil je dat de gemeentesecretaris laten doen? Die heeft het als het goed is druk zat. En de griffier kan niet tegen dat raadslid zeggen dat zijn antwoord wel komt (net zolang als dat het nu duurt naar de burgers toe...?) Er zullen raadsliden zijn die gretig van dat 'nieuwe' recht gebruik gaan maken. We kennen allemaal het spreekwoord: één gek kan meer vragen als tien wijzen kunnen antwoorden. Wanneer de gemeentesecretaris dergelijke vragen uit moet gaan zetten in de organisatie krijg je al snel een competentie strijd. Wat moet er nu eerst: die beleidsnota waar de raad om gevraagd heeft, of die vraag beantwoorden van dat raadslid. En op welke termijn. Wanneer hiervoor een griffier apart benoemd is, zal deze, in ieder geval in het begin, ook zelf dergelijke vragen kunnen gaan beantwoorden. Op zoek gaan naar informatie. En zo iemand heeft het gezag gezien zijn aanstelling in de organisatie die nodig is om bepaalde antwoorden ook snel los te peuteren. Als dat een of andere gesjeesde ambtenaar is zal je lang kunnen wachten voordat die zijn spullen bij elkaar heeft. Op deze wijze groeit de functie van de griffier ook naar volwassenheid, en komt de tijd vanzelf dat je er iemand bij moet gaan plaatsen. Begin dus niet te snel met een complete griffie in te richten. Niemand weet tenslotte hoe dit precies zal gaan verlopen.

Ook zou ik nog terugkomen op die raadsagenda en de burgerparticipatie. En daar bedoel ik niet gelijk de moderne hype van de interactieve beleidsontwikkeling mee. Dat lijkt wel leuk, maar wie heeft er ervaring mee en ook niet ontdekt dat dan toch altijd weer dezelfde mensen meedoen. Als er iemand is die wel een goede ervaring heeft: mijn naam en adres zijn bekend bij de redactie. Ik zou graag met u in contact willen komen. Nee, ik bedoel dat we als nieuwe raad moeten gaan bepalen welke onderwerpen we met en voor de burgers op de agenda gaan zetten. En hoe we dat gaan inrichten: allemaal workshops of alleen met de belanghebbers. Gaan we eerst denken intern en dan naar buiten, of gaan we eerst naar buiten. Persoonlijk heb ik de ervaring opgedaan dat eerst naar buiten gaan het beste resultaat oplevert. Alleen moeten de mensen er wel aan

wennen. Soms blijkt dan ineens veel het tweeslachtige bij de burgers. Heb je al een stuk zeggen ze dat alles al in kannen en kruiken is, en dat inspreken toch geen zin meer heeft. Heb je geen stuk kan het bestuur weer geen keuzes maken en hoe moet de burger het dan weten. Je doet het daarmee niet gauw goed en toch ben ik van mening dat dit een kwestie van wennen is. Wanneer men doorkrijgt dat je serieus met gemaakte opmerkingen aan de slag gaat geloof ik in een volwaardige participatie. Maar daar moet nog wel wat werk voor verzet worden.

Collegeprogramma of raadsprogramma?

Je kan je afvragen of je wel een collegeprogramma moet willen. Laten die eigenheimers van een B&W dat toch vooral zelf opstellen. Die weten het toch altijd zo leuk te vertellen, dan kan dat er ook nog wel bij. Is het niet veel belangrijker om als raad de lijnen voor je eigen agenda uit te zetten. Hoe gaan we de dualiteit inrichten. Wat moet er precies in de gedragscode staan. Op welk moment willen we het over welk verkiezingsitem hebben. Kijk, dat is natuurlijk ook nodig in de nieuwe verhoudingen. De resultaten van al deze beraadslagingen worden gevat in besluiten, en daar zadelen we het college weer mee op. En doet ze dat niet goed: hup, de laan uit. En geen medelijden met de gekozen bestuurders. Je kan tenslotte aan het feit dat mensen er voor kiezen om publiekelijk belachelijk te worden gemaakt geen recht ontlenen om daar mee door te gaan. Toch? Naar mijn idee is het dus belangrijk om als raad een koers uit te zetten, om werk te maken van de nieuwe duale verhoudingen. En zoals ik al eerder aangaf, misschien moeten we daarvoor deze eerste keer een apart program afspreken waarbij je eerst als raad je knopen gaat tellen. Geef jezelf twee jaar om in samenspraak met de burgers de lijnen uit te zetten. Daar heb je een heel democratisch leven lol van.

Slot

Toen ik dit verhaal zelf terug las dacht ik: geloof ik nog wel in de politiek?

Nou dat antwoord is duidelijk: echt wel! Eerlijk waar! Ik denk namelijk dat de mensen nog altijd het meeste geboeid worden door een heldere stellingname en duidelijke argumenten. En als u iets te zeggen hebt: doe het dan in mensentaal. En niet als de eerste de beste politicus. Durf stelling te betrekken. Durf ook ongelijk te bekennen. Durf voor je mening op te komen. Dat spreekt mensen nog altijd aan. En dat begint al bij de collegeonderhandelingen.

Nabij u is het Woord

Door ds. D.A. Brienen, predikant in Frankrijk

Nabij u is het Woord, in uw mond en in uw hart, namelijk het Woord des geloofs, dat wij prediken
Romeinen 10:8

En zij bleven volharden bij het onderwijs des apostelen
Handelingen 2:42a

Bijna elk frans gezin heeft (ergens) een Bijbel in huis liggen. Het is in Frankrijk, zoals in vele andere landen, nog steeds het meest verkochte boek. Elk jaar komen velen tot geloof door erin te lezen, en daarna...? Langzamerhand verdwijnt de Bijbel uit de keuken, uit de woonkamer, naar de slaapkamer of zelfs naar de zolder.

Zoals in vele gemeenten in Nederland en Frankrijk, kent iedere gemeente zijn 'kerkblaadje'. Vanuit Montauban (50 km ten noorden van Toulouse) worden er maandelijks zo'n 250 exemplaren verstuurd, met Kerst hebben we zelfs de voorpagina in kleur afgedrukt, maar door het overgrote deel wordt het niet gelezen. In ieder geval daalt het gelezene niet af in het hart van die 'lezers' en vindt het geen vrucht in hun levenswandel – naar wat wij kunnen constateren!

Als de Bijbel bijna niet meer wordt gelezen, als een geschreven geestelijk appèl koud terzijde wordt gelegd, als een partij programma slechts 'à travers' in een verlopen uurtje wordt gelezen ... wat te doen?

In december zijn we verhuisd. Voor een predikant een verschrikking: al z'n boeken, al die artikelen ... In de week voor de eerste kerkeradsvergadering van het nieuwe jaar viel een krantenknipsel uit een boek dat ik bezig was op de plank te zetten, mij gegeven door één van de kerkeradsleden van mijn vorige gemeente te Parijs. Daar was 'het woord' dat ik nodig had: een verslag van een vergadering van de Franse Evangelische Alliantie waarin gesproken werd, niet direct over de inhoud, maar over de VORM van de prediking van het Evangelie. Direct kwamen bij mij de bovengenoemde teksten naar boven, die iedere predikant uit z'n hoofd kent. Paulus predikte en de discipelen onderwezen! En wij?

De eerste christenen; lazen ze artikelen, meditaties, christelijke vormingskursussen, ethische positiebepalingen, ...? Nee, 'in de beginne' werden ze mondeling onderwezen, volhardden ze in dat directe MONDELINGE onderwijs der apostelen. Ook tijdens de eerste eeuwen heeft de kerk altijd accent gelegd op die mondelinge 'prediking van het Woord'.

Wat is heden ten dage, bijvoorbeeld, de zegen die de EO mag verspreiden? De TV-programma's, maar veel meer

nog (naar mijn bescheiden buitenlandse mening) de koffieochtenden, de praiseavonden, de mannendagen, de kooravonden in den landen!

Als kerkenraad en dominee van Montauban bidden we nu om de kracht en het inzicht om elk gemeentelid 'persoonlijk' te mogen onderwijzen, 'mondeling' het Evangelie te kunnen prediken, 'persoonlijk' te helpen in moeiten, zorgen en tegenslagen.

Iedereen heeft een Bijbel, iedereen mag zijn leven in de handen van de levende Christus der Schriften leggen, maar iedereen heeft ook 'bemoediging der liefde, gemeenschap des geestes, ontferming en barmhartigheid' van zijn medebroeders en –zusters nodig (Fil.2:1), op een daadwerkelijke wijze! Onmogelijk, te veel gevraagd, demotiverend? Nee!

Het was juist in de eerste eeuwen dat het gepredikte Evangelie zo geweldig veel harten veranderde en monden deed spreken van Gods grote daden.

In Frankrijk zien we dat juist veel evangelische gemeenten dit persoonlijke Woord-onderwijs hebben gebruikt en nog steeds op een eerste plaats zetten in hun gemeenteleven en bij het stichten van de vele nieuwe gemeenten. In gereformeerde huize hebben velen deze 'vorm' nog niet ontdekt ... omdat de (onze) harten te gauw verkoelen en/of verzwakken bij het perspectief van een dergelijke ingrijpende verandering?

Ik moet nu stoppen, want een familie van een oude overleden broeder heeft me nodig als prediker van de Christus, daarna de catechesanten en daarna de gebedskring met een uur volwassenencatechesatie erachteraan.

Zou deze ontdekking van 'persoonlijk daadwerkelijk onderwijs' ook niet de ChristenUnie op het lijf geschreven moeten zijn?

En dan te bedenken dat er in Frankrijk, sinds enkele maanden, een eerste roep is opgegaan tot de vorming van een embryo van een 'ChristenUnie'!

Hier of daar, laten we bidden dat we mogen worden opgenomen in de wonderen en de volharding van zoals het was 'in de beginne van de Evangelieverkondiging'.

De vreemdeling als geschenk

Door Marco Vermin, directeur van St. Gave, Kerkelijk werk onder vluchtelingen

“Nederland is een tolerant land waar sprake is van een multiculturele samenleving die godsdienstvrijheid hoog in het vaandel heeft staan.”

Wat is dit credo vaak gebruikt om ons land te beschrijven en aan te prijzen.

We zijn er bijna in gaan geloven. Maar is het niet een misvatting van de werkelijkheid?

***“Ik ben een
vreemdeling
geweest en
gij hebt Mij
gehuisvest”***

Onze samenleving is toch geen samenleving? Ons land is toch geen tolerant land? Multicultureel leven we toch meer in een soort LAT-relatie met elkaar. Godsdienstvrijheid? Tot op zekere hoogte, maar volgens mij is dat aan het veranderen. En natuurlijk weten we dit allemaal wel. Maar we durfden het niet zo te zeggen. We moesten politiek correcte antwoorden geven. Meelopen in het collectief correct denken. Een poldermodel - denken waarbij niet waarheid de maatstaf is maar het compromis.

Na de gebeurtenissen van het afgelopen jaar lijkt er iets veranderd. Duidelijk werd in ieder geval dat, wat sommigen al wisten, de voor ons land gebruikte kenmerken “tolerant en multicultureel” enigszins ongepast zijn. Ze zijn vaak niets anders dan een wit gepleisterde façade waarachter “onverschilligheid en egoïsme” schuil gaan. Wat is er dan eigenlijk veranderd? Oké, we durven dan nu openlijk onderwerpen aan te kaarten die voorheen bedekt benaderd werden. We zijn na 11 september wat minder voorzichtig geworden met uitlatingen over moslims. We durven de Antilliaanse en Marokkaanse jongerenproblematiek te benoemen zonder vrees voor beschuldiging van discriminatie. Maar ook durven we nu elke asielzoeker, in het denken van de gewone mens, te bestempelen als een mogelijke terrorist of toch tenminste als iemand die misbruik komt maken van onze opgebouwde economie. Een plotseling opgekomen politiek leider durft gerust te poneren dat we quota moeten vaststellen. Terwijl een ander, een politica van een zichzelf als sociaal bestempelende politieke partij, verblijd roept, “de nieuwe vreemdelingenwet werkt. In het afgelopen kwartaal is de instroom met een kwart gedaald!” Maar de motieven die daarbij een rol speelden? De verkiezingen staan voor de deur. En welke

onderwerpen scoren beter dan die onderwerpen die personen betreffen die we niet kennen en ook niet willen leren kennen. De weerloze, de zwakke, de verschoppeling. De mensen die bij ons vaak angst oproepen. Eigenlijk is er dus in het geheel niets veranderd. Hooguit iets in de wijze van communiceren.

Tegen asielzoekers kun je op twee manieren aankijken. De ene kant is ze te zien als een noodzakelijk kwaad waarmee politiek juist omgegaan moet worden. Mensen die, op enkele na, vooral economische motieven hebben om hier te komen. Als we ze dan toch moeten opvangen, nou, dan liever in een andere gemeente. En als het dan toch in mijn gemeente moet, dan het liefst ver weg van mijn huis.

De andere manier om ertegenaan te kijken is vanuit het gezichtspunt van onze Hemelse God en Vader. We geloven toch dat God boven alle dingen en gebeurtenissen staat en dat er niets buiten Hem om gebeurt? We kunnen dan zien dat juist God het is die achter de migratie van volken staat. Ze zelfs bestuurt. Het is toch bijzonder toevallig dat juist mensen uit landen met een sterk islamitisch regime naar ons land komen. Mensen uit landen waar een christelijk getuigenis niet of nauwelijks mogelijk is. En juist zij komen naar landen waar het christelijk getuigenis nog vrijelijk gepropageerd kan worden. Het is toch niet toevallig dat vele van hen zich in ons land keren tot de Zoon van God en christen worden. Goed opgeleide mensen die een bijzondere rol zouden kunnen gaan vervullen voor hun eigen landgenoten. We zouden tegen vluchtelingen kunnen aankijken als een dankbaar geschenk van de Here God. Een mogelijkheid om ware liefde te betonen. Mensen aan wie wij de reine en onbevleete godsdienst kunnen bewijzen. Een mogelijkheid Hem te dienen, te huisvesten en zelfs te ontmoeten.

Tolerantie in tweevoud

Door prof.dr. S. Griffioen, hoogleraar sociale filosofie aan de Vrije Universiteit Amsterdam

Twee boeken liggen voor me: De lege tolerantie. Over vrijheid en vrijblijvendheid in Nederland onder redactie van Trouw-journalist Marcel ten Hoven (Boom, 303 p., € 20,42), en Tolereren of bekeren.

Naar een christelijke visie op verdraagzaamheid door Roel Kuiper e.a. (Boekencentrum, 174 p., € 14,80).

Beide boeken zijn aanraders. Wil men maar één van beide lezen, dan heb ik geen advies. De boeken vullen elkaar aan. Het eerstgenoemde werk heeft als voordeel dat het een overzicht biedt over hoe in brede linie over dit onderwerp wordt gedacht. Het tweede boek is wat dit betreft geconcentreerder. De teksten gaan terug op een lezingencyclus ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van de CSFR, een landelijke studentenvereniging van orthodox-christelijke signatuur.

Het interessante van het eerste werk is dat het een trend toont: een groeiend onbehagen met een verdraagzaamheid die aan onverschilligheid grenst. Maar, zoals altijd bij verkenningen van trends het geval is, vormen de schrijvers die Ten Hoven rond zich verzamelde een bont gezelschap. Men vindt er een Kars Veling - sympathiek ingeleid door de redacteur - en een James Kennedy. Ook mochten Zijderveld en Kinneging niet ontbreken. Men vindt er lezenswaardige bijdragen van Jan Willem Sap, Theo de Wit en Herman de Dijn (uit Leuven). Daarnaast zijn er ook hoofdstukken die eerder gericht zijn op export van Nederlandse vrijblijvendheid, bijvoorbeeld de bijdrage van Lawson over de 'moeizame ontwikkeling' van een Europese tolerantienorm. Ook waar de redacteur aan het slot van

zijn (overigens waardevolle) inleiding tot een afbakening wil komen van wat wel en wat niet toelaatbaar is en daarvoor de hulp van de Australische filosofe Martha Nussbaum inroept, vroeg ik me af of we hier de vrijblijvendheid echt voorbij zijn. Nussbaum acht het essentieel voor menselijk welzijn dat mensen 'in staat zijn onnodige en onplezierige pijn te vermijden en prettige ervaringen te ondergaan, in goede gezondheid kunnen leven, over vrijheid beschikken voor en met anderen te leven en als laatste, de gelegenheid hebben voor seksuele bevrediging, lachen, spelen en ontspannen.' (33).

Zoals gezegd is de tweede bundel geconcentreerder en daardoor ook eenduidiger. Het was een goede greep een toespraak uit 1956 van Van Ruler over *Theocratie en tolerantie* op te nemen. Wat meteen opvalt is dat Van Ruler toentertijd al waarschuwde voor een verdraagzaamheid die naar onverschilligheid afglijdt. Maar belangrijker is wat hij over de intolerantie van het Evangelie schrijft: 'Dat de tolerantie op het punt van het getuigenis geven aan de waarheid door de Kerk ernstig gestoord is, ligt niet aan de christenen, maar aan de bijbel, het evangelie, aan Jezus Christus, aan God zelf. Zij zijn intolerant en imperialistisch. Jahweh stelt Zich, als deze bepaalde God, in het

Oude Testament, tegenover de afgoden. In het Nieuwe Testament wordt deze intolerantie tot haar hoogste graad opgevoerd door het feit, dat Christus Zichzelf poneert als Degene, in Wie de beslissing over leven en dood valt ...' (81).

Dit geluid wordt tegenwoordig zo weinig gehoord, dat wat mij betreft Van Rulers tekst als uitgangspunt voor heel de bundel had kunnen worden genomen. Dan zou het de lezer direct al duidelijk zijn geworden dat de christelijke religie er niet allereerst is om identiteit en geborgenheid te geven. Ik moest hieraan denken bij het gedeelte waarin Theo de Wit een discussie tussen Eimert van Middelkoop en Heleen Dupuis weergeeft. Van Middelkoop wordt er als volgt geciteerd: 'Godsdienst heeft voor moslims vooral een functie als identiteit, zorgen dat je je thuisvoelt in deze vreemde koude samenleving. Gun ze dat. Ik voel me heel veilig in de kerk als gereformeerde Nederlander.' (29) Van Middelkoop zal met me instemmen dat het christelijke geloof begint met dynamiet te leggen onder vanzelfsprekende identiteiten en aan geborgenheid niet veel meer te bieden heeft dan de rust van een kruisvat. Denk niet dat ik vrede ben komen brengen op aarde ... (Jezus in Mat. 10:34). Vervolgens moet dan wel de zaak een plaats krijgen waarom het Van

Middelkoop ging. De vraag is dus waar en hoe de onrust mag plaatsmaken voor de erkenning van het recht met rust gelaten te worden. Van Ruler komt er niet goed uit. Als ik het goed begrijp neemt hij aan de kant van het menselijke antwoord op de verkondiging een zekere speelruimte voor een verscheidenheid van opvattingen aan - een verscheidenheid die in die vorm op een bepaalde erkenning kan rekenen. Ik denk dat we moeten afdalen tot de structuren, d.w.z. de structurele verankering van de verdraagzaamheid, om vervolgens de vraag te stellen hoe die structuren in stand te houden en te ontsluiten.

Vragen naar structuren, betekent vragen over welke vorm van tolerantie het gaat. Hebben we het over politieke verdraagzaamheid, of over tolerantie binnen maatschappelijke verbanden, en zo ja, binnen welke? Vreemd genoeg wordt deze vraag in beide bundels maar zelden hardop gesteld. In al deze structuren vinden we rechten en plichten, die bescherming vinden in de rechtsorde. Omdat de meeste auteurs deze fase overslaan, zijn ze geneigd verdraagzaamheid vooral, en niet zelden uitsluitend, als een deugd te behandelen, vergetend dat het allereerst om een plicht en een recht gaat. De boer die ooit zijn ongelovige knecht halfdood naar de kerk sleepte onder het zin-

gen van 'En binden d'offerdieren dan met touwen ...' kwam niet (alleen) aan deugd te kort, maar pleegde een strafbaar feit.

De deugd komt dus pas in de tweede plaats, nl. daar waar het op het onderhouden van structuren aankomt, op de verdieping en de ontsluiting ervan. Dat wil zeggen, daar waar momenteel een enorme geestelijke erosie plaatsvindt. Als het zo door gaat, zullen we nog begrip krijgen voor Calvijns terechtstelling van Servet. Versta me goed: we kunnen niet dankbaar genoeg zijn voor structuren waarbinnen ook de Servets rechten hebben - om toch, lettend op het ethos, begrip voor Calvijns beslissing te hebben. Want geldt niet altijd nog wat Jan Willem Sap in historisch perspectief plaatst: 'Ketterij betrof in die dagen niet alleen een afwijkende visie ten opzichte van de heersende leer, maar juist ook een visie met een veel bredere sociale en politieke agenda.'? (De lege tolerantie, p. 45). Hier, tussen ethos en structuur, ligt het aanknopingspunt dat bij Van Ruler buiten het zicht bleef. Hoe dan de verkondiging van een ten diepste onverdraagzaam evangelie de structuren van tolerantie kan voeden, vormt een geheimenis dat na lezing van deze twee waardevolle bundels even groot is als voordien.

Multiculturele boekenstroom

Een greep uit de recente stroom van boeken over de multiculturele samenleving

Door Benjamin Anker

Vorbij de onschuld.

Het debat over de multiculturele samenleving. *B. Prins, Amsterdam 2001 (189 p., € 18,00) ISBN 9055151998*

Baukje Prins, als docente sociale filosofie verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen, zet in *Vorbij de onschuld* vraagtekens bij de realistische benadering van de multiculturele samenleving, zoals deze wordt verwoord door Paul Scheffer en Frits Bolkestein. Haar stelling is dat zodra we uitspraken doen over een bepaalde realiteit, we daarover zeer uiteenlopende en toch 'ware' verhalen vertellen. Verhalen over de werkelijkheid zijn met andere woorden niet 'onschuldig', ze beïnvloeden die werkelijkheid op hun beurt. Na een heldere analyse van de diverse stemmen tegen het realisme – waarin onder meer het werk van Philomena Essed, Herman Vuijsje en Anil Ramdas aan de orde komt – bespreekt Prins een nieuwe heterogene benadering die zich in het multiculturele debat aftekent. Hierin bestaat ruimte voor verhalen die elkaar tegenspreken, met elkaar botsen en elkaar onderuithalen. Kortom: er ontstaat ruimte voor het niet-onschuldige karakter van elke discussie over multiculturaliteit.

Op het snijvlak van de fysieke en sociale leefomgeving.

Dr. R.P. Hortulanus, Drs. J.E.M. Machielse (red.), 's-Gravenhage 2001 (132 p., € 12,48) ISBN 9057496917

Vraagstukken over de fysieke en de sociale aspecten van leefomgeving en de leefbaarheid van steden, wijken en buurten zijn actueler dan ooit. In de publicatierijks *Het Sociaal Debat*, een initiatief van het Ministerie van VWS en de Universiteit Utrecht, is een derde deel verschenen dat zich specifiek op dit thema richt. In deze uitgave wordt de verhouding tussen het fysieke en sociale bekeken vanuit de sociale invalshoek. Daarbij worden verschillende perspectieven op de leefomgeving gehanteerd. In sommige bijdragen gaat het om leefbare buurten en wijken, waarbij zowel fysieke, economische als sociale aspecten een rol spelen. Andere bijdragen richten zich meer op de potentie van de fysieke omgeving en het sociale gebruik daarvan. Ook beleidsmatige doelstellingen en concrete interventiestrategieën worden bekeken, evenals voorbeelden van geslaagde en mislukte ingrepen.

Meeting Point Nederland:

over samenlevingsopbouw, multiculturaliteit en sociale cohesie.

J.W. Duyvendak, L. Veldboer (red.), Amsterdam 2001 (224 p., € 17,95) ISBN 9053526250

Onder politici en de bevolking heerst grote zorg over een dreigende etnische tweedeling. Zwarte scholen, wijken en sportverenigingen zouden leiden tot een etnische onderklasse, tot onbegrip en spanningen. Waar voorheen 'integratie met behoud van identiteit' stelregel was, vindt men nu dat allochtonen zich sterker moeten oriënteren op de samenleving. De overheid wil dit vooral realiseren door lokaal beleid. Een beroepsgroep die

hierbij regelmatig als 'bondgenoot' wordt betrokken is het opbouwwerk. Maar waar werken opbouwwerkers precies aan mee? Welk beeld van sociale integratie ligt achter dit beleid besloten? In deze zeer toegankelijke publicatie worden onderwerpen als de wijk, menging (in de wijk, in het onderwijs en sport), samenlevingsopbouw en integratie aan een nader onderzoek onderworpen.

Het wereldwijd web van met elkaar verbonden computers, het internet is in de laatste paar jaar enorm gegroeid. Steeds meer informatie aan de ene kant en steeds meer gebruikers aan de andere kant. Met deze rubriek willen wij de lezers helpen de weg te vinden op de digitale snelweg en zo het webwijzer te gebruiken.

Door Erik van Dijk

Wist u dat ...

- ... 60 tot 70% van de Nederlanders bijna dagelijks toegang tot internet heeft?
- ... in de uren na de aanslagen op 11 september wereldwijd zoveel mensen op internet naar het laatste nieuws zochten dat heel veel nieuwssites niet meer toegankelijk waren en het hele internet overbelast was?

Sites rond het thema

De website van de minister voor Grotesteden- en Integratiebeleid, D66-er Roger van Boxtel:

www.ministervanboxtel.nl

(klik daar door naar 'integratie minderheden')

Minister Van Boxtel hoort bij het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (vernieuwde website geopend op 15 januari j.l.):

www.minbzk.nl

Hier vindt u nieuws over het integratiebeleid en alles wat daarmee te maken heeft en over activiteiten en discussies. U kunt zich abonneren op de nieuwsbrief en zoeken in het archief of de agenda voor multicultureel Nederland raadplegen. Hier vindt u ook links die betrekking hebben op multiculturele ontwikkelingen, overzichtelijk gegroepeerd in verschillende categorieën:

www.integratie.net

Forum, instituut voor multiculturele ontwikkeling:

www.forum.nl

11 september en daarna... Een informatieve site over de multiculturele samenleving van de Stichting Omroep en Allochtonen:

www.11-september.nl

Honderden links die te maken hebben met de aanslagen in Amerika:

www.wijsvinger.nl/amerika

Westerse (Britse) nieuwssite over de oorlog tegen het terrorisme:

http://news.bbc.co.uk/hi/english/in_depth/world/2001/war_on_terror/

Afghaanse nieuwssite brengt hun kant van het verhaal:

www.afghansite.com/news

Voor wie zich er verder in wil verdiepen zijn hier enkele internet-sites van, voor en door Nederlandse moslims:

www.islamenburgerschap.nl/index1.html

www.marokko.nl (zeer uitgebreide site van en voor de Marokkaanse gemeenschap op Internet)

www.maroc.nl (volgens eigen zeggen 'de grootste Marokkaanse gemeenschap op Internet')

www.magreb.nl ("het virtuele huis van Marokko in Nederland")

International Institute for the Study of Islam in the Modern World (ISIM):

<http://isim.leidenuniv.nl/resources>

St. Gave, Kerkelijk werk onder vluchtelingen (zie de column op p. 27):

www.gave.nl

Andere nieuwe christelijke sites

De Christelijke Hogeschool Ede heeft een vernieuwde, zeer informatieve site:

www.che.nl

CV-Koers, het opinieblad voor de christen vandaag, is nu ook online beschikbaar. Elke maand de nieuwste editie, een volledig archief met eerdere nummers en nog veel meer, maar wel exclusief voor abonnees

www.cvkoers.nl

Viermaal per jaar verschijnt 'GROEI' als pocket (128 pagina's). Op toegankelijke en opbouwende manier worden actuele geloofs- en levensvragen behandeld. Op de site vindt u een selectie van de artikelen van het nieuwste nummer en alle volledige artikelen van alle voorgaande nummers. Ook informatie over cursussen, seminars, boeken e.d.

www.groei.org

Koninklijk

De internet-site van ons Koninklijk Huis mag natuurlijk niet ontbreken:

www.koninklijkhuis.nl

N.a.v. het artikel over Oranjuhewelijken:

www.historisch-toerisme-bureau.nl/artikelen/frederik_hendrik_en_amalia_van_s.htm

www.kun.nl/ahc/vg/html/vg000215.htm

Als tolerantie geen deugd is ...	
<i>ThemaStudie door André Rouvoet</i>	4
Multiculturele ontwikkelingen	
<i>Interview met Ahmed Aboutaleb</i>	8
Nederland als immigratiesamenleving	
N.a.v. het WRR-rapport over immigratie	
<i>ThemaStudie door Roel Kuiper</i>	11
Moslims als partners	
Waarom we tolerant zouden zijn voor moslims in de Nederlandse samenleving	
<i>ThemaStudie door Cees Rentier</i>	12
Geloof en huwelijkskeuze	
De Oranjes voor het altaar	
<i>ThemaStudie door A.Th. van Deursen</i>	14
Europa: dilemma voor de ChristenUnie?	
<i>ThemaReactie door Peter van Dalen</i>	18
Een eigen plek onder de zon	
Woonwagenbewoners na afschaffing van de woonwagenwet	
<i>Lokaliteiten door Corine Dijkstra</i>	20
Binnenlandse buitenlanders	
<i>Column door Tineke Huizinga</i>	21
Dualisme in de onderhandelingen	
<i>Studie lokale politiek door Ernst Cramer</i>	22
Nabij u is het Woord	
<i>Bijbelstudie door ds. D. Brien</i>	26
De vreemdeling als geschenk	
<i>Column door Marco Vermin van St. Gave</i>	27
Tolerantie in tweevoud	
<i>BoekenWijzer door prof. dr. S. Griffioen</i>	28
Een greep uit de multiculturele boekenstroom	
<i>BoekenWijzer door Benjamin Anker</i>	30
WebWijzer	
<i>Door Erik van Dijk</i>	31

Denk **Wijzer**

Thema: Durf te kiezen

Kiezen voor sfeer, vaagheid en leiderschap

Keuzes in veiligheid, zorg en onderwijs

Na de gemeenteraadsverkiezingen

Lokale overheid op welzijnspad

2

JAARGANG 2

STUDIEBLAD VAN HET WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
EN DE BESTUURDERSVERENIGING VAN DE CHRISTENUNIE

 ChristenUnie

DenkWijzer
studieblad van de ChristenUnie
jaargang 2, nummer 2, april 2002

Oplage: 3100
ISSN-nummer: 1568-5845

DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de *mr. G. Groen van Prinsterer stichting*) en de bestuurdersvereniging van de ChristenUnie.

DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan overige geïnteresseerden.

U kunt abonnee worden van *DenkWijzer* voor € 13,50 per jaar (jongeren tot en met 26 jaar betalen slechts € 9,-). Voor een klein bedrag extra bent u echter al donateur van het Wetenschappelijk Instituut (€ 25,- per jaar, jongeren € 13,50). U krijgt daarvoor naast vijf nummers van *DenkWijzer* ook ongeveer vijf boekjes/boeken en informatie over congressen, activiteiten e.d..

DenkWijzer verschijnt op de eerste zaterdag van februari, april, juni, oktober en december
Deadline kopij volgende nummer:
1 mei 2002

Redactie:

J.P. de Vries (hoofdredacteur), Kars Veling, Arie Slob, Tineke Huizinga, Roel Kuiper, Rienk Janssens, Marco Boers en Erik van Dijk (eindredacteur).

Vormgeving:

Douglas Design, www.douglasdesign.nl

Druk:

Drukkerij de Bunschoter b.v., Bunschoten
Tel.: 033-2997999, info@bunschoter.nl

Uitgave, redactie en administratie:

Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie
Postbus 439 • 3800 AK AMERSFOORT
Tel.: 033 - 422 69 60
Fax: 033 - 422 69 68
Email: denkwijzer@christenunie.nl
of wi@christenunie.nl
<http://wi.christenunie.nl>

DenkWijzer verwelkomt bijdragen van lezers. Wilt u voor afspraken over vorm en inhoud van te voren contact met ons opnemen?

Copyright ChristenUnie 2002

Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

Overvloed en onbehagen

Door J.P. de Vries, hoofdredacteur

Het politieke landschap in Nederland is enorm in beweging. Volgens opiniepeilingen - waarvan de trend bevestigd is door de uitslag van de gemeenteraadsverkiezingen van 6 maart - kan de zittende coalitie haar meerderheid verliezen. Terwijl 'paars' in 1994 begon met een meerderheid van ruim tweederde! De oppositie van linkse of confessionele snit lijkt er niet of gering van te profiteren - de kiezers richten zich massaal op buitenstaanders.

PvdA, VVD en D66 voelen zich schromelijk verongelijkt. Zien de kiezers niet, hoeveel goeds paars tot stand heeft gebracht? Acht jaar geleden zat ons land nog in grote problemen, nu behoren we tot de welvarendste van de wereld. Wat ondankbaar dan weg te lopen!

Het is waar: de overheidsfinanciën zijn behoorlijk op orde en er is werk voor iedereen. Maar deze particuliere overvloed gaat gepaard met onbehagen en daarvoor heeft paars geen oog. Want de voorzieningen in de (semi-)publieke sector zijn achtergebleven bij de particuliere welvaart. Het is waar dat alle politieke partijen zich daar nu druk over maken, maar dat neemt het tekortschieten in vooral de tweede periode van paars niet weg.

Het is beschamend in onze welvaartsmaatschappij, dat patiënten voor medische behandelingen moeten worden doorverwezen naar andere landen, waar men meteen geholpen kan worden. De prestaties van ons onderwijs zijn goed, ook in internationale vergelijking, maar daarvoor wordt wel een zware wissel getrokken op het onderwijzend personeel, dat veel meer uren voor de klas staat dan elders gebruikelijk is. Zo kan onze onderwijsbegroting toe met een geringer deel van ons nationaal inkomen dan het Europese gemiddelde.

Paars heeft veel verwacht van marktwerking bij allerlei publieke voorzieningen. Waar echte concurrentie mogelijk is, kan dat - maar ook dan kan het nog slecht aflopen; zie de financiële prestaties van KPN. Waar de markt niet kan werken, wordt de positie van managers sterker ten koste van de consument/burger. Die is van de privatisering in de energiesector, ondanks beloften, nog niets wijzer geworden.

Schaalvergroting en reorganisaties in onderwijs en zorg hebben tot gevolg gehad, dat het aantal bestuurders en hun perso-

neel sterk gegroeid is in verhouding tot zorgverleners en onderwijsgeevenden. Zelfs in tijden van bezuiniging of inkrimping groeit het management, omdat dan extra inspanningen vereist zijn. Intussen raken de uitvoerenden overbelast met als gevolg een hoog ziekteverzuim en afvloeiing naar de Wao.

Taakverlichting door uitbreiding van het uitvoerend personeel is dan ook het eerste wat hier nodig is - maar het kabinet heeft niet op tijd ervoor gezorgd de opleidingen en de arbeidsmarkt zo te beïnvloeden dat zulke mensen beschikbaar zijn - bijvoorbeeld door beloning en andere arbeidsvoorwaarden.

Dit alles is door de oppositie in het parlement in allerlei toonaarden betoogd de afgelopen vier jaar. Waarom komen de kiezers met hun onbehagen dan toch niet naar hen toe? De verklaring hiervoor zien we vooral daarin dat de Nederlandse burgers - mede door gebrekkige informatie in de media - de schuld voor hun onvrede niet leggen bij de verantwoordelijken voor het beleid, maar bij 'de politiek' of 'het parlement'. Dat wordt ook in de hand gewerkt door allerlei schandalen - in de bouw, in het hbo, in de arbeidsvoorziening (ESF), waarbij het parlement pas op de ketting springt nadat de pers met onthullingen is gekomen.

En dus trekt het nieuwe, dat nog onbelast zijn beloften tot verbetering kan doen. Paars of Fortuyn kan echter het dilemma niet zijn. Het is in dit tijdsgewricht de opgave voor de christelijke politiek te laten zien dat een politiek die gebaseerd is op normen en waarden die de Bijbel aanreikt, een beter houvast geeft om de taak van de overheid te behartigen, tot welzijn van heel het volk. De moraal moet terug in het politieke domein.

*‘De vreze des
HEREN is het begin
der wijsheid en het
kennen van de
Hoogheilige is
verstand’*

(Spreuken 9 vers 10)

Durf te kiezen

Door Erik van Dijk, eindredacteur

“De ChristenUnie wil een onderscheidend geluid laten horen, dat doorklinkt in haar inzet voor de samenleving, voor de publieke belangen en voor de publieke waarden. Dat wil zeggen: oog hebben voor de medemens, voor natuur en milieu, voor een goed bestuur van het land en voor vrede en recht, ook in internationale vraagstukken. De Bijbel, het geïnspireerde Woord van God, is voor de politieke boodschap van de ChristenUnie bepalend.”

Verkiezingsprogramma van de ChristenUnie 2002-2006, p. 4.

WegWijzer bij het thema

Interview met dr. H. te Velde en dr. G. Voerman over verkiezingen, politieke partijen en hun leiders

4

Studie door Marien Bikker over het thema onderwijs in de verkiezingen

8

Studie door Eise van der Sluis over het thema veiligheid in de verkiezingen

12

Studie door Tijmen Duijst over het thema zorg in de verkiezingen

16

Analyses van de gemeenteraadsverkiezingen

20

Studie door Melis van der Groep over welzijnsbeleid

22

Verder aandacht voor het thema in o.a. De Aftrap, DenkKader, BoekenWijzer en WebWijzer.

Kijk voor een complete inhoudsopgave op de achterkant (p.32)

In dit nummer, ruim een maand voor de verkiezingen voor de Tweede Kamer, komen de nummers zes tot en met tien van de landelijke kandidatenlijst van de ChristenUnie aan het woord: Arie Slob (6), Tineke Huizinga-Heringa (7), Marien Bikker (8), Eise van der Sluis (9) en Tijmen Duijst (10). Arie Slob schreef de column DenkKader, Tineke Huizinga ging samen met WI-medewerker Cors Visser naar Groningen voor het interview.

De belangrijkste rol is echter weggelegd voor die kandidaten die volgens de peilingen en verwachtingen (waarschijnlijk) niet in de Tweede Kamer komen. Zij schreven alledrie een studie over een hoofdthema in de verkiezingscampagne (resp. onderwijs, veiligheid en zorg). Het zijn thema's die op hun expertise-terrein liggen. Voor deze studies hebben zij o.a. de verkiezingsprogramma's van de verschillende politieke partijen met elkaar vergeleken. Het zijn drie onderling verschillende studies geworden, maar zij laten zien dat ook deze kandidaten het verdienen om gekozen te worden. Tien zetels voor de ChristenUnie!

In het interview aandacht voor vorm en inhoud van de lopende verkiezingscampagnes, de oude en nieuwe politieke partijen en hun bekende of onbekende leiders. Los van de totaal nieuwe partijen als Leefbaar Nederland en de lijst van Pim Fortuyn, hebben ook PvdA, VVD, D66, CDA, ChristenUnie nieuwe lijsttrekkers. Maar wat is nu belangrijker: de poppetjes, het spel of de inhoud?

Niet alles draait echter om de landelijke verkiezingen en de landelijke politiek! In dit nummer uitgebreid aandacht voor de lokale politiek. Daar zitten bijna alle bestuurders van de ChristenUnie. Daar zijn de verkiezingen al

geweest. De raadsleden zijn geïnstalleerd, het gedualiseerde stelsel is begonnen en collegeonderhandelingen zijn afgerond of nog gaande. In dit nummer van DenkWijzer analyses van de uitslagen van de gemeenteraadsverkiezingen en een studie over welzijnsbeleid met een aantal uitdagingen daarin voor de komende vier jaar.

In dit nummer vindt u ook heel veel afbeeldingen van verkiezingsaffiches. Deze zijn ons allemaal belangeloos en kosteloos ter beschikking gesteld door het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (DNPP). Het DNPP is mede-organisator van de expositie over de verkiezingscampagnes in de twintigste eeuw (1918-1998), getiteld Om de stembus. Deze expositie is tot juni 2002 te zien in achtereenvolgens de Rijksuniversiteit Groningen en het gebouw van de Tweede Kamer. Het hoofd van het DNPP, Gerrit Voerman schreef samen met de bekende hoogleraar D.J. Elzinga het boek dat ter gelegenheid van de genoemde expositie verscheen (Elzinga, D.J. en G. Voerman, *Om de stembus. Verkiezingsaffiches 1918-1998*, Amsterdam/Antwerpen 2002, 224 p., ISBN 90-204-0258-7). Een mooi boek, barstensvol afbeeldingen van affiches en vol interessante analyses van de 22 landelijke verkiezingscampagnes die sinds de invoering van het stelsel van evenredige vertegenwoordiging en het algemeen kiesrecht gehouden zijn. Rond de verschijning van dit nummer zou ook een site over verkiezingsaffiches online gaan (het internet-adres is – hoe kan het ook anders – www.verkiezingsaffiches.nl).

Heel veel lees- en kijkgenoegeen toegewenst.

Sfeer, vage noties en politiek

Door Cors Visser en Tineke Huizinga

*Zijn verkiezingen nu anders dan in het verleden, zijn de poppetjes belangrijker geworden of telt de inhoud ook nog mee? En passen die poppetjes wel bij de inhoud? Een analyse van de komende landelijke verkiezingen door dr. Gerrit Voerman, hoofd van het Documentatiecentrum voor Nederlandse Politieke Partijen (bovenste foto), en prof. dr. Henk te Velde, historicus aan de Rijksuniversiteit Groningen en auteur van het boek *Stijlen van leiderschap. Persoon en politiek van Thorbecke tot Den Uyl*, dat in april uitkomt.*

Zijn de komende Tweede-Kamerverkiezingen bijzonder? Waarin onderscheiden deze zich van voorgaande edities?

Voerman: Er zijn een aantal bijzonderheden aan te wijzen. Er is nu geen duidelijkheid over de toekomstige coalitie, er valt geen pijl op te trekken. Dat komt ook door de huidige prognoses, waardoor het moeilijk is een coalitie te bedenken die getalsmatig mogelijk is. En dan zijn er natuurlijk de nieuwkomers die de verkiezingen anders maken. Ze hebben een compleet andere cultuur.

Te Velde: Als je kijkt naar de grote partijen, lijken de verschillen vager te worden. Vier jaar geleden was het enthousiasme over Paars al een beetje weggeëbd, maar er was nog wel het idee dat Paars ergens voor stond. Je kunt je nu afvragen, of dat nog zo is. Waar Paars voor staat, wordt nu gedefinieerd door de tegenstanders. Wat ik acht jaar geleden wel interessant vond, was of het nieuwe kabinet op een opener manier politiek zou kunnen voeren. Bij D66 waren er een paar ministers die

goed begonnen, zoals Sorgdrager. De eerste paar maanden hadden mensen ook het idee dat dit iets nieuws, een nieuwe generatie politici was. Maar dat gevoel is vrij snel verdwenen. De minister-president gaf dat ook aan, toen hij zei dat dit geen bijzonder kabinet was, maar één dat gewoon dingen wil regelen.

Hoe is het met die openheid afgelopen?

Te Velde: Er is nauwelijks wat van overgebleven. Of je nu het kabinet-Lubbers of -Kok hebt, dat maakt daarin geen verschil. En dan vragen mensen zich af, waarom het CDA niet wint, als er zoveel onvrede heerst over Paars. Dat het CDA niet wint, verbaast mij eerlijk gezegd niet. Het CDA staat niet echt voor iets anders. Het CDA is net zo bestuurlijk ingesteld als Paars.

Voerman: Opvallend is ook dat geen van de coalitiepartijen op dit moment Paars echt verdedigt.

Heeft dat te maken met onvrede over het gevoerde beleid?

Te Velde: Onvrede is geen goede term. Er is altijd wel een groep die ontevreden is, en het is nu niet duidelijk dat die groep groter is dan anders. Als je naar de verhoudingen in de peilingen kijkt, is er nauwelijks een alternatief voor Paars. En dan kun je zeggen: Waarom geen GroenLinks of waarom geen ChristenUnie, want dat zijn wel duidelijke partijen? Maar ik denk dat er nog maar kleine groepen van het electoraat zijn die zo duidelijk ideologisch gebonden zijn dat ze hun onvrede op die manier duidelijk maken. Er is een verschil tussen zeggen: 'het bevalt me allemaal niet' en zeggen: 'ik heb een principieel ander standpunt'.

Voerman: Wat misschien wel de grote ontuchtering van Paars is geweest, is dat de cultuur van geslotenheid, achterkamertjespolitiek en Torentjesoverleg niet uitsluitend verbonden kan worden met het CDA. Kennelijk is die cultuur een bepaald gegeven, onafhankelijk van het CDA of welke partijen ook in de regering zitten. Een tweede observatie is het feit dat in 1994 CDA en PvdA een groot aantal zetels hebben verloren. Als je kijkt waar die zetels heen zijn gegaan, verrast dat. De SP is

leiderschap

met twee zetels in de Kamer gekomen, maar GroenLinks en de kleine christelijke partijen hebben er niet van geprofiteerd. RPF, SGP en GPV wonnen maar één zetel, terwijl het CDA er twintig verloor. Eenzelfde beeld zie je nu bij de ChristenUnie. In de peilingen staat ze op zes of zeven zetels. Die partij slaagt er niet in om teleurgestelde CDA-kiezers om wat voor reden dan ook aan zich te binden. Dat zou verklaard kunnen worden door wat Te Velde net zei, dat het grootste deel van de kiezers geen uitgesproken ideologisch opvattingen heeft. Aan de andere kant verbaast het me ook niks dat die kleinere partijen er nog wel in slagen om leden te winnen. Zij hebben vaak nog een duidelijk profiel waardoor mensen zich aangesproken voelen.

Het feit dat mensen niet ideologisch gebonden zijn, is dat een verklarende factor voor de opkomst van partijen zoals Leefbaar Nederland en lijst Pim Fortuyn? Zonder dat ze een duidelijk verkiezingsprogramma hebben, trekken ze toch veel stemmen.

Te Velde: Er is geen grote onenigheid over wat de thema's zijn. Het gaat om veiligheid, onderwijs, zorg en over de multiculturele samenleving. Dat zijn geen nieuwe thema's, maar Fortuyn roept het wat harder. Het gaat er niet om dát hij het zegt, maar hóe hij het zegt. Het aan-

trekkelijke is dat hij zich buiten het establishment, buiten de gevestigde partijen stelt. Die gevestigde partijen zijn als het ware helemaal bestuurlijk geworden. Fortuyn houdt volstrekt geen rekening met het bestuur, hij houdt er ook geen rekening mee of bepaalde zaken nu wel kunnen of niet. Hij mobiliseert mensen, en bestuurlijk ingestelde politici kunnen dat niet. Dat heeft te maken met het type mensen. Kok is een echte bestuurder geworden, hij mobiliseert helemaal niet. Fortuyn en Kok zijn twee uitersten.

Om even door te gaan op de persoonskenmerken van de lijsttrekker: in een interview voor een krant maakte u een vergelijking tussen Fortuyn en Abraham Kuyper. Maar aan de andere kant maakte politiek commentator Willem Breedveld een vergelijking tussen Balkenende en Kuyper. Wie is er nu meer Kuyperiaans?

Te Velde: Die vergelijking tussen Fortuyn en Kuyper heb ik gebruikt om een beetje te prikkelen. Ik heb vooral gelet op de politieke persoonlijkheid en het accent van de werkzaamheden. Het accent van de werkzaamheden lag bij Kuyper net als bij Fortuyn op het mobiliseren van een aanhang (hoewel Kuyper zich met zijn wereldbeschouwing tot een duidelijk publiek richtte). Daar hoort een bepaalde manier van optreden bij en een bepaalde

persoonlijkheid. Die persoonlijkheid is onevenwichtiger, is emotioneler en staat veel meer open voor schandalen dan het bestuurlijke type. Kuiper is ook door schandalen achtervolgd. Aan de andere kant werd hij door zijn aanhang op de handen gedragen, bijna verheven boven de menselijke maat.

Net als Fortuyn was Kuiper heel erg met zichzelf bezig. Toen iemand aan Kuiper vroeg hoe hij nu wist dat hij niet zijn eigen belang diende maar de zaak des Heren, antwoordde Kuiper: "Als je zolang met een zaak bezig bent, kun je dat zelf ook niet meer uit elkaar houden".

Voerman: Je kunt Fortuyn wel vergelijken met Berlusconi. Berlusconi heeft misschien wat meer zakelijke motieven. Maar de manier waarop het bij Berlusconi is gegaan - ijdeluiterij en egocentrisme, een partij rond de persoon - lijkt wel wat op hoe het bij Fortuyn gaat. De naam van de partij van Berlusconi 'Forza Italia' betekent gewoon 'Hup Italië'. De lijst van Fortuyn had ook 'Hup Fortuyn' of 'Hup Holland' kunnen heten.

Steeds meer partijen zetten mensen op de lijst die al bekend zijn, in plaats dat mensen bekend worden door actief te zijn in de politiek. Is dat nieuw en anders?

Te Velde: Het lijkt een beetje op de manier van selecteren uit de 19e eeuw. Mensen die een zekere maatschappelijke positie bereikt hadden, waren kandidaten voor een politieke functie. De tijd van voor de verzuiling komt op die manier een beetje terug.

Voerman: In het recente verleden gebeurde dit natuurlijk ook wel. Kok komt bijvoorbeeld uit de FNV. Maar dat zijn wel logische verbindingen. Net zoals Duyvendak van Milieudefensie terecht komt bij GroenLinks. Fortuyn roept aan de ene kant wel dat hij meer democratie wil, maar is zelf ook niet echt democratisch gekozen. Leefbaar Nederland heeft een districtenstelsel als

het gaat om het voordragen van kandidaten voor de lijst, maar het partijbestuur houdt daar een stevige vinger in de pap. Wat je ziet bij Leefbaar Nederland, is dat de cultuur die ze zeggen te bestrijden, die van Torentjesoverleg, de regenteske cultuur, nu ook de eigen partij binnensluipt. Binnensluipen is dan een eufemisme. Verbazingwekkend is het niet. Uit een onderzoek waar wij mee bezig zijn, blijkt ook dat het programma van Leefbaar Nederland zichzelf tegensprekt op een aantal punten.

Wat is voor de kiezer bepalend: de lijsttrekker of de inhoud?

Te Velde: In het verleden ging het behalve om het beginsel ook om de sfeer die een partij uitademde. Mensen moesten het idee hebben: 'dit is mijn wereld'. Nu politiek veel minder een keuze is voor een huwelijk, maar meer een voorbijgaande verkering, kan een keuze voor een partij veel oppervlakkiger blijven. Maar het gaat niet alleen om het gezicht van de lijsttrekker. Mensen moeten wel het idee hebben dat de partij een dynamisch geheel is dat hem of haar aanspreekt. Er moet iets uitnodigends in zitten en dat uitnodigends zit niet puur in de abstracte beleidsvoornemens of programmapunten.

Voerman: Ik denk dat het ook iets te maken heeft met het 'issue-ownership'. Dat is een theorie uit de politicologie die stelt dat partijen eigenaar zijn van een bepaald thema. Zoals bijvoorbeeld mensen het idee hebben dat sociale zekerheid een thema is dat bij de PvdA hoort, en VVD en vrijheid met elkaar te maken hebben. Het gaat om vage noties. Kiezers weten niet hoe het programma eruitziet, maar hebben wel een vage notie over welke richting het uitgaat. Mensen hebben het idee 'de WAO, dat zal wel bij de PvdA wel in goede handen zijn'. Mensen leggen wel een koppeling tussen die vage noties en een bepaalde partij.

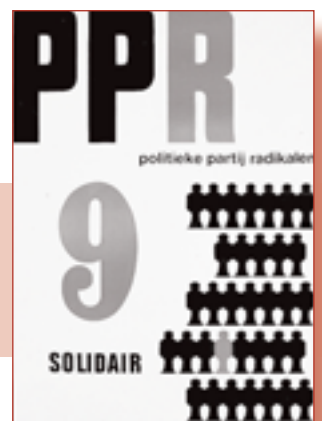
D66 1981

GPV 1989

GroenLinks 1998

PPR 1971

Te Velde: Dat heeft iets te maken met de keuze voor een bepaalde wereld.

Voerman: Maar het vertrouwen in een lijsttrekker speelt ook een rol.

Te Velde: Dat ligt in elkaars verlengde. Bijvoorbeeld Kok en de sociale zekerheid. Mensen hebben het vertrouwen dat dat wel bij elkaar past. Het manco van Brinkman was dat hij niet paste bij een term als rentmeesterschap. Brinkman was te modern voor de confessionele aanhang. Hier ligt ook het sterke en zwakke punt van Balkenende. Je kunt van een afstand al zien dat hij een anti-revolutionair is. Hij is iemand die oprecht zijn mening vertolkt en daarvoor staat. Aan de andere kant zal het CDA met hem aan het roer moeilijk kiezers trekken buiten de eigen achterban.

Voerman: Voor de ChristenUnie geldt ook, meer dan voor bijvoorbeeld VVD of PvdA, dat als je over de grenzen van 'je eigen electoraat' heen wilt, je echt iets in huis moet halen. Lubbers was dat bijvoorbeeld voor het CDA.

Te Velde: Media spelen hierin wel een rol, maar ze versterken beelden meer dan dat ze die creëren.

Voerman: Het gaat vaak ook om de context waarin de media zaken neerzetten. Neem de hele heisa rond Singh Varma. 'GroenLinks kan geen crisismanagement voeren', was een veelgehoorde kreet. Alsof GroenLinks niet geslaagd was voor een bepaald examen. Er is bijvoorbeeld ook een heel verschil in beeldvorming rond de inzet van troepen in Kosovo of Afghanistan. Tijdens Kosovo-actie kon de achterban van GroenLinks meevolen met de worsteling van GroenLinks. Tijdens de aanvallen op Afghanistan is Rosenmöller daarin niet geslaagd en is hij door de media neergezet als een aarzelend type. Dat de context van belang is, zie je bijvoorbeeld ook bij Dijkstal. Zolang VVD in de lift zat, kon hij breed glimlachen en was alles koek en ei. Maar nu hij scherper moet zijn vanwege de concurrentie van Leefbaar Nederland, gaat het hem moeilijker af.

Te Velde: Dat heeft ook met standpunten te maken. Dijkstal is geen scherpstrijper, dus hij is geen rechtse VVD'er. Persoon en inhoud hebben met elkaar te maken. Dat kun je ook mooi zien bij De Graaf en D66. Ik was daar eens op een partijcongres en daar lopen allemaal aardige, sympathieke mensen rond. Het is allemaal iets te gepolijst, te weinig hoekig, te veel in het midden. En daar past Thom de Graaf goed bij.

Het probleem van D66 van de afgelopen jaren is de grote mate van overbodigheid. Als we die partij nou niet hebben, wat verandert er dan? Misschien maakten ze alleen het verschil in het begin van Paars I.

Voerman: Ook bij D66 moet je het in de context zien. In de regering zitten of oppositie voeren is voor hen van grote invloed. Daarom denk ik dat ze niet zullen terugkeren in het kabinet. Ook is D66 meer dan andere partijen afhankelijk van politiek leiderschap. Denk aan Van Mierlo.

Het woord coalitie is al vaker gevallen. Durft u een uitspraak te doen over een mogelijke toekomstige coalitie?

Voerman: VVD en PvdA willen niet meer samen en D66 gaat niet in de regering, als ze wijs is. Maar CDA en GroenLinks samen is ook een probleem, zeker na de opmerkingen van Balkenende over de multiculturele samenleving. VVD en CDA hebben samen te weinig zetels, samen met Leefbaar Nederland zou het heel misschien kunnen. Maar het is maar de vraag of de partijen dat willen.

Te Velde: Ik denk dat de PvdA eerder met het CDA dan met de VVD in een kabinet wil. Na acht jaar Paars weet niemand meer waar de partijen voor staan, en dat willen ze zo niet langer laten duren.

En zijn er mogelijkheden voor de ChristenUnie om in de coalitie plaats te nemen?

Voerman: De ChristenUnie zet je niet gemakkelijk neer op een links-rechts schaal; dat kan een nadeel zijn. Als de PvdA de spil van het nieuwe kabinet gaat vormen, is er maar weinig mogelijk voor de ChristenUnie. Of ze moet de geschiedenis als geschiedenis beschouwen en vanuit het heden redeneren. Dus het accepteren van een abortus- en een euthanasiewet.

Te Velde: De ChristenUnie slaagt erin zich zo te presenteren dat ze niet in een hoek te plaatsen is. Dat heeft ook te maken met deze tijd, het einde van de verzuiling. Er is een nieuwe generatie kiezers die niks te maken heeft met de periode van de verzuiling. Zij kiezen onbevanger. De generatie die wel uit de verzuiling komt, heeft veel duidelijker een beeld hoe ze staat ten opzichte van een aantal partijen, positief of negatief.

Geeft dat ruimte voor de ChristenUnie om zich te profileren op punten die ze belangrijk vindt, zonder dat mensen daar een bepaald vooroordeel over hebben?

Te Velde: Die gelegenheid is er wel, doordat de ChristenUnie een nieuwe partij is en anderzijds doordat de verzuiling voorbij is.

Voerman: Dat denk ik ook, maar je kunt je wel afvragen waar de mensen de term 'christen' in de naam ChristenUnie mee associëren. Wordt het geassocieerd met behoudendheid, bekrompenheid? Dat is een vraag. Het is interessant te weten, of de ChristenUnie in staat zal zijn buiten haar natuurlijke grenzen kiezers te winnen. Bijvoorbeeld bij het CDA. Als je er in slaagt jongere kiezers te winnen, die geen christen-democratische achtergrond hebben, dat zou interessant zijn. Maar het dilemma voor de ChristenUnie is wel: Welke kiezers haal je daarmee in huis? Zijn dat mensen die achter onze standpunten staan? De term kan mensen kopschuwen maken.

Onderwijs: meer dan kennis

Door Marien Bikker, nummer 8 op de landelijke kandidatenlijst van de ChristenUnie

“Het onderwijs is van cruciale betekenis voor de toekomst van de samenleving. Nieuwe generaties ontvangen er hun vorming. De ChristenUnie zet zich in voor de kwaliteit en de vrijheid van onderwijs. De betrokkenheid van ouders is essentieel. Er is hernieuwde bezinning nodig op het doel van de onderwijsvrijheid: het overdragen van kennis, houdingen, normen en waarden. Daar heeft de samenleving baat bij. Het verzet tegen de verschraling van het onderwijs zal vanuit deze bezinning een nieuwe impuls moeten krijgen.”

Deze tekst staat in het verkiezingsprogramma van de ChristenUnie. Niet minder dan 25 actiepunten worden vervolgens genoemd die direct verband houden met dit speerpunt.

Ook al groeit de ChristenUnie aanzienlijk en neemt daardoor de mogelijkheid om onze actiepunten in beleid om te zetten toe, we zullen voor het realiseren van onze doelen een meerderheid in de Tweede Kamer moeten zien te vinden. Daarom alleen al is het goed kennis te nemen van de voornemens van andere politieke partijen. Deze analyse helpt u daarbij op weg.

Bij de beschrijving vindt u steeds eerst het door de ChristenUnie geformuleerde actiepunt. De onderwerpen worden voor het gemak in alfabetische volgorde behandeld. De omvang van dit artikel laat niet toe om alle punten die zijn aangedragen volledig uit te werken. De geïnteresseerde lezer wordt daarvoor naar de bronnen, in dit geval de verkiezingsprogramma's van de verschillende politieke partijen verwezen.

Achterstandbestrijding

“Scholen met veel achterstandsleerlingen krijgen extra financiering. Er moet veel aandacht geschonken worden aan het leren van de Nederlandse taal. In het onderwijskansenbeleid moet niet alleen aandacht zijn voor achterblijvende allochtone leerlingen, maar ook voor zwakke autochtone leerlingen.” Het beschikbaar stellen van extra financiële middelen voor het bestrijden van onderwijsachterstanden wordt door alle

politieke partijen belangrijk gevonden. De wijze waarop deze middelen moeten worden ingezet varieert. D66 en de VVD pleiten voor specifieke subsidies, maar geven niet helder aan waar deze middelen voor moeten worden ingezet. De SGP pleit voor voortzetting van de extra financiering per leerling, waarbij de wegingsfactor gehandhaafd blijft.

GroenLinks wil uitbreiding en professionalisering van peuterspeelzalen en het stimuleren van het gebruik daarvan, het oprichten van voorscholen, uitbreiding van kinderopvang die ook voor lage inkomens toegankelijk is, en aanpassingen van het onderwijsprogramma in het primair onderwijs.

De PvdA stelt voor om binnen het onderwijskansenbeleid de mogelijkheid te scheppen om extra klassen in te richten, waarin leerlingen met een onderwijsachterstand in een aanvullend jaar zoveel mogelijk deze achterstand kunnen inlopen.

Autonomie

“Scholen moeten voldoende ruimte krijgen voor het voeren van een eigen beleid en het maken van eigen keuzes.

De initiatieven tot deregulering en autonomievergroting verdienen daarom steun. Meer zelfstandigheid voor scholen maakt het noodzakelijk dat zij beschikken over een goed stelsel van kwaliteitszorg.”

Vrijwel alle politieke partijen willen de ingezette koers van autonomievergroting voortzetten, maar de insteek wisselt:

- Hoe het onderwijs wordt gegeven, hoe de middelen worden besteed en wat de inhoud van het onderwijs is, is een verantwoordelijkheid van de scholen zelf (CDA).
- Overregulering door de overheid moet plaatsmaken voor diversiteit (D66).
- De overheid moet terughoudend zijn met betrekking tot de inhoud van het onderwijs. Scholen hebben hun eigen verantwoordelijkheid voor het geven van onderwijs en de kwaliteit daarvan (SGP).
- Het onderwijs krijgt de ruimte zich te ontwikkelen van een massaproduct tot handwerk, van confectie tot maatwerk (VVD).

Marien Bikker is werkzaam als directeur van de Landelijk Protestants Christelijke Schoolbegeleidingsdienst 'Centraal Nederland' en is tevens lid van het dagelijks bestuur van de ChristenUnie.

en vaardigheden

De SP pleit als enige partij voor meer centralisatie op het gebied van de arbeidsvoorwaarden: 'Dan hebben overal in het land leraren met een zelfde diensttijd, bevoegdheid en betrekkingsomvang hetzelfde salaris en een gelijke rechtspositie'.

De overheid blijft voor alle partijen verantwoordelijk voor de deugdelijkheid van het onderwijs.

Het CDA is voorstander van een kleiner kerncurriculum in het initieel onderwijs. Het overige deel (ongeveer 40%) kunnen de scholen zelf invullen om zo meer maatwerk te kunnen bieden.

De SGP is van mening dat de kwaliteit van het onderwijs primair afhankelijk is van de onderwijsgegenden. Dit is des te meer reden te investeren in de kwaliteit van het onderwijzend personeel door een zwaar accent te leggen op nascholing, leeftijdsbewust personeelsbeleid, specialisatie en taakvariatie.

Brede school

"De Brede school is zinvol als ze kan bijdragen aan de bestrijding van onderwijsachterstanden. Het mag niet zo zijn dat de Brede school enkel gaat functioneren als opvang voor kinderen van werkende ouders."

De SGP sluit hierbij aan: daar waar het Brede schoolconcept bedoelt bij te dragen aan integratie van allochtonen en het bestrijden van onderwijsachterstanden, krijgt het de steun van de SGP, mits ze niet verwordt tot staatsopvoeding.

De PvdA en D66 vinden dat de overheid de Brede school moet stimuleren:

Als de buurt, ouders en/of kinderen aangeven voorstander te zijn van een brede school (buitenschoolse opvang, sport, cultuur, huiswerkbegeleiding, welzijnsinstellingen etc.) in hun directe leefomgeving, dan moet de overheid de voorzieningen mogelijk maken door extra budget te verlenen (D66).

Gemeenten stimuleren initiatieven om Brede Buurtscholen te vormen, in samenwerking met schoolbesturen en maatschappelijke en culturele organisaties (cultuur, sport, maatschappelijk werk, extra taalles, jeugdzorg, consultatiebureaus, buurthuis, arbeidsbureaus, politie, enz.) (PvdA).

Hoger onderwijs

"In het universitair onderwijs moet meer aandacht komen voor waarden en normen die in wetenschap en samenleving tot gelding komen. In onderwijsprogramma's van het hbo is behoefte aan ruimte voor de vakethiek van het beroep waarvoor studenten worden opgeleid."

Wetenschappelijk onderzoek moet gepaard gaan met bezinning op de ethische aspecten ervan. Binnen de universiteiten moeten ethische commissies een grotere rol gaan spelen."

In verschillende verkiezingsprogramma's wordt aandacht gevraagd voor onafhankelijk fundamenteel onderzoek. De ChristenUnie staat alleen als het gaat om de vraag naar aandacht voor vakethiek.

Onafhankelijk fundamenteel onderzoek is van groot belang. Daarom moeten er meer middelen aan fundamenteel wetenschappelijk onderzoek gegeven worden en de omstandigheden op universiteiten verbeterd worden, om de beste wetenschappers daadwerkelijk meer ruimte te geven voor onderzoek. Daarbij moeten de inspanningen vooral gericht zijn op het aantrekken van jonge en vrouwelijke wetenschappers (CDA).

GroenLinks is voorstander van maatschappelijk relevant onderzoek, maar dat is niet hetzelfde als onderzoek waar met name het bedrijfsleven belangstelling voor heeft. Onderzoek moet de samenleving een spiegel voorhouden; tijd en aandacht vragen voor kwesties die op langere termijn spelen.

Om Nederlandse onderzoeksinstituten tot de wereldtop te laten behoren wordt extra geïnvesteerd in wetenschappelijk onderzoek en hoger onderwijs. Daarom wil de PvdA de overheidsuitgaven voor wetenschappelijk onderzoek worden tenminste verhogen tot het gemiddelde percentage van de vier grootste lidstaten van de EU.

Universiteiten en andere instellingen voor wetenschappelijk onderzoek worden verplicht een gedragscode op te stellen over extern gefinancierd onderzoek, om daarmee de wetenschappelijke onafhankelijkheid van hun onderzoek voor ieder zichtbaar te waarborgen.

Aan een marktgerichte benadering van wetenschappelijk onderzoek kleven voor de SGP grote bezwaren. Kennis is een publiek goed en dient toegankelijk en controleerbaar te zijn. De overheid kan het fundamentele onderzoek niet aan marktpartijen overlaten. Markttwerking in het universitair onderzoek dient beperkt te blijven tot het toepassingsgerichte onderzoek.

De SP is dezelfde mening toegedaan: de huidige vercommercialisering van universiteiten dient een halt te worden toegeroepen. Voor onafhankelijk onderzoek dient de overheid meer geld beschikbaar te stellen.

ICT

Opmerkelijk is dat slechts twee partijen expliciet aandacht vragen voor ICT. Dit onderwerp komt in de onderwijsparagraaf van de ChristenUnie niet expliciet aan de orde.

De PvdA pleit voor meer onderzoek op dit gebied, zodat nieuwe educatieve programma's ontwikkeld worden. Volgens deze partij dient er in 2006 op elke schoolbank een computer te staan, waaraan ARBO-verantwoord wordt gewerkt met het oog op het voorkomen van RSI.

Leerkrachten worden door middel van opleidingen en apparatuur voldoende gefaciliteerd om hun taak op dit gebied te kunnen uitvoeren.

De SGP vraagt om voldoende faciliteiten om de leerlingen voldoende onderwijs over en met de computer te geven. Voor de SGP mag ICT-gebruik geen op zich zelfstaande plaats binnen de school innemen, maar is implementatie in het huidige onderwijs de grote uitdaging waar het onderwijsveld voor staat. Het is de enige partij die aandacht schenkt aan Kennisnet: de filtermogelijkheden van Kennisnet en internet dienen in samenwerking met het onderwijsveld verder te worden verfijnd.

Leraren tekorten

“Er zullen forse inspanningen verricht moeten worden om de aantrekkelijkheid van het beroep van leraar te verbeteren. Verhoging van salarissen is een van de middelen daartoe. De loonontwikkeling is in het onderwijs in de laatste vijftien jaar achtergebleven bij andere sectoren. De eindschaal voor leraren in het po wordt opgetrokken naar schaal 10. De eindschaal voor schoolleiders wordt schaal 11.”

Als het aan de politiek ligt, wordt de toekomst voor leraren beter dan ooit. Alle partijen zijn het over één ding eens: de salarissen van leraren moeten omhoog. Zij pleiten daarnaast voor andere aanpassingen die het beroep aantrekkelijker moeten maken.

Onderwijstoezicht

“Scholen worden alleen gecontroleerd aan de hand van eisen die in de wet staan opgenomen. De vrijheid van richting en inrichting van het onderwijs stelt grenzen aan de taakuitvoering van de onderwijsinspectie.”

Het CDA is van mening dat scholen zelf hun kwaliteitsstelsel kunnen organiseren. De rol van de ouders is daarbij van betekenis. De PvdA stelt eveneens dat scholen (mede-)verantwoordelijk zijn voor de kwaliteitsbewaking. Ze maken hun resultaten, zoals de cito-scores, openbaar via bijvoorbeeld schoolgids en internet.

GroenLinks wil de kwaliteit in het basisonderwijs bevorderen door te werken met visitaties. De SGP stelt iets dergelijks voor: de kwaliteit van het onderwijs zou zowel intern als extern bijvoorbeeld door een groep gelijkgezinden kunnen worden getoetst, waarna van overheidswege kan worden volstaan met een beperkte toetsing. De SGP maakt overigens onderscheid tussen deugdelijkheidseisen en kwaliteits-eisen. Om te waarborgen dat de inspectie geen inbreuk maakt op de vrijheid van inrichting dienen kwaliteits-eisen, anders dan de wettelijk bepaalde deugdelijkheidseisen, tot de verantwoordelijkheid van de school gerekend te worden. Over het al dan niet openbaar maken van inspectierapportages lopen de meningen uiteen.

D66 en de VVD vinden dat de overheid moet garanderen dat ouders kunnen beschikken over objectieve informatie die van belang is voor een goede schoolkeuze. Zij benadrukken de openbaarheid van rapportages van de Onderwijsinspectie.

Zowel de SGP als GroenLinks plaatsen kritische kanttekeningen. In het verplicht publiceren van toetsgegevens en inspectierapporten ziet de SGP niets, omdat de eindcijfers lang niet alles hoeven te zeggen over de kwaliteit van het onderwijs vanwege onderscheid in leerlingpopulatie en achterstanden. Bovendien kan de visie op kwaliteit van toetsinstellingen en de inspectie afwijken van die van de betrokken school.

GroenLinks vindt dat deze beoordelingen gericht moet zijn op verbetering en niet op 'brandmerken'. Scholen botweg afrekenen op bijvoorbeeld cito-scores komt de kwaliteit van het onderwijs niet ten goede.

Schaalvergroting

“Grootschalige voorzieningen kennen zeker in het onderwijs de nodige nadelen. Scholen worden gestimuleerd om ook bij bestuurlijke of organisatorische schaalvergroting, de kleine schaal van de onderwijsvoorzieningen in de stad of het dorp zelf, zoveel mogelijk te handhaven.”

Er wordt in de verkiezingsprogramma's onderscheid gemaakt tussen bestuurlijke fusie en schaalvergroting van scholen zelf.

Dat laatste dient zoveel mogelijk voorkomen te worden, omdat leerlingen, ouders en leraren kleinschalige, overzichtelijke scholen wensen die geborgenheid en veiligheid bieden. Er moet meer ruimte komen voor zelfstandige en kleinere onderwijseenheden binnen bestuurlijke verbanden. Mammoetscholen in het (basis)onderwijs worden door het stellen van een maximumgrootte tegengegaan. De financiering van deze kleine onderwijseenheden wordt hierop afgestemd. Zij worden als zelfstandige eenheden bekostigd (CDA). D66, de VVD en de SP willen grote scholen de gelegenheid bieden zich weer om te vormen naar kleinschalige gemeenschappen.

Scholen die de ruimte krijgen om geïnspireerd onderwijs aan te bieden, moeten zich ondersteund weten door schoolbesturen die een professioneel personeelsbeleid, onderwijs-

kundige ondersteuning en een gezond financieel beheer kunnen organiseren. Vooral in het basisonderwijs heeft de bestuurlijke fusie krachtige voortzetting (CDA).

De bestuurlijke fusiegolf is wat D66 betreft voorbij: in de toekomst zal lokale/regionale samenwerking de plaats innemen van fusies.

De SGP wil onvermijdelijke schaalvergroting kleinschalig organiseren met de menselijke maat als uitgangspunt. Dat vraagt een ruimhartig nevenvestigingsbeleid. De schaalvergroting in het VO is voor de SGP ver genoeg gevorderd.

Voortgezet Onderwijs

“Het VO heeft de komende jaren vooral rust nodig om de implementatie van het studiehuis tot een goed einde te brengen en de leerwegen bij het VMBO in te voeren.

Van belang is dat leraren over voldoende tijd en scholingsmogelijkheden beschikken om bekend te raken met onderwijskundige vernieuwingen en om nieuwe lesprogramma's te ontwikkelen.

Bij de evaluatie van de eerste cyclus van de Tweede Fase in het vo zullen er gerichte maatregelen genomen moeten worden om de werkdruk van docenten en leerlingen te verlagen en de overbeladenheid van het programma aan te pakken.”

D66 en SP willen in het vo een geleidelijke afschaffing van de verplichte onderwijsbijdrage, dit is zinloos rondpompen van geld. D66 wil dat de tweede fase van het studiehuis niet langer verplicht wordt gesteld. Leerlingen moeten vrijer zijn in vakkenkeuze, aantal vakken en specialisatieniveau.

De SGP vindt dat er in de tweede fase rust moet komen. De leerprofielen moeten verder worden uitgewerkt. Voor de SGP is het ontoelaatbaar dat bepaalde examenonderwerpen leerlingen op achterstand zetten, omdat zij ver bij de leefwereld van de christelijke jongeren vandaan staan.

Vrijheid van onderwijs

“De vrijheid van onderwijs geeft ouders de mogelijkheid hun levensbeschouwelijke overtuiging tot uitdrukking te brengen. Op deze manier zijn ouders in staat invulling te geven aan de verantwoordelijkheid die zij hebben voor het onderwijs aan hun kinderen. De schoolbesturen van het bijzonder onderwijs dragen de verantwoordelijkheid voor de inhoud van het onderwijs en de identiteit van de school. Medezeggenschap laat evenwel de verantwoordelijkheid van het schoolbestuur voor de grondslag en de identiteit van de school onverlet.”

De vrijheid van onderwijs en met name de positie van het bijzonder onderwijs krijgt in de meeste verkiezingsprogramma's de aandacht. Is de school van de stichting of de vereniging of van de ouders?

De SGP ziet de grote betekenis van artikel 23 en pleit voor volledige handhaving. Uitgangspunt is de identiteit die gehandhaafd moet blijven. Om dit te waarborgen mogen scholen onder geen enkele voorwaarde worden gedwongen bepaalde leerlingen en leerkrachten op te nemen. Goed en

deugdelijk onderwijs bij het licht van de Bijbel is allereerst een verantwoordelijkheid voor ouders, kerken en scholen en vervolgens ook een aanhoudende zorg voor de overheid. Zij heeft – in de visie van de SGP – vooral een voorwaarden-scheppende, financierende en controlerende taak.

Omdat het bevoegd gezag 'de drager van de vrijheid van onderwijs is' moeten medezeggenschap van ouders en leerlingen en ondernemingsraden in het onderwijs niet verplicht gesteld worden. Bij de medezeggenschap van ouders en leerlingen moet ontheffing tot de mogelijkheden blijven behoren.

D66, de SP en GroenLinks geven een andere interpretatie van artikel 23. D66 stelt dat professionals en ouders schoolbesturen moeten vormen. Ouders moeten instemmingsrecht hebben over grondslag en onderwijsvisie van de school. Weigering van leerlingen is alleen acceptabel als er geen plaats meer is of als ouders de grondslag van een bijzondere school niet willen respecteren. Ouders moeten het recht krijgen om toelating op een school in een andere wijk af te dwingen.

De SP wil onderzoeken hoe bijzonder en openbaar onderwijs beter kunnen integreren. Uiteindelijk dient een algemene vorm van onderwijs tot stand te komen, met dezelfde rechten voor iedere school en iedere scholier, deelnemer en student. Scholen mogen niet alleen leerlingen in de eigen denominatie toelaten en moeten zo nodig tot algemene toegankelijkheid worden gedwongen, op grond van artikel 1 van de grondwet dat elke vorm van ongeoorloofd onderscheid verbiedt.

GroenLinks vindt dat gemengde, pluriforme scholen een groot goed zijn in de huidige en toekomstige samenleving. Overheid, onderwijsinstellingen en ouders kunnen veel meer doen om segregatie in het onderwijs (naar kleur en klasse) tegen te gaan. Bijzonder scholen hebben nog te veel mogelijkheden om leerlingen te weigeren.

PvdA en VVD laten zich in meer algemene zin uit over de interpretatie van Artikel 23.

Op alle scholen komt een ouderraad die instemmingsrecht heeft bij belangrijke beslissingen inzake de organisatie van de school. In het basis- en voortgezet onderwijs wordt de ondernemingsraad ingevoerd (PvdA). De ouders worden meer betrokken bij het wel en wee van de school (VVD).

Na de verkiezingen ...

Tot zover deze analyse. Hoe nu verder vraagt de lezer zich wellicht af? De kiezer is nu eerst aan de beurt. Deze laat zich ongetwijfeld niet alleen leiden door onderwijsparagrafen.

Na de kabinetsformatie weten we de richting waarin het onderwijsstelsel zich zal gaan ontwikkelen. Wellicht is het zinvol om op dat moment vanuit het Wetenschappelijk Instituut enkele thema's verder uit te gaan werken, zodat onze politieke vertegenwoordigers bouwstenen voor het politieke debat krijgen aangeleverd.

Een uitgebreidere versie van dit artikel is te vinden op www.wi.christenunie.nl (onder 'publicaties' -> 'DenkWijzer')

Zo kan het niet langer!

Over erosie van normen en de noodzaak van een effectiever veiligheidsbeleid

Door Mr. Eise van der Sluis, nummer 9 op de landelijke kandidatenlijst van de ChristenUnie

In de aanloop naar de Tweede-Kamerverkiezingen buitelen politieke partijen over elkaar heen met voorstellen om de veiligheid in ons land te verbeteren. Een rituele dans, die eens in de vier jaar plaats vindt maar daarna vaak niet de resultaten brengt die kiezers ervan verwacht hebben.

Draagt de overheid het zwaard - uit de Romeinenbrief - dan toch tevergeefs? Is het bot geworden en toe aan een slijpbeurt? Deze vragen raken aan de meest fundamentele taak van de overheid: recht vaststellen, bewaren, herstellen en recht doen. Is de overheid bij een steeds verdergaande erosie van normen in de samenleving nog in staat de veiligheid van burgers te waarborgen? Durft zij nog te kiezen voor normen en waarden en is zij in staat en bereid deze te waarborgen en te handhaven? Deze en andere vragen geven aanleiding voor een zoektocht naar de ingrediënten voor een effectiever veiligheidsbeleid.

Veiligheid in verval

Het begrip 'veilig' is afgeleid van het Griekse woord ποιμήν, met de prachtige bijbelse betekenis 'herder'. De Dikke Van Dale spreekt ook van de betekenis 'beschermen'. De bescherming tegen personen en gevaren die burgers kunnen bedreigen door de overheid is aan verval onderhevig, is de algemene opvatting van vrijwel alle politieke partijen. Vier op de vijf kiezers zijn het daarmee eens en noemen de toenemende onveiligheid als hun voornaamste zorg. Dit hoeft geen verbazing te wekken omdat uit onderzoek duidelijk is, dat slechts 15% van de geregistreerde misdrijven wordt opgelost, 53% van de daders recidiveert, een agent zich gemiddeld slechts 20% van zijn werktijd op straat bevindt, het geweld op alle fronten toeneemt, een groot deel van de 1,3 miljoen processen verbaal jaarlijks zonder strafrechtelijk vervolg blijft en de zittende en staande magistratuur met grote

werkachterstanden kampt. Hier en daar is serieus sprake van een onbeheersbaar geworden veiligheidsproblematiek waarbij overheid, politie en openbaar ministerie machteloos staan.

Niet voor niets stelt het programma van de ChristenUnie, dat we de grens van de tolerantie voorbij zijn voor zowel de grote als voor de kleine criminaliteit. Net als de ChristenUnie hebben ook andere politieke partijen (hernieuwde) aandacht voor de overdracht van normen en waarden, of juist het gebrek daaraan. De erosieverschijnselen die daarvan het gevolg zijn stellen de overheid voor de lastige vraag hoe die ontwikkeling te keren valt. Wie niet wil accepteren dat ouderen 's avonds niet meer de deur uit durven, winkeliers altijd op hun hoede zijn voor een gewapende overval en de trein 's avonds niet meer waagt te stoppen op bepaalde stations, ontkomt er niet aan principieel na te denken over de vraag op welke wijze de overheid kan bevorderen dat wat normaal is ook weer normaal wordt. Een uitputtende beschrijving van de factoren die daarbij een rol spelen kan hier niet aan de orde komen. Wel is duidelijk dat burgers elkaar binnen gezinnen, op school en op straat kennelijk onvoldoende aanspreken op gedragsregels die noodzakelijk zijn om een leefbare en veilige publieke ruimte te bewaren. In zekere zin heeft de door velen beleden norm van vrijheid voor ieder individu gezorgd voor onvrijheid voor anderen. Sociale controle door de gemeenschap is omgeslagen in individuele onverschilligheid waardoor de openbare ruimte steeds anoniemer is geworden. Ook wordt steeds meer de keerzijde duidelijk van een politieke cultuur waarin polderdenken en gedoogbeleid heeft geleid tot een praktijk van pappen en nathouden die nu tegen zijn grenzen oploopt en het gezag van de overheid uitholt. Daar kan nog aan worden toegevoegd, dat de verschillen in welvaart zijn gegroeid en voor velen perspectief ontbreekt.

Deze ontwikkelingen en de terecht toegenomen aandacht voor slachtoffers versterken gevoelens van onveiligheid, zelfs in die mate, dat die gevoelens vaak niet meer in reële verhouding staan tot de kans om écht slachtoffer te worden van geweld of criminaliteit. Het

Eise van der Sluis is directeur van het Midden- en Kleinbedrijf Amsterdam. Van 1993-1998 werkte hij als beleidsmedewerker en voorlichter voor de GPV-fractie in de Tweede Kamer.

veiligheidsgevoel is vaak gekleurd en kent tal van ongrijpbare elementen. Dat kan worden geïllustreerd met een voorbeeld uit Amsterdam. Op het Centraal Station gebeurt alle criminaliteit op het drukke perron 2. Vraag je de mensen waar ze zich het veiligst voelen, dan is dat óók perron 2: tussen de mensen en tegen het stationsgebouw. Het onveiligst voelen ze zich bij spoor 15, waar nóóit wat gebeurt, maar dat afgelegen in het donker ligt.

Draaideurcriminelen en probleemjongeren

De variatie in vormen van criminaliteit en onveiligheid is schier eindeloos. In het bestek van dit artikel concentreer ik me daarom vooral op de draaideurcriminelen en probleemjongeren, die verantwoordelijk zijn voor een groot deel van de criminaliteit. Over 1998, het jaar van de vorige verkiezingen voor gemeenteraad en Tweede Kamer, achterhaalde het Wetenschappelijk Onderzoek en Documentatie Centrum (WODC) voor het ministerie van Justitie 9500 criminelen die gemiddeld ieder al 73 delicten hadden gepleegd. Dat gezelschap is inmiddels uitgebreid tot boven de 10.000 en het aantal misdrijven eveneens. Deze groep criminelen laat zich niet weerhouden door het bestaande strafrecht en vervalt stelselmatig in oude fouten of weet zelfs geheel uit handen van politie en justitie te blijven. Een effectievere aanpak van deze onverbeterlijke recidivisten is de sleutel naar een werkelijk veiliger samenleving. Het is maar de vraag of dit alleen met zwaardere straffen of strafverzwarringsgronden bij recidive kan worden bereikt, zoals nu door verschillende politieke partijen in hun programma's wordt bepleit.

Grofweg bestaat de groep draaideurcriminelen uit criminele illegalen, (allochtone) probleemjongeren met een harde kern van *high risk criminals* en verslaafden. Voor deze laatste groep bestaat sinds mei vorig jaar in de Bijmerbajes de mogelijkheid hen twee jaar lang op te nemen in een strikt afkick- en terugkeerprogramma: de SOV-maatregel (Strafrechtelijke Opvang Verslaafden). Het voorstel om ook voor andere draaideurcriminelen zo'n maatregel in te voeren vindt steeds meer weerklank. De 'V' van SOV zou dan kunnen staan voor Veelplegers. Een dergelijke maatregel zou dan wel gepaard moeten gaan met een intensief programma dat hun ook een maatschappelijk perspectief biedt, zoals trainingen, opleidingen en begeleiding.

Het is nog beter de put te dempen voordat het kalf verdronken is, want de weg terug is voor notoire dwarsliggers moeilijk begaanbaar. Van de 48.000 mensen die jaarlijks in Amsterdam worden aangehouden, zijn er 4600 tussen twaalf en 23 jaar en hebben merendeels een allochtone afkomst. Dat is een onvoorstelbaar groot aantal. Wanneer het perspectief voor de groep kansarme jeugd niet drastisch verbeterd zal deze kweekvijver van nieuwe generaties geharde criminelen alleen maar ver-

der groeien. Dat is niet in de eerste plaats een zaak van politie en justitie maar juist van de ouders, de lokale overheid, scholen, jeugd-, sport- en hulpverleningsinstellingen en het bedrijfsleven. Alleen wanneer zij gezamenlijk hun onderscheiden verantwoordelijkheden waarmaken, kan de aangroei van 'nieuw talent' worden voorkomen en kunnen criminele carrières worden doorbroken. En dat is dringend noodzakelijk. Van de achtduizend politiemensen, onder wie drieduizend rechercheurs, die het kabinet voor de komende jaren heeft voorgesteld, kunnen volgens berekeningen tachtigduizend zaken meer behandeld worden en een paar criminele groepen extra worden aangepakt. Maar daarmee wordt de berg criminaliteit niet echt kleiner. Tegenhouden is daarom het motto. De politieke discussie moet meer dan nu gaan over de vraag hoe de samenleving zo kan worden georganiseerd dat misdaad veel onaantrekkelijker wordt. Dit betekent hoe dan ook dat iedere burger meer op zijn eigen verantwoordelijkheid zal moeten worden aangesproken en politiek ruimte ontstaat om serieus creatieve en onorthodoxe maatregelen bespreekbaar te maken.

Tegenhouden

In opdracht van de Raad van Hoofdcommissarissen heeft de projectgroep *Opsporing* het rapport *Misdaad laat zich tegenhouden* opgesteld. Daarin doet zij aanbevelingen om barrières op te werpen waardoor criminelen geen misdaden kunnen plegen. Om veiligheid beter te 'organiseren' kan volgens de projectgroep niet langer worden volstaan met meer blauw op straat en meer opsporing. Het gaat ook om blauw meer op straat, herijking van de privacywetgeving die de opsporing vaak ernstig belemmert, verplichte beveiliging van woningen en bedrijven, plaatsen van chips in waardevolle producten om de opsporing te vergemakkelijken en preventief en gericht toezicht op de bewegingen van criminelen. Volgens de projectgroep is de prijs voor meer veiligheid dat burgers

deels hun vrijheid en privacy moeten inleveren. Alleen op die manier en met gebruikmaking van nieuwe rechtechnieken kunnen de activiteiten van criminelen worden geblokkeerd en kunnen hun netwerken worden verstoord.

Inmiddels worden deze opvattingen zowel binnen politie als justitie omarmd en ontkomt de landelijke politiek in de komende jaren niet aan het maken van principiële keuzes om de misdaadgroei in te dammen. De verschillende verkiezingsprogramma's geven daar ook blijk van met pleidooien voor: het ontwikkelen van digitale opsporingsmiddelen (porno, illegaal gokken, credit card fraude), het opstellen van veiligheidscontracten met rechten en plichten voor burgers en bedrijven, een bredere toepassing van DNA-technieken, het herstel van gezag door zwaardere bestraffing van agressie tegen de politie, een algemene identificatieplicht en de ontwikkeling van Europees strafrecht. Vrijwel alle partijen realiseren zich, dat zowel het tegenhouden als het opsporen van criminaliteit een nog grotere inzet van de politie zal vragen. Daarnaast verdient de kwaliteit en het tempo van het strafproces, de wijze, aard en zwaarte van bestraffing en de capaciteit en de regie in penitentiaire inrichtingen onverminderd aandacht. Maar het is ook een cultuurkwestie: het dient afgelopen te zijn met de vrijblijvendheid in het veiligheidsbeleid. Verantwoordelijkheden op nationaal niveau en in het lokaal bestuur, maar ook die van burgers, bedrijven en (opsporings)instanties dienen expliciet en controleerbaar gemaakt te worden zodat er ook 'afgerekend' kan worden.

Versnippering

Naast de normstellende, voorwaardenscheppende en handhavende rol van de rijksoverheid, neemt de rol van lokale overheden bij het tot stand brengen van effectief veiligheidsbeleid sterk toe. De optredende overheid komt in de plaats van de terugtrekkende overheid. Juist dicht bij huis liggen veel kansen de veiligheid van burgers te verbeteren. Dit is echter niet eenvoudig vanwege het grote aantal instanties dat hierbij betrokken is en de samenhang in veiligheidsbeleid én uitvoering die vanuit de verschillende gemeentelijke diensten moet worden gerealiseerd.

Bij alle vernieuwing in het veiligheidsbeleid moet tegelijk een sanering plaatsvinden van het enorme aantal projecten en instanties, dat inmiddels is opgezet om – vooral jongere – criminelen weer op het goede spoor te krijgen. De enorme versnippering die is ontstaan kan worden geïllustreerd met de situatie in Amsterdam-West waar 64 projecten draaien voor in meer of mindere mate ontspoorde jongeren. Hoewel goed bedoeld, is dit teveel van het goede om snel en doelmatig te kunnen werken. Met een kleiner aantal mensen om de tafel werkt het beter en is de financiering gemakkelijker. Een ander aandachtspunt is de versnippering van gemeentelijke diensten voor toezicht, zonder enige bevoegdheid. Het zou goed zijn wanneer in gemeenten slechts sprake was van één aparte Dienst Toezicht, in

ARP 1959

CDA 1981

plaats van een 'politietje' voor elke wethouder afzonderlijk. De bij deze dienst werkzame toezichthouders zouden de bevoegdheid moeten hebben boetes te geven na een daarop gerichte opleiding, en één en hetzelfde uniform moeten dragen in geheel Nederland.

Verantwoordelijkheden (toe)delen

De lokale overheid dient zich te realiseren dat veel besluiten en ontwikkelingen die binnen haar verantwoordelijkheid vallen, vaak (onverwachte) veiligheidsaspecten in zich hebben, die goed onderkent dienen te worden. Zo leidde de vestiging van vrijwel alle scholen in het voortgezet onderwijs in de Westelijke stadsdelen van Amsterdam en het sluiten van trein- en metroketten, tot een explosieve stijging van de onveiligheid in het openbaar vervoer, door de grote extra stroom jonge reizigers. Ook de weinig zorgvuldige aanleg van woonwijken en bedrijventerreinen creëert niet zelden een anonieme publieke ruimte en daarmee de veiligheidsproblemen van overmorgen.

Echter, niet alleen de lokale overheid is aan zet. Scholen zijn er bijvoorbeeld op aanspreekbaar, dat zij een veilige leeromgeving voor hun leerlingen waarborgen en met goed resultaat financiële middelen inzetten die schooluitval tegengaan.

Bedrijven dienen het mogelijke te doen om de veiligheid binnen hun bedrijfsvoering, van hun klanten en werknemers te waarborgen. Wanneer de financiële last van daarmee gemoeide investeringen ondernemers naar de rand van hun bestaan dreigt te drijven is het wellicht een goede gedachte een fiscale stimulans te ontwikkelen. Hiermee zou het investeringstempo in veiligheidszorg, inclusief scholing en training van personeel, naar voorbeeld van de succesvolle stimulering van arbo- en milieu-investeringen belangrijk kunnen toenemen.

Nu meer en meer georganiseerde criminele organisaties voet aan wal krijgen in de legale wereld door grootschalige vastgoedtransacties is ook een goede monitoring van het vastgoedbezit van het allergrootste belang geworden. Het Van Traa-team bereikt hieromtrent in Amsterdam de eerste goede resultaten, maar deze wijze van werken staat feitelijk nog in de kinderschoenen. Meer dan ooit lijken de geesten rijp voor een door organisatoren betaalde inzet van politiemensen bij (voetbal)evenementen. De politie kan hieraan immers geen prioriteit blijven geven waar andere zaken meer urgent zijn en een breder publiek belang dienen.

Tenslotte zal de komende jaren veel energie gestoken moeten worden in deskundigheidsofbouw rond huiselijk geweld. Dit onderbelichte fenomeen – vaak in combinatie met alcoholmisbruik - blijkt maar al te vaak deel uit te maken van de huiselijke situatie waarin de latere probleemjongeren zijn opgegroeid. Het ongeremde geweld en de brutaliteit van deze jongeren vormt een terreur waartegen soms zelfs de politie niet meer bestand is. Gezinnen waaruit deze jongeren afkomstig zijn zullen veel meer aandacht moeten krijgen, het perspectief op werk moet worden verbeterd en een betere

toekomst van hele stadswijken zal moeten worden gegarandeerd.

Daarmee is de wezenlijke betekenis van beleid en uitvoering rond wonen, werken, scholing, ruimtelijke inrichting, welzijn en sport voor een effectief veiligheidsbeleid duidelijk geworden. De lokale overheid zal daarbij het initiatief moeten nemen, de regie moeten voeren en de rol van andere partijen moeten definiëren en faciliteren. Diverse politieke partijen menen om die reden dat de tijd is aangebroken om lokale besturen een eigen vrij besteedbaar veiligheidsbudget toe te kennen, waarmee zij de specifieke veiligheidsproblematiek in hun gemeente kunnen bestrijden.

Wie schaad, doet kwaad

Alle aandacht voor de oorzaken van criminaliteit en de mogelijkheden die te voorkomen dan wel effectief op te sporen en te bestraffen moet de aandacht niet afleiden van de slachtoffers van misdaad en geweld. Ook daarin heeft de overheid een taak, juist omdat daarmee een deel van de gevoelens van onveiligheid kan worden weggenomen. In de eerste plaats betekent dit dat slachtoffers niet alleen formeel hun recht kunnen doen laten gelden, maar dat zij deze ook materieel inhoud kunnen geven. Dit houdt onder meer in dat zij beschikken over een toegankelijk en betaalbaar rechtstelsel en de opgelopen schade op de daders (en eventueel hun ouders) kunnen verhalen. Verder dienen politie en justitie als regel 'afloopberichten' aan de slachtoffers te zenden waarin de aangever geïnformeerd wordt over de vervolging en strafoplegging van de dader. Dit zou vergemakkelijkt kunnen worden met een elektronisch aangifte volgsysteem. Tenslotte dient ook de kwaliteit en beschikbaarheid van de opvang van slachtoffers verder te verbeteren en kan niet langer sprake zijn van automatische vervroegde invrijheidstelling.

Wie schaad, doet kwaad en dient zonder omwegen met de gevolgen van zijn handelen te worden geconfronteerd. Net zo goed als voor de samenleving in het algemeen en slachtoffers in het bijzonder recht moet worden gedaan. De tijd van vrijblijvendheid is voorbij. Politieke keuzes en daadkracht zijn nodig. Immers, politieke reputaties rond het thema veiligheid worden niet gevestigd door datgene wat men zegt te gaan doen, maar door wat men daadwerkelijk doet.

Bronnen:

- "*Veilig werken en winkelen*"- Manifest van het PlatformDetailhandel.NL tegen winkercriminaliteit (november 2001)
- Landelijke verkiezingsprogramma's van PvdA, CDA, VVD, D66, GroenLinks, SP, ChristenUnie en SGP
- "*Misdaad laat zich tegenhouden*"- Projectgroep Opsporing, Raad van Hoofdkommissarissen (oktober 2001)
- "*Regionaal Platform Criminaliteitsbeheersing, overheid en bedrijfsleven: samen sterk!*"- Nationaal Platform Criminaliteitsbeheersing (2001)
- "*Veiligheid, een gezamenlijke onderneming*"- Informatiepunt Lokale Veiligheid en VNO/NCW (maart 2001)

Een zorg(e)loze of bezorgde

Door drs. Tijmen Duijst, nummer 10 op de landelijke kandidatenlijst van de ChristenUnie

De gezondheidszorg in Nederland staat onder druk. Er is sprake van grote knelpunten in de zorg.

Zo zijn er niet te tolereren wachtlijsten, zijn er grote personeelstekorten waardoor veel werk door weinigen moet worden gedaan. Daarnaast is er de afgelopen periode sprake geweest van verschraling van de zorg.

Het kabinet heeft de laatste twee jaar miljarden in de zorg gestopt, maar heeft daarmee de knelpunten niet kunnen verhelpen.

Er kan wel gezegd worden dat het gevoerde salamibelid, waarbij via budgettering de zorg lange tijd werd afgeknepen, niet in enkele jaren met een grote zak geld ongedaan gemaakt kan worden. Daarvoor is teveel afgebroken. Ook op ethisch vlak hebben zich grote veranderingen voorgedaan. Zo is er een nieuwe euthanasiewetgeving, vraagt de voortschrijdende medische kennis (gentechnologie) om wettelijke kaders en komt het respect voor het leven in toenemende mate onder druk te staan.

In dit artikel wil ik vooral ingaan op het komende stelsel. Daarbij past enige voorzichtigheid. Het is altijd verleidelijk, maar ook riskant om iets te zeggen over een beleids-terrein waarover een nieuw, nog te vormen kabinet de scepter gaat zwaaien.

Wel kan op basis van enkele belangrijke adviezen van SER en RVZ het spectrum aangegeven worden hoe in Nederland gedacht wordt over het nieuw in te richten stelsel. Daarnaast zijn er de verkiezingsprogramma's van de politieke partijen en de ontwikkelingen in de zorg tot nu toe. Daaruit kan met de nodige voorzichtigheid een bepaalde hoofdlijn gesignaleerd worden. In het navolgende wil ik daartoe een poging wagen.

Het stelsel

Om de huidige ontwikkelingen in de gezondheidszorg goed te kunnen begrijpen en daarop een verantwoorde analyse te kunnen maken, is het goed de ontwikkelingen

in de zorg over de afgelopen periode van vijftig jaar te bezien.

De gezondheidszorg van na de Tweede Wereldoorlog legt aanvankelijk geen al te grote druk op het nationaal inkomen. Tot in de zestiger jaren bedraagt het percentage in relatie tot het nationaal inkomen zo'n vier procent.

Daarna zien we dit percentage als gevolg van de toegenomen welvaart en de zich ontwikkelende medische technologie gestaag oplopen. Er is sprake van een dispropor-tionele, autonome groei van de gezondheidszorg. Eind zeventiger jaren komt het percentage zelfs boven de tien procent. Opeenvolgende kabinetten hebben geprobeerd dit percentage enigszins beheersbaar te houden. Zonder overigens al te veel succes.

In augustus 1986 wordt de Commissie Structuur en Financiering van de Gezondheidszorg geïnstalleerd, in de volksmond de Commissie Dekker genoemd. Het is deze commissie die voor het eerst economische begrippen als vraagsturing, aanbod, keuzevrijheid en marktwerking in de zorgsector introduceert. Ook worden de rollen van de verschillende participanten in de zorg meer in economische zin gedefinieerd. Aan de hand daarvan komt men tot een fundamenteel andere opvatting over de wijze waarop de gezondheidszorg vorm gegeven dient te worden. Opmerkelijk daarbij is enerzijds de erkenning van de grondwettelijke taak die de overheid heeft, waarbij het met name gaat om de bereikbaarheid, beschikbaarheid, toegankelijkheid en kwaliteit van de zorg voor alle ingezetenen. Echter waar het gaat om de uitvoering, is een terughoudende rol voor 'Den Haag' weggelegd. De overheid dient slechts kaderstellend aanwezig te zijn vanuit de grondwettelijke taak die zij heeft. De Commissie is van mening, dat juist een gereguleerd marktmechanisme (als een soort *invisible hand*) ertoe zal leiden dat de kosten van de gezondheidszorg zullen dalen dan wel minder zullen stijgen. Hoewel de ideeën van deze commissie nooit echt ingang hebben gevonden, hebben ze ontegenzeggelijk een enorme invloed gehad op het 'veld'.

Inmiddels zijn we bijna zestien jaar verder en kunnen we constateren dat de overheid zich op een aantal andere beleidsterreinen al heeft teruggetrokken en de markt

Tijmen Duijst werkt bij de 's-Heerenloo Zorggroep. Daarvoor was hij werkzaam voor het CNV. Hij vertegenwoordigde het vakverbond o.a. in SER-commissies. Verder is hij voorzitter van de fractie van de ChristenUnie in de gemeente Huizen.

overheid in de toekomst?

onder voorwaarden haar werk laat doen. Dat dit niet altijd een verbetering is geweest, toont de privatisering van de Nederlandse Spoorwegen aan, waarbij overigens de politiek niet altijd een even heldere rol gespeeld heeft.

In de afgelopen kabinetsperiode heeft de regering de gezondheidszorg tot speerpunt van beleid gemaakt. Er zijn plannen ontwikkeld tot introductie van markt-elementen en deels heeft men daar al een begin mee gemaakt. Instrumenten daarbij zijn consumentensovereiniteit, nieuwe wetgeving met betrekking tot de bekostigingsstructuur van de zorg, een grotere transparantie, zorg op maat en *benchmarking* van instellingen. Alles gericht om vormen van concurrentie mogelijk te maken met behoud van de kwaliteit.

Daarbij gaan de plannen uit van een veel grotere rol voor verzekeraars. In de eerste plaats gaan de verzekeraars als echte verzekeraars met elkaar concurreren. Zij zullen moeten vechten om de gunst van de verzekerde. Aanbieders van de zorg zullen ook met elkaar moeten concurreren. De verzekeraars zullen immers om te kunnen concurreren hun zorginkoop zo doelmatig en zo goedkoop mogelijk trachten te realiseren. De patiënt - gezien zijn afhankelijke positie de zwakste partij op de markt - krijgt van de overheid meer macht. Door instrumenten als het Persoonsgebonden- en Persoonsvolgend Budget (de PGB en PVB) zullen zij in zo'n nieuwe, marktgerichte setting zelf kunnen kiezen hoe zij hun geïndiceerde zorg willen vormgeven. Kort gezegd gaan we van een aanbodgestuurde naar een meer vraaggestuurde zorg toe. Een belangrijk onderdeel daarbij vormt het vraagstuk hoe het stelsel van ziektekostenverzekeringen daarbij zal moeten worden vorm gegeven. Moet marktwerking tot stand komen op basis van het huidige versnipperde stelsel van ziektekostenverzekeringen, inclusief de daarbij behorende bureaucratie, of gaan we

toe naar een moderne variant van de oude volksverzekering, de basisverzekering? Moeten daarin alle vormen van gepaste (noodzakelijke) zorg een plaats moeten krijgen of niet?

Als gevolg van deze (komende) beleidswijzigingen spelen de aanbieders van zorg (ziekenhuizen, instellingen zoals die in de gehandicaptenzorg, ouderenzorg, thuiszorg en verpleegzorg) in op de nieuwe situatie van de tucht van de markt en proberen zoveel mogelijk de eigen continuïteit veilig te stellen. Enerzijds ziet men daaruit als ontwikkeling naar voren komen dat de zorg doelmatiger wordt uitgevoerd. Tegelijkertijd tekent zich ook een zakelijker opstelling van alle participanten binnen de zorg af. Of dit in alle gevallen de zorg ten goede komt, kan betwijfeld worden.

Uitgebrachte adviezen

SER advies "Naar een gezond stelsel van Ziektekostenverzekeringen"

In december 2000 heeft de Sociaal Economische Raad (SER) advies heeft uitgebracht aan de minister van VWS over dit onderwerp.

De SER concludeerde dat een effectieve aanpak van de huidige knelpunten in de zorg en toekomstige uitdagingen op het terrein van de gezondheidszorg zeer dringend noodzakelijk zijn. Het huidige stelsel van ziektekostenverzekeringen en gezondheidszorg is niet voldoende bestand tegen toekomstige ontwikkelingen en bovendien onvoldoende in staat daarop in te spelen. Zo zal, aldus de SER, het stelsel in het licht van de vergrijzing van de samenleving niet voldoende solidariteit kunnen organiseren. Ook kan de huidige gezondheidszorg onvoldoende inspelen op de toenemende voorkeuren van verzekerden en patiënten. Daarnaast zijn de eerder genoemde wachtlijsten, de personeelstekorten en de versraling van de zorg een belangrijk motief om te komen tot een spoedige modernisering van zowel het verzeke-

ringsstelsel als de gezondheidszorg. De SER kiest daarbij voor handhaving van de AWBZ met zoals nu een procentuele premie. Wel dient deze verzekering gemoderniseerd te worden. Daarnaast kiest deze Raad voor een basisverzekering (de algemene zorgverzekering AZV). Verzekerden betalen daarvoor een nominale premie (onafhankelijk van het inkomen). Ook hebben zij een grote keuzevrijheid omtrent de wijze waarop zij verzekerd willen zijn. Zij kunnen kiezen voor de basisverzekering (standaardpolis) of voor een verzekering met een breder pakket. Verzekeraars kennen voor de basispolis een acceptatieplicht. De standaardpolis bevat alle vormen van gepaste zorg. Ook kunnen zij voor een groot dan wel een klein eigen risico kiezen. De Ziekenfondsverzekeringen, de huidige particuliere verzekeringen en de ambtenarenverzekeringen gaan op in deze AZV (ontschotting). In het stelsel zijn waarborgen opgenomen waardoor risicosolidariteit en inkomenssolidariteit in gelijke mate aanwezig zijn als in het huidige stelsel. Risicosolidariteit wordt binnen het stelsel gerealiseerd via risicoverevening. Inkomenssolidariteit moet zijn beslag krijgen via het belastingstelsel en moet op robuuste en duurzame wijze zijn gewaarborgd.

Het is dit unanieme advies dat zijn invloed heeft gehad in de politiek. Voor het eerst waren werkgevers en werknemers het eens over de toekomst van de zorg. Het advies ademt de typische "poldergeest" uit, waardoor het ondanks de baanbrekende elementen sterk de sfeer ademt van het compromis. Zo kregen de werknemers de basisverzekering, een droom die zij al jaren koesteren. Gezegd kan worden dat de unanimiteit op het fenomeen basisverzekering na jarenlange onenigheid, de grote verdienste is van dit advies. Werkgevers kregen hun verzekering(en) met een nominale premie en een sterke vorm van marktwerking en veel keuzemogelijkheden voor verzekerden. Wat bijna revolutionair is binnen de Nederlandse verhoudingen, is dat het voorgestelde ziektekostenverzekeringstelsel ontstaat is van inkomenspolitieke elementen. Veranderingen in het huidige stelsel zijn te vaak stuk gelopen omdat de inkomensgevolgen te groot waren. In het advies wordt voorgesteld de eventueel optredende negatieve inkomenseffecten te compenseren via het fiscale stelsel. Daartoe worden een aantal voorstellen gedaan.

Bij dit advies zijn de nodige kanttekeningen te plaatsen. Zo kunnen er vraagtekens gezet worden bij de aan de overheid toebedachte rol. Er is in het advies de erkenning voor de directe grondwettelijke taak die de overheid dient te spelen op het terrein van de gezondheidszorg om te reageren op onvolkomenheden die het normaal functioneren van de zorgmarkt belemmeren. Echter de overheid loopt het risico, gezien haar rol op afstand, dat zij via het fiscale stelsel slechts de optredende negatieve inkomenseffecten mag gladstrijken omdat het nu eenmaal moeilijk is in eenmaal ontstane private verhoudingen zomaar in te grijpen.

De soep zal echter niet zo heet gegeten worden omdat het maar de vraag is of het fiscale stelsel wel als vehikel voor inkomenscompensatie kan worden aangewend. Het is met name de Europese eenwording die wel eens roet in het eten zou kunnen gooien. Immers het streven van alle aangesloten staten is erop gericht om de lastendruk zoveel mogelijk te beperken. Dat was een van de redenen per 1 januari 2000 er zo'n grote belastingherziening door te voeren. In een dergelijk klimaat past het uitbreiden van fiscale aftrekken minder goed. Het spreekt voor zich als de fiscale compensatie niet kan worden uitgevoerd het door de SER beoogde stelsel zeer onder druk komt te staan.

Daarnaast kan de vraag gesteld worden of de voorgestelde risicoverevening in het stelsel wel voldoende de mogelijke risicoselectie elimineert. Te vaak bleek dat er mogelijkheden gevonden werden om dergelijke regels effectief te omzeilen, met alle gevolgen van dien.

RVZ-advies "De rollen verdeeld"

Ook de Raad voor de Volksgezondheid en Zorg (RVZ) heeft een advies afgescheiden met betrekking tot het functioneren van de gezondheidszorg. Zij geven een analyse van de problematiek binnen de gezondheidszorg. Daarin komen zij tot een andere rolverdeling voor de in dit stelsel opererende participanten en tot een ander stelsel van ziektekostenverzekeringen. Op deze plek wil ik mij beperken tot de opvatting van de raad omtrent het stelsel. De RVZ stelt voor de huidige compartimenten in de zorg op termijn los te laten. Daarvoor in de plaats komt een verplicht, maar beperkt basispakket met een deels procentuele en deels nominale premie. Daarnaast kan de burger zelf een aanvullende verzekering sluiten. Zo ontstaan keuzemogelijkheden. De verzekerde kan kiezen voor zorg in natura dan wel op basis van een restitutie of via een Persoonsgebonden budget. Ook kan hij zelf zijn zorgverzekeraar kiezen. Zo ontstaat binnen strakke door de overheid te beheersen kaders concurrentie. De vraag en niet de kostenbeheersing staat bij het formuleren van de polisvoorwaarden centraal. De overheid houdt een stevige vinger in de pap. De belangrijkste daarvan zijn: de acceptatieplicht en de daaraan gekoppelde verevening binnen het stelsel, de hoogte van de procentuele premie en bandbreedte van de nominale premie, het in te stellen onafhankelijke toezicht en de omvang van de wettelijke zorgaanspraken in de verplichte verzekering.

Dit advies gaat duidelijk minder ver als het SER-advies. De overheid is veel pregnanter aanwezig. Veel van de thans bestaande instrumenten blijven bestaan. Ook hier een duidelijke ruk in de richting van marktwerking met de daarbij behorende grotere vrijheid, maar met de risico- en inkomenssolidariteit binnen het stelsel. In het SER-advies was deze inkomenssolidariteit, zoals we zagen, neergelegd in het fiscale stelsel. De overheersende vraag bij dit RVZ-voorstel is of de overheid zich in een dergelijk stelsel voldoende zal kunnen beheersen. We moeten niet vergeten, dat er nogal wat politiek

gevoelige ingrediënten in de gezondheidszorg aanwezig zijn. De politiek heeft niet altijd uitgeblonken in het scheiden van electoraal gewin en het streven naar goed beleid. Dit heeft de effectiviteit van beleid niet altijd goed gedaan.

Het politieke speelveld

Kijkend naar de verkiezingsprogramma's valt op dat men in het algemeen tussen deze twee adviezen in hangt. In het algemeen kiest men voor basisverzekering met daarbij een vorm van marktwerking. Kijkend naar de wijze waarop dat vervolgens dan vorm gegeven moet worden zijn er nogal wat verschillen aan te wijzen. Deze zijn voornamelijk terug te voeren op een drietal aspecten. Het eerste is welke van de huidige verzekeringen men samenvoegt (met andere woorden: laat men de AWBZ in tact of maakt men van alle verzekeringen een grote basis- of volksverzekering?). Het tweede is de mate waarin en de wijze waarop men marktwerking wil toestaan of anders gezegd de invloed van de overheid wil beperken. Het derde is de mate waarin solidariteit gerealiseerd wordt en of dat binnen of buiten het stelsel gestalte zal moeten krijgen.

Vreemd genoeg komt men in de verkiezingsprogramma's niet veel tegen over de rol van de overheid in een dergelijke nieuwe setting. Waarschijnlijk gaan politieke partijen er als vanzelf vanuit dat de overheid toch een grote mate van sturing zal houden. Enkele partijen geven de indruk dat de markt, nadat er bepaalde regels door de overheid zijn gesteld, zelf zijn gang maar moet gaan. De overheid mag alleen de "rommel" van de markt opruimen middels het fiscale stelsel.

Ook zijn er partijen (GroenLinks, SP en in mindere mate ChristenUnie) die afzien van marktwerking in de zorg en door gedragsverandering van participanten en andere bestuurlijke verhoudingen de gezondheidszorg weer beheersbaar willen maken. Voor deze partijen staat vooral het belang van het individu een rol. Over kosten wordt minder gepraat.

Ten laatste

Het nieuwe kabinet staat waar het gaat om de gezondheidszorg voor een grote opdracht.

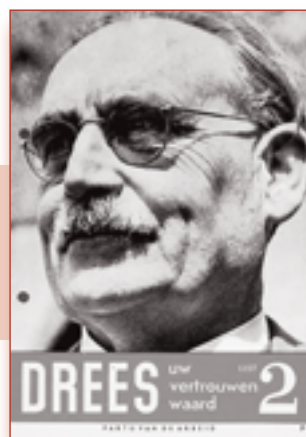
Er zal afgaande op de verkiezingsprogramma's en het thans in gang gezette beleid een nieuw stelsel van ziektekostenverzekeringen ontwikkeld worden, omdat het oude door zijn versnippering, verschotting en bureaucratisch gehalte tekort schiet. Dat is de grote winst ten opzichte van vier jaar geleden. Ook de almachtige overheid is er niet in geslaagd effectief in te grijpen in de zorg, de kosten te beheersen en in te spelen op nieuwe ontwikkelingen in de zorg. Het zal echter veel verschil maken of de huidige dan wel een andere coalitie dit nieuwe stelsel zal vormgeven. In alle gevallen zullen elementen uit het SER- en RVZ-advies een rol spelen. Een rol voor het fiscale stelsel waar de SER voor pleit acht ik daarbij van minder betekenis.

Voor de ChristenUnie ligt er op dit terrein een schone taak. Zij kan er, en naar het zich nu laat aanzien met (nog) meer mankracht, aan werken dat het nieuwe stelsel daadwerkelijk een door de overheid geborgde intrinsieke solidariteit zal hebben. Concreet houdt dit in te streven naar een zo groot mogelijke toegankelijkheid van de basisverzekering met daaraan gekoppeld een pakket dat tenminste de gepaste zorg omvat, een procentuele premie, een beperkt eigen risico en eigen bijdragen. Daarmee wordt voor de zwakkeren in de samenleving, gehandicapten, bepaalde groepen ouderen en uitkeringsgerechtigden de financiële toegang tot de zorg gewaarborgd.

Wel past een relativerende opmerking. Bij de overgang naar een nieuw stelsel zal de mate waarin sprake is van economische groei in de komende kabinetsperiode mede van belang zijn. Gezien de complexiteit van zo'n operatie en de optredende inkomenseffecten zal een relatief lange overgangperiode noodzakelijk zijn, waarbij veel "smeergeld" gemoeid zal zijn om negatieve inkomenseffecten te compenseren. Een lage economische groei heeft zo direct invloed op de veranderingsgezindheid van een kabinet.

ARP 1937

PvdA 1956

GPV 1977

KVP 1972

Na de gemeenteraadsverkiezingen

Enkele analyses

Door Corine Dijkstra, adviseur raads- en statenleden ChristenUnie en Erik van Dijk, onderzoeker lokale overheden

Op woensdag 6 maart 2002 werd in 458 gemeenten gestreden om 9000 raadszetels. In de overige 38 gemeenten waren geen raadsverkiezingen in verband met eerdere of toekomstige gemeentelijke herindelingen. Intussen zijn de collegeonderhandelingen in volle gang of al afgerond.

Helaas kunnen wij over de uitkomsten daarvan hier nog niet berichten.

In *HandSchrift*, het ledenblad van de ChristenUnie, dat u een week geleden heeft gekregen, zijn alle verkiezingsuitslagen te vinden alsmede een aantal conclusies en nieuwtjes. Deze speciale aflevering van *Lokaliteiten* is daar een aanvulling op, met enkele nadere analyses.

Kort geheugen versus lange termijn

Wat de algemene uitslagen betreft valt het op dat de media een buitengewoon kort geheugen hebben. Er wordt alleen maar vergeleken met vier jaar geleden. Als daar echter ook nog even de uitslag van acht en twaalf jaar geleden naast wordt gezet, komt er toch een genuanceerder plaatje uit. De eerste tabel is gebaseerd op recente en op het landelijk bureau bewaarde kranten. De tweede tabel is gebaseerd op cijfers van het CBS. Onderling zijn er verschillen, maar de trends zijn duidelijk. De PvdA had in 1994 enorm verloren, was daar in 1998 weer een beetje uit opgekrabbeld, maar is nu weer terug naar het niveau van 1994. De VVD heeft nu ook verloren, maar eigenlijk is deze liberale partij gewoon weer terug op het niveau van de 1994 en 1990. Sommigen zeggen, dat het CDA nu iets gewonnen heeft, maar in feite is ze de afgelopen jaren min of meer stabiel gebleven na de enorme smak naar bene-

den in 1994. D66 is de laatste jaren alleen maar gedaald, terwijl GroenLinks en de SP behoorlijk zijn gestegen. De kleine christelijke partijen stijgen ook continue licht. De opmars van de lokale partijen is overduidelijk, vooral in de CBS-cijfers.

Samenwerking met de SGP

Er is in de afgelopen jaren en maanden al heel wat geschreven over de samenwerking tussen de drie kleine christelijke partijen, vooral in het Nederlands Dagblad en het Reformatorisch Dagblad. Zonder inhoudelijk al te veel op de zaak in te gaan, willen wij u wat cijfers geven, om eventuele verdere discussies beter gefundeerd te laten verlopen. Allereerst treft u hier een overzichtje aan van de veertien plaatsen waar de samenwerking met de SGP voor de afgelopen verkiezingen was verbroken.

De ChristenUnie heeft in 2002 in al die veertien plaatsen zelfstandig mee gedaan aan de verkiezingen. In dertien

daarvan heeft de ChristenUnie minstens één zetel weten te halen. Alleen in De Lier kwamen we net negen stemmen tekort. De SGP heeft na het verbreken van de samenwerking in tien van de veertien plaatsen niet meer mee gedaan. In vier plaatsen heeft zij het wel zelfstandig geprobeerd, waarvan het in drie plaatsen wel en in één plaats helaas niet tot een zetel is gekomen.

De ChristenUnie is er na het verbreken van deze gezamenlijke lijsten in drie plaatsen in zetels op vooruit gegaan. Als we de optelsom maken, is het toch jammer om te moeten constateren dat de kleine christelijke politieke partijen er per saldo één zetel op achteruit zijn gegaan.

Als we kijken naar de gezamenlijke lijsten die er wel waren (toch nog in 55 plaatsen!), dan zijn we er slechts in 3 plaatsen met een gezamenlijke lijst één zetel op vooruit gegaan, in 5 plaatsen er één zetel op achteruit gegaan en in alle andere plaatsen gelijk gebleven.

Er waren ook twee nieuwe samenwerkingen: Rotterdam Charlois en Leiderdorp. In Charlois was al één SGP zetel. Daar zijn we bij aangehaakt en dat is één zetel gebleven. In Leiderdorp hebben we het net niet gered (zes stemmen te weinig).

Partijen (Trouw)	2002	1998	1994	1990
PvdA	1438	1669	1459	2293
VVD	1491	1649	1418	1474
CDA	2143	2059	2200	3423
D66	275	328	823	664
GroenLinks	426	391	335	300
SP	139	142	98	58
RPF/GPV/SGP/				
ChristenUnie	572	535	520	511
Lokale partijen	2445	1872	1712	1779
Extreem-rechts	0	2	44	15
Overig	87	284	215	229

Partijen (CBS)	1998	1994	1990
PvdA	1817	1761	2269
VVD	1796	1720	1473
CDA	2404	2741	3484
D66	442	981	657
GroenLinks	430	380	297
SP	190	126	70
SGP	190	179	197
GPV	64	65	61
RPF	93	79	48
Lokale confessionele groeperingen ^a	332	332	259
Lokale progressieve partijen	304	272	258
Lokale onafhankelijke partijen	2067	2318	1879
Extreem-rechts	1	78	11
Overig	26	40	18

Plaats	Zetels samen 1998	Zetels ChristenUnie zelfstandig 2002	Zetels SGP zelfstandig 2002
Almere	1	1	
Amersfoort	4	3	0 (-1)
Bleiswijk	1	2 (+1)	
De Lier	1	0	
Deventer	1	1	
Gouda	4	2	2
Katwijk	9	5	4
Leeuwarden	1	1	
Leiden	1	1	
Lelystad	1	2 (+1)	
Maassluis	1	1	
Ridderkerk	8	2 (-1)	4 (-1)
Rijnsburg	3	3	
Zeewolde	2	3 (+1)	
Totaal	38	27	10

Een- en tweelingen en ondersteuning

Bij kleine christelijke politieke partijen is het onvermijdelijk dat er kleine fracties zijn. Iedereen weet dat ergens wel, maar laat de onderstaande tabel maar eens tot u doordringen.

Het aantal fracties is per saldo gedaald in 2002. Dit komt door het samengaan van RPF en GPV, door het verbreken van samenwerkingen met de SGP, door plaatsen waar we voor het eerst een zetel haalden en andere factoren. De ChristenUnie heeft anno 2002 - al dan niet samen met de SGP - maar liefst 75 eenmansfractiesⁱ en 63 tweemansfracties. Van de 21 gezamenlijke eenmansfracties is dat in iets meer dan de helft van de gevallen iemand van de ChristenUnie. Dat is relevant, omdat in de praktijk het ChristenUnie-raadslid voor advies naar het landelijk bureau van de ChristenUnie belt en de SGP-raadslid naar het SGP-bureau.

De grote vraag is: hoe ondersteunt de ChristenUnie die ongeveer 65 eenlingen (waarvan een deel ook nog eens nieuwe raadsleden^j zijn) en die ongeveer 55 tweelingen? Vooral de eenlingen, maar uiteraard ook de tweelingen hebben extra ondersteuning nodig! Uiteraard kunnen er vanuit het landelijk bureau adviezen worden gegeven en hebben we een Handboek.^k Ook kunnen we op verzoek coaching door een ervaren raadslid uit de buurt proberen te regelen. De grootste slagkracht zou echter bij de lokale ChristenUnie moeten zitten. In het komende jaar zal de afdeling VOTA^l nieuw beleid lanceren. De kern daarvan is de ChristenUnie op het lokale vlak versterken door het bestuur en de fractie samen te brengen in een lokale kerngroep. Het bestuurlijke handwerk en het politieke handwerk moeten meer op elkaar betrokken worden. Zij moeten in gezamenlijkheid beleidsmatig bepalen hoe de ChristenUnie lokaal naar inhoud en vorm optimaal de lokale missie kan

realiseren. Daar zijn nieuwe functies, nieuwe structuren en nieuwe werkwijzen voor nodig.

Het is de gezamenlijke verantwoordelijkheid van bestuur en fractie, om een goede steunfractie op te zetten. Eén- en tweemansfracties kunnen vaak niet zelf aan alle raadscommissies deelnemen. Zij moeten dan ook proberen anderen van de kandidatenlijst een raadscommissie te laten doen. Verder zijn er meelezers van stukken, schrijvers van persberichten en probleem-onderzoekers nodig. Erg belangrijk is ook dat de raadsleden ondersteund worden in hun contacten met burgers en organisaties. Hoe meer oren in de samenleving, des te betere volksvertegenwoordigers in de raad.

Laten we met z'n allen werken aan vier jaar verdere versterking van de lokale christelijke politiek!

Hoeveel personen in fractie	Aantal fracties			
	ZELFSTANDIG		SAMEN	
	ChristenUnie zelfstandig 2002	RPF alleen en GPV alleen ^b of RPF+GPV 1998	ChristenUnie met SGP 2002	RPF+SGP, GPV+SGP of RPF+GPV+SGP 1998
1	54	51 ^c	21	29
2	47	42	16	19
3	16	17	7	10
4	11	7	5	5
5	5 ^d	3	2	3
6	2 ^e	1	1	2
7	1 ^f	19	0	0
8	0	0	0	1 ^h
Totaal aantal fracties	136	122	52	69

- a Hieronder vallen de lokale samenwerkingen waarin SGP, GPV en/of RPF in participeerden (bijvoorbeeld een combinatie RPF+GPV of SGP+GPV+RPF)
- b In 1998 waren er nog maar 8 plaatsen waar een zelfstandige RPF en een zelfstandige GPV naast elkaar de verkiezingen ingingen (Bunschoten, Dronten, Hoogeveen, Smallingerland, Stadskanaal, Staphorst, Urk en Zwolle); 16 fracties dus (4 éénmansfracties (allen GPV), 6 tweemansfracties, 5 driemansfracties en één vijfmansfractie (GPV Bunschoten)). Van die acht plaatsen zijn er vier qua zetelaantal gelijk gebleven en zijn er vier er één zetel op achter uit gegaan.
- c Waarvan 24 keer GPV+RPF.
- d Zwolle, Urk, Ede, Nijkerk, Katwijk
- e Bunschoten, Oldebroek
- f Veenendaal
- g Veenendaal
- h Ridderkerk
- i Met excuses aan de vrouwen van de ChristenUnie, maar zo heet dat nu eenmaal ...
- j In ieder geval in Kapelle, Rozenburg, Sneek, Lingewaal, Franekeradeel, Winschoten, Wieringermeer, Heerhugowaard en Amsterdam Zuidoost, want daar hebben we voor het eerst een zetel gehaald, maar er zijn natuurlijk meer plaatsen met een nieuwelings op nummer één.
- k Staat al op internet, wordt 20 april uitgereikt aan de bestuurders.
- l Vorming, Opbouw, Toerusting en Advies

De lokale overheid op het welzijnspad

Door Melis van de Groep, wethouder in Bunschoten (met o.a. welzijn, cultuur, sport en recreatie in zijn portefeuille) en lid van de Provinciale Staten van Utrecht

Op het terrein van het welzijnsbeleid kan de overheid verschillende rollen vervullen: voorwaardenscheppend, stimulerend, regisserend, participierend of zelfs (mede) uitvoerend. Binnen en buiten de ChristenUnie worden de begrippen 'voorwaardenscheppend' en 'stimulerend' vaak gebruikt en gekoesterd. Zo komt de verhouding tussen overheid en particulier initiatief het beste tot uiting. De overheid erkent immers de verantwoordelijkheid van de burgers voor het welzijn van henzelf en hun naasten. Dan krijgt het particulier initiatief ruim baan, ook voor het bepalen van het eigen beleid.

Ook al zijn de instellingen afhankelijk van de subsidie van de gemeente, in de bovenstaande visie mag de overheid dat zilveren koord niet gebruiken om een zo groot mogelijke greep op de welzijnsinstellingen te krijgen. Toch is de rol van de gemeentelijke overheid in de laatste jaren aan wijziging onderhevig. De gemeente wordt geconfronteerd met en door de burgers aangesproken op maatschappelijke problemen die om een antwoord vragen, ook in de vorm van aanpassing van het welzijnsbeleid of wijziging van het aanbod. De gemeente gaat daarom vaker vanuit een rol van regisseur in gesprek met de beleidsmakers en uitvoerders in het welzijnsveld. Vaak stelt de gemeente zich dan niet boven, maar tussen de gesprekpartners in: de participerende overheid, wat aansluit bij de interactieve beleidsvorming die momen-

teel in zwang is. In het kader van deze bijdrage ga ik niet verder in op de voor- en nadelen van interactieve beleidsvorming, maar zal ik eerst vooral aandacht vragen voor de actievere rol die de gemeente inneemt. Hoe kan de lokale overheid haar verantwoordelijkheden voor het welzijnsbeleid invullen zonder zich op het terrein van de instellingen te begeven? In het tweede deel van dit artikel zullen we zien dat christenpolitici moeite kunnen hebben met die actievere rol vanwege principiële bezwaren tegen maatschappelijke ontwikkelingen.

De overheid als regisseur

Van de gemeente wordt verwacht dat zij een welzijnsbeleid ontwikkelt waardoor haar burgers tot ontplooiing kunnen komen. Dat is ook een taak die de gemeente in

de Welzijnswet heeft gekregen. In het licht van de maatschappelijke problemen van deze tijd is dat geen gemakkelijke opgave. Neem bijvoorbeeld het jeugdbeleid. Om deze problemen effectief aan te pakken is een samenhangend en integraal beleid nodig. Niet alleen moeten de activiteiten van tal van instellingen en initiatieven op elkaar worden afgestemd, ook moeten witte vlekken worden ingevuld. Dan kan de gemeente niet volstaan met een afwachtende houding, door slechts te bepalen welke activiteiten wel of niet voor subsidie in aanmerking komen. De gemeente kan door de rol van regisseur op zich te nemen in samenspraak met alle belanghebbenden (inclusief de doelgroep!) komen tot een inventarisatie van problemen en oplossingen. Uiteraard kan de gemeente bij de vaststelling van het beleid uitspreken welke oplossingsrichting wordt gekozen, maar daarmee is er nog geen uitvoering van dat beleid. Daarvoor heeft de gemeente de betrokken instellingen hard nodig. Als de wensen van gemeente en particulier initiatief samen vallen is er geen probleem, maar wat als er onvoldoende initiatieven vanuit de burgerij zijn of er gaten vallen in de uitvoering? De oplossing is dan niet dat de gemeente zich zelf met de uitvoering moet belasten of daarmee bemoeienis moet hebben. Natuurlijk moet een gemeente als het particulier initiatief tekortschiet ook zelf haar verantwoordelijkheid nemen. Maar dat zal vanuit onze visie op het welzijnsbeleid altijd terughoudend moeten gebeuren en ook dan is het zaak zoveel mogelijk burgers daarbij te betrekken en te mobiliseren. De inzet van de overheid zal echter gericht moeten blijven op de verantwoordelijkheid van de burgers en het primaat van het particulier initiatief. Daarom dient het instrumentarium van de stimulerende overheid nieuw leven te worden ingeblazen.

Kader voor stimulerend beleid

De gemeente Bunschoten maakte in de jaren tachtig naam met haar welzijnsnota. Daarin was vastgelegd dat te subsidiëren activiteiten niet in strijd mochten zijn met Gods Woord. Die norm was in de ogen van de Kroon als 'zuiver godsdienstige norm' niet toelaatbaar. Nadat toenmalig minister Brinkman op kamervragen van GPV-fractievoorzitter G.J. Schutte antwoordde dat 'aan de Bijbel ontleende normen' wel degelijk een plaats mochten hebben in het subsidiebeleid, maakte Bunschoten daar meteen werk van. De Tien Geboden werden vertaald naar concrete normen die in de subsidieverordening werden vastgelegd. Activiteiten die daarmee in strijd zijn komen niet voor subsidie in aanmerking. De werking van deze criteria is echter dat alleen activiteiten die niet stroken met het gemeentelijk beleid worden uitgesloten van subsidiëring. Bij de totstandkoming van de nieuwe welzijnsnota werd echter geconstateerd dat er op de gebieden van het jeugd- en cultuurbeleid en de welzijnszorg (ouderen, allochtonen, sociaal niet-actieven, etc.) lacunes in het aanbod waren of dreigden te ontstaan. Hoe kan enerzijds het particulier initiatief worden

gestimuleerd om deze lacunes te vullen en anderzijds deze initiatieven zoveel mogelijk aan te laten sluiten bij de normering van het gemeentelijk welzijnsbeleid? In de Nota Welzijnsbeleid 2000 is de doelstelling als volgt geformuleerd:

"Het welzijnsbeleid van de gemeente Bunschoten voorziet in het bevorderen van de ontplooiing van gaven en talenten die ten goede komen aan de waardevolle ontwikkeling van de samenleving." De discussie bij de welzijnsplannen van de gemeente richtte zich uiteraard op het begrip waardevol, dat niet objectief valt in te vullen. Dat hoeft ook niet want welzijnsbeleid is niet waarde-vrij: elke zichzelf respecterende gemeente zal in haar beleid aan moeten geven wat waardevol wordt geacht. In Bunschoten werd daarvoor de volgende verklaring in de welzijnsnota opgenomen.

1. de bevordering van de zelfredzaamheid en/of het verminderen of opheffen van belemmeringen voor de ontplooiing van gaven en talenten;
2. de ontwikkeling en de ontplooiing van jongeren;
3. de bevordering van gemeenschapsvoorzieningen op het gebied van cultuur en educatie, jeugdwerk en zorg die voor iedereen zonder onderscheid bruikbaar zijn;
4. het behoud en herstel van normen en waarden die breed in de plaatselijke gemeenschap (behoren) te worden gedragen, als daar zijn:
 - de handhaving van het recht;
 - het opkomen voor zorgvuldig (openbaar) taalgebruik;
 - bevordering van de zondag als publieke rustdag;
 - eerbiediging van het wettige gezag (o.a. overheid en ouders);
 - versterking van de positie van het gezin;
 - bescherming van al het menselijk leven en in het bijzonder het meest kwetsbare in onze samenleving;
 - bevordering van de volksgezondheid en het milieu;
 - handhaving van de openbare orde en de goede zeden;
 - bescherming van openbare en particuliere eigendommen.

Vervolgens werden door de raad een drietal stimuleringsbudgetten beschikbaar gesteld voor extra activiteiten voor jongeren-, voor cultuur- en voor zorgactiviteiten. Bepaald werd dat initiatieven op deze beleidsvelden die passen binnen de doelstelling van het welzijnsbeleid voor (extra) subsidie in aanmerking komen. Zo functioneert de goede wet van onze God als richtinggevend kader voor de ontwikkeling van welzijnsactiviteiten.

Stimuleren of faciliteren

Elke gemeente wordt geconfronteerd met de vraag of zij bepaalde activiteiten wil stimuleren of niet. Een activiteit die niet strookt met de uitgangspunten van het welzijnsbeleid behoort niet te worden gestimuleerd. Zo

heeft de gemeente Bunschoten in het beleid met betrekking tot de kinderopvang vastgelegd dat ouders zelf verantwoordelijk zijn voor het organiseren van kinderopvang voor hun kinderen. Zij bepalen zelf wat zij een goede opvang vinden en dienen dat in principe zelf te bekostigen. Het (via gemeentelijke subsidies) stimuleren van het gebruik van kinderopvangvoorzieningen gebeurt dus niet. Nu is kinderopvang een maatschappelijk verschijnsel dat aan geen gemeente voorbijgaat. Niet alleen wordt via het rijksbeleid het gebruik van kinderopvang sterk gepropageerd en gestimuleerd, maar de uitwerking van het sociaal economische beleid van achtereenvolgende kabinetten is dat kinderopvang zelfs voor ouders die dat niet verkiezen een economische noodzaak wordt. Over vrijheid gesproken! Iedere gemeente wordt dus geconfronteerd met een behoefte aan kinderopvang, terwijl de burgers de gemeente ook aanspreken op het feit dat ze over rijksbudgetten beschikt om kinderopvang mogelijk te maken.

Daarnaast zijn kwaliteitseisen vastgesteld die door de gemeente moeten worden bewaakt.

De gemeente Bunschoten heeft daarvoor in de nota Kinderopvang geconstateerd dat onderscheid gemaakt moet worden tussen een toezichhoudende rol, een faciliterende rol en een (beperkte) stimulerende rol.

- De toezichhoudende rol richt zich met name op de bewaking van de kwaliteit van de accommodaties. De kindercentra dienen te voldoen aan de minimale kwaliteitseisen op het gebied van o.a. deskundigheid, hygiëne, veiligheid die voortvloeien uit de wettelijke regelgeving;
- De faciliterende rol wordt ingevuld door het op aanvraag beschikbaar stellen van de rijksmiddelen voor kinderopvang. De gemeente vervult hierbij geen initiërende rol; initiatieven voor uitbreiding van bestaande voorzieningen of de start van nieuwe voorzieningen worden overgelaten aan het particu-

lier initiatief. De faciliterende rol krijgt ook vorm door eventuele gemeentelijke ondersteuning op het gebied van huisvesting van nieuwe voorzieningen of het uitbreiden van bestaande voorzieningen;

- Een beperkte stimulerende rol vervult de gemeente in het mogelijk maken van kinderopvang ten bate van kinderen voor wie kinderopvang noodzakelijk is als gevolg van specifieke omstandigheden in het gezin, zoals éé noudergezinnen. Te denken valt aan inkoop van kindplaatsen. (Overigens voert de gemeente geen stimulerend beleid met betrekking tot vrijwillige arbeidsparticipatie van vrouwen met schoolgaande kinderen).

Zo is de positie van de gemeentelijke overheid die principieel een andere keuze maakt helder gemarkeerd, terwijl de uitvoering van de taken die van hogerhand aan de gemeente zijn toebedeeld, wel degelijk plaatsvindt.

ChristenUnie en kinderopvang

Bij discussies in eigen kring over het kinderopvangbeleid merk ik, dat vaak afstand wordt genomen van de subsidiëring van kinderopvang, vanwege principiële redenen. Ook recente rapporten, waaruit zou blijken dat kinderopvang negatief zou uitwerken op de ontwikkeling van het kind, geven aanleiding kritisch te zijn over de ontwikkeling van uitbesteding van de zorgtaken voor kinderen door hun ouders. Het voorstel van de ChristenUnie om toekenning van persoonlijke budgetten voor kinderopvang aan ouders, zodat zij desgewenst zelf hun zorgtaken kunnen vervullen, verdient echt brede navolging. Helaas ziet dat er nog niet naar uit. Onze principiële kritiek moet en mag worden gehoord. Dat betekent echter niet dat als op landelijk niveau toch anders wordt beslist, dat lokale bestuurders kunnen volstaan met het uiten van de principiële kritiek. Een gemeente is niet alleen gehouden tot uitvoering van de wet, maar dient in haar beleid ook ruimte te scheppen voor de keuzes

CPN 1946

EVP 1982

ChristenUnie 2002

GPV 1971

die ouders zelf maken voor de opvoeding van hun kinderen. Als dat primaat daar ligt - en er is niemand onder ons die dat zal willen aanvechten - dan dienen we die keuze, ook als die onze keuze niet is, te respecteren en ons beleid daarop af te stemmen. Het kan helpen daarbij onderscheid te maken tussen de faciliterende en stimulerende rol. Voor gemeenten waar dit onderscheid geen rol speelt omdat de meerderheid van de raad achter het rijksbeleid staat zal dat anders liggen, maar dan nog zullen vertegenwoordigers van de ChristenUnie er goed aan doen zich niet afzijdig te houden. Zo kan geprobeerd worden een progressief tarief vast te stellen zodat ouders worden ontmoedigd om hun kind langer dan 2 of 3 dagen in het kindercentrum onder te brengen. Ook de geconstateerde behoefte aan kinderopvang voor gezinnen die echt niet zonder kunnen kan een invalshoek zijn om het beleid positief te beïnvloeden. Maar als die doelgroep onderdak nodig heeft moet de voorziening er wel zijn!

Gemiste kans?

Mijn conclusie is dat we een beetje de neiging hebben, om een onderwerp als kinderopvang in aanvang te nemen negatief te benaderen. Dat doen we, omdat we ervan overtuigd zijn dat ouders hun zorgtaken primair zelf dienen in te vullen. Als overheid hebben we echter niet alleen te maken met de ouders die dat ook vinden, maar ook met ouders die zelf andere keuzes maken. Het is duidelijk, dat een overheid die haar beleid baseert op bijbelse normen geen stimulerend beleid gaat voeren om beide ouders aan het werk en de kinderen naar de kinderopvang te krijgen. Het is echter ook duidelijk dat een lokale overheid haar ogen niet mag sluiten voor de behoefte aan kinderopvang, die door de maatschappelijk-economische omstandigheden overduidelijk aanwezig is. Ook jonge christenouders maken in toenemende

mate de keuze ook van de kinderopvang gebruik te maken. Zij mogen van hun overheid verwachten, dat die niet alleen de kwaliteit bewaakt, maar ook dat zij een beleid voert waarin de voorwaarden die voor die keuze noodzakelijk zijn, geschapen worden.

Bij dit onderwerp bekruipt me ook het gevoel, dat we als christenpolitici niet alleen staan in de verlegenheid met betrekking tot de kinderopvang. Velen in onze achterban hebben vanuit een negatieve benadering van de opkomst van de kinderopvang zich daarvan afzijdig gehouden. We hebben het aan de (rijks)overheid en andere bevolkingsgroepen overgelaten dit te organiseren. Het gevolg is dat identiteitsgebonden kinderopvang met een lampje gezocht moet worden. Terwijl christenouders juist de behoefte hebben om te kunnen kiezen voor een kinderopvangcentrum of peuterspeelzaal waarin de lijn van de opvoeding thuis wordt doorgetrokken. Voor de peuterspeelzaal wordt er nu al hardop gedacht om dit qua bekostiging ofwel bij de kinderopvang ofwel bij het onderwijs te plaatsen. Hadden christelijke schoolbesturen niet initiatieven moeten nemen om peuterspeelzaalwerk en kinderopvang als voorportaal van de basisschool naar zich toe te trekken? Het is wel zeker dat als dit wel was gebeurd, we onze visie op de kinderopvang snel hadden bijgesteld. Een gemiste kans? Gelet op de ontwikkeling van de brede school is het nog niet te laat. Hier zullen scholen en ouders echter zelf het initiatief moeten nemen en dit bijvoorbeeld in hun schoolvereniging aan de orde moeten stellen. Voor de lokale overheid zal blijven gelden, dat zij slechts ouders kan stimuleren hun eigen verantwoordelijkheid te nemen. Dat is haar rol, tenminste als die overheid haar plaats op het welzijnspad kent.

Graag ontvangen wij reacties op dit artikel via denkwijzer@christenunie.nl

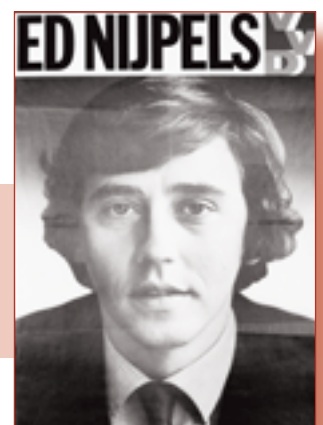
PSP 1967

Partij van de Vrijheid 1946

RPF 1994

VVD 1982

DenkKader is de column door
een bestuurder van de ChristenUnie

Spannende tijden voor de ChristenUnie

Door Arie Slob, Tweede Kamerlid voor de ChristenUnie, nummer 6 op de kandidatenlijst voor de aankomende Tweede-Kamerverkiezingen en voormalig gemeenteraadslid in Zwolle

De gemeenteraadsverkiezingen liggen inmiddels weer achter ons. Met name PvdA en VVD likken in veel dorpen en steden hun verkiezingswonden. Met Rotterdam als de plaats waar het grootste politieke slagveld is aangericht. Dit had niemand voorzien. We zouden een DenkWijzer kunnen vullen met stevige en gefundeerde kritiek op de BV Pim Fortuyn en zijn vroegere onderkomen Leefbaar Nederland, maar dit hebben zij dan toch maar voor elkaar gekregen.

Fortuyn en Leefbaar Nederland werken min of meer als een katalysator voor de breed ervaren onvrede over het paarse beleid van de afgelopen jaren. De huidige oppositiepartijen,

waar ik de ChristenUnie ook toe reken, hebben dat op een dergelijke wijze nooit voor elkaar kunnen krijgen. Ik neem hun dat (en daar hoor ik ook zelf bij) niet kwalijk. Al kan enige reflectie op dit punt nooit kwaad. Het is een kunst apart om je eigen op inhoud gerichte stijl van besturen vast te houden (daar horen nuances bij) en daarnaast een stevig politiek profiel neer te zetten (daarbij is minder ruimte voor nuances). Een te sterke concentratie op een op inhoud gerichte stijl van besturen kan makkelijk leiden tot een zekere kleurloosheid. Een te sterke gerichtheid op een politiek profiel geeft daarentegen kleur op de politieke wangetjes, maar heeft als risico dat je jezelf snel kunt overschreeuwen. In de jaren dat ik zelf raadslid was heb ik het overigens altijd een uitdaging gevonden om te zoeken naar een evenwichtige balans tussen de politicus en de bestuurder in mij.

Er zijn mensen die zeggen dat dergelijke spanningsvelden met de invoering van de dualisering verdwenen zullen zijn. Ik geloof daar eerlijk gezegd niets van. Raadsleden blijven

ook na 6 maart betrokken bij het vastleggen van de kaders van beleid. Dat zal het nodige blijven vragen van hun bestuurlijke vermogens. Laten raadsleden zich van deze taak niet te makkelijk afmaken. Ik vergelijk het wel eens met de verantwoordelijkheid die ik nu als Kamerlid draag voor wetgeving. De toevoeging door amendering van één klein wetsregeltje aan een wetsvoorstel kan een geweldige impact hebben voor de samenleving. Zo kunnen raadsleden die zich actief bemoeien met het vaststellen van de kaders van beleid het college de richting wijzen van waaruit ze haar bestuurlijke verantwoordelijkheden moet invullen. Een niet te verwaarlozen aspect van het werk van een raadslid met soms vergaande consequenties. Ik denk daarbij bijvoorbeeld aan het initiatief van het (enige) ChristenUnie-raadslid in de gemeenteraad van Zaanstad om de sociale cohesie in een achterstandswijk te versterken. De complete raad en het college schaarden zich achter zijn geweldige initiatief. Het project loopt inmiddels. Tijdens de verkiezingscampagne heb ik in meer steden en dorpen prachtige voorbeelden gezien. Ook getalsmatig kleinere fracties kunnen, als ze deze taak serieus en met kwaliteit oppakken, nog veel resultaat boeken. Blijf daar a.u.b. ook na de invoering van de dualisering mee doorgaan.

Door de dualisering zal er meer aandacht gegeven kunnen worden aan de taak van een raadslid om het college te controleren en om invulling te geven aan de positie van volksvertegenwoordiger. Wat het eerste betreft is het van belang scherp te blijven en de dossiers op orde te houden. Raadsleden met een geheugen zijn in veel gemeenteraden meer uitzondering dan regel. Parate dossierkennis geeft dan een voorsprong en meer mogelijkheden om invloed uit te oefenen.

En dan het volksvertegenwoordigerschap. Dat blijft boeiend. De vaak erg bestuurlijk ingestelde raadsleden van de ChristenUnie (dat compliment krijgen we weleens) hebben het nog wel eens moeilijk met deze verantwoordelijkheid. Ik zou het op prijs stellen als we de komende periode eens vaker onderling uitwisselen op welke wijze we daaraan invulling geven. Om elkaar tot een hand en een voet te zijn.

En nu op weg naar 15 mei. Als dit nummer van DenkWijzer uitkomt zijn de landelijke verkiezingen heel dichtbij. Het zijn spannende tijden voor de ChristenUnie. Ik hoop van harte dat ons politieke en bestuurlijke geluid in gemeenteraden, college's van burgemeester en wethouders én in de Tweede Kamer verder versterkt zal worden. Iets om hard aan te werken en om voor te bidden. Ora et labora. Ook een gouden regel voor in de politiek.

Gezinsvoogdij in de schijnwerpers

Door Bart Nitrau, directeur van de Stichting Gereformeerd Jeugdwelzijn (SGJ)

Het zal de lezer wel ongeveer zo vergaan als het mij zelf vroeger verging. Als iemand mij vroeg het verschil tussen voogdij en gezinsvoogdij aan te geven, moest ik het antwoord schuldig blijven. Als je - zoals ik intussen - dagelijks met het verschijnsel geconfronteerd wordt, vergeet je weer bijna dat de meeste mensen geen concreet beeld bij die term hebben.

In de jeugdhulpverlening is de gezinsvoogdij altijd een aparte 'tak van sport' geweest. In de wandeling worden deze en de andere tak wel aangeduid met 'maatregelhulp' en 'vrijwillige hulp'. Maatregelhulp duidt dan op een besluit van de kinderrechter een kind onder toezicht te stellen. Eenvoudig aangeduid: de ouders krijgen hulp op gezag van de rechter opgedrongen. Zij moeten gedurende een half jaar, een jaar, vaak langer, accepteren dat de hulpverlener – de gezinsvoogd – meebeslist in de opvoeding.

De gezinsvoogdij wordt in ons land uitgevoerd door particuliere instellingen voor Gezinsvoogdij. Daarvan zijn er 19. De meeste werken regionaal, enkele landelijk. Daaronder zijn de William Schrikkerstichting (voor gehandicapte kinderen), het Joods Maatschappelijk Werk en de Stichting Gereformeerd Jeugdwelzijn (SGJ).

Gezinsvoogden (maatschappelijk werkers met een aanvullende opleiding) hebben een moeilijke taak: ze combineren gezag en hulpverlening in hun aanpak, die erop gericht is de situatie thuis te verbeteren. Soms zijn ouders blij met de maatregel en vindt de gezinsvoogd goede ingang. Vaak is het anders. De ouders werken niet of met tegenzin mee. Ze hebben immers niet om de hulp gevraagd. De gezinsvoogd moet dan z'n positie steeds bevechten en komt dikwijls in conflict met de ouders.

Vorig jaar werden kinderen in 20.900 gezinnen onder toezicht gesteld.

Onderzoek van de Universiteit van Amsterdam bracht in januari van dit jaar aan het licht dat de huidige opzet van de gezinsvoogdij faalt. Ruim 70 procent van de kinderen zijn er twee jaar na de ondertoezichtstelling even slecht of zelfs nog slechter aan toe. Dat zijn verontrustende cijfers. Er is de nodige publiciteit over geweest. De onderzoekers wijzen op drie zwakke plekken in

de huidige praktijk. In de eerste plaats moeten gezinsvoogden aan zoveel administratieve verplichtingen voldoen, dat er voor direct contact met hun cliënten te weinig tijd overblijft. In de tweede plaats hebben gezinsvoogden het te druk. Een full-timer heeft ruim 20 cliënten in z'n portefeuille. Zeker de helft daarvan is uit huis geplaatst: dat wil zeggen dat op voordracht van de gezinsvoogd de kinderrechter heeft besloten dat het kind niet langer thuis kan verblijven en (tijdelijk) elders moet wonen: in een pleeggezin en soms een tehuis. In de derde plaats: een combinatie van een lagere *case load* (meer tijd per cliënt dus) en een nieuwe methode kan uithuisplaatsing voorkomen. Er kan dan meer tijd worden besteed aan het herstel van de thuissituatie.

In het parlement is brede instemming om meer middelen voor de gezinsvoogdij beschikbaar te stellen. Dat is vorig jaar gebeurd (38 miljoen gulden). Wellicht komt er dit jaar nog meer. De gezinsvoogdij-instellingen en het ministerie van Justitie werken aan een 'Deltaplan' dat een nieuwe werkwijze moet implementeren.

Terecht hebben de kleine christelijke fracties de bewindslieden gevraagd om een samenhangend jeugdbeleid dat ook andere departementen betreft. Het is immers ongeloofwaardig aan de ene kant allerlei onmaatschappelijk gedrag te gedogen of op verdergaande individualisering aan te dringen en anderzijds meer geld aan de gezinsvoogdij te besteden. Het zal blijken 'dweilen met de kraan open' te zijn. Jeugdbeleid vraagt van de overheid veel geld, maar ook het lef de ongebondenheid van het zichzelf dienende individu te bedwingen. Dat de vacatures in (ook) de jeugdzorg moeilijk vervuld kunnen worden is een waarschuwingssignaal van een nog groter probleem: wie voelt zich nog verantwoordelijk voor jongeren en gezinnen die uit de boot vallen?

Haagse tegenstrijdigheden

Door Cors Visser

Bram Peper, Paul Schnabel, Herman Tjeenk Willink en Bart Tromp, *Haagse tegenstrijdigheden*. Vier essays over burgers, overheid en politieke partijen in Nederland, Salomé, Amsterdam 2002, 91 p., ISBN 90 5356 581 7, prijs: € 14,50.

Clichés, goede analyses en een enkele oplossingsrichting wisselen elkaar af onder de titel *Haagse tegenstrijdigheden*, vier essays over burgers, overheid en politieke partijen in Nederland. Deze essays verschenen in 'losse vorm' tussen 1999 en 2001. Het is maar de vraag of een dergelijke bundel nog toegevoegde waarde heeft.

Het eerste essay *Als de overheid niet alles kan, wat moet ze dan?* van Herman Tjeenk Willink heeft die toegevoegde waarde in ieder geval niet. De auteur geeft een aardige, maar erg voor de hand liggende analyse van de veranderende samenleving en de invloed daarvan op overheid en politiek. Zeker tegen het licht van de bijdragen van Peper en Schnabel is die analyse erg mager. Het 'wat moet ze dan?' komt nauwelijks uit de verf. Als enig concreet punt noemt de vice-voorzitter van de Raad van State dat er voorzich-

In de aanloop naar de verkiezingen proberen veel auteurs en uitgeverijen mee te liften op de media-aandacht voor de politiek.

Zo ook uitgeverij Salomé die essays van Tjeenk Willink, Peper, Tromp en Schnabel bundelde.

tiger moet worden omgegaan met de ministeriële verantwoordelijkheid; het bestuur komt steeds verder op afstand te staan en ministers kunnen dus minder verantwoordelijk gesteld worden.

Bedreven en gedreven van Paul Schnabel is uitgebreid besproken en bediscussieerd bij het Wetenschappelijk Instituut, zowel in *Dienstbare samenleving*, een congres in december, als in het bijbehorende *Kort Commentaar*. Een lezenswaardig essay, goed te gebruiken in discussies over de overheid. Maar de invulling van de door Schnabel gehanteerde begrippen blijft tamelijk dun.

Bram Peper gebruikt een titel die zo weggevoerd kan zijn uit het laatste boek van Roel Kuiper: *Op zoek naar samenhang en richting*. Dit is een essay dat makkelijk leest, ondanks het feit dat de lezer verdrinkt in de vele bijzinnen. Volgens Peper, net als overigens Tjeenk Willink en Schnabel, is horizontalisering een belangrijke ontwikkeling. "Het (willen) hebben van zeggenschap over de eigen situatie is praktisch een algemene ambitie, norm geworden." (p. 29). Dit komt door de toenemende welvaart, mondigheid en door de informatisering, individualisering en globalisering. Peper tekent dan een markante paradox: juist in een dergelijke samenleving "is er een welhaast structurele 'ruimte' voor leiderschap" (p. 31). Een stelling die overigens nauwelijks wordt onderbouwd. Afsluitend komt Peper met een aantal richtingen hoe de relatie overheid - samenleving weergegeven kan worden. Naast eenzelfde conclusie als mede PvdA-coryfee Tjeenk Willink als het gaat over ministeriële verantwoordelijkheid noemt Peper ook decentralisatie, het zoeken naar de contouren van een Europese grondwet en leiderschap in de

politiek. "Zo is er de vrij algemene erkenning van het tekort aan een samenbindend, normatief kader, gevoegd bij de noodzaak dat normatieve kader te herijken en zelfbewust uit te dragen. (...) Richting, visie en leiding zijn de sleutelbegrippen" (p.47)". De laatste vraag die Peper opwerpt is of we door individualisering en ICT niet op weg zijn naar een partijloze democratie.

Politicooloog Bart Tromp wijdt zijn essay aan die laatste vraag van Peper. Hoewel hij met de observaties van Peper instemt, is het Tromps overtuiging dat politieke partijen altijd een eminente rol zullen spelen in de Nederlandse democratie. Alle voorstellen die de afgelopen decennia zijn gedaan op het gebied van bestuurlijke vernieuwing en die het huidige partijstelsel aantasten, zijn afgeketst. Nee, het gevaar van een democratie-loze partij is groter dan die van een partijloze democratie. Want de meeste partijen zijn van beginselpartijen ('weltschouwingspartijen') geworden tot partijen die het gaat om het verwerven van macht ('appropriationspartijen'). En juist daardoor hebben ze het contact met de kiezer verloren. Tromp pleit voor een weg terug. Een duidelijke waarschuwing voor de ChristenUnie: uitgangspunten en lokale afdelingen moeten de grondslag vormen van de partij.

Al met al toch een aardige bundel, mede vanwege de overlapping tussen een aantal bijdragen. Alleen dat 'burger' in de titel is nauwelijks terug te vinden. Gebrek aan visie op of voor de burger is een manco dat de vier essays gemeen hebben. En wellicht biedt juist visie op de burgers goede aanknopingspunten om over de overheid na te denken.

Als de olifanten vechten...

Door Cors Visser

Na een halve eeuw ontwikkelingssamenwerking wordt er flink wat geëvalueerd. Ook in christelijke kring. Het Instituut voor Cultuurethiek nam hierin het voortouw door in het najaar van 2001 het boek onder de intrigerende titel 'Als de olifanten vechten...' te publiceren. De ondertitel maakt het onderwerp duidelijker: 'Denken over ontwikkelingssamenwerking vanuit christelijk perspectief'. Een zeer lezenswaardig boek, met als grootste pluspunt het zelfkritisch vermogen.

Een zestiental auteurs, zowel vanuit de wetenschap als vanuit de praktijk, met daaromheen een grote klankbordgroep neemt het denken over ontwikkelingssamenwerking en de praktijk daarvan onder de loep. Een breed scala aan onderwerpen, van historische overzichten tot culturele bespiegelingen, van case-studies over professionaliteit tot de verhouding tussen zending en diaconaat, van theologie tot sociologie komt aan bod. Toch is er een zekere eenheid, dat is vooral te danken aan het werk van redacteur Govert Buijs. Hij heeft, door zelf een aantal inleidende hoofdstukken en een conclusie te schrijven, enige lijn in de bijdragen gebracht. Deze lijn is geen consistente, maar dat werd gelukkig ook niet beoogd. Verfrissend in onze poldercultuur is dat de meningen en visies van de auteurs elkaar af en toe tegenspreken en kritiseren.

In bijna alle bijdragen vindt een kritische analyse plaats van de manier waarop overheid en maatschappelijke organisaties zich bezighouden met ontwikkelingsamenwerking. Het belangrijkste thema van het boek is mijns inziens de verhouding tussen micro en macro. Waar dienen mensen zich op te richten: hulp verlenen aan de mensen die (bijna) omkomen van de honger, of politieke of maatschappelijke actie om een einde proberen te maken aan het onrecht dat vaak onder het hongerprobleem ligt? De titel wijst op deze relatie. Als de olifanten vechten, zo luidt een Afrikaans gezegde, wordt het gras vertrapt. Wat kun je eraan doen, vechtende olifanten, de grote structuren? Maar de nietige mens, het gras leidt er wel onder.

In een van de eerste bijdragen geeft Wout van Laar aan dat evangelicalen in Nederland vaak te huiverig zijn geweest voor 'het verbeteren van de maatschap-

pij'. Van Laar laat aan de hand van het begrip *gerechtigheid* zien, dat christenen zich wel degelijk mogen en moeten inzetten voor structuurveranderingen. Gerechtigheid geeft niet alleen een juridische of geestelijke relatie aan, maar gaat ook gewoon over sociale en politieke gerechtigheid. Mauritz en Buijs benadrukken juist het belang van de individuele mens. Ieder mens telt en het werk moet immers ook door mensen gebeuren?

Alle hoofdstukken samen bieden een mooi beeld van de dilemma's van de ontwikkelingswerker. Dat christenen daar een toegevoegde waarde hebben blijkt bijvoorbeeld uit de hoofdstukken over cultuur en spiritualiteit. Jan van der Lee en Chris Fahner pleiten voor een integrale benadering: het is onmogelijk om een samenleving op welk niveau dan ook zo maar te 'verbeteren' of veranderen. Je loopt altijd tegen culturele of religieuze zaken aan. Dat veel niet-christenen zich daar niet van bewust zijn, bleek bijvoorbeeld uit de reacties van mevrouw Borren, de directeur van NOVIB, en minister Herfkens op het boek. Zij vinden dat christenen te veel een bepaalde cultuur of religie proberen op te leggen. Maar volgens de auteurs zijn ook christenen zich niet altijd bewust genoeg van de culturele en religieuze component.

In het slothoofdstuk geven Govert Buijs en Henk Jochemsen een aantal dilemma's en opdrachten aan die de huidige organisaties op het gebied van ontwikkelingssamenwerking, maar ook christenen in Nederland aan het denken kunnen zetten. Ze stellen bijvoorbeeld dat er meer verweving tussen micro en macro moet komen, zetten vraagtekens bij de huidige werkwijze van organisaties, maar geven ook aan dat *westerlingen* zich moeten

bezinnen op hun consumptiegedrag. Een interessante aanbeveling is dat ontwikkelingswerk een vanzelfsprekend onderdeel moet worden van het activiteitenpakket van andere organisaties. Die rol ligt nu te exclusief bij organisaties als ZOA, TEAR Fund en Woord en Daad. Daarnaast vragen Buijs en Jochemsen zich af of er niet iets beters bedacht kan worden dan het naast elkaar bestaan van zoveel verschillende organisaties.

Als de olifanten vechten... is een goed boek, verplichte literatuur voor iedereen die zich op wat voor manier ook bezig houdt met vragen rond ontwikkelingsamenwerking. En het biedt voor de ChristenUnie goed materiaal om keuzen te maken of te onderbouwen.

Dr. Govert J. Buijs (red.), *Als de olifanten vechten ... Denken over ontwikkelingssamenwerking vanuit christelijk perspectief*, Buijten en Schipperheijn, Amsterdam 2001, 328 p. (Verantwoording. Christelijk wijsgerige reeks, nr. 17), ISBN 9058810615, prijs: € 22,46.

Als het zout zijn kracht verliest

Door Ruud van Eijle, directeur Landelijk Bureau ChristenUnie

Gij zijt het zout der aarde; indien nu het zout zijn kracht verliest, waarmede zal het gezouten worden?

Het deugt nergens meer toe dan om weggeworpen en door de mensen vertreden te worden.

Gij zijt het licht der wereld. Een stad, die op een berg ligt, kan niet verborgen blijven. Ook steekt men geen lamp aan en zet haar onder de korenmaat, maar op de standaard, en zij schijnt voor allen, die in het huis zijn. Laat zo uw licht schijnen voor de mensen, opdat zij uw goede werken zien en uw Vader, die in de hemelen is, verheerlijken.

Matt. 5: 13-16

Als een wasmachine niet meer wast, een timmerman niet meer timmert, een Mercedes niet meer rijdt en een ChristenUnie politicus niet meer 'Duidelijk, Eerlijk en Echt' is, dan is dit als zout dat zijn kracht verliest, het deugt nergens meer toe.

In de Bergrede gaf de Here Jezus een duidelijke beschrijving van de verwachting die Hij van Zijn volgelingen had met de metaforen zout en licht. *Gij zijt het zout der aarde en het licht der wereld.* Christenen moeten niet samenklonteren, maar de aarde en de wereld beïnvloeden.

Christenen moeten de niet-christelijke maatschappij doordringen. Hoewel christenen zich moreel en geestelijk onderscheiden van niet-christenen, of dat althans zouden moeten doen, moeten ze zich maatschappelijk niet afscheiden. Integendeel, hun licht moet schijnen in de duisternis en hun zout moet bederf weren en smaak maken. Als christenen zich afzonderen van de maatschappij kunnen ze er geen invloed op uitoefenen

Paulus roept de Efeziërs op 'geheel anders' te zijn (4:20). Niet langer te wandelen zoals de heidenen dat doen 'in de ijdelheid van hun denken' (4:17). 'Legt daarom de leugen af en spreekt waarheid' (4:25). Paulus had de woorden 'Duidelijk, Eerlijk, Echt' kunnen gebruiken. We moeten de nieuwe mens aandoen, 'die naar God geschapen is in waarachtige gerechtigheid en heiligheid' (4:24).

Grote woorden, maar hoe maken we die waar? Natuurlijk zijn we niet volmaakt en schieten we tekort. Maar leggen we ons bij dit alles neer met de gedachte dat we zondaar blijven tot de dood of laten we ons inspireren door de woorden van de Here Jezus door licht en zout te zijn in deze donkere wereld?!

Onlangs zei iemand geen verschil te zien in gedrag tussen christenen en niet-christenen. Een ander vertelde over een man die al 10 jaar bij een bedrijf werkte zonder

dat iemand wist dat hij christen is. Ze hoorden hem altijd over zijn favoriete voetbalclub vertellen, maar niemand wist dat hij iedere zondag naar de kerk ging.

In de politiek zullen we ons moeten onderscheiden. Dit kan door duidelijke standpunten in te nemen bij de bekende christelijk-ethische thema's, door een christelijk-sociale politiek te voeren of door op te komen voor zwakken in de samenleving. Maar ook ons gedrag en levenswandel speelt een grote rol. De naam ChristenUnie en ons thema Duidelijk, Eerlijk, Echt, scheppen verplichtingen. Als wij oproepen 'Durf te kiezen voor normen' moet ons eigen leven daarvan een afspiegeling zijn.

Als dit niet meer het geval is, verliest het zout zijn kracht en deugt het nergens meer toe dan om weggeworpen en door de mensen vertreden te worden. Dat zijn ernstige woorden!

Adelstand verplicht. Als wij rollend over straat gaan is dat voorpagina-nieuws. We hebben een hoge roeping en een grote verantwoordelijkheid.

Als de mensen onze goede werken zien zal de Vader in de hemel verheerlijkt worden. Als het tegenover gestelde gebeurt zal de naam van Christus worden gesmaad.

Denk wijzer, heb elkander lief, laten de woorden van uw mond en de overleggingen van uw hart God welgevallig zijn.

We hebben een belangrijke opdracht. Deze kunnen we alleen uitvoeren als de Here kracht en genade geeft. Mag Zijn grote Naam eer ontvangen als wij zout en licht zijn.

Het wereldwijd web van met elkaar verbonden computers, het internet is in de laatste paar jaar enorm gegroeid. Steeds meer informatie aan de ene kant en steeds meer gebruikers aan de andere kant. Met deze rubriek willen wij de lezers helpen de weg te vinden op de digitale snelweg en zo het webwijzer te gebruiken.

Door Erik van Dijk

ChristenUnie-sites

Sinds begin maart is er een nieuwe internet-site van de ChristenUnie 'in de lucht', speciaal en alleen voor bestuurders. In een brief in de week voor de gemeenteraadsverkiezingen hebben alle bestuurders de gebruikersnaam en het wachtwoord voor deze afgeschermd internet-site ontvangen.

www.bestuurders.christenunie.nl

De internet-site van het WI is wel voor iedereen toegankelijk. We noemen 'm hier toch weer even, omdat er in de afgelopen tijd zoveel informatie bij is gekomen.

U kunt daar terecht voor een selectie van artikelen uit DenkWijzer, voor alle artikelen die het WI in kranten heeft geschreven, lezingen die gehouden zijn, etc.

U vindt daar ook de wekelijkse column van het WI. Die column verscheen eerst altijd op dinsdag, maar met ingang van maart elke vrijdag i.v.m. de nieuwe samenwerking met Ebate. Als u zich op die site abonneert op de politieke 'ezine' (email-krant) krijgt u om de week de WI-column samen met heel veel andere artikelen gratis in uw email-box!

www.wi.christenunie.nl

www.ebate.nl

Verkiezingen

De overheid nodigt de kiezers uit om tijdens de verkiezingen 2002 - 2003 hun stem uit te brengen.

De identieke sites www.ukomttochook.nl en www.jijkomttochook.nl dienen ter ondersteuning van deze uitnodiging.

www.ukomttochook.nl

Politiek-digitaal, sinds afgelopen februari in de lucht, brengt nieuws, achtergrond dossiers en opinies over de Nederlandse politiek en nieuwe media. Politiek-digitaal is onderdeel van www.poldi.net en heeft zustersites in o.a. Duitsland en Frankrijk. De Duitse website schijnt 100.000 bezoekers per maand te trekken.

www.politiek-digitaal.nl

www.politik-digital.de, www.europa-digital.de,

www.politique-digitale.fr en www.politik-digital.ch

De NOS heeft samen met NOVA en Den Haag Vandaag een verkiezingsite gelanceerd. Deze mooi uitzijnde site biedt ontzettend veel informatie rond de verkiezingen.

www.nederlandkiest.nl

In de aanloop naar de verkiezingen worden we overladen met politieke peilingen. Veel nieuwsprogramma's doen hun best om hun kijker zo goed mogelijk op de hoogte te brengen van de huidige stand van zaken tussen de politieke partijen. Het is vooral een strijd tussen de Politieke Barometer van INTERVIEW-NSS (in opdracht van NOVA) en de peiling van het NIPO (in opdracht van 2Vandaag)

www.politiekebarometer.nl (www.novativ.nl)

www.nipo.nl/sub.asp?coog (www.2vandaag.nl)

Een zeer alternatieve peiling is de politieke aandelenmarkt van de Volkskrant

www.volkskrant.nl/pam

Het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP) is een landelijke, niet-partijgebonden organisatie die zich ten doel stelt politieke en maatschappelijke participatie te bevorderen. Zij verzorgen ook een site waar zwevende kiezers aan de hand van een aantal vragen en stellingen kunnen bepalen welke politieke partij het best bij hen past.

www.publiek-politiek.nl

www.stemwijzer.nl

Zelf verkiezingsprogramma's met elkaar vergelijken is natuurlijk nog beter. Dat kan o.a. op:

www.stemwijzer.nl/Programvergelijking/pv/app.html

www.vno-ncw.nl/verkiezingen/overzicht.htm

Een 'willekeurige' greep uit het aanbod van nieuwe partijen

www.leefbaarnederland.nl

www.leefbaarrotterdam.nl

www.pim-fortuyn.nl of www.lijst-pimfortuyn.nl

Voor links naar alle andere partijen en nog veel meer politieke links:

<http://politiek.pagina.nl>

Tot slot een belangrijke internet-tip in de strijd tegen de virussen:

<http://www.virusalert.nl>

Interessante links te melden?

Email ze naar denkwijzer@christenunie.nl!

De links op deze pagina zijn ook te vinden op www.wi.christenunie.nl

Inhoudsopgave

Sfeer, vage noties en politiek leiderschap	
<i>Interview met dr. Gerrit Voerman en prof.dr. Henk te Velde</i>	4
Onderwijs: meer dan kennis en vaardigheden	
<i>ThemaStudie door Marien Bikker</i>	8
Zo kan het niet langer!	
Erosie van normen en de noodzaak van een effectiever veiligheidsbeleid	
<i>ThemaStudie door Eise van der Sluis</i>	12
Een zorg(e)loze of bezorgde overheid in de toekomst?	
<i>ThemaStudie door Tijmen Duijst</i>	16
Na de gemeenteraadsverkiezingen	
Enkele analyses	
<i>Lokaliteiten door Corine Dijkstra en Erik van Dijk</i>	20
De lokale overheid op het welzijnspad	
<i>Studie lokale politiek door Melis van de Groep</i>	22
Spannende tijden voor de ChristenUnie	
<i>Column door Arie Slob</i>	26
Gezinsvoogdij in de schijnwerpers	
<i>Column door Bart Nitrauw van de SGJ</i>	27
'Haagse tegenstrijdigheden' en 'Als de olifanten vechten ...'	
<i>BoekenWijzer door Cors Visser</i>	28
Als het zout zijn kracht verliest	
<i>Bijbelstudie door Ruud van Eijle</i>	30
WebWijzer	
<i>Internet-tips door Erik van Dijk</i>	31

Denk **Wijzer**

Thema: Democratische rechtsstaat

*Minister-presidenten,
regeerakkoorden en grondwetten*

Kiesstelsel in discussie

Het referendum als politieke noodrem

Toekomst van de provincie

3

JAARGANG 2

STUDIEBLAD VAN HET WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
EN DE BESTUURDERSVERENIGING VAN DE CHRISTENUNIE

 ChristenUnie

DenkWijzer
studieblad van de ChristenUnie
jaargang 2, nummer 3, juni 2002

Oplage: 3100
ISSN-nummer: 1568-5845

DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de *mr. G. Groen van Prinsterer stichting*) en de bestuurdersvereniging van de ChristenUnie.

DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan overige geïnteresseerden.

U kunt abonnee worden van *DenkWijzer* voor € 13,50 per jaar (jongeren tot en met 26 jaar betalen slechts € 9,-). Voor een klein bedrag extra bent u echter al donateur van het Wetenschappelijk Instituut (€ 25,- per jaar, jongeren € 13,50). U krijgt daarvoor naast vijf nummers van *DenkWijzer* ook ongeveer vijf boekjes/boeken en informatie over congressen, activiteiten e.d..

DenkWijzer verschijnt op de eerste zaterdag van februari, april, juni, oktober en december
**Deadline kopij volgende nummer:
2 september 2002**

Redactie:

J.P. de Vries (hoofdredacteur), Kars Veling, Henk Visser, Tineke Huizinga, Roel Kuiper, Rienk Janssens, Marco Boers en Erik van Dijk (eindredacteur).

Vormgeving:

Douglas Design, www.douglasdesign.nl

Druk:

Drukkerij de Bunschoter b.v., Bunschoten
Tel.: 033-2997999, info@bunschoter.nl

Uitgave, redactie en administratie:

Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie
Postbus 439 • 3800 AK AMERSFOORT
Tel.: 033 - 422 69 60
Fax: 033 - 422 69 68
Email: denkwijzer@christenunie.nl
of wi@christenunie.nl
<http://wi.christenunie.nl>

DenkWijzer verwelkomt bijdragen van lezers. Wilt u voor afspraken over vorm en inhoud van te voren contact met ons opnemen?

Copyright ChristenUnie 2002

Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

De kiezer en zijn vertegenwoordiger

Door J.P. de Vries, hoofdredacteur

In de discussies over het kiesstelsel duikt telkens weer het argument op, dat de afstand tussen kiezers en gekozenen te groot is. De meeste mensen kunnen nog wel de namen noemen van de partijleiders, maar hoeveel kamerleden genieten verder nog enige bekendheid?

Kandidaten die op veilige plaatsen op de kandidatenlijst staan, komen de Kamer in op de slippers van de lijstaanvoerder. De kandidaatstelling binnen hun eigen partij is voor hen veel spannender, maar aan die procedure neemt slechts een heel beperkt aantal kiezers deel. Is dat nog wel democratisch te noemen?

Met jaloersheid kijkt men vaak naar de andere kant van de Noordzee, waar elk Lagerhuislid een district moet veroveren. Daar staan echter vele nadelen tegenover, die men dan weer probeert te ondervangen door tussenvormen die vlees noch vis zijn.

Zou het ook mogelijk zijn hier iets aan te doen met volledig behoud van de evenredige vertegenwoordiging? Jawel, die mogelijkheid bestaat via de voorkeurstem. Sinds kort is een kwart van de kiesdeler al voldoende om hoger geplaatste kandidaten op de lijst te passeren. Maar dat aantal blijft willekeurig. Je zou de voorkeurstem ook een absoluut gewicht kunnen geven. De kandidaten op een lijst worden dan benoemd in de volgorde van het aantal stemmen dat op hun persoon is uitgebracht.

In zo'n systeem zou elke kandidaat-kamerlid moeten knokken voor zijn zetel. De één zal dat in zijn regio doen, de ander in een maatschappelijke sector waarvoor hij zich in het parlement heeft ingezet. In theorie zou het dan zelfs mogelijk zijn de kandidaten van één partij in alfabetische volgorde op het stembiljet te zetten, want de volgorde maakt niet meer uit.

Toch kleven aan dit idee twee belangrijke nadelen. Partijgenoten worden elkaars rivalen en dat kan de persoonlijke verhoudingen binnen de fractie schaden. Een partijbestuur heeft geen greep meer op de samenstelling van de fractie. In de Tweede Kamer is behoefte aan goede juristen en goede belastingdeskundigen, maar zulke mensen zullen in zo'n campagne op achterstand staan. Er komt een ander type

mensen in de Kamer, wat de kwaliteit niet ten goede komt.

Ook hier zijn echter variaties mogelijk, zeker in het computertijdperk. Een meelevende kiezer zal meer kandidaten van zijn partij waarderen dan hij met één stem kan aangeven. Een betere weg is daarom het nummeren van de kandidaten. De door de partij vastgestelde lijstvolgorde kan daarbij een aanbeveling zijn, maar de kiezer kan ook zijn eigen voorkeur volgen. Als de eerstgekozen kandidaat te weinig stemmen heeft voor een zetel, of juist stemmen over heeft, gaan die over naar de persoon die de kiezer als tweede zijn stem gaf, en zo voorts. Dit stelsel van nummeren van kandidaten wordt al in enkele landen toegepast, zoals Australië.

Invoeging van dit nummeren in ons kiesstelsel laat de evenredige vertegenwoordiging onverlet; het totale aantal stemmen op een lijst bepaalt het aantal zetels, het geeft alle kiezers en niet alleen hun die actief partijlid zijn, de mogelijkheid om de personele samenstelling van de fractie te beïnvloeden, en het laat de partijbesturen voldoende ruimte om hun verantwoordelijkheid waar te maken, doordat de meeste kiezers in hoofdlijn de aanbevolen lijstvolgorde zullen volgen. Dat laatste kan nog bevorderd worden door een apart stemhokje bovenaan de lijst, dat betekent: ik kies de volgorde van de kandidaten zoals die op het stembiljet staat.

Mocht de dreiging van aantasting van de evenredige vertegenwoordiging weer de kop opsteken, dan is het goed dit alternatief in discussie te brengen.

*‘De vreze des
HEREN is het begin
der wijsheid en het
kennen van de
Hoogheilige is
verstand’*

(Spreuken 9 vers 10)

WegWijzer bij het thema

Interview met
mr. R.J. Hoekstra, lid van de
Raad van State over
minister-presidenten,
regeerakkoorden en
grondwetten **4**

Studie door G. Schutte
over veranderingen
in het kiesstelsel **8**

Studie door J.P. de Vries
over referenda **12**

Studie door G.J. Spijker
over grondwet en vrijheid
van meningsuiting **16**

Studie door B. Anker
over een Europese
grondwet **20**

Studie door J. Oldenburger
over de toekomst
van de provincie **24**

Verder aandacht voor het
thema in o.a. De Aftrap,
DenkKader en WebWijzer.

Kijk voor een complete inhouds-
opgave op de achterkant (p.32)

Democratische rechtsstaat

Door Erik van Dijk, eindredacteur

“Het is diep tragisch, voor de nabestaanden, voor allen die hem dierbaar waren, zijn naasten. Het is ook diep tragisch voor ons land - voor ons land en voor onze democratische rechtsstaat. (...) In Nederland, een verdraagzaam land, met natuurlijk politieke tegenstellingen, zoals in iedere democratie. Dat is democratie. Maar wel met respect voor elkaar, respect voor elkaars mening. Respect voor elkaars mening houdt natuurlijk ook in dat je elkaar daarop kunt bestrijden, maar met woorden, niet met kogels. (...) Laten we onze kalmte bewaren in een tijd waarin je geneigd bent heel boos te zijn. Maar kalmte is misschien wel de beste dienst die we nu in waardigheid aan onze rechtsstaat en onze democratie en aan de nagedachtenis van Pim Fortuyn kunnen geven.”

Minister-president Kok, maandag 6 mei 2002 in een eerste reactie op de moord op lijsttrekker Pim Fortuyn

“Vrijheid van meningsuiting is één van de belangrijkste pijlers van onze democratie, van onze vrijheid. Het houdt de democratie in beweging, levend en alert. Maar de vrijheid van meningsuiting is niet grenzeloos. Zij houdt op, waar ze anderen schade berokkent. Vrijheid luistert nauw. Je moet ermee leren omgaan. Je moet er veel voor doen. Vrijheid bestaat bij de gratie en met inachtneming van andere belangrijke grondrechten als het gelijkheidsbeginsel en het discriminatieverbod, het recht op privacy en de vrijheid van godsdienst.”

Minister-president Kok, zondag 5 mei 2002 in zijn toespraak bij de start van de nationale viering bevrijding

Nagenoeg alle kopij was al binnen, toen het ongelooflijke gebeurde: in onze Nederlandse democratische rechtsstaat werd een lijsttrekker tijdens de verkiezingscampagne, ruim een week voor de verkiezingen van de Tweede Kamer in koelen bloede vermoord.

Pim Fortuyn opereerde op het scherpst van de snede. Hij gebruikte de vrijheid van meningsuiting tot op het randje en volgens sommigen tot net over het randje. Hij raakte aan de vrijheid van godsdienst met zijn uitspraken over christenen, maar vooral over moslims.

Tegelijk pleitte hij in het beruchte Volkskrant-interview - dat hem het leiderschap van Leefbaar Nederland kostte - voor afschaffing van artikel 1 van de Grondwet.

En toch, en toch was hij voluit onderdeel van onze democratische rechtsstaat. Hij schudde

‘het establishment’ wakker, hij wist woorden te geven aan de breed levende onvrede over de politieke cultuur en het paarse beleid, en hij gaf het debat - met alle kanttekeningen die er bij zijn optreden misschien te maken waren - een nieuwe wending en ‘schwung’. Hij bewandelde de democratische weg, maar werd de mond gesnoerd door iemand zonder begrip van democratie en zonder respect voor de rechtsstaat.

Uit het bovenstaande mag duidelijk zijn, hoe actueel het thema van dit nummer van DenkWijzer is. Verdere introductie van de inhoud leek ons niet nodig, behalve dan het onderstaande citaat als binnenkomer voor het interview op de volgende pagina.

Veel leesgenoegen toegewenst!

“Voorzitter. Vervolgens wil ik ingaan op de regiefunctie van de minister-president. Ons staatsrecht kent de individuele ministeriële verantwoordelijkheid als uitgangspunt met daarnaast de collectieve, gezamenlijke ministeriële verantwoordelijkheid die ministers dragen als lid van de ministerraad. In dat kader heeft de minister-president als voorzitter van de ministerraad een bijzondere verantwoordelijkheid voor de beraadslaging en ook voor de besluitvorming over het algemeen regeringsbeleid en voor de bevordering van de eenheid daarvan. Dat betekent dat de individuele ministeriële verantwoordelijkheid altijd het uitgangspunt vormt. Dat neemt niet weg dat het tot de taak van de minister-president behoort, op activerende wijze invulling te geven aan zijn specifieke ministeriële verantwoordelijkheid voor de eenheid van het algemeen regeringsbeleid. Het gewicht van die verantwoordelijkheid heeft de neiging toe te nemen. Als men mij vraagt enigszins terug te kijken, dan is dat altijd subjectief, want het gaat om de eigen kabinetsperiode en om de eigen verantwoordelijkheid en de eigen invulling die daaraan wordt gegeven. Tegen die achtergrond zeg ik: het gewicht dat verbonden is aan het bewaken van en inhoud geven aan de eenheid van algemeen regeringsbeleid neemt toe.”

Minister-president Kok, donderdag 25 april 2002, in het debat over het rapport van de Tijdelijke commissie aanvullende onderwerpen NIOD-rapport (28341, nr. 2)(uit het ongecorrigeerd stenogram)

Minister-presidenten, regeerakkoorden en grondwetten

Een interview met staatsraad Hoekstra over staatsrechtelijke zuiverheid

Door Erik van Dijk

Op een zonnige lentedag, een paar dagen na de val van het kabinet, meldde de eindredacteur van dit studieblad zich bij een oud en statig pand in de Haagse binnenstad. Het gebouw van de Raad van State staat op gepaste afstand van zowel het werkterrein van de dagelijkse politiek aan het Binnenhof als het werkpaleis van de Koningin aan het Noordeinde. Diezelfde afstand probeerde staatsraad mr. Hoekstra ook te betrachten bij zijn bespiegelingen over kabinetsformaties, grondwetten en de rol van de Raad van State. Dat lukte niet altijd, want hij liet zich in het interview af en toe toch verleiden tot uitspraken over de politieke actualiteit.

In de afgelopen jaren werd minister-president Kok door verschillende oppositieleiders en uiteindelijk ook zwart-op-wit in het rapport van het NIOD over de val van de enclave Srebrenica een gebrek aan regie verweten. U hebt de rol van de minister-president van nabij meegemaakt als hoogste ambtenaar op het ministerie van Algemene Zaken. Wat is die rol nu precies?

De minister-president is volgens de Grondwet de voorzitter van de ministerraad. Hij is de coördinator en bewaker van de eenheid en samenhang van het regeringsbeleid. "Naar Nederlands staatsrecht is hij de exponent van het collegiale beleid en in zoverre kun je dus ook niet spreken over de besturende of regisserende rol van de minister-president van Nederland." De functie van minister-president heeft zich volgens Hoekstra in de loop der jaren binnen die kaders wel heel duidelijk ontwikkeld. Dat komt onder meer door Europa, waar de minister-president de rol van regeringsleider heeft, maar ook door de steeds strakkere en gedetailleerdere regeerakkoorden.

Tijdens het kabinet-Den Uyl ging de functie van minister-president de kant op van 'regeringsleider'. Hij wilde richting geven aan het beleid. In de jaren daarna was er in de kabinetten Van Agt en Lubbers-I een herstel van balans. Men wilde geen minister-president die stuurt en leiding geeft. De rol van de minister-president is bij de Grondwetsherziening van 1983 op een typisch Nederlandse, gematigde manier beschreven. Dat komt door het meerpartijenstelsel. Iedere partij wil zijn minister-president wel meer macht geven, maar vier jaar later kan weer een andere partij de minister-president leveren.

Toch is er in 1993-1994, in de laatste dagen dat Hoekstra op het ministerie van Algemene Zaken werkte, in de eindfase van het kabinet Lubbers-Kok een doorbraak geweest in de functie van de minister-president. Het was een 'stille revolutie'. In het reglement van orde van de vergaderingen van de ministerraad is toen de agenderingsbevoegdheid van de minister-president versterkt. Hij kan sindsdien in situaties waarin individuele ministers hun verantwoordelijkheid niet of onvoldoende nemen, "zelf zorgdragen voor indiening van een voorstel bij de ministerraad; hij neemt in dat geval dus de verantwoordelijkheid van de betrokken minister(s) over."

Is dat op dinsdag 16 april ook gebeurd, dat de minister-president toen - gezien de positie van hemzelf ("ik wil die verantwoordelijkheid op me nemen") en van Pronk en De Grave - heeft voorgesteld om collectief op te stappen?
"Laat ik uw vraag zo beantwoorden: de minister-president had naar mijn mening niet zelfstandig kunnen aftreden. Dat zou in het licht van zijn staatsrechtelijke positie afbreuk gedaan hebben aan de individuele ministeriele verantwoordelijkheid, want onmiddellijk zou de vraag gesteld zijn: wat is dan specifiek uw indivi-

*Mr. R.J. (Rein Jan) Hoekstra
Lid Raad van State sinds 1994.
Daarvoor secretaris-generaal op het ministerie van Algemene Zaken.
Hoekstra was voorzitter van verschillende onderzoeks- en adviescommissies en bekleedt op dit moment zo'n dertien nevenfuncties, waaronder het voorzitterschap van het Wetenschappelijk Instituut van het CDA.
Sinds 14 mei j.l. is hij ook lid van de commissie die onderzoek doet naar de beveiliging van Pim Fortuyn.*

duale verantwoordelijkheid, meneer de minister-president, in relatie tot de individuele verantwoordelijkheid van de andere betrokken ministers, die primair verantwoordelijk zijn?”

Daarom zijn ze collectief afgetreden. Ik kan me heel goed voorstellen dat de minister-president heeft voorgesteld om die consequentie te trekken uit zijn eigen beslissing om af te treden. Die conclusie is toen in ieder geval terecht getrokken. Dat is ook het nieuwe aan deze situatie geweest, dat hij “als exponent van het algemene regeringsbeleid” de aanzet heeft gegeven tot het nemen van de collectieve verantwoordelijkheid door de voltallige ministerraad. Het is staatsrechtelijk heel zuiver, wat er gebeurd is.

Zal de rol van de minister-president zich nog verder ontwikkelen?

Waarschijnlijk wel, maar dat zal in Nederland heel geleidelijk verlopen. Dat hangt ook af van het soort regeerakkoord. “Naarmate regeerakkoorden strakker en uitgebreider zijn, in diezelfde mate zal de minister-president politiek gezien ook steeds meer een rol krijgen als bewaker van dat regeerakkoord.” Hij moet ervoor zorgen dat het ook wordt uitgevoerd.

Bij een regeerakkoord op hoofdlijnen heb je weer een hele andere rol van de minister-president. Dan zal hij meer intermediair en geschillenoplosser tussen de ministers zijn.

Hoekstra laat er geen twijfel over bestaan. “De huidige gedetailleerde regeerakkoorden staan haaks op het staatsrechtelijke systeem zoals we dat in Nederland hebben en zoals het behoort te functioneren.” Dat sluit niet uit dat in speciale gevallen, als het staatsbelang of algemeen belang dat vergt, goede afspraken over bepaalde onderwerpen nodig zijn.” Toen het bijvoorbeeld met

Nederland begin jaren tachtig financieel-economisch erg slecht ging, had je wel een duidelijk regeerakkoord nodig over de aanpak van de malaise.” Hoekstra zat er zelf bij als assistent van de informateurs en formateurs en zag het gebeuren: “Men had er consensus over, dat in het regeerakkoord duidelijk vastgelegd moest worden welke ombuigingen er gepleegd moesten worden, maar daartoe bleef het niet beperkt. Er is dan kennelijk automatisch een drang bij de coalitiepartners om vervolgens ook nog met allerlei andere ideeën te komen op andere terreinen en zich niet te beperken tot de uitgangspunten om goed beleid te kunnen voeren als nieuwe kabinet.”

Wat is hier staatsrechtelijk gezien precies het probleem?

We gaan volgens Hoekstra terecht uit van een eigen verantwoordelijkheid van kabinet en Staten-Generaal. “Dat moet in balans zijn. Die balans moet niet doorbroken worden met een gedetailleerd regeerakkoord. Dan bindt de Kamer zich te veel.”

We hebben de laatste jaren een hele sterke ontwikkeling gezien. Het regeerakkoord is steeds meer een akkoord van de fractievoorzitters in de Tweede Kamer, terwijl het altijd de bedoeling van een regeerakkoord is geweest, dat het een akkoord is tussen ministers. Dan wordt de eigen verantwoordelijkheid van Eerste en Tweede Kamer gerespecteerd.

De Kamer moet afstand kunnen nemen. Natuurlijk moet een concept-regeerakkoord met de fractievoorzitters worden verkend. Er moet gekeken worden of er geen onoverkomelijke bezwaren in zitten, maar fracties en Kamer moeten wel ruimte houden om bij de uitvoering van dat regeerakkoord nee te kunnen zeggen. Het is dan aan het kabinet om te zeggen of het zó belangrijk is dat de vertrouwenskwestie eraan verbonden wordt. Dat is

ons staatsrechtelijk systeem.

“Ik vind het dus een probleem – en dat geldt zowel voor grondwetszaken als ook voor andere zaken, zoals bijvoorbeeld euthanasie – als de fracties van de coalitie zich op voorhand binden.”

De volgorde in de formatie zou dus heel anders moeten zijn. De ministers zouden eerder aangezocht moeten worden en zij zouden de onderhandelingen moeten voeren. Nu wordt eerst alles uit-onderhandeld en dan worden ‘de poppetjes’ er bij gezocht.

Hoekstra loopt al wat langer mee en constateert, dat er vroeger uiteraard eerst wel overleg werd gepleegd met de fractievoorzitters om de hoofd- en knelpunten te inventariseren. Vervolgens werd echter al gauw gekeken naar kandidaat-ministers. Die konden dan ook nog hun inbreng hebben op het te formuleren beleid. Tot diep in de jaren tachtig is dat zo geweest. Bij de formaties in 1989 en 1994 is het opeens anders gegaan. “Bij de formaties die ik zelf heb meegemaakt in de jaren tachtig, had je nog een constituerend beraad en soms zelfs een pre-constituerend beraad van de kandidaat-ministers en dan werd er nog heftig gediscussieerd over de inhoud van het te sluiten regeerakkoord.”

In nog eerdere jaren waren regeerakkoorden slechts korte, interne documenten tussen ministers.

Hoe zou u de rol van de Koningin in de formatie omschrijven?

Haar rol is zuiver. Volgens de Grondwet maakt de Koning deel uit van de regering. “Dat laat onverlet dat als er consensus is tussen de exponenten van de politieke groeperingen die een coalitie willen gaan vormen, dat dan de rol van de Koningin een hele terughoudende rol zal zijn.” Die rol is per definitie terughoudend, maar in die gevallen dat de politiek er nog niet uitkomt, vervult zij de rol van degene die de partijen hoort. Zij opereert dan alleen maar op basis van de grootste gemene deler en bij voorkeur de consensus die zij destilleert uit de adviezen die haar worden verstrekt, o.a. door de fractievoorzitters. Geen sturende rol, maar een afstandelijke rol en gebaseerd op consensus.

De informateur of formateur is daar wel eens niet zuiver in, als hij zegt door de Koningin te zijn benoemd.

Eigenlijk is hij door Hare Majesteit gevraagd. Een subtiel, maar belangrijk onderscheid. Door ‘ja’ te zeggen op het verzoek van de Koningin, neemt hij zelf de verantwoordelijkheid op zich. Hij kan ook ‘nee’ zeggen.

Een ander belangrijk onderscheid is, dat het kabinet niet in de eerste plaats wordt gevormd op basis van de verkiezingsuitslag, maar dat een kabinet wordt gevormd dat gezien de verhoudingen in het parlement werkbaar is, “een kabinet dat kan rekenen op een vruchtbare samenwerking met de Tweede Kamer”. Al lange tijd is er de voorkeur voor zo’n parlementair kabinet. Het gaat er uiteindelijk om, dat er een kabinet komt dat de steun heeft van en vruchtbaar kan samenwerken met het par-

lement. Daarom wordt er in de formatie zoveel overlegd. Een kabinet moet er vanuit kunnen gaan, dat het niet bij de eerste confrontatie met de Kamer meteen wordt weggestuurd. Dat is de staatsrechtelijke traditie sinds 1939, toen het laatste kabinet-Colijn bij zijn eerste optreden door de Kamer werd afgekeurd.

Zou de Tweede Kamer een duidelijkere rol kunnen spelen in de kabinetsformatie?

Volgens Hoekstra zou het staatsrechtelijk zuiver zijn, als de Kamer in een vroeg stadium van de formatie in het openbaar zou debatteren en een aanbeveling zou doen over de vertaling van de verkiezingsuitslag. “Het zou alleen maar winst zijn, als er een meerderheid of consensus is over welke richting de kabinetsformatie in zou moeten slaan.” Dat zou de uitgebreidere en openbare variant zijn van het horen van de verschillende partijen door de Koningin. Nu hoort ze wat de Tweede Kamer betreft alleen de fractievoorzitters en dan ook nog in beslotenheid.

Terugkomend op Srebrenica, wat vindt u ervan dat er een parlementaire enquête komt?

“Volstrekt niet op zijn plaats” en een “oneigenlijk gebruik van dit middel”. Zo kwalificeert Hoekstra de ‘vlucht’ naar een parlementaire enquête. “Wat willen ze nou nog, de waarheid uitvinden? Ik kan er niet goed tegen en ik ben het er geheel mee oneens, dat een parlementaire enquête wordt gebruikt om trauma’s weg te werken.”

Een parlementaire enquête is een zwaar en ultiem middel, bedoeld voor waarheidsvinding en het bepalen van politieke verantwoordelijkheden, maar de waarheidsvinding is al door het NIOD gedaan - zes jaar werk, 3500 pagina’s met bijvoorbeeld al heel veel feiten over de defensietop - en de politieke consequenties zijn al genomen. Er zou eerst een goed, uitgebreid debat in de Kamer gehouden moeten worden over het rapport. Daar zouden eerst conclusies getrokken moeten worden. “De Tweede Kamer zal zelf een oordeel uit moeten spreken naar aanleiding van deze rapportage. Dan kan er misschien nog

een vervolgonderzoek nodig zijn, maar dat hoeft geen parlementaire enquête te zijn.” Tenzij het duidelijk wordt dat het rapport op punten niet deugt of leemten bevat, en men van mening is dat dit alleen door een parlementaire enquête boven water gehaald kan worden. Als de enquête er toch komt, dan zou het vanuit het oogpunt van afstandelijkheid goed zijn als het door de Eerste Kamer gebeurt. Hoe dan ook, het hele proces moet een keer beëindigd worden.

Toetsen aan de Grondwet

Wat vindt u van toetsing van wetten aan de Grondwet?

Gezien de discussies die er zijn over bijvoorbeeld artikel 1 en de vrijheid van meningsuiting, of artikel 23 over het bijzonder onderwijs, is er kennelijk behoefte aan interpretatie, specificatie van en toetsing aan de Grondwet. Tel daarbij op het feit dat onze Nederlandse wetten al getoetst kunnen worden aan internationale verdragen – “er wordt bij het leven getoetst aan het EVRM-verdrag en we ons hele systeem van sociale zekerheid hebben we moeten veranderen vanwege de toetsing aan het Bupo-verdrag” -, dan is de tijd rijp om onze wetten te kunnen gaan toetsen aan de Grondwet. “Er is een zekere orthodoxie en orde nodig in de interpretatie van de Grondwet.” Hoekstra is van mening, dat de Hoge Raad of de Raad van State deze rol zou moeten gaan vervullen. Tenzij de wetgever zelf (regering, Tweede en Eerste Kamer) zijn eigen toetsing weer goed gaat uitvoeren, want eigenlijk hoort dat daar te gebeuren. Zo is ons systeem.

Die rol vervullen ze niet goed?

“Dat mag ik niet zeggen, maar je ziet in de praktijk dat voortdurend vragen rijzen als: wat is de betekenis van artikel 1 of van de vrijheid van godsdienst?” Eigenlijk zouden de regering en beide Kamers vooraf de wetten al beter moeten toetsen aan de Grondwet. De Constitutie wordt op dit moment onvoldoende bewaakt.

Die bewaking hoort toch te gebeuren door de Eerste Kamer?

“Jawel, maar de Eerste Kamer wordt vaak geconfronteerd met de uitwerking van een regeerakkoord. De Tweede Kamer heeft dat aangenomen. De Eerste Kamer gaat dan nog eens kijken naar de constitutionnalité van het wetsvoorstel ... dat is dan mosterd na de maaltijd. Dan krijg je de vraag: wat is de binding van de Eerste Kamer aan het regeerakkoord?” Omdat dit nu eenmaal de realiteit is, denkt Hoekstra toch aan toetsing aan de Grondwet door een andere instantie.

De Raad van State toetst wetsvoorstellen toch al aan de Grondwet? Hoe komt het dat – volgens onderzoek – de laatste jaren veel kritiek van de Raad van State door de regering naast zich neer is gelegd? Bij de Wet Dualisering (wijziging van de Gemeentewet) had de Raad bijvoorbeeld grondwettelijke bezwaren, maar die zijn aan de kant geveegd ...

Hier zit volgens Hoekstra ook een dilemma voor de Raad van State. Hij hoort een gewetensfunctie te blijven vervullen en onafhankelijk te zijn, maar dat wordt hem moeilijk gemaakt door die regeerakkoorden. In het vorige regeerakkoord was al afgesproken dat er een staatscommissie moest komen om te komen tot dualisering van het openbaar bestuur. Dat werd de commissie-Elzinga.

“Als iets vastligt in een regeerakkoord, kan moeilijk gezegd worden, dat een wetsvoorstel ‘echt niet kan’. Als de Raad van State niettemin zegt dat een wet niet kan, “dan zal de regering zich daar in de regel ook bij neerleggen”. Bij de Wet Dualisering hadden we alleen ‘ernstige bezwaren’. “Dat advies is ons door sommigen niet in dank afgenomen.” Het is onze bijdrage geweest aan de constitutionele toetsing, “dat we de regering hebben opgeroepen heel goed te motiveren waarom zij denken dat dit zonder grondwetswijziging kan, en dat heeft de regering ook gepoogd te doen.” Bij dat advies van de Raad van State heeft één lid overigens een minderheidsstandpunt ingenomen, omdat hij de meerderheid van de Raad te kritisch vond.

Minderheidsstandpunten innemen gebeurt bijna niet meer. Dat gebeurde wel toen de adviezen van de Raad nog niet openbaar waren. “De openbaarheid brengt met zich mee, dat je nog terughoudender bent in het etaleren van de verschillen van mening.” Het heeft volgens Hoekstra ook wel iets positiefs om te streven naar unanimiteit en om dat te bereiken verder te moeten discussiëren.

Europese Grondwet

Hoekstra noemt zichzelf “een verklaard Europeaan”. Hij vindt het belangrijk, dat er een Europese Grondwet komt. Europa heeft een korte, krachtige constitutie nodig als richtinggevend en samenhangbrengend document, waarin de rechtstatelijke beginselen van de Europese Unie zijn vastgelegd. Het Europese Hof in Luxemburg, de Europese Commissie en het Europese Parlement moeten weten waaraan ze moeten toetsen.

De Europese Commissie zou de status van Europese regering moeten krijgen. Dan zou wel de vertrouwensregel geïntroduceerd moeten worden, zodat het Europees Parlement de Commissie of individuele commissarissen naar huis kan sturen. De Europese Raden van Ministers moeten dan een soort Senaat worden.

Hoekstra vraagt zich hardop af, of het wel goed is geweest dat de lidstaten (inclusief Nederland) – zolang de zaken staatkundig nog niet goed geregeld waren - indertijd het lidmaatschap van het nationaal en het Europees Parlement losgekoppeld hebben. Het had voor de broodnodige interactie tussen die twee toch mogelijk moeten blijven om van beide parlementen lid te zijn. Nu werkt het zo langs elkaar heen. “Het zijn twee gescheiden circuits.” In ieder geval had Nederland net als de Fransen veel meer “coryfeeën” – bijvoorbeeld oud-ministers - af moeten vaardigen naar Brussel en Straatsburg.

Kiesstelsel in discussie

Door Gert Schutte, oud-Tweede Kamerlid voor GPV en ChristenUnie, thans o.a. voorzitter van de Kiesraad

Het aantreden van een nieuw kabinet is traditioneel een goede gelegenheid om het kiesstelsel weer eens tegen het licht te houden. Elke nieuwe minister van Binnenlandse Zaken heeft wel bepaalde ideeën om het stelsel te veranderen. In de verkiezingscampagne is veel gesproken over een te grote afstand tussen kiezers en gekozenen. Welnu, via het kiesstelsel kan daar wat aan gedaan worden. Het zou mij niet verwonderen als het deze keer opnieuw zo zou gaan. In ieder geval doen we er goed aan op een hernieuwde discussie voorbereid te zijn. Zelfs kleine veranderingen in het stelsel kunnen voor een partij als de ChristenUnie belangrijke gevolgen hebben.

Niet populair

De opkomst bij verkiezingen in Nederland is - met uitzondering van de recente landelijke verkiezingen - in de laatste decennia gestaag gedaald. Vooral de verkiezingen voor het Europees parlement en provinciale staten zijn niet populair. Soms neemt nog niet de helft van de kiesgerechtigden de moeite daadwerkelijk van zijn stemrecht gebruik te maken. Geen wonder dan ook, dat steeds weer voorstellen worden gedaan om de deelneming aan verkiezingen te bevorderen. De mogelijkheden om bij volmacht te stemmen zijn in de loop der jaren sterk verruimd. Zo zeer zelfs dat het ronselen van volmachten tot een probleem is geworden. Om de kiezer een gang naar de stembus of -machine te besparen zijn plannen ontwikkeld voor kiezen op afstand met gebruikmaking van moderne communicatietechnieken. Minister Van Boxtel heeft hierin veel geïnvesteerd, maar uiteindelijk moeten constateren dat de praktische problemen nog te groot zijn.

Een verandering die wel is gerealiseerd is de verlaging van de drempel om bij voorkeur te worden gekozen. Een kandidaat die ten minste 25% van de lijstkiessdeler behaalt, krijgt voorrang boven de hoger op de lijst geplaatste kandidaat die het met minder stemmen moest doen. Hierdoor is de invloed van de individuele kiezer vergroot ten koste van de invloed van de partij als geheel.

Toch worden steeds weer voorstellen gedaan om het kiesstelsel te veranderen. Een belangrijk motief daarvoor is, dat er tussen kiezer en gekozene een nauwere persoonlijke band moet ontstaan. Daarbij past dan ook een indeling van het land in enigerlei vorm van districten.

Naar algemeen kiesrecht

Er wordt in Nederland betrekkelijk weinig gekozen. Als alles volgens het boekje verloopt, gaan we gemiddeld één keer per jaar naar de stembus. Geen activiteit dus om mee van te worden. In andere landen worden heel

wat meer keuzen van de kiezers gevraagd. In België b.v. kent men de gewesten als extra bestuurslaag. Dat verhindert onze zuiderburen niet nu plannen te ontwikkelen om ook de burgemeester rechtstreeks te laten verkiezen, en wel in twee rondes. In Amerika worden zelfs rechters gekozen. Een situatie welke in ons land met scheiding van machten ondenkbaar is.

Wie de kiesstelsels in verschillende landen wat nader bestudeert, zal al snel ontdekken dat de keuze voor een bepaald stelsel niet op zichzelf staat. De geschiedenis van een land, de verhouding tussen centraal en decentraal gezag en de taken en bevoegdheden van de gekozenen spelen een belangrijke rol. Delen van een stelsel uit een ander land kunnen dan ook niet zonder meer worden ingepast in het Nederlandse stelsel. Invoering van een gekozen burgemeester b.v. zal niet alleen gevolgen hebben voor zijn relatie tot de eveneens gekozen gemeenteraad, maar ook voor zijn bevoegdheden en zijn relatie tot de rijksoverheid.

In veel voorstellen over de positie van gekozen en benoemde bestuurders en vertegenwoordigers speelt hun legitimatie een belangrijke rol. Hoe directer en actueler de band tussen kiezer en gekozene, hoe sterker de legitimatie van de bestuurder. Deze gedachte is een uitvloeisel van de idee dat overheidsgezag voortkomt uit de volkswil. Een idee dat haaks staat op de openbaring in de Bijbel, dat oorsprong en gezag van de overheid bij God liggen. Er is geen overheid dan door God. Daaraan ontnemen overheden hun legitimatie, ongeacht of ze gekozen of benoemd zijn. Een benoemde burgemeester is dan ook niet minder gelegitimeerd dan een gekozen ambtsdrager, de indirect gekozen Eerste Kamer niet minder dan de rechtstreeks gekozen Tweede Kamer. Daarmee is niet gezegd, dat de manier waarop overheden hun ambt ontvangen, onbelangrijk is. Calvijn wees er in zijn dagen al op, dat het een voorrecht is voor een volk, als overheidspersonen verantwoording moeten afleggen aan vertegenwoordigers van de burgers.

Overheidspersonen zijn ook zondige mensen, die blootstaan aan de verleiding hun macht voor eigen voordeel te gebruiken. Waarden als verkiezing, verantwoording, controle en openbaarheid, die we in ons democratisch staatsbestel kennen, zijn dan ook in een christelijke visie op de overheid waardevol.

Dat dit nog niet automatisch hoeft te leiden tot een voorkeur voor algemeen kiesrecht, leert de geschiedenis van de christelijke politiek in ons land. Het algemeen kiesrecht dateert van 1917. De toenmalige antirevolutionairen stonden – voorzichtig gezegd – niet vooraan om de vorm van algemeen kiesrecht die we nu in grote lijnen nog kennen, te aanvaarden, al hebben de toenmalige Kamerleden het wetsvoorstel uiteindelijk vrijwel unaniem gesteund. De partij was voor een kiesrecht voor gezinshoofden en daarmee gelijkgestelden, waarbij ze mensen die een ‘schandelijk of verkeerd beroep’ uitoefenden, zoals bordeelhouders en kroegbazen wilde uitsluiten. Achtergrond hiervan was dat algemeen kiesrecht voor ieder veel te individualistisch gedacht was en onvoldoende rekening hield met de organische verbanden in de samenleving.

Evenredige vertegenwoordiging

Het jaar 1917 was niet alleen van belang door de invoering van algemeen kiesrecht, maar ook door de keuze voor het stelsel van evenredige vertegenwoordiging. Ook dat betekende een breuk met het verleden, toen in ons land verschillende soorten districtenstelsels golden. Aanvankelijk leidde de invoering van beide veranderingen tot de opkomst van een groot aantal kleine partijen, die soms ook in de Tweede Kamer doordrongen. Om dat enigszins in te perken werd in de Grondwet de mogelijkheid opgenomen bij wet grenzen te stellen aan het beginsel van evenredigheid. Die grens is voor de Tweede Kamerverkiezing uiteindelijk geworden, dat een lijst ten minste één keer de volle kiesdeler moet behalen om voor één of meer zetels in aanmerking te komen. Hoe hard deze grens kan zijn, ervoer het GPV in 1959, toen het volgens de officieuze verkiezingsuitslag voor de eerste keer een zetel behaalde, terwijl de officiële uitslag enkele dagen later uitwees dat er zo'n 25 stemmen te weinig waren behaald, zodat geen zetel werd toegewezen. Of elke stem ook telt!

In de naoorlogse jaren is verschillende keren geprobeerd het voor kleine partijen moeilijker te maken in de Kamer te komen of te blijven. Voorstellen voor een hogere kiesdrempel leken soms op een politieke meerderheid te kunnen rekenen, maar strandden uiteindelijk toch. Achterliggende gedachte was, dat het in de politiek uiteindelijk gaat om machtsvorming. Kleine partijen waren geen machtsfactor en hinderden de grote bij hun machtsvorming en -uitoefening. Vooral de toenmalige KVP en de PvdA telden veel voorstanders van een hogere

kiesdrempel in hun midden. Jongeling en Verbrugh hebben tijdens hun Kamerlidmaatschap voortdurend moeten strijden om politiek te overleven. Met succes overigens. In de jaren tachtig is nog maar één keer voorzichtig geprobeerd een iets hogere kiesdrempel voor de gemeenteraad voor te stellen. Het PvdA-Kamerlid dat het voorstel deed, werd met kritiek overladen en trok het haastig weer in. Sedertdien is het instrument van de kiesdrempel van de politieke agenda verdwenen. Terecht uiteraard. Wie kiest voor algemeen kiesrecht en evenredige vertegenwoordiging, moet ervoor zorgen dat iedere stem van gelijk gewicht is. Het veel beleden gelijkheidsbeginsel brengt dat met zich mee. Dan mag een Kamer zich met recht volksvertegenwoordiging noemen. Toch was hiermee het machtsdenken niet ten einde. Vooral D66 was het een doorn in het oog dat de machtsvorming zo moeilijk inzet van verkiezingen kon zijn. Als onderdeel van de zogenaamde staatkundige vernieuwingen wilde de partij dan ook invoering van een districtenstelsel. Ook de PvdA dacht in die richting. Door Nederland in een aantal districten te verdelen zou de band tussen de gekozenen en de kiezers van het district versterkt kunnen worden. De persoon van de gekozenen zou belangrijker worden, zijn politieke partij minder belangrijk. Discussie ontstond echter over het aantal districten waarin het land verdeeld zou worden. Hoe groter het aantal en dus hoe kleiner de districten, hoe nauwer de band tussen kiezer en gekozenen. Maar dat zou ook betekenen, dat het aantal zetels per district klein zou zijn. Is dan nog vol te houden dat de leden worden gekozen op de grondslag van evenredige vertegenwoordiging, zoals de Grondwet eist? Simpele rekenmodellen wezen uit, dat vrijwel geen van de kleinere partijen nog een kans zou maken. Om dat probleem te omzeilen zou gekozen kunnen worden voor een klein aantal districten. Ook dat zou het voor de kleinste partijen moeilijk maken, maar wie Nederland wil verdelen in vijf grote districten, kan het doel van een nauwere band

tussen kiezer en gekozenen wel vergeten. Voor een echt districtenstelsel voelt buiten D66 dan ook geen enkele partij meer.

Personeel karakter

De beide paarse kabinetten hebben geprobeerd toch nog iets te doen om het personele karakter van het kiesstelsel te vergroten. We noemden al de verlaging van de drempel om met voorkeurstemmen te worden gekozen. Maar het eerste kabinet-Kok wilde meer. Staatssecretaris Kohnstamm legde de Tweede Kamer drie varianten voor. Een gematigd districtenstelsel, het Duitse kiesstelsel en een gemengd stelsel. Het kabinet sprak voorkeur uit voor het gemengde stelsel. In dat stelsel zou de ene helft van de Kamerleden worden gekozen in vijf districten, de andere helft zoals nu op landelijke lijsten. Hierdoor zou het stelsel volgens het kabinet een positieve bijdrage leveren aan de versterking van de band tussen kiezer en gekozenen, terwijl kleine partijen een redelijke kans hadden om vertegenwoordigd te blijven. Uit becijferingen bleek, dat die 'redelijke kans' voor GPV en RPF betekende een teruggang van samen vijf naar samen twee zetels. De Tweede Kamer wees dit voorstel dan ook af. Het tweede kabinet-Kok pakte de draad weer op. Minister Peper legde de Kamer een nota voor met maar liefst zes alternatieven met het verzoek aan de Kamer er een keuze uit te maken. Uitgangspunt bij elk van de alternatieven was, dat het stelsel van evenredigheid in stand moest blijven, zodat de positie van kleine partijen er niet of nauwelijks door zou worden beïnvloed. Opmerkelijk was, dat het kabinet zelf geen enkele voorkeur voor een alternatief uitsprak. Argument hiervoor was, dat waar het ging om de verkiezing van de Tweede Kamer, de Kamer zelf maar moest aangeven, in welke richting een wetsvoorstel moest worden voorbereid. Dat laatste weigerde de Kamer. De regering regeert, de Kamer is geen adviesorgaan van de regering maar controleert haar. Nadat ook de opvolger van Peper tever-

geefs geprobeerd had de Kamer op andere gedachten te brengen, legde minister De Vries zich mokkend neer bij de feiten en deed vervolgens niets meer!

Hoe staan de zaken er nu voor? Gelet op de standpunten welke de verschillende partijen tot nu toe hebben ingenomen, mag ervan uit worden gegaan, dat de discussie over het kiesstelsel zal worden voortgezet, waarbij vooral de standpuntbepaling bij de PvdA en het CDA van belang zal zijn. De VVD is sinds jaar en dag tegenstander van ingrijpende veranderingen, al moet nog blijken of zij bij eventuele deelneming aan een nieuw kabinet niet opnieuw een staatkundige verandering als offer zal brengen. De standpunten van D66 zijn als vanouds, maar zullen waarschijnlijk niet veel kans krijgen. PvdA en CDA hebben meermalen laten blijken wel iets te zien in het Duitse kiesstelsel. Het CDA-program zegt, dat aan kiezers meer mogelijkheden moeten worden gegeven om een herkenbare volksvertegenwoordiging te kiezen. Onderzocht dient te worden of een deel van de Tweede Kamer gekozen kan worden via regionale kiesdistricten. Zo geformuleerd kan de partij dus heel veel kanten uit. Voorafgaand aan de totstandkoming van het program heeft een commissie uit de partij een aantal varianten van een gemengd stelsel uitgewerkt. Tot de randvoorwaarden van elk van die varianten behoort de handhaving van de evenredige vertegenwoordiging en zoveel mogelijk waarborging van de mogelijkheden voor kleine partijen om een zetel te verwerven. Aangenomen mag worden, dat het CDA het in eerste instantie zal zoeken bij deze varianten, die allemaal iets hebben van het Duitse stelsel. Dat stelsel verdient dan ook alle aandacht.

Duitse kiesstelsel

Wat is nu de essentie van het Duitse kiesstelsel? De kiezer brengt dan twee stemmen uit: de ene stem op de lijst van de partij van zijn keuze, de andere op de kandidaat van zijn keuze in zijn eigen district. De eerste stem is bepalend voor de zetelverdeling over de partijen, de tweede voor de aanwijzing van de kandidaten die de zetels gaan bezetten. Door geen verandering te brengen in het systeem van zetelverdeling kan dit stelsel dus in principe neutraal uitwerken voor grote en kleine partijen. Via de tweede stem wordt bepaald, wie bij voorrang de aan de partijen toegewezen zetels gaan bezetten. Daarmee wordt dus de invloed van de kiezers op de samenstelling van de fracties vergroot zonder dat dit invloed heeft op de omvang van de fracties. In hoofdlijnen is dit stelsel tamelijk duidelijk, al is het uiteraard ingewikkelder dan ons huidige stelsel met één stem per kiesgerechtigde. Omdat de eerste stem bepalend is voor de krachtsverhoudingen tussen de partijen, behoeft het ook niet bedreigend te zijn voor kleine partijen. In Duitsland is dat anders, omdat daar een kies-

drempel van 5% geldt, maar daar voelt in Nederland vrijwel niemand meer voor. Daar staat tegenover dat kleine partijen ook weinig hebben aan een dubbele stem, omdat zij er zelden in zullen slagen via de tweede stem een kandidaat gekozen te krijgen. Voor hen geldt ook het argument van de regionale bekendheid van de kandidaten veelal minder, omdat de belangrijkste kandidaten van kleine partijen bij de eigen achterban over het algemeen wel bekend zijn.

Toch is hiermee niet alles gezegd. Het Duitse stelsel kan n.l. op allerlei manieren worden ingevuld en aangepast. Niet onbelangrijk is, hoeveel districten zullen worden gevormd en hoe de grenzen ervan zullen worden bepaald. Ook kan het voorkomen dat via de tweede stem iemand rechtstreeks wordt gekozen, terwijl zijn partij volgens het stelsel van evenredige vertegenwoordiging geen recht meer heeft op een zetel. In Duitsland leidt dit ertoe, dat met name de grootste partij kans maakt op één of meer extra zetels, waardoor de evenredigheid wordt aangetast en het totaal aantal zetels flexibel wordt.

Tegenover de mogelijke voordelen van het Duitse stelsel staan ook nadelen. De mogelijkheid om twee stemmen uit te brengen nodigt de kiezer uit tot strategisch stemgedrag, zeker als het mogelijk is beide stemmen aan verschillende partijen ten goede te laten komen. Partijen op hun beurt kunnen dergelijk strategisch gedrag stimuleren. Naar mate men de nadelen van het stelsel wil voorkomen, wordt het stelsel ingewikkelder en daardoor minder aantrekkelijk.

Conclusie

Het kiesstelsel is geen rustig bezit. Achter elk voorstel tot verandering gaat een berekening schuil van voor- en nadelen voor de eigen partij. Dat maakt discussies over dit onderwerp extra lastig en beperkt de haalbaarheid van veel wijzigingen. Daar behoeven we niet om te treuren. Ons huidige kiesstelsel past bij uitstek in de Nederlandse verhoudingen met een groot aantal kleine en middelgrote politieke stromingen. Enigerlei vorm van districtenstelsel doet daaraan afbreuk. Wie het kiesstelsel wil gebruiken om via Kamerverkiezingen de minister-president aan te wijzen, overvraagt het kiesstelsel. Wie denkt dat een gekozen (minister)-president over een sterke legitimatie beschikt, spiegele zich aan Frankrijk, waar in twee ronden de president werd gekozen die in de eerste vrije verkiezing nog geen 20% van de stemmen kreeg. Anders dan in het verleden doen zich momenteel gelukkig geen grote bedreigingen van het stelsel van evenredige vertegenwoordiging voor. Het Duitse stelsel zonder kiesdrempel behoeft zo'n bedreiging ook niet te zijn. Maar of het de moeite waard is het in te voeren, is een andere zaak.

Het referendum als politieke

Door J.P. de Vries

De op 15 mei verkozen Tweede Kamer heeft een bijzondere opdracht: ze moet een aantal voorstellen tot wijziging van de grondwet in tweede lezing behandelen. Een daarvan betreft het invoeren van de mogelijkheid om in ons land een vorm van referendum in te voeren.

Dit voorstel heeft al een heftige geschiedenis achter de rug. Het maakte al deel uit van het regeerakkoord van het eerste kabinet-Kok (1994-1998). In eerste lezing gingen beide Kamers (met gewone meerderheid) akkoord. Bij de tweede lezing werd in de Tweede Kamer ook de vereiste tweederde meerderheid behaald, maar in de Eerste Kamer kwam het voorstel juist één stem tekort, doordat behalve CDA, SGP, RPF en GPV ook één VVD'er, de heer Wiegel, tegenstemde.

Het leidde tot een kortstondige breuk in het tweede kabinet-Kok. Die werd opgelost met de afspraak dat het voorstel terstond opnieuw zou worden ingediend, met bovendien een tijdelijke regeling voor een niet-bindend referendum, omdat die vorm binnen de grenzen van de grondwet mogelijk werd geacht. Dit nieuwe voorstel haalde opnieuw een meerderheid in beide Kamers. Als het ook in tweede lezing door de Tweede Kamer komt, zal in de Eerste Kamer de positiekeuze van de ChristenUnie bepalend zijn voor aanneming of verwerping, althans wanneer het voorstel wordt behandeld voordat in juni 2003 een nieuwgekozen Eerste Kamer aantreedt.

Zoals dit korte historische relaas laat zien, is het onderwerp sterk verpolitiseerd geraakt. D66 noemde het referendum zijn kroonjuweel, dat het belang van zijn deelneming in 'paars' moest bewijzen. Dit elan is echter betrekkelijk nieuw. Toen D66 in 1966 van start ging, pleitte het wel voor staatkundige hervormingen die de macht van de kiezers zouden vergroten, maar het referendum werd daarbij toen niet genoemd. Wel was dit onderwerp vanaf het begin van de 20e eeuw van tijd tot tijd bij grondwetsherzieningen ter sprake gebracht, bij voorbeeld als alternatief voor het tweekamerstelsel. Bij de grote grondwetsherziening die in 1982 haar beslag kreeg, waren de progressieve partijen teleurgesteld over het gebrek aan wezenlijke vernieuwingen die deze had gebracht. Het tweede kabinet-Van Agt (1981-1982, CDA/PvdA/D66) besloot daarom een staatscommissie in te stellen, die moest nagaan hoe de invloed van de kiezers op de beleidsvorming alsnog vergroot kon worden. Deze staatscommissie-Biesheuvel (waarvan de schrijver van dit artikel lid was) kwam in 1985 met een uitvoerig rapport, waarin unaniem één vorm van referendum werd bepleit. Tot 1994 leidde deze aanbeveling echter niet tot een concreet wetsvoorstel.

Past een referendum in de christelijk-staatkundige visie op de verhouding tussen overheid en burgers? Op die vraag wordt verschillend geantwoord. Sommigen zien het referendum als pure volkssoevereiniteit en dus strijdig met de gedachte dat de overheid haar gezag van God ontvangen heeft. Anderen zien op dit punt geen principieel verschil tussen onze huidige vertegenwoordigende democratie en deze vorm van directe democratie. De vraag is naar onze mening in het algemeen niet te beantwoorden. Er zijn namelijk tal van vormen van een referendum, die zowel praktisch als principieel nogal verschil maken voor onze beoordeling.

Soorten referenda

Het eerste onderscheid dat we kunnen maken, is tussen een verplicht en een facultatief referendum. Sommige landen kennen voor bepaalde gevallen een door de grondwet verplicht voorgeschreven referendum, bij voorbeeld over wijzigingen van de grondwet. Nu zijn zulke voorstellen vaak helemaal niet omstreden, maar nodig geworden door veranderingen van buitenaf. Het kost dan moeite de burgers ertoe te bewegen naar de stembus te gaan. Schrijft de grondwet dan ook nog voor dat een minimum-opkomst nodig is om het referendum geldig te maken, dan leidt dat er in de praktijk toe dat grondwetswijziging vrijwel onmogelijk is. Een verplicht referendum is dus een ongewenste figuur.

Een tweede onderscheid betreft de vraag, wie het initiatief neemt tot een referendum: Is dat de overheid / wetgever of moet het initiatief uit de kiezers komen? Aan een initiatiefrecht bij de overheid kleven ernstige bezwaren. Een beroep op de kiezers wordt een gemakkelijke uitweg om lastige beslissingen te omzeilen. Het wetgevend orgaan doet daarmee tekort aan zijn verantwoordelijkheid; het doet als het ware op dit punt afstand van zijn ambt ten gunste van de soevereiniteit van het volk. Een derde onderscheid betreft de kracht van de uitslag van een referendum: is dat een advies of is dat bindend? In het eerste geval spreken we van een raadgevend referendum (als het initiatief van de kiezers is uitgegaan) of een raadplegend referendum (als het initiatief van de wetgever uitgaat). In beide gevallen moet het wetgevend orgaan daarna nog een besluit nemen. Sinds kort kennen we een tijdelijke regeling voor een raadgevend referendum als voorloper op de grondwetswijziging en een raadplegend referendum voor de benoeming van een

noodrem

burgemeester als voorloper op de direct gekozen burgemeester.

Alle vormen van niet-bindende referenda betekenen dat de leden van de wetgevende macht te maken krijgen met twee, soms tegenstrijdige, directieven: hun eigen verkiezingsprogramma – als het goed is, gebaseerd op een principiële politieke overtuiging – en de uitslag van het referendum. Een kamerlid kan echter geen twee heren dienen en moet ook niet in die positie worden gebracht.

Facultatief en bindend

Maken we nu de balans op, dan blijkt er één vorm van referendum ter overweging over te blijven: een facultatief bindend referendum op initiatief van de burgers. Ook hiertegen vallen wel tegenwerpingen aan te voeren. Een referendum kan gemakkelijk leiden tot manipulatie. De vraagstelling kan de uitslag sterk beïnvloeden. De regering kan haar eigen gewicht in de schaal leggen door met aftreden te dreigen bij verwerping. Het referendum zal het wetgevingsproces nog meer vertragen. Deze bezwaren zijn op zichzelf niet denkbeeldig, maar zijn in een goede regeling wel te ondervangen. De staatscommissie-Biesheuvel en in haar voetspoor het kabinet-Kok wilden de mogelijkheid tot een referendum alleen openstellen over reeds door het parlement goedgekeurde wetsvoorstellen. De vraagstelling kan dan niet gemanipuleerd worden; die luidt simpel: Moet dit door de Staten-Generaal aangenomen wetsvoorstel kracht van wet krijgen? We spreken dan van een facultatief correctief wetgevingsreferendum. Het is daarbij ongewenst

– al kan het moeilijk grondwettelijk worden uitgesloten – dat een minister of kabinet zijn aanblijven aan de uitslag verbindt; want dan krijgt de volksstemming het karakter van een plebisciet en gaat het niet meer om het eigenlijke onderwerp.

Uitgesloten zijn dan referenda over open vragen als: moeten er minder vreemdelingen in ons land worden toegelaten, of: moet de doodstraf opnieuw worden ingevoerd? Pas als het parlement iets heeft aanvaard, kunnen de kiezers aan het woord komen. Een referendum moet met een groot aantal handtekeningen worden aangevraagd, dit om te voorkomen dat te snel en te vaak naar dit bijzondere instrument wordt gegrepen. Om vertraging in de wetgeving te voorkomen zal dit in twee fasen gaan: een inleidend verzoek met een kleiner aantal handtekeningen in drie weken, dat de inwerkingtreding van een wet opschort, en vervolgens het grotere aantal handtekeningen in drie maanden om het referendum te verkrijgen. Deze voorwaarden garanderen dat het om een zaak gaat die echt leeft. Vervolgens zal een brede maatschappelijke discussie ontstaan, die uitmondt in een uitspraak van de kiezers.

Kan de kiezers deze verantwoordelijkheid worden toevertrouwd? Zullen zij bereid zijn in meerderheid ook voorstellen te steunen die tegen hun persoonlijk belang ingaan? Een voor de hand liggend voorbeeld zijn belastingverhogingen. In Californië hebben referenda ertoe geleid dat het bestuur essentiële voorzieningen niet kon bekostigen. Hier zijn twee oplossingen voor. Je kunt belastingwetten van het referendumrecht uitsluiten – dat is enigszins een zwaktebod. Of je kunt de

belastingverhoging en de verbetering van een concrete publieke voorziening in één wet samenbrengen, zodat de keuze duidelijker wordt.

Vele raadgevers

Dit brengt ons tot de kernvraag: is het referendum per definitie een vorm van volkssoevereiniteit of is het ook in te passen in een christelijke staatkundige visie? Niet te ontkennen valt dat veel voorstanders van het referendum, D66 voorop, het zien als consequente uitwerking van de volkssoevereiniteitgedachte. Je herkent dat hierin dat de directe democratie, waarin alle burgers hun mening geven, principieel boven de indirecte, vertegenwoordigende democratie wordt gesteld. Het klassieke Athene is hun ideaal, waarbij ze even verwaarlozen dat daar vrouwen en slaven erbuiten vielen. Alleen omdat je niet geregeld met tien miljoen mensen kunt vergaderen, wordt om praktische redenen de vertegenwoordigende democratie aanvaard.

Wij delen die principiële voorkeur niet en zien veel voordelen in de vertegenwoordigende democratie.

Volksvertegenwoordigers worden gekozen op basis van hun kwaliteiten – elke partij zet de beste mensen uit haar midden op de kandidatenlijst. Niemand heeft ooit voorgesteld kamerleden per loting uit de kiezers aan te wijzen – wat zou passen in de idee van het maximaal benaderen van directe democratie. Een tweede belangrijk verschil is, dat gekozen vertegenwoordigers hun stem in de openbaarheid uitbrengen en vooraf hun standpunt motiveren. Achteraf kunnen ze ter verantwoording worden geroepen, of ze inderdaad het publieke belang en niet hun persoonlijke belangen behartigd hebben. Dat is een groot verschil met de kiezer die in de beslotenheid van het stemhokje zijn ‘voor’ of ‘tegen’ een wetsvoorstel uitspreekt.

Toch heeft het vertegenwoordigend stelsel ook nadelen. In ons land uit dit zich vooral in de noodzaak van coalitievorming bij gebreke van een meerderheidspartij. In die coalitievorming worden soms afspraken gemaakt waarbij de partners zich verplichten een wens van een van hen te steunen, terwijl die wens zonder zo’n afspraak geen meerderheid in het parlement zou hebben. Het regeerakkoord dwingt de fracties dan daartoe. Gebeurt dit vaker of met belangrijke zaken, dan leidt dat tot vervreemding tussen kiezers en gekozenen. Een referendum zou dan een instrument kunnen zijn om dit te corrigeren en zal ook preventief werken.

Het lijkt ons te vlot deze concrete vorm van de hand te wijzen als uitloeijsel van de door ons afgewezen volkssoevereiniteit. Immers, we aanvaardden ook de huidige vertegenwoordigende democratie. Daarin regeert de volksvertegenwoordiging niet, maar ze heeft wel de

macht om zaken tegen te houden. De volksvertegenwoordiging kan geen wet tot stand brengen zonder de medewerking van de regering – ook niet via het recht van initiatief -, maar omgekeerd kan de regering geen wetten tot stand brengen zonder de instemming van de Staten-Generaal. Dat past in de bijbelse visie op gezagsuitoefening, waarin ieders verantwoordelijkheid (ambt) wordt erkend, maar macht niet een absoluut karakter draagt. Rehabeam verliest de helft van zijn rijk door zijn absolutistisch optreden (I Kon. 12:14-16), maar Salomo prijst de vorst die veel raadgevers heeft (Spr. 11:14, 15:22). Als deze bevoegdheid aanvaardbaar is bij de vertegenwoordigers van de kiezers, zou het dan onaanvaardbaar moeten zijn bij de kiezers zelf?

In de calvinistische staatkunde is zo’n principieel nee tegen referenda ook niet te vinden. Zowel Abraham Kuyper als A.F. de Savornin Lohman achtten dit instrument in bepaalde situaties toepasbaar. Het principiële nee vinden we voor het eerst bij H. Colijn in diens *Saevis tranquillius in undis*. Daarbij is het goed te bedenken dat Colijn ten tijde van het schrijven van dit boek minister-president was. Ministers (en ook kamerleden) hebben gewoonlijk niet veel animo voor het referendum, omdat het beperkingen oplegt aan hun macht. Een kiezersuitspraak is ook moeilijker te beïnvloeden dan een beslissing in het parlement. Maar het hechten aan macht is op zichzelf geen christelijk-staatkundige overweging.

Voor ons is wel een principieel punt dat de uitspraak van de kiezers niet die van het parlement mag vervangen. Voorwaarde moet blijven dat geen wet tot stand komt zonder instemming van de gekozen volksvertegenwoordiging. Dat daarna een referendum een parlementair ‘ja’ nog kan corrigeren, kan een nuttige noodrem zijn. Een volksinitiatief als in Zwitserland, waar kiezers een door henzelf opgesteld wetsvoorstel rechtstreeks in een beslissend referendum in stemming kunnen brengen, past hier niet in.

Onze conclusie is dat de ChristenUnie tegen een referendum in de vorm zoals het nu ter discussie staat, geen principieel nee zou hoeven te zeggen. Met de beperking van de hoge drempels wat betreft het aantal handtekeningen, mogen we ervan uitgaan dat de toepassing een uitzondering zal blijven. Dit laat uiteraard onverlet de praktisch-politieke afweging in een concrete situatie als in de afgelopen jaren, toen invoering van het referendum vooral de politieke positie van D66 moest versterken. Evenzo kan het massaal op drift raken van de kiezers een overweging zijn om hier maar even mee te wachten. Daar staat tegenover dat de mogelijkheid van een referendum ook een middel kan zijn tegen de vervreemding tussen kiezers en gekozenen, die de oorzaak lijkt van dit massaal op drift raken.

Ook koningen en profeten keken naar Christus uit!

Door ds. A. v.d. Sloot, predikant in Bedum

Lukas 10: 23-37

Vele profeten en koningen hebben willen zien, wat gij ziet, en zij hebben het niet gezien, en horen, wat gij hoort, en zij hebben het niet gehoord.

Lucas 10:24

Het Woord

In de gelijkenis van de barmhartige Samaritaan laat Jezus zien, dat *weten* en *doen* bij elkaar horen. En daarom zijn de priester en de Leviet, die het zo goed weten, niet te verontschuldigen wanneer zij verstek laten gaan bij het betonen (doen) van naastenliefde. Niet alleen de rovers, maar ook de priester en de Leviet, die nalieten om de beroofde man te helpen, staan schuldig.

Waarom vertelt Jezus deze gelijkenis? Omdat een wetgeleerde zich aan Hem had geërgerd. Jezus had tegen zijn discipelen gezegd, dat koningen en profeten naar Zijn komst hebben uitkeken. Daarin gaf Jezus te kennen méér te zijn dan Mozes door wie God de Wet heeft gegeven. Daarop reageert de wetgeleerde: wat verbeeldt Jezus zich wel!? Ik zal hem eens een lesje leren! Maar het pakt allemaal anders uit. Niet Jezus, maar de wetgeleerde krijgt een lesje in het begrijpen van de Wet van Mozes.

De wetgeleerde heeft tot taak om mensen te *leren* God en de naaste lief te hebben. Wat Jezus hem voorhoudt is: als het gaat om het beërven van het eeuwige leven komt het op iets anders aan, namelijk op het *betonen* van de door God gevraagde liefde! Want *leren* en *doen* zijn twee geheel verschillende zaken! Je kunt het heel goed *weten* en *leren*, maar het niet *doen*. De wetgeleerden in die tijd stonden daarom bekend. Jezus legt daar de vinger bij als hij zegt: het komt aan om het *doen* van de Wet!

In plaats dat de wetgeleerde zich verootmoedigt en Jezus om genade smeekt, gaat hij zich verontschuldigen. Hij wil geen zondaar voor God worden. Daarom vertelt Jezus de gelijkenis van de barmhartige Samaritaan. Opdat de wetgeleerde alsnog ontdekt zou worden aan zijn zonden en ... *tot Christus de toevlucht zou nemen*. Jezus laat daarin zien: *weten* alleen maakt mensen tot huichelaars die zichzelf zoeken. *Weten* en *doen* horen bij elkaar. En daarom hebben koningen en profeten naar de komst van Christus uitgezien. Want zij -de werkelijk vrome koningen en profeten- wisten heel goed: wij kunnen Gods wetten de mensen opleggen en leren, maar als

het op het *doen* aankomt, schieten wij, hoe goed we ons best ook doen, zelf dagelijks tekort. Wij lopen bij het verrichten van onze ambtstaak vuile handen op. Daarom zagen zij naar Christus uit: op Zijn gerechtigheid hoopten zij.

De toepassing

Er is momenteel in onze samenleving sprake van een hang naar 'rechts': terugkeer naar wet en orde. De keerzijde van de individualistische 'het moet kunnen' -mentaliteit wordt allereerst gevoeld. De roep om meer vastheid en structuur klinkt. Je kunt er blij om zijn, dat in dat kader ook de Tien Geboden weer in het vizier komen. Een mooie kans voor de christenheid: wij hebben een Woord voor de wereld!

In het licht van de gelijkenis van de barmhartige Samaritaan valt daar een kanttekening bij te plaatsen: De Wet doet ons allereerst onze zonden kennen. Zoek daarom niet in het doen van de Tien Geboden je vastheid! Want wie in het doen van de geboden zijn vastheid zoekt komt teleurgesteld uit. Willen Gods geboden ons werkelijk tot zegen zijn, dan moeten ze ons tot ommekeer, d.w.z. *bij Jezus Christus brengen*. In de gelijkenis van de barmhartige Samaritaan houdt Jezus dit ons zelf voor: *niet de Wet redt, maar om gered te worden moet je bij Mij, de Christus, zijn!* Dat geldt voor eenvoudigen en hooggeplaatsten: voor het volk, maar ook voor ministers en Kamerleden, voor rechters en bestuurders en -op het terrein van de kerk- voor professoren en predikanten, voor ouderlingen en diakenen. Vanwege de zondige tekorten, waarmee de uitoefening van het ambt vergezeld gaat, hebben ook zij de genade van Christus nodig. Terugkeer alleen naar de Tien Geboden redt ons niet en redt onze samenleving evenmin. *God wil redden door de kracht van de Geest en door de bediening van het Evangelie* (vgl. Dordtse Leerregels III/IV par. 5 en 6). Daarom dient de Evangelieprediking door de kerk hoog op onze agenda, ook op die van onze politieke agenda te blijven staan, tot heil van allen, ook van hen die een ambt bekleden.

Ook koningen en profeten keken naar Christus uit!

Discriminerende godsdienstige uitlatingen

Door mr. Geert Jan Spijker

Homoseksualiteit is een gruwel! Mag je tegenwoordig een artikel nog op deze wijze beginnen? Of is het uiten van een dergelijke zinsnede voldoende voor een veroordeling door de rechter? De afgelopen tijd is gebleken, dat dergelijke vragen niet louter van academisch belang zijn. De rechter heeft zich recentelijk meerdere malen moeten uitlaten over de verhouding tussen de vrijheid van meningsuiting en het discriminatieverbod. Afkeurende uitlatingen over de seksuele praxis van homoseksuelen werden door leden van deze minderheids-groep vaak als kwetsend ervaren. Maar is daarmee ook sprake van een strafbare belediging?

We stuiten hier onmiskenbaar op een spanningveld: enerzijds heeft iedereen het recht om zijn mening te uiten, anderzijds geldt ook het verbod om te discrimineren. Welk fundamenteel recht verdient voorrang? We zullen in dit artikel zien hoe de rechter zich heeft uitgelaten over dit vraagstuk. Daarbij valt op, dat hij bij zijn afweging de godsdienstvrijheid een doorslaggevende rol laat spelen. Het maakt voor de strafbaarheid uit of een bepaalde discriminerende meningsuiting wel of niet gedaan is in de context van de uiteenzetting van iemands geloofsopvatting. Dit roept de vraag op of een beroep op de bijbel of de koran een vrijbrief geeft om alles te mogen zeggen. Of stelt het recht beperkingen aan uitlatingen die binnen het kader van een godsdienstige overtuiging worden gedaan? Voor dergelijke vragen met betrekking tot de discriminerende meningsuitingen worden behandeld, wordt eerst stilgestaan bij de uitingsvrijheid in algemene zin.

Uitingsvrijheid in een democratische samenleving

Iedere Nederlander heeft volgens de Grondwet het recht om zijn gedachten of gevoelens te openbaren (art. 7). Niemand heeft daar voorafgaand verlov voor nodig. Wel heeft iedereen bij de uitoefening van de vrijheid van meningsuiting een 'verantwoordelijkheid volgens de wet'. Dit wil zeggen, dat deze vrijheid beperkt kan worden middels een wet in formele zin, zoals het Wetboek van Strafrecht (Sr). In art. 137c Sr is bijvoorbeeld de discriminerende belediging strafbaar gesteld.

Naast de bepaling in onze nationale Grondwet is art. 10 van het Europese Verdrag voor de Rechten van de mens (EVRM) van belang. De Nederlandse rechter, die wetten niet mag toetsen aan de Grondwet, moet deze wel toetsen aan 'eenieder verbindende bepalingen van verdragen'. Art. 10 EVRM is - evenals veel andere mensenrechtenbepalingen in het EVRM - 'eenieder verbindend'. Dit houdt in dat iedere burger zich er voor de rechter op kan beroepen. Die maakt dan vervolgens uit of bepaalde binnen Nederland geldende wettelijke voorschriften wel of geen toepassing vinden. Een nationale regeling vindt geen toepassing, als die toepassing onverenigbaar is met rechtstreeks werkende internationale bepalingen. Een toepassing van een nationale regeling omtrent de vrijheid van meningsuiting kan onverenigbaar zijn met art. 10 EVRM. In dat geval 'overrulet' art. 10 EVRM als het ware het nationale recht. Meer aandacht voor deze bepaling is daarom onvermijdelijk.

De bescherming die het EVRM de uitingsvrijheid biedt, is groot. Onder de uitingsvrijheid vallen volgens de uitleg van het Europese Hof voor de Rechten van de mens (EHRM) ook in het publieke debat gedane uitlatingen die schokkend, verontrustend of grievend zijn. Zelfs wanneer een minder kwetsende vorm van uiten mogelijk is, wil dat nog niet zeggen dat de meer kwetsende variant niet onder de werkingssfeer van de bepaling valt. Met name waardeoordeelen genieten veel bescherming, aangezien

deze niet vatbaar zijn voor bewijs.

Oorzaak van deze ruime werkingssfeer is de grote waarde die het EHRM hecht aan een open discussie. Voor een goede ontwikkeling van de publieke meningsvorming is het recht je mening te uiten onmisbaar. Het Hof noemt dit mensenrecht daarom een van de essentiële fundamenten van een democratische samenleving. De vrijheid van meningsuiting is één van de basisvoorwaarden voor de vooruitgang van de democratie en voor ieders persoonlijke ontplooiing.

Noties als pluralisme, openheid en tolerantie behoren volgens het EHRM in een democratische samenleving een prominente rol te spelen. Dit wil echter niet zeggen dat er geen grenzen aan het recht op vrije meningsuiting verbonden zijn. Art. 10 lid 2 EVRM geeft een drietal eisen waaraan het beperken van de uitingsvrijheid dient te voldoen. Ten eerste moet de beperking bij wet zijn voorzien¹, ten tweede moet de beperking één van de in art. 10 lid 2 genoemde doelen dienen (zoals het beschermen van de rechten van anderen), en ten derde moet de beperking noodzakelijk zijn in een democratische samenleving.

De derde eis is erg belangrijk. We constateerden, dat het democratiebegrip in de visie van het EHRM geen lege huls is. Het heeft een normatieve inhoud en geeft daarmee een bepaalde richting aan. In een democratie behoort het niet maar te gaan om de wil van de helft plus een. Een dergelijke formele benadering is te beperkt. Een ware democratie wordt gekenmerkt door verdraagzaamheid en verscheidenheid. De norm van het EHRM is een open samenleving waarin een stevig debat plaats kan vinden, en waarin minderheden hun afwijkende opvattingen kunnen uiten, ook als deze de meerderheid niet al te plezierig in de oren klinken. Van het beperken van de vrijheid van meningsuiting kan dan ook niet snel sprake zijn. Daarvoor moet sprake zijn van een dringende maatschappelijke behoefte.

Bij het beoordelen van de noodzaak van een beperking heeft de nationale rechter veelal een bepaalde marge. Hij staat dicht bij het specifieke geval en is daardoor beter in staat tot een oordeel over de noodzaak van een bepaalde beperking in de betreffende (democratische)

Geert Jan Spijker rondde een jaar geleden zijn studie rechten aan de Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR) af met een scriptie over de vrijheid van meningsuiting (met als casus 'de zaak-Van Dijke'). Over dit zelfde onderwerp schrijft Geert Jan op dit moment een Kort Commentaar voor het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie (verschijnt binnenkort). Intussen studeert Geert Jan ook nog filosofie aan de EUR.

samenleving. De publieke moraal kan per land immers nogal verschillen. De beoordelingsmarge is echter klein als het een uitlating betreft die in het maatschappelijk debat gedaan is.

De uitingsvrijheid stuit op haar grenzen als er sprake is van opruiing, belediging, godslastering of obscene publicaties.² Al in de jaren '50 werd overwogen dat de uitingsvrijheid in een democratische samenleving onderworpen is aan regelingen die dergelijke uitingen tegengaan. Een andere begrenzing van de uitingsvrijheid vinden we in art. 17 EVRM: men mag de democratie niet ondermijnen met behulp van democratische vrijheidsrechten. Dit verbod voorkomt, dat totalitaire stromingen met behulp van mensenrechten deze zelfde rechten kunnen opheffen.

Al met al kan geconstateerd worden dat het EHRM veel waarde hecht aan de vrijheid van meningsuiting. In een democratische samenleving dient een stevig publiek debat plaats te kunnen vinden. Daarin is ook ruimte voor soms minder aangename uitingen van minderheden. Dit neemt echter niet weg, dat de uitingsvrijheid kan worden beperkt. Meestal gebeurt dit met het oog op de bescherming van de goede naam of de rechten van anderen. Onder 'de rechten van anderen' valt onder meer de bescherming van groepen (zoals gelovigen, etnische groeperingen, homoseksuelen) tegen belediging. Als minderheidsgroeperingen worden beledigd, spreken we van discriminerende belediging. Laten we eens zien wanneer dergelijke meningsuitingen strafbaar zijn.

Discriminerende meningsuitingen

'Discriminatie' wordt meestal als pejoratief begrip gebruikt. Dat wil zeggen: als een woord met een ongunstige betekenis. Discriminatie vindt plaats, als er een werpende onderscheiding gemaakt wordt. Mensen worden achtergesteld zonder redelijke grond. Dit kan op vele manieren gebeuren, onder meer door het doen van bepaalde uitlatingen. De wet verbiedt dit - ieder mens heeft immers een gelijke waarde en dient als zodanig behandeld te worden. Art. 137c Sr stelt strafbaar het zich in het openbaar opzettelijk beledigend uitlaten over een groep mensen wegens hun ras, hun godsdienst of levensovertuiging, of hun seksuele gerichtheid. Ook het verspreiden van publicaties met een dergelijke inhoud is verboden (art. 137e), alsmede het aanzetten tot haat, discriminatie of geweld (art. 137d). Deze bepalingen zijn uitwerkingen van het algemene discriminatieverbod, zoals geformuleerd in artikel 1 van de Grondwet.

Wanneer is nu een discriminerende belediging strafbaar? De Nederlandse regering heeft daarover het volgende gezegd:³ 'Kritiek op opvattingen of gedragingen -

in welke vorm ook - valt buiten het bereik van de strafbeoordeling'. En: 'Alle, zelfs felle kritiek op opvattingen, die in de groep leven of op het gedrag van hen, die tot de groep behoren, blijft buiten het bereik van de strafwet'. Er moet sprake zijn van krenking op punten waarop niet meer kan worden gearchiteld en van aantasting van voor het menselijk bestaan fundamentele waarden. We concluderen hieruit, dat er sprake is van een discriminerende meningsuiting als iemand in zijn menselijke waardigheid wordt aangetast. Pas als iemands menszijn op het spel staat, wordt een discriminerende meningsuiting strafbaar. Uitlatingen met betrekking tot overtuigingen en handelwijzen kunnen dus wel door de strafrechtelijke beugel. Het kan gebeuren, dat iemand gekwetst is door een negatief geladen opmerking over zijn gedrag, maar dit maakt die uiting nog niet strafbaar. Gekwetstheid als criterium voor strafbaarheid is te vaag en onduidelijk. De ene mens is nu eenmaal sneller gekwetst dan de andere.

Bij de beoordeling van de strafbaarheid speelt de context van de uitlating een belangrijke rol. Daaruit kan de strekking van de uiting worden afgeleid en daarmee de intentie van de dader. Na bestudering van de specifieke omstandigheden van een geval, kan beter beoordeeld worden of iemand in zijn of haar menselijke waardigheid is aangetast. We zullen zien, dat een omstandigheid die de rechter meeweegt bij discriminerende meningsuitingen, de geloofsopvatting is op basis waarvan iemand zijn uitlating deed. Aan de hand van een aantal recente zaken zal dat geïllustreerd worden.

Afwijzing van homoseksualiteit op basis van een geloefsovertuiging

De discriminerende belediging zoals geregeld in art. 137c Sr stond aanvankelijk vooral bekend vanwege racistische uitlatingen. De laatste tijd hebben echter vooral 'uitlatingen over een groep mensen wegens hun homoseksuele gerichtheid' de aandacht getrokken. Opvallend hierbij is dat de rechter de vrijheid van meningsuiting telkens liet prevaleren boven het discriminatieverbod. Daarnaast gaf

hij bijzondere aandacht aan het feit, dat de betreffende uitlatingen gedaan waren in de context van de uiteenzetting van een geloofsopvatting.

Deze benadering kwam voor het eerst duidelijk naar voren in de zaak-Leen van Dijke. Daarin stond diens uitlating “Ja, waarom zou een praktiserend homoseksueel beter zijn dan een dief?” centraal. De rechtbank vond dat hier sprake was van een strafbare belediging. Hof en Hoge Raad kwamen echter tot een andere conclusie. Het hof benadrukte allereerst de context. Los daarvan zou de (op zich kwetsende) uitlating wel een strafbare belediging zijn geweest. De waardigheid van de betreffende groep zou dan miskend worden. Uit de context bleek echter, dat het ging om een illustratie van een geloofs-overtuiging. Op grond van die overtuiging wees Van Dijke de homoseksuele praxis af als zondig, namelijk als strijdig met een van de bijbelse geboden. Zijn punt was om aan te geven, dat het onjuist is als christen gradaties in die geboden aan te brengen. Vanwege deze context werd de waardigheid van homoseksuelen niet aangetast. Gezien bovendien de godsdienstvrijheid en de vrijheid van meningsuiting, stond het hem vrij zijn geloofs-overtuiging uit te dragen. Wel moet dat gebeuren binnen acceptabele proporties, wat hier het geval was. De Hoge Raad sloot zich hierbij aan. Het hof had om te beginnen door zijn waardering van de context op een juiste manier invulling gegeven aan de term “beledigend”. Bovendien mocht het hof in het oordeel betrekken dat “de vrijheid van godsdienst en van meningsuiting mede bepalend kunnen zijn voor het al dan niet aannemen van een beledigend karakter van – op zichzelf beschouwd kwetsende of grievende – uitlatingen. De Hoge Raad neemt daarbij in aanmerking, dat in ’s Hof’s overwegingen besloten lag, dat deze uitlatingen kenbaar in direct verband stonden met de uiting van de geloofsopvatting van de verdachte en als zodanig voor hem van betekenis zijn in het maatschappelijk debat.”⁴

Deze uitspraak is terecht, maar laat ook enige vragen open. Welke rol speelt de godsdienstvrijheid hier nu bijvoorbeeld precies?⁵ Biedt de vrijheid om je geloof te belijden meer bescherming dan de vrijheid je mening te uiten? Oftewel: was Van Dijke’s uitlating wel strafbaar geweest, wanneer die niet in het kader van een uiteenzetting van een geloofsopvatting was gedaan? Het lijkt er gezien de formulering van de Hoge Raad verdacht veel op.

Ongeveer dezelfde benadering volgde onlangs de Rotterdamse rechtbank bij de vrijspraak van imam El Moumni.⁶ Diens uitlatingen, dat homoseksualiteit (1) een afwijking is en (2) schadelijk is voor de Nederlandse samenleving, waren op zichzelf genomen zodanig kwetsend, dat zij vallen binnen het bereik van art. 137c Sr. Het

beledigende karakter kwam evenwel aan de in beginsel beledigende uitlatingen te ontvallen, nu de uitlatingen een godsdienstige overtuiging direct uitdrukten. Bescherming tegen een strafrechtelijke procedure kon derhalve worden ontleend aan de godsdienstvrijheid. De imam kon zijn uitspraken baseren op fundamentele geschriften, waaraan hij zijn godsdienstige overtuiging (mede) ontleende. Gezien de context - het gehele interview - was er bovendien geen sprake van een aanzetten tot haat, discriminatie of gewelddadig optreden tegen mensen wegens hun homoseksuele gerichtheid (art. 137d Sr). El Moumni liet zich namelijk expliciet negatief uit over het lastigvallen van ieder persoon, ongeacht diens omstandigheden.

Misschien nog wel sterker dan in de zaak-Van Dijke wordt hier gesteld, dat het de godsdienstvrijheid is die de imam beschermde tegen een strafrechtelijke procedure. Tegelijk geeft de rechter echter ook aan, dat de godsdienstige uitingsvrijheid hiermee niet grenzeloos is geworden. Immers, als de juiste vertaling van het geuite woord “marat” niet “afwijking” maar “ziekte” zou zijn, dan zou volgens de rechtbank de imam niet op bescherming van de godsdienstvrijheid hebben kunnen rekenen. Een beroep op een heilig boek geeft aldus geen vrijbrief om alles te mogen uiten, zo lijkt te volgen uit het vonnis van de rechtbank.

Het laatste woord is over dit alles zeker nog niet gezegd. Het Openbaar Ministerie is immers in beroep gegaan tegen de uitspraak. Het wil een principiële uitspraak van onze hoogste rechter over de verhouding tussen de in het geding zijnde grondrechten.

Tot slot

Het zijn spannende tijden voor de godsdienstige uitingsvrijheid, dat moge duidelijk zijn. De Nederlandse rechter zit vooralsnog echter op een lijn die tot tevredenheid stemt. Hij geeft veel ruimte aan mensen om hun geloofs-overtuiging in het openbaar te uiten, ook als die impopulair of zelfs kwetsend is voor sommigen. Hierbij is duidelijk de invloed van het EHRM merkbaar. Dat laat immers ook schokkende, verontrustende en grievende uitlatingen toe, mits gedaan in het maatschappelijk debat. Dat de godsdienstige uitingsvrijheid niet onbeperkt is, hoeft niet tot teleurgestelde reacties te leiden. Sterker nog, zekere beperkingen moeten we koesteren in onze democratische rechtsstaat.

- 1 De term ‘wet’ moet hierbij ruim worden uitgelegd. Naast wetten in formele zin (die worden vastgesteld door regering en Staten-Generaal) vallen hier ook lagere regelingen en ongeschreven recht onder.
- 2 ECRM 9-6-1958, 214/56 (De Becker).
- 3 Bij de wetswijziging van 1971.
- 4 HR 9-1-2001, NJ 2001, 203.
- 5 Deze vraag dringt zich temeer op nu in een vrijwel identieke zaak de godsdienstvrijheid door de Hoge Raad niet wordt genoemd, HR 9-1-2001, zaaknummer 00946/99 (Van der Wende).
- 6 Rechtbank Rotterdam 8-4-2002, zaaknummer 10/040070-01.

Wij, de elites van Europa...

Door Benjamin Anker, medewerker Wetenschappelijk Instituut

“De Conventie is mislukt wanneer er geen voorstel voor een Europese Grondwet komt”. Met deze woorden van voorzitter Giscard d’Estaing ging twee maanden geleden de Europese Conventie van start.

De Conventie ziet zich geconfronteerd met een historische uitdaging: het voorbereiden van hervormingen die de Europese Unie transparanter, democratischer en dichter bij haar burgers moet brengen. Hierbij speelt de visie op de toekomst van de Unie een grote rol. Welke doelen stelt de Unie zich en op welke wijze denkt men deze te bereiken? Het moge duidelijk zijn dat voor- en tegenstanders van meer integratie hierop een volstrekt verschillend antwoord geven. Beide groepen zijn vertegenwoordigd in de Conventie, zij het dat de eerste groep een numeriek overwicht heeft. De hervormingen die aan de geherformuleerde doelstellingen dienstbaar moeten zijn zouden dus beslag moeten krijgen in een ontwerp-grondwet voor de Unie. Maar heeft Europa een eigen grondwet nodig? Waar hebben we het in deze discussie eigenlijk over? Enkele korte opmerkingen.

Het toekomstdebat

Dat het debat over de toekomst van Europa nu weer is aangezwengeld, kan niet los worden gezien van de aanstaande uitbreiding van de Europese Unie met een tiental landen uit Centraal en Oost Europa en het gebrek aan betrokkenheid van de Europese burgers bij het bestuur in Brussel. Enerzijds is er de angst dat de huidige besluitvormingsstructuur niet geschikt zal zijn om een uitgebreide Unie effectief te laten functioneren, waardoor deze uiteindelijk in een gebrek aan besluitvaardigheid zal verzanden. Met andere woorden, het is niet mogelijk een vitale, besluitvaardige Unie in stand te houden zonder ingrijpende veranderingen met het oog op de lange termijn. De besluitvormingsstructuur die in de jaren vijftig voor zes landen was bedacht, kan het gewicht van 25 lidstaten niet dragen.

Anderzijds is er het gebrek aan politiek draagvlak bij de burger, hetgeen de Europese samenwerking op termijn kan frustreren. Het overgrote deel van de Europese burgers weet niet precies wat de EU nu eigenlijk precies inhoudt, en al helemaal niet wat de doelstellingen voor de langere termijn zijn. De betrokkenheid van de burger bij het Europees bestuur is altijd gekenmerkt door een hoge mate van onverschilligheid, alhoewel er sinds het Verdrag van Maastricht een kritischer houding lijkt te zijn ontstaan. Dit is onder meer tot uitdrukking gekomen in het afwijzen van de EMU door de Denen en van het Verdrag van Nice door de Ierse bevolking. Het op technocratische en voor de burger ondoorzichtige wijze uitoefenen en uitbreiden van bevoegdheden in Europa, lijkt niet eindeloos door te kunnen gaan zonder ingrijpen van burgers middels verkiezingen en referenda. Juist omdat het ‘Europees bewustzijn’ slechts bij een kleine groep burgers en politici leeft, is het voor pro-integratiedenkers (zij die vergaande integratie van de EU-lidstaten nastreven) zaak het bestuur transparanter en voor de burger begrijpelijker te maken.

Nut van een Europese Grondwet

Maar waarom is het belangrijk dat er een Europese grondwet komt? Van oudsher functioneren grondwetten alleen binnen staten. De Europese Unie is echter geen staat, en het laat zich niet aanzien, dat zij zich snel in die richting zal ontwikkelen. De term ‘Grondwet’, die toch een inherente verwijzing naar statelijkheid en een statisch karakter van institutionele verhoudingen in zich draagt, kan dus een vertekend beeld oproepen.

Een nadere blik op het Europese bestel geeft een ander perspectief. Ten eerste is de Europese Unie een unieke constellatie,

een zogenaamde organisatie sui generis, en kan zij derhalve niet met de nationale staat vergeleken worden. Toch oefent zij wel een aantal bevoegdheden uit die vroeger aan nationale overheidsinstellingen toekwamen, waarbij er voor de burger voldoende juridische waarborgen gegarandeerd moeten worden.

Ten tweede heeft de EU reeds een constitutie, zij het dat deze op dit moment op onoverzichtelijke wijze terug te vinden is in een aantal verdragen. Ter verduidelijking: de term ‘formele constitutie’ verwijst naar een specifieke wet die het raamwerk vormt voor rechtsvorming en rechtshandhaving door en namens de staat. Deze wet is de grondslag voor het optreden van de verschillende bestuursorganen. Het Verenigd Koninkrijk is een voorbeeld van een land dat geen geschreven grondwet heeft, maar zeker wel een constitutie.

Een belangrijke reden voor het formuleren van een Europese grondwet is dus het gegeven, dat er in Europa een gezagsstructuur is, waarbij bevoegdheden van het nationale niveau naar het Europese zijn overgedragen en deze op voor de burger bindende wijze worden uitgeoefend. In het kader van zo’n gezagsstructuur is het uit democratisch oogpunt belangrijk, dat er in het belang van de burger een duidelijk gearticuleerde bestuursvorm, grondrechtenbescherming en een institutioneel evenwicht is. Anders dan nu het geval is, zou deze kunnen worden vastgelegd in een voor een ieder toegankelijk en beknopt document, de Europese grondwet.

Destilleren en uitbreiden

Zo geredeneerd hoeft het opstellen van een grondwet voor Europa niet meer te

Conventie. Het ligt immers veel meer in de lijn van de Europese geschiedenis om ruimte te scheppen voor een flexibele ontwikkeling. Het vastleggen van een verdeling is wellicht een optie indien de EU in vergaande mate een federaal karakter heeft aangenomen. Zover is het echter nu nog lang niet.

Het laatste woord

Alhoewel de Conventie vrijwel zeker met voorstellen voor een Europese Grondwet zal komen, is het waarschijnlijk dat dit slechts de eerste stap is naar een complete formele constitutie voor Europa waarin bestuursvorm, institutioneel evenwicht en grondrechten zijn opgenomen. De realisatie van een gedegen constitutioneel document heeft zeker voordelen. Als echter geen bevoegdhedenverdeling en een opsomming van grondrechten wordt opgenomen, is het de vraag of een vereenvoudiging van de huidige verdragen niet volstaat voor dit moment. Aan zo'n document hoeft niet noodzakelijkerwijs het predikaat 'Grondwet' te worden meegegeven. Aangezien de EU reeds een constitutie heeft en er via het EVRM bescherming van grondrechten kan worden gewaarborgd, kan de formulering van een basisverdrag al een stap vooruit betekenen. Het is niet ondenkbaar dat de lidstaten ook aan deze optie de voorkeur geven, die meer recht doet aan de flexibiliteit en het niet-statelijke karakter van de EU.

Volgend jaar zullen de aanbevelingen van de Conventie immers worden besproken in de Europese Raad, en hoogstwaarschijnlijk aangepast. Daarna wacht nog de route van referenda in de lidstaten, en met inachtneming van de tendens in Ierland, Italië en Denemarken alsmede de verkiezingen in Frankrijk en Duitsland, is het zeer de vraag in welk politiek landschap de voorstellen van Giscard d'Estaing zullen moeten gedijen. Wellicht zal hiermee reeds rekening worden gehouden bij het formuleren van de slotverklaring, zodat deze niet net zo ambitieus (of pretentieus) zal zijn als de woorden die bij de aanvang van de Conventie zijn gesproken. Het zou de politieke haalbaarheid van de voorstellen in ieder geval ten goede komen.

behelzen dan het destilleren van de belangrijkste institutionele bepalingen uit de huidige Europese verdragen. De vraag is dan niet zozeer, wat er in de grondwet moet komen, maar wat er uit de verdragen moet worden weggelaten om de kernbepalingen van de EU over te houden. Hier dienen zich echter complicaties aan. Hoewel de institutionele bepalingen en de beschrijving van de bestuurlijke besluitvormingsprocessen voor een goed deel zijn terug te vinden in de huidige verdragen, geldt dit niet voor specifieke grondrechten. Momenteel wordt in het EG-Verdrag slechts opgemerkt dat de grondrechten zoals opgenomen in het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) worden geëerbiedigd. Zo'n opsomming van grondrechten dient dus uitdrukkelijk te worden toegevoegd. Nu is er enkele jaren geleden reeds een aanzet geweest voor het formuleren van een 'grondrechtencatalogus' voor Europa door de totstandkoming van het Europees Handvest van Grondrechten. Dit Handvest heeft vooralsnog geen bindende status, maar zou in principe in een grondwet kunnen worden ingepast. Een groot nadeel van toepassing van het Handvest

is echter het ontstaan van botsende competenties: zowel het Hof van Justitie als het Europees Hof voor de Rechten van de Mens kunnen dan immers een oordeel vellen over mensenrechtenkwesaties, met alle onduidelijkheid van dien.

Een ander heikel punt is het opnemen van een duidelijke verdeling van bevoegdheden tussen nationaal en Europees niveau. Het initiatief om te komen tot een zogenaamde 'Kompetenzkatalog' is afkomstig uit het federale Duitsland, waar de Länder aandringen op duidelijkheid. In wezen wordt met dit verzoek het Duitse bestuursmodel op Europa geprojecteerd. Allereerst dient het probleem zich aan dat de Europese lidstaten niet snel overeenstemming zullen bereiken over zo'n verdeling: het raakt immers aan de meest gevoelige issues in de Europese politiek. Bovendien kan worden opgemerkt dat iedere lidstaat gebaat is bij duidelijkheid over de bevoegdheden en de verdeling ervan, maar het vastleggen van een verdeling in een grondwet kan bepaald niet op onverdeelde steun rekenen. Dit is inmiddels ook duidelijk geworden in de

Politieke aardverschuiving

Waar de burger echt genoeg van heeft!

Door Arthur Vlaardingerbroek, gemeenteraadslid in Rotterdam

Dit artikel is geschreven vóór de laffe moord op Pim Fortuyn. Op enkele punten is dit artikel daarom op het laatste moment nog aangepast. De inhoud en strekking van het artikel zijn echter ongewijzigd. Het artikel was en is bedoeld om een reactie en analyse te geven van de Rotterdamse verkiezingen, welke een vooruitwijzing (hadden) kunnen zijn voor de landelijke verkiezingen. Het is mijn gebed dat het democratisch debat in Nederland mogelijk blijft én dat we nooit de waardigheid van onze medemens als schepsel van God uit het oog verliezen.

In Rotterdam vond in maart een politieke aardverschuiving plaats door slechts één enkel persoon: wijlen Pim Fortuyn. Hij haalde met de lijst Leefbaar Rotterdam in één keer 34,6% van de stemmen haalde en daarmee 17 van de 45 raadszetels. Inmiddels zijn dit overigens 16 zetels omdat één lid als éénmansfractie verder gaat. De vierde éénmansfractie naast de ChristenUnie-SGP, de SP en de Stadspartij Rotterdam.

Waar komt deze aardverschuiving vandaan? De nestor in de raad beweerde, dat de burger een tikje richting de gevestigde politieke partijen wilde uitdelen, maar dat het nooit de bedoeling was dat het zo'n forse tik zou worden. Tja, dat is ook een mening. Duidelijk is wel dat de burger bepaalde ontwikkelingen in de samenleving écht zat is. En dat is iets waar de ChristenUnie over mee kan praten. In tegenstelling tot wat velen denken gaat dit niet alleen over veiligheid.

In één week heb ik met de burgers contact gehad over de volgende zaken. Een mooie invulling van de volksvertegenwoordigende rol die het dualisme van ons vraagt.

- Door vertegenwoordigers van de Marokkaanse gemeenschap in Rotterdam word ik benaderd om gezamenlijk op te trekken in de strijd tegen de coffeeshops, want zij worden belemmerd in hun opvoedingsverantwoordelijkheden door zeven coffeeshops op net honderd meter van huis en school, met onlangs weer een schietpartij. Na lezing van ons verkiezingsprogramma zijn ze blij dat tenminste nog één partij op hun lijn zit. Met de deelgemeente komen zij niet verder, omdat die verwijst naar de

burgemeester. Eén telefoontje richting de deelgemeente met de vraag of ik bij het overleg aanwezig kan zijn, is voldoende om beweging in de zaak te krijgen. Opeens is praten mogelijk en biedt de deelraadsvoorzitter aan om gezamenlijk een afspraak te maken met de burgemeester.

- Allochtone jongeren uit Surinaamse en Antilliaanse kring benaderen mij over uit de hand gelopen feesten in discotheken, de zogenaamde "string-in-je-bil party's". Jeugd, ook minderjarigen, worden aangemoedigd om hun string te laten zien. Voorover hangend en stevig billenschuddend doet de jeugd hier aan mee. Dit vindt al jaren plaats in Nederland, maar nog nooit eerder zijn hier video-opnamen van gemaakt waaruit blijkt dat daadwerkelijk wordt aangemoedigd de string ook uit te doen. Een spotlight wordt op de geslachtsdelen gericht waarbij de videocamera zo ongeveer in het kruis wordt geplaatst. Deze banden worden verkocht voor o.a. promotieactiviteiten. De allochtone jongeren geven aan dat hier normen worden overschreden en zij balen van het negatieve imago van de allochtone jeugd. Waarom komen zij altijd negatief in het nieuws over drugshandel, bolletjes

slikken en nu het uitbuiten van de jonge allochtone vrouw? Op Rotterdam TV hebben zij beelden laten zien met aansluitend een discussie waarin zij hun afkeuring laten blijken.

- De Rotterdamse Jongeren Raad komt langs bij nieuwe raadsleden en laat allereerst zijn afkeuring blijken over een opkomstbevorderende campagne voor jongeren die in Rotterdam heeft plaatsgevonden. Ik heb in het openbaar mijn afkeuring laten blijken over deze seksistische campagnes in woord en beeld (een persoon in de vorm van een mannelijke geslachtsdeel en een naakte vrouw langs een auto die verloot wordt onder de deelnemers). Wederom de jeugd (dit maal ook de autochtone, niet-christelijke jeugd) die zelf aangeeft, dat het van een zeer bedenkelijk en laag niveau is om te denken, dat de jeugd zo bij politiek betrokken kan worden.

Zomaar enkele voorbeelden waar wij als jongste fractie in Rotterdam (de top 6 van de kandidatenlijst is gemiddeld nog geen 30 jaar) ons mee bezig mogen houden. Maar nog belangrijker: waar de burger ook zelf écht genoeg van heeft. Over maatschappelijke betrokkenheid gesproken.

Leefbaar Rotterdam

Een analyse van de uitslagen in Rotterdam

Uit het niets haalde Leefbaar Rotterdam 86.027 stemmen. En dat niet alleen van voorheen niet-stemmers. De opkomst in Rotterdam steeg van 48,6% in 1998 naar 54,7% (247.385 stemmen) in 2002. Wanneer alle 6,1% nieuwe stemmers fictief allemaal op Leefbaar Rotterdam zouden hebben gestemd, zijn dit nog maar 15.090 stemmen. De overige 70.937 stemmen worden dus weggehaald bij andere partijen. En dat niet alleen bij de grote, niet-christelijke partijen.

De ChristenUnie-SGP vergaarde op 6 maart j.l. in heel Rotterdam 6.834 stemmen, waarvan 4.524 in deelgemeenten waar wij met een lijst uitkomen en 2.310 waar wij in de deelgemeenten niet uitkomen. Dit zijn in totaal ongeveer ruim 1.000 stemmen minder dan in 1998 en ongeveer 2.000 stemmen minder dan in 1994. Nog duidelijker zijn de uitslagen in 2002 vergaard in de deelgemeente ten opzichte van de gemeenteraad. Rotterdam kent 11 deelgemeenten en 2 wijkraden.

In 5 deelgemeenten waar de ChristenUnie-SGP uitkomt kreeg zij 6.359 stemmen. Terwijl in deze 5 dezelfde deelgemeenten maar 4.524 stemmen centraal in de stad naar de lijst ChristenUnie-SGP gingen. Binnen een paar seconden drukken 1.835 (28,9%!) mensen in de deelgemeente wél op de stemmachine voor de ChristenUnie-SGP en voor de hele stad niet. Waar gaan deze stemmen heen, wetend dat Leefbaar Rotterdam in de deelgemeenten (bijna) niet uitkwam?

Voor het CDA die in elke deelgemeente uitkomt zijn de cijfers ook dramatisch. Voor de raad behalen zij 28.047

stemmen en in alle deelgemeenten samen 37.107, een verlies van 9.057 (24,4%) stemmen. Voor de PvdA zijn dit 14.472 stemmen verlies (20,6%), voor de VVD 21.293 stemmen verlies (46,6%) en voor GroenLinks 10.052 (36,9%) stemmen verlies. In werkelijkheid is het percentage voor GroenLinks nog hoger, omdat zij in twee deelgemeenten en één wijkraad niet met een lijst uitkomen maar daar centraal voor de gemeenteraad wel stemmen kunnen vergaren. De overige stemmen (28.797) komen grotendeels van de lokale partijen die in de deelgemeenten en niet in de gemeente uitkomen. Zo maar een klein overzicht waar de stemmen van Leefbaar Rotterdam (LR) indicatief vandaan komen. Theoretisch is het mogelijk dat bovengenoemde stemmen naar andere partijen dan LR zijn gegaan, maar niet erg waarschijnlijk gezien de grote verkiezingswinst van LR en het (bijna) niet uitkomen van LR in de deelgemeenten.

Ik ben er van overtuigd dat wij Leefbaar Rotterdam niet *mogen* en *kunnen* negeren. We mogen het niet omdat je in een democratie wel hele goede redenen moet hebben om de verkiezingsuitslag te negeren. Een college zonder Leefbaar Rotterdam was onmogelijk en ongewenst. Dit had geleid tot een verliezers-college van een nipte meerderheid. Het oude college van PvdA/VVD/CDA/GL had 34 en heeft nu nog maar 23 zetels. Tevens kunnen wij ze als ChristenUnie-SGP niet negeren. Als wij hen met 16 zetels niet serieus neemt, kunnen we de komende vier jaar wel opdoeken met onze ene

zetel. De enige aanpak is nu om inhoudelijk met ze in debat gaan en ze te herinneren aan en confronteren met hun eigen verkiezingsretoriek en beloften.

Inhoudelijk kunnen we nog wel eens voor verassingen komen te staan. Zowel positief als negatief. Bijvoorbeeld het pleidooi van LR voor het verminderen van het aantal coffeshops. Dit komt voort uit het feit dat de burger het écht zat is. Vervolgens komt ook LR er nog wel achter dat resultaat bereiken in de praktijk veel lastiger is. Maar zij zeggen het dan toch maar. Dit is de verfrissing die elke nieuwe partij met zich mee brengt. Dat is welkom in elke stad / elk land waar één partij het langdurig voor het zeggen heeft. Ongeacht welke kleur komt het gevaar van arrogantie van de macht om de hoek.

Maar ook negatief kunnen we voor verassingen komen te staan. Dit is het gebrek aan de menselijke maat die duidelijk aanwezig is. Het gebrek aan barmhartigheid druipt eraf. Verslaafden worden maar makkelijk opgegeven als de "normale" burger daar maar geen overlast in zijn of haar leefomgeving heeft. Dit blijkt uit het pleidooi voor vrije verstrekking van heroïne en cocaïne aan langdurig zwaar verslaafden. Maar zouden zij zo ook reageren als het een eigen familielid betreft? Hopelijk is het zelfcorrigerend vermogen van de andere politieke partijen groot genoeg. We mogen het ook in gebed bij onze Schepper brengen. Laten wij bidden voor een opwekking in Nederland. Weg van het materialisme en dichtbij de medemens.

Tijd voor de regio

Toekomst van de provincie

Door Johan Oldenburger, Statenlid provincie Overijssel

Onder de titel "Tijd voor de regio" heeft het Interprovinciaal Overleg (IPO) een brochure uitgegeven om een aantal belangrijke zaken op provinciaal niveau onder de aandacht te brengen van het nieuwe kabinet dat na de verkiezingen van 15 mei zal gaan aantreden. De onderwerpen zijn: Economie, Ruimtelijke dynamiek, Europees perspectief en Kwaliteit openbaar bestuur. In relatie daarmee speelt dan weer de vraag naar de omvang van het regionale bestuur in Nederland. In dit artikel zal nader ingegaan worden op dat laatste aspect.

De discussie over de schaalgrootte van de provincies is bepaald niet nieuw. In de afgelopen decennia zijn vele modellen gepresenteerd. Daarbij ging het vaak om zeer uiteenlopende voorstellen. Het vormen van 44 gewesten was daar één van, maar ook de vorming van vier of vijf landsdelen werd besproken. Tussen deze uitersten werden meerdere varianten ontwikkeld. De meningsverschillen bleven groot, de positie van de provincies vaag en onduidelijk en goede oplossingen werden niet geboden. Sterker nog, tot vandaag worden voorstellen ontwikkeld die soms haaks op elkaar staan. Het nu bij de Tweede Kamer liggende voorstel voor "Bestuur in stedelijke regio's" leidt eerder weer tot schaalverkleining en versnippering van de bestuurlijke lappendeken dan tot het instellen van krachtige regionale besturen. Aan dat laatste is zeker behoefte, zowel op Nederlandse schaal als op Europese schaal. Het denken in regionale structuren is immers in Brussel sterk ontwikkeld.

Positie van de provincie

Niet te ontkennen valt het feit, dat de provincies in bestuurlijk Nederland soms bijna onherkenbaar waren en zijn. Velen vroegen en vragen zich soms af, wat nu eigenlijk de rol van de provincies is. De provincies hebben dat ook begrepen en zijn nu een aantal jaren bezig, om zich zelf weer beter en nadrukkelijker op de bestuurlijke kaart van Nederland te zetten en dat gebeurt niet onverdienstelijk.

Deze versterking kwam tot uiting in nieuwe activiteiten op het gebied van de fysieke inrichting: ruimtelijke ordening, volkshuisvesting, regionale economie, verkeer en vervoer, waterbeheer, inrichting van het landelijk gebied en milieubeheer. Het gaf de provincies de mogelijkheid om gebiedsgericht beleid te ontwikkelen, waarbij rekening kon worden gehouden met de specifieke wensen van elk gebied, de provincies kennen immers hun eigen gebied het beste.

Mede daardoor is vriend en vijand van bestuurlijke her-

indeling het er wel over eens, dat het drie-lagen-model van Thorbecke (rijk-provincie-gemeente) een model is dat ook vandaag nog prima dienst kan doen. Tegelijk kan worden geconstateerd, dat het huis van Thorbecke wel enige vernieuwing kan gebruiken.

Om het vraagstuk van de bestuurlijke schaal zo neer te zetten dat er eindelijk knopen doorgehakt kunnen worden, heeft het IPO eind september 2001 besloten tot de instelling van de ad-hoc adviescommissie "Regionaal bestuur in Nederland". Deze commissie onder voorzitterschap van Mr. L.A. Geelhoed (en dus in de wandelgangen de "commissie Geelhoed" genoemd) stelde eind februari 2002 haar eindadvies vast onder de titel "Op schaal gewogen" met als ondertitel "Regionaal bestuur in Nederland in de 21ste eeuw".

De commissie concludeert uiteindelijk in haar 65 pagina's tellend rapport, dat het kabinet zal moeten besluiten tot het instellen van een Staatscommissie die in elk geval de provinciale herindeling van de Randstad concreet moet uitwerken en aan moet geven welk instrumentarium (bevoegdheden, middelen, enz.) bij zo'n herindeling hoort.

Op schaal gewogen

Om de discussie wat te kunnen volgen is het goed de commissie Geelhoed zelf aan het woord te laten. Het rapport begint met een twintigtal stellingen, waarin onder meer de volgende dingen worden gezegd:

"Het door Thorbecke ontworpen huis, met zijn drie lagen van rijk, provincie en gemeenten is ongeveer anderhalve eeuw na de oplevering ervan qua hoofdstructuur ongewijzigd gebleven. In de loop der tijden is het interieur van het gebouw wel fors aangepast."

Dit geldt zeker voor de rijksverdieping en de gemeentelijke verdieping. Voor de laatste geldt immers dat het aantal vertrekken ruwweg gehalveerd is, waarbij de

omvang navenant is toegenomen en de bevoegdheden ook drastisch zijn veranderd.

“De provinciale tussenverdieping is het meest ongeschonden gebleven, zowel qua indeling - een minieme uitbreiding van het aantal vertrekken van elf tot twaalf - als qua meubilering, in termen van competenties en instrumenten.”

“De meest ingrijpende veranderingen binnen het huis van Thorbecke hebben plaatsgevonden in de trappenhuizen en op de gangen. Daar is het steeds drukker geworden. Toch zou Thorbecke als hij nu met zijn huis werd geconfronteerd veel herkenbaars zijn tegengekomen. Echt verbaasd zou hij ongetwijfeld zijn over de veelheid van bouwsels en barakken die in de loop van de tijd naast zijn gebouw zijn opgetrokken en waarin het functioneel gedecentraliseerde bestuur in zijn talrijke verschijningsvormen onderdak heeft gevonden.”

De herhaalde pogingen om tot een reconstructie te komen waren niet echt succesvol. *“De vraag waarvoor dit architectonisch geknutsel nu een oplossing moest bieden, werd daarbij zelden helder gesteld, laat staan beantwoord.”*

De stellingen, die in het rapport in diverse hoofdstukken verder worden uitgewerkt, gaan vervolgens uitvoerig in op de veranderende situatie in de wereld en vooral ook in Europa. Nederland is één van de dichtstbevolkte en meest verstedelijkte landen ter wereld geworden. Het is een knooppunt van goederen- en dienstenstromen geworden. De externe omgeving waarin de Nederlandse staat moet opereren is ook drastisch veranderd. Te denken valt aan de Europese integratie: de interne markt en de economische en monetaire unie. *“Dat proces bepaalt in hoge mate de agenda voor het Nederlandse openbaar bestuur.”*

In stelling 13 komt dan de vraag aan de orde of *“de huidige organisatiestructuur voor het openbaar bestuur nog adequaat is, gerechtvaardigd en actueel”*.

In het hoofdstuk waarin de samenvatting en de aanbevelingen zijn opgenomen, worden een drietal in het oog springende zaken genoemd:

1. *“Nederland gaat buitengewoon onnauwkeurig om met het begrip regio. Is dat de provincie? Horen ook de stadsgewesten (“kaderwetgebieden”) daar toe? De vele functionele regio’s? De rijksdepartementen met hun diensten en inspecties in de regio? Ook in Europa, waar de regio snel aan betekenis wint, begrijpt men niet goed hoe in Nederland de regio moet worden*

geadresseerd, met alle nadelige gevolgen voor het optreden van het Nederlandse bestuur in de Europese arena. Omdat er grote belangen op het spel staan, binnenlands en over de grens, is het zaak dat hier snel duidelijkheid wordt geschapen. Gezien de ontwikkeling in de samenleving, nationaal en internationaal, kan het niet anders of het bestuurlijk primaat in de regio is aan de provincie.

- Op het bestuurlijk middenniveau is sprake van een opvallende bestuurlijke drukte, maar deze kan het beeld van stagnatie en machteloosheid niet wegemen. Plannen blijven liggen en wachten al jaren op uitvoering. Met name in de Randstad zijn de gevolgen daarvan dagelijks voelbaar (infrastructuur en light rail blijven uit, het landschap 'verrommelt', de druk op de leefbaarheid neemt toe). Dit gebrek aan daadkracht schaadt ook de legitimiteit van het bestuur. Men kan niet ongestraft nalaten uit te voeren wat beloofd is. Op dit regionale niveau bestaat dringend behoefte aan een dynamisch, intermediair bestuur dat wat kan afdwingen en de samenhang weet te bewaken. De provincie is het aangewezen bestuur voor die rol, maar de huidige provincie is hier onvoldoende toe in staat door een gebrek aan gezag en bevoegdheden.*
- De schaal, waarop de grote inrichtingsvragen (verstedelijking, lokale economie, waterbeheer, duurzaamheid, landinrichting) spelen gaat in een aantal opzichten die van de bestaande provincies te boven. De vraag of Nederland niet aan grotere provincies toe is, is daarmee aan de orde. Ook de noodzaak van decentralisatie stuit op deze vraag. Doortastend en integraal 'inrichtings- en omgevingsbeleid' is alleen mogelijk als de provincie daarvoor de bevoegdheden krijgt, bestuurlijk en financieel. Bevoegdheden en fondsen die nu bij het rijk zitten, zouden aan de provincies moeten worden overgedragen. Bij minder en grotere provincies ontstaan betere voorwaarden voor zo'n decentralisatie dan bij de huidige twaalf."*

De commissie Geelhoed concludeert uiteindelijk, dat er diverse redenen zijn om de schaal van de huidige provincies ter discussie te stellen. Samenvattend zijn dit:

- de aard van de regionale vraagstukken en de schaalgrootte ervan;
- de reeds plaatsgevonden schaalvergroting bij gemeenten en waterschappen en de daarmee verband houdende afstand tussen het provinciebestuur en het lokale bestuur;
- overdracht van rijkstaken naar de provincies kan 'gemakkelijker' plaatsvinden bij een geringer aantal provincies;
- in de meeste Europese landen zijn de regio's gemiddeld groter dan de Nederlandse provincies.

Reactie van het IPO

Uiteraard heeft het IPO positief gereageerd op het rapport Geelhoed en is het van mening dat de schaal van de provincies op de politieke agenda moet worden gezet. Het is een logisch uitvloeisel van de markante bijdrage die de provincie moet leveren en past ook geheel in de versterkte interprovinciale samenwerking waarmee de provincies al enige tijd bezig zijn. Het IPO vindt wel, dat daarbij maatwerk en differentiatie vereist is; niet overal in het land is de urgentie van bestuurlijke schaalvergroting aanwezig. De situatie in de Randstad laat weinig keus. Het IPO beveelt dan ook het nieuwe kabinet aan om in de Randstad op korte termijn over te gaan tot enige vorm van schaalvergroting. Buiten de Randstad wordt gekozen voor meer maatwerk. Belangrijk daarbij is het gebiedsgericht werken van de provincies, een methode van werken waar de burger zich in kan herkennen.

Samenvattend zegt het IPO het volgende:

"De provincies bevelen het nieuwe kabinet aan om een Staatscommissie in te stellen die de fundamenteen moet leggen voor het nieuwe profiel van de provincie als regionaal bestuur van de 21ste eeuw en de instrumentatie daarvan. Ook moet de Staatscommissie adviseren over de nieuwe provinciale indeling van de Randstad, die voortvloeit uit het gewenste profiel van de provincie en die daarmee samenhangt. Aandacht verdient in dit verband ook de grensoverschrijdende regionale samenwerking en de vraag hoe de Nederlandse regering dit zou kunnen stimuleren en faciliteren. Wel wordt tempo gevraagd: de instrumentatie van het nieuwe profiel moet nog in dezelfde kabinetsperiode worden afgemaakt."

Een persoonlijke reactie

De opstelling van de provincies via het IPO is een begrijpelijke. Terecht kan worden vastgesteld, dat de provincies de laatste jaren veel energie hebben gestopt in de verbetering van hun imago. De taken van de provincies zijn

ook zeker breder geworden. Het wordt ook zeker tijd, dat een discussie van tientallen jaren tot een afronding komt, zodat het accent kan worden verlegd van een structuurdiscussie naar een discussie over de inhoud van het beleid en de verantwoordelijkheden en bevoegdheden van elk van de drie lagen. Met de door Thorbecke ingevoerde structuur van drie lagen valt nog zeer goed te leven. Die hoeft niet te worden veranderd. Door het doorgaande proces van vergroting van de gemeentelijke schaal is er alle reden om na te denken over de schaal van de provincies. Daarbij moeten we zeker niet gaan in de richting van landsdelen naast de provincies. Dat vergroot weer de bestuurlijke drukte en daar is geen reden voor. Het rapport Geelhoed toont duidelijk aan, dat er alle reden is om tot schaalvergroting van provincies over te gaan. Dat daarbij eerst naar de Randstad wordt gekeken, gelet op de problematiek van de in de Randstad gelegen grote steden is begrijpelijk. Het lijkt echter niet te verdedigen en ook niet wenselijk dat de provinciale schaal in de rest van Nederland ongemoeid wordt gelaten, wanneer besloten wordt tot de samenvoeging van Noord- en Zuid-Holland, met eventueel nog Utrecht en een deel van Flevoland.

In oostelijk Nederland werken de provincies Overijssel en Gelderland op diverse beleidsterreinen met elkaar samen, een proces dat ook elders in het land kan worden waargenomen. De in te stellen Staatscommissie zou een bredere opdracht moeten krijgen en gelet op de argumentatie in het rapport Geelhoed, maar ook gelet op een aantal andere rapporten die in opdracht van het IPO zijn gemaakt (Boorsma over financiën, Alders over milieubeleid en Simons over het sociale beleid) de richting moeten aangeven voor de bestuurlijke indeling van ons land. Dat bij de uitvoering daarvan een fasering voor de hand ligt, hoeft niet te betekenen dat die richting nu niet wordt aangegeven.

Net als bij gemeentelijke opschaling de eigen identiteit en eigenheid van dorpen en kernen niet hoeft te worden prijsgegeven - daar geven immers mensen en samenlevingsverbanden inhoud aan - hoeft dat ook bij provincies geen belemmering te zijn tot bestuurlijke opschaling. De burger is er bij gebaat dat de bestuurlijke verhoudingen en de democratische controle helder en eenduidig is, zodat de politiek op elk van de drie niveaus kan worden afgerekend op de activiteiten die het heeft genomen of nagelaten.

Het is juist dat het IPO zijn brochure afsluit met de volgende zinnen:

“Op regionaal niveau is grote behoefte aan een slagvaardig en herkenbaar regionaal bestuur. Een bestuur dat van aanpakken weet, dat samenhang aanbrengt en de strijd aanbindt tegen verkokering. Regionaal bestuur doet er weer toe: het is tijd voor een markante bijdrage van de provincie.”

Op het discussieforum op de internet-site van de ChristenUnie (onder het kopje ‘intern forum’) is al enige tijd een discussie over de toekomst van de provincie gaande. Hier enkele citaten uit twee van de bijdragen. Kijk voor de volledige bijdragen en andere reacties op www.christenunie.nl en discussieer vooral mee!

Thijs van Daalen, statenlid Flevoland

“(…) Geelhoed gaat voorbij aan de noodzaak om het besturen vooral te zien in relatie tot de burgers die door het bestuur beïnvloed worden en ook het democratische recht hebben om dat bestuur te kiezen. Zover ik nu kan zien gaat de democratie er niet op vooruit als de schaal vergroot wordt.

Daar waar hij aangeeft dat er iets mis is met kaderwetgebieden en grootstedelijke regio’s, ben ik het zeker met hem eens. Hiermee wordt een extra bestuurslaag gecreëerd, die niet democratisch gecontroleerd kan worden.

Mijns inziens zijn deze lagen ook absoluut onnodig als je goed functionerende en stevige provincie bestuurders hebt. Ik zou met Geelhoed niet verder willen gaan dan het daadwerkelijk goed inrichten van het middenbestuur. Die cultuuromslag is absoluut noodzakelijk. Het is bovendien al ingewikkeld genoeg om niet ook nog een structuur-discussie te gaan voeren.

Velen zullen de structuur-discussie wel aan willen gaan (inclusief het IPO), omdat hiermee het werkelijke probleem verdoezeld wordt.”

Rein Ferwerda, statenlid Fryslân

“Vanuit randstedelijk perspectief ongetwijfeld een goed rapport. Vanuit Noordelijke (Friese) optiek een enkele kanttekening. Allereerst de vraag of Nederland persé toe moet naar andere bestuurlijke schaalniveaus. Dat hangt er van af. Het is zeker niet vanzelfsprekend dat een groot land als bijvoorbeeld Rusland het beter zou doen dan een klein land als Nederland, in grootte vergelijkbaar met de Duitse deelstaat Neddersachsen. Probeer de discussie maar eens aan te zwengelen om Nederland als zelfstandig land op te heffen en er een Duitse deelstaat van te maken, omdat het schaalniveau te klein zou zijn! Als een land, provincie of gemeente het niet goed doet, is er iets voor te zeggen om de discussie over opschaling bij voorkeur van onderop te entameren. Belangrijk in dit soort discussies is namelijk het politieke draagvlak in het betreffende gebied.

(…)

Conclusie: Het is goed dat er over bestuurlijke opschaling gediscussieerd wordt. Maar a.u.b. geen opgelegde technocratische dictaten, die geen recht doen aan de historische, culturele en taalkundige identiteit van de betreffende provincie, waarvoor toch ook de ChristenUnie zich sterk maakt.”

Elke week komen er op het partijbureau van de ChristenUnie vele verzoeken binnen van leden van gemeenteraden en provinciale staten. Zij vragen om informatie en/of advies. Soms zijn dat sterk persoons- of plaatsgebonden vragen, maar regelmatig wordt er informatie en advies verstrekt waar ook anders bestuurders iets aan zouden kunnen hebben. In deze rubriek worden er één of meer uitgelicht en uitgewerkt.

Meten is weten

Naar een gemeentelijke rekenkamer(functie)

Door Corine Dijkstra, adviseur raads- en statenleden

Minister De Vries van Binnenlandse Zaken had het zo graag gewild. Een lokale rekenkamer, verplicht en onafhankelijk. Hij kreeg het niet door de Tweede Kamer. Waar gemeenten nu mee te maken hebben, is de verplichting om voor 2006 minimaal een rekenkamerfunctie te realiseren waarvan de onafhankelijkheid niet is voorgeschreven.

Het verschil tussen een rekenkamer en een rekenkamerfunctie is, dat de rekenkamer aan basisvereisten van onafhankelijkheid, zorgvuldigheid en professionaliteit moet voldoen, terwijl de rekenkamerfunctie met een grote mate van vrijheid kan worden ingevuld. Met onafhankelijkheid wordt bedoeld dat de rekenkamer zelf beslist wat ze onderzoekt, hoe ze onderzoekt en wat en aan wie ze rapporteert. Bovendien kunnen leden van de gemeenteraad niet deel uitmaken van de rekenkamer, maar wel van een rekenkamerfunctie.

Een rekenkamerfunctie moet uiteindelijk een bijdrage leveren aan een doelmatiger gemeente en de transparantie van het openbaar bestuur. Rekenkamers faciliteren het afleggen van publieke verantwoording, zodat men zich een beter beeld kan vormen van het functioneren van het gemeentebestuur. Het is dan wel zaak om ook heikele punten op de agenda te zetten, die het instrument voor de raad en de burgers aansprekend maken.

Op de laatste vergadering van de Bestuurdersvereniging vertelde het ChristenUnie raadslid David de Jong hoe in Groningen al sinds 1997 sprake is van een rekenkamerfunctie. In Groningen koos men niet voor een rekenkamer, omdat men vond dat de afstand tot het bestuur te groot was en de kosten te hoog. De voordelen van een rekenkamer - dat men met

professionals werkt en veel sneller in staat is een adequaat rapport over een zaak op tafel te leggen - ziet de heer de Jong zeker in. Echter, voor wat betreft de afstand tot het bestuur is hij van mening, dat een onafhankelijke rekenkamer de feeling mist met bestuurlijke en politieke items, waardoor de kans bestaat dat er niet voldoende draagvlak bij het bestuur is om iets te doen met de resultaten van het onderzoek.

De kosten spelen overal een rol in de discussie over een verplichte lokale rekenkamer(functie). Een rekenkamer(functie) moet leiden tot een doelmatiger gemeente. En efficiënter is altijd goedkoper.

Hoe het ook zij, in Groningen is men begonnen met een commissie die was samengesteld uit alle leden van de commissie financiën en een ingehuurde externe deskundige als voorzitter. De praktijk was dat slechts een (kleiner) deel van de leden actief meedeed. Daarom kwam er vervolgens een commissie van vijf leden (drie van collegepartijen en twee van niet-collegepartijen) en een ambtelijk secretaris. David de Jong is de (niet onafhankelijke) voorzitter, want men was zo eigenwijs te veronderstellen dat ze het met elkaar wel afkonden, aldus het ChristenUnie raadslid. Het feit, dat er inmiddels wordt nagedacht om externe expertise in te huren, afhankelijk van het onderwerp, geeft aan, dat daar toch enige nuance in is aangebracht.

Voor wat betreft de keuze van de onderwerpen: deze worden in Groningen door de commissie zelf aangedragen, maar er kan ook een verzoek door de raad worden gedaan. Tot op heden is er onderzoek gedaan naar het gebruik van de juiste indicatoren voor de raad om zaken betreffende openbare werken te kunnen meten. Daarnaast is er een onderzoek geweest naar het correct afsluiten van grondexploitaties en naar de kostentoerekening bij gemeentelijke leges. Het laatste onderzoek was naar de doeltreffendheid van het maatschappelijk werk en de juridische dienstverlening. Over de te volgen route van de resultaten van de onderzoeken richting college zijn duidelijke afspraken gemaakt. Het is belangrijk dat de raad erop toeziet dat het college de resultaten niet traineert of bagatelliseert.

David de Jong raadt ChristenUnie fracties aan eerst goed na te gaan wat de doelstelling van de raad is en in hoeverre je het instrument rekenkamer(functie) politiek wilt inzetten. Deze zaken bepalen grotendeels de vorm ervan.

Voor meer informatie kunt u o.a. terecht op www.vernieuwingsimpuls.nl A.s. september verschijnt vanuit de Vernieuwingsimpuls een handreiking 'De lokale rekenkamer(functie)'

Een weloverwogen dood

Door Roel Kuiper

Op 10 april was het een jaar geleden, dat de Eerste Kamer de door 'paars' fel begeerde euthanasiewet aannam.

Een kleine tienduizend christenen demonstreerden op diezelfde dag op het Plein in Den Haag. Die stille tocht heeft de uitslag niet beïnvloed, maar maakte wel duidelijk dat Nederland niet zonder strijd euthanasie heeft gelegaliseerd.

De euthanasiewet is de uitkomst van een dertigjarige discussie in Nederland. De eerste boeken die deze geschiedenis beschrijven komen nu van de pers. Van de hand van de Amerikaanse historicus James Kennedy verscheen onlangs het boek *Een weloverwogen dood*. Euthanasie in Nederland. Het komend najaar promoveert de Groningse onderzoeker Heleen Weyers op de ontwikkeling van de euthanasiewetgeving.

De wet van 2001 was in zekere zin een slotact, waarvoor de panelen al sinds 1985 stonden opgesteld. In 1985 had een door de regering ingestelde Staatscommissie zich al uitgesproken voor wettelijke regeling van euthanasie. Ook was er consensus over de zorgvuldigheidseisen waar de arts aan had te voldoen. De rechterlijke macht stond euthanasie toe, mits deze op grond van deze zorgvuldigheidseisen werd uitgevoerd.

Dit is de reden waarom Kennedy zich in zijn boek richt op de periode tot 1985. De periode 1985-2001 ziet hij als een uitloper van die eerste fase van de euthanasiediscussie in Nederland.

Nederland is een apart geval met zijn euthanasiediscussie. In Duitsland en in de Angelsaksische wereld werd de discussie al sinds een eeuw gevoerd. Vanaf het eind van de jaren zestig omarmt Nederland plotseling het onderwerp en loopt spoedig harder dan iedereen. De cultuuromslag van de jaren zestig speelt hierin een grote rol. De Nederlandse Vereniging voor Vrijwillige Euthanasie, opgericht in 1973 en spoedig de grootste euthanasievereniging ter wereld, zag en ziet het als haar taak het taboe op de dood te doorbreken. In de media, in zorginstellingen en ziekenhuizen, in de spreekkamer van de arts en in de samenleving moest euthanasie open besproken kunnen worden. Bespreekbaarheid werd het oppervlakkige alternatief voor de kerkelijke moraal,

waarmee progressief Nederland sinds de jaren zestig wilde afrekenen.

Interessant is dat Kennedy laat zien dat die bespreekbaarheidscultuur vervolgens doorwerkte in de wijze waarop de euthanasiepraktijk werd vormgegeven. In de beleving van de voorstanders was euthanasie een sociaal gebeuren, waarbij de dokter, de patiënt en de familie allen een eigen rol hadden te spelen. Euthanasie speelt zich in Nederland dan ook dicht bij huis af, met betrokkenheid vaak van de huisarts. Nederlanders bevallen en sterven graag thuis. De hospice-beweging heeft daardoor nooit de vleugels goed kunnen uitslaan.

Kennedy laat in zijn boek vooral voorstanders van euthanasie aan het woord. Dat doet hij, omdat hij een verklaring zoekt voor het 'succes' van die pro-euthanasiebeweging. Daardoor komt de positie van de tegenstanders niet in beeld. Een enkele keer wordt naar GPV of RPF verwezen, maar daar blijft het bij. Men kan dat betreuren, omdat op deze manier ook de spanning die het euthanasiedebat in Nederland heeft opgeroepen, niet nagevoeld kan worden. Deze discussie behoort tot de meest geladen publieke confrontaties in de afgelopen decennia in Nederland, waarin gevochten is om de geestelijke en morele koers van de samenleving.

Hier staat tegenover dat Kennedy, die zelf een christen is, de voorvechters van de legalisering van euthanasie nu confronteert met zijn eigen commentaar: De bespreekbaarheidscultuur is iets voor mondige mensen. Het veronderstelt een bepaald mensbeeld, dat elitair is. Als mensen al euthanasie willen, zal niet iedereen in staat zijn het gesprek erover te voeren. Het Nederlandse euthanasiebeleid 'is gebaseerd op een idealistisch beeld van de realiteit' (203). Geldt dit niet voor meer zaken waar progressief Nederland

sinds de jaren zestig voor gevochten heeft?

Het gesprek over levensbeëindiging vraagt een sterke en betrokken sociale omgeving rondom de patiënt. Maar is die er altijd wel? Hoe kan een cultuur van ongeduld rond ernstig lijden worden voorkomen?

Het huidige beleid heeft geen verweer tegen een harder soort euthanasiedenken dat zich bedient van het 'klaar-met-leven'-argument. Tegen de zelfdodingspil zijn in het huidige wetgevingsklimaat geen principiële waarborgen. Er is steeds uitgegaan van een maatschappelijke consensus, maar die kan er morgen weer anders uitzien dan vandaag.

Kennedy laat helder zien op welke wankel basis het Nederlandse euthanasiebeleid is gebaseerd. De bespreekbaarheidsthese geeft echter ook voor de tegenstanders van het huidige euthanasiebeleid houvast: de discussie zal niet eindigen. Het is te hopen dat zij die zo voor bespreekbaarheid van euthanasie hebben geijverd dat ook zullen doen als het in de komende jaren nodig zal zijn de euthanasiepraktijk in Nederland aan grondige evaluatie te onderwerpen.

James Kennedy, *Een weloverwogen dood. Euthanasie in Nederland* (Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam 2002), 248 blz. ISBN 90-351-2295-x

Digitale invloeden

Door Erik van Dijk

De moderne informatie- en communicatietechnologie (ICT) spreekt zeer tot de verbeelding, vooral van mensen die ervan overtuigd zijn, dat de zegeningen der techniek op iedereen zullen neerdalen en de samenleving een geheel ander aanzien zullen geven. Sceptici schamperen dat de hoge verwachtingen niet waargemaakt zullen worden. De echte critici wijzen op de gevaren van de ontwikkelingen, bijvoorbeeld op het ontstaan van een nieuwe digitale tweedeling in de samenleving. In de afgelopen tijd zijn er verschillende studies verschenen op dit terrein.

“De invloed van ICT op maatschappij en overheid. Naïef vooruitgangsgeloof of harde werkelijkheid?” Ploeg, Rick van der, en Chris Veenemans (redactie), December 2001, ISBN 90 5356 536 1, 384 p., € 27,-

Allereerst kwam in december j.l. een boek uit de koker van staatssecretaris Rick van der Ploeg (portefeuille Cultuur en Media). Hij is in de afgelopen jaren voortvarend bezig geweest met nieuwe media, maar is op dit terrein wel voorbijgestreefd door minister Van Boxtel, die naast Grote Steden- en Integratiebeleid ook de informatievoorziening binnen de overheid en daaraan verwante onderwerpen in zijn portefeuille had (kijk op www.minbz.nl onder 'ICT en de overheid').

De Nederlandse regering wilde weten welke fundamentele veranderingen gaande zijn en wat daarvan de consequenties kunnen of moeten zijn voor het overheidsbeleid. De daartoe ingestelde denktank 'Infodrome' (www.infodrome.nl), onder leiding van staatssecretaris Rick van der Ploeg, heeft onder meer een aantal wetenschappers gevraagd om het onderzoek naar de invloed van ICT op de samenleving binnen hun discipline in kaart te brengen. In De invloed van ICT op maatschappij en

overheid zijn drie interessante studies gebundeld: *Sociaal-psychologische effecten van ICT's en hun beleidsimplicaties*, *Het conceptuele tekort (de wisselwerking tussen ICT en recht)* en *E-conomie: ICT en marktwerking*.

Het eerste deel geeft een overzicht van wetenschappelijke inzichten op het gebied van sociale psychologie. De auteurs laten onder meer zien, dat ICT op zichzelf de sociale cohesie niet ondermijnt en asociaal gedrag niet bevordert. ICT is noch wondermiddel noch plaag. ICT moet volgens de onderzoekers beschouwd worden als een aanvulling op en geen vervanging van bestaande technologieën en sociale structuren. Wel beïnvloedt ICT onmiskenbaar de machtsverhoudingen en sterkte van sociale effecten. In het derde deel wordt bovendien geconstateerd, dat sociale verbanden wel veranderen door ICT: er komen steeds meer kortdurende contacten in wisselende coalities.

In februari 2002 verscheen het rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (www.wrr.nl) met de titel: *“Van oude en nieuwe kennis. De gevolgen van ICT voor het kennisbeleid”* (246 pagina's - te bestellen via www.sdu.nl). Dit rapport behandelt het ontstaan van de kennissamenleving ('kennisintensieve cultuur'), veranderingen in het kennisbegrip (van oud naar nieuw) en de gevolgen van ICT en internet voor de toegang tot en het kwaliteitsbeheer van kennis. Dit wordt uitgewerkt voor de economie, het wetenschappelijk onderzoek, het onderwijs en voor bibliotheken en archieven. De WRR komt vervolgens met een aantal stevige aanbevelingen. De overheid moet volgens de WRR bijvoorbeeld meer wettelijke mogelijkheden krijgen om monopolievoering op de markt voor informatiegoede-

ren te doorbreken en voor docenten moeten in CAO's afspraken gemaakt worden over bijscholing op het ICT-terrein.

In april verschenen de bij het bovenstaande WRR-rapport horende voorstudies en achtergronden onder de titel *“De publieke dimensie van kennis”* (314 pagina's).

“Van huis uit digitaal: verwerving van digitale vaardigheden tussen thuismilieu en school”, Jos de Haan, Frank Huysmans, Jan Steyaert, 192 p., April 2002, € 19,-

In april j.l. kwam ook een studie van het Sociaal en Cultureel Planbureau uit: *“Van huis uit digitaal”*.

Jongeren groeien op omringd door digitale media. Vooral thuis, maar steeds vaker ook op school hebben zij de beschikking over een computer met internet, videospelletjes en cd-roms. Sommige jongeren zijn vaardiger in de omgang met ICT dan andere. Door de groeiende hoeveelheid informatie en de toenemende invloed van ICT op het dagelijks leven is het belang van digitale vaardigheden toegenomen. Dit vormt de achtergrond van het onderzoek naar de verwerving van digitale vaardigheden onder ruim 1200 leerlingen in het voortgezet onderwijs.

Verschillen in vaardigheden tussen leerlingen blijken vooral een kwestie van milieu en van herkomst (er is een achterstand bij meisjes, allochtonen en leerlingen die thuis geen computer hebben), veel minder het gevolg van de les op school (instructie) en de verdeling van leerlingen naar hogere en lagere schooltypen (selectie). Ook toont het onderzoek aan dat het onderwijs er – ondanks een investering van één miljard euro door Paars II - niet in slaagt een eventuele aanwezige achterstand in digitale vaardigheden terug te dringen.

Het wereld wijde web van met elkaar verbonden computers, het internet is in de laatste paar jaar enorm gegroeid. Steeds meer informatie aan de ene kant en steeds meer gebruikers aan de andere kant. Met deze rubriek willen wij de lezers helpen de weg te vinden op de digitale snelweg en zo het web wijzer te gebruiken.

Door Erik van Dijk

Bestuurders

In het vorige nummer van DenkWijzer werd melding gemaakt van een nieuwe internet-site van de ChristenUnie, speciaal en alleen voor bestuurders:

www.bestuurders.christenunie.nl.

Door technische problemen konden sommigen (of zelfs velen?) niet met de per brief verspreide gebruikersnaam en wachtwoord op deze afgeschermd site komen. Voorlopig is de site nu vrij toegankelijk gemaakt. Alleen voor het interne forum op het discussieplatform is nog wel registratie nodig (zie daarvoor de uitleg op de site). Op dat interne forum kan dus onderling gediscussieerd worden zonder meekijkende niet-bestuurders en niet-ChristenUnie-leden.

Sites rond artikelen uit dit nummer

De mooi vormgegeven site van de minister-president (tot voor kort Wim Kok) en tegelijk van het ministerie van Algemene Zaken en de Rijksvoorlichtingsdienst. Waarschijnlijk zal op deze site de kabinetsformatie te volgen zijn.

www.ministerpresident.nl = www.minaz.nl = www.rvd.nl

Als u op de site van het ministerie van Binnenlandse Zaken klikt op 'Grondwet en democratie', vindt u een schat aan informatie over de Kiesraad, over rechterlijke toetsing van wetten aan de grondwet, referenda en dualisme.

www.minbzk.nl

Raad van State

www.raadvanstate.nl

De Eerste Kamer der Staten-Generaal

www.eerstekamer.nl

De rubriek DenkKader werd in dit nummer geschreven door de fractievoorzitter van de ChristenUnie in Rotterdam

www.christenuniesgp.nl

Bij het artikel over de toekomst van de provincie hoort natuurlijk de uitgebreide site van het Interprovinciaal Overleg (IPO). Daar vindt u ook de links naar de sites van alle provincies.

www.iponl

Interessante links te melden?
Email ze naar denkwijzer@christenunie.nl!
De links op deze pagina zijn ook te vinden op www.wi.christenunie.nl

Sociaal en Cultureel Planbureau

Het Sociaal en Cultureel Planbureau publiceert zeer regelmatig boeiende publicaties over een breed spectrum van onderwerpen.

Interessant in het kader van dit nummer en de verkiezingen, is het in april verschenen rapport "Niet-stemmers : een onderzoek naar achtergronden en motieven in enquêtes, interviews en focusgroepen".

Meer informatie daarover vindt u op

www.scp.nl/boeken/titels/2002-6/nl/metainfo.htm

(als u daar bovenaan klikt op 'hele publicatie' kunt u het rapport ook downloaden).

Het in BoekenWijzer genoemde onderzoek "Van huis uit digitaal" is te vinden op

www.scp.nl/boeken/titels/2002-2/nl/metainfo.htm

Van het SCP verscheen in maart het boek "Particulier initiatief en publiek belang: beschouwingen over de aard en toekomst van de Nederlandse non-profitsector" met daarin ook een bijdrage van de hand van Roel Kuiper, directeur van het WI:

www.scp.nl/boeken/speciaal/spec11/nl/metainfo.htm

Als u op de hoogte wilt blijven van het verschijnen van nieuwe publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau, dan kunt u zich abonneren op een elektronische attenderingsservice. Op het moment dat een publicatie verschijnt krijgt u automatisch een e-mail.

www.scp.nl/abonneer/abonneer2.htm

Meer nieuws, achtergronden en discussie

Kranten.com geeft een overzicht van de headlines heel veel kranten

www.kranten.com

Op de site kunt u zich ook abonneren op een dagelijks overzicht van de belangrijkste koppen van alle landelijke dagbladen. Dat krijgt u dan elke ochtend in uw email.

Het laatste nieuws uit de politiek (desgewenst in uw email-inbox) en nog veel meer

www.politieknieuws.nl

Als u meer internet-links zoekt, specifiek in een bepaalde provincie of gemeente, dan moet u eens in de InternetGemeentegids kijken:

www.internetgemeentegids.nl

Het stond al aangekondigd in het december-nummer van DenkWijzer: op 3 april 2002 opende het Kenniscentrum Europa Decentraal haar deuren.

Dit Kenniscentrum is bedoeld om gemeentelijke en provinciale ambtenaren te ondersteunen die te maken krijgen met Europees recht. Het Informatiepunt Europa van de VNG gaat op in het nieuwe centrum.

www.europadecentraal.nl

Inhoudsopgave

Minister-presidenten, regeerakkoorden en grondwetten	
<i>Interview staatsraad mr. R.J. Hoekstra</i>	4
Kiestelsel in discussie	
<i>ThemaStudie door Gert Schutte</i>	8
Het referendum als politieke noodrem	
<i>ThemaStudie door J.P. de Vries</i>	12
Ook koningen en profeten keken naar Christus uit!	
<i>Bijbelstudie door ds. A. v.d. Sloot</i>	15
Discriminerende godsdienstige uitlatingen	
<i>ThemaStudie door Geert Jan Spijker</i>	16
Wij, de elites van Europa...	
Voorstellen voor een Europese grondwet	
<i>ThemaStudie door Benjamin Anker</i>	20
Politieke aardverschuivingen	
Waar de burger écht genoeg van heeft!	
<i>DenkKader door Arthur Vlaardingerbroek</i>	22
Tijd voor de regio	
De toekomst van de provincie	
<i>Studie lokale overheid door Johan Oldenburger</i>	24
Metten is weten	
Naar een gemeentelijke rekenkamer(functie)	
<i>Lokaliteiten door Corine Dijkstra</i>	28
Euthanasie in de polder	
<i>BoekenWijzer door Roel Kuiper</i>	29
Digitale invloeden	
<i>BoekenWijzer door Erik van Dijk</i>	30
WebWijzer	
<i>Door Erik van Dijk</i>	31

Denk **Wijzer**

Thema: Politieke verantwoordelijkheid

Postmoderne christenen en christelijke politiek

*Evangelischen en
maatschappelijke verantwoordelijkheid*

Pragmatisten versus moralisten

Lokale rekenkamer en raadsgriffier

4
JAARGANG 2

STUDIEBLAD VAN HET WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
EN DE BESTUURDERSVERENIGING VAN DE CHRISTENUNIE

 ChristenUnie

DenkWijzer
studieblad van de ChristenUnie
jaargang 2, nummer 4, oktober 2002

Oplage: 3100
ISSN-nummer: 1568-5845

DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de *mr. G. Groen van Prinsterer stichting*) en de bestuurdersvereniging van de ChristenUnie.

DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan overige geïnteresseerden.

U kunt abonnee worden van *DenkWijzer* voor € 13,50 per jaar (jongeren tot en met 26 jaar betalen slechts € 9,-). Voor een klein bedrag extra bent u echter al donateur van het Wetenschappelijk Instituut (€ 25,- per jaar, jongeren € 13,50). U krijgt daarvoor naast vijf nummers van *DenkWijzer* ook ongeveer vijf boekjes/boeken en informatie over congressen, activiteiten e.d..

DenkWijzer verschijnt op de eerste zaterdag van februari, april, juni, oktober en december
**Deadline kopij volgende nummer:
4 november 2002**

Redactie:

J.P. de Vries (hoofdredacteur), Henk Visser, Roel Kuiper, Reinier Koppelaar, Marco Boers en Erik van Dijk (eindredacteur).

Vormgeving:

Douglas Design, www.douglasdesign.nl

Druk:

Drukkerij de Bunschoter b.v., Bunschoten
Tel.: 033-2997999, info@bunschoter.nl

Uitgave, redactie en administratie:

Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie
Postbus 439 • 3800 AK AMERSFOORT
Tel.: 033 - 422 69 60
Fax: 033 - 422 69 68
Email: denkwijzer@christenunie.nl
of wi@christenunie.nl

www.wi.christenunie.nl

www.bestuurders.christenunie.nl

DenkWijzer verwelkomt bijdragen van lezers. Wilt u daarvoor eerst even contact met ons opnemen?

Copyright ChristenUnie 2002

Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

Het politieke landschap na de electorale orkaan

Door J.P. de Vries, hoofdredacteur

Nog lang niet zijn we uitgepraat over de electorale storm die op 15 mei over ons land trok. Als bomen in een echte orkaan werden politieke reputaties die onwrikbaar leken, ontworteld.

Hoe kon dit alles gebeuren en hoe ziet het politieke landschap er nu uit?

Eén ding is duidelijk: de Nederlandse kiezers hebben 'paars' hartgrondig afgewezen. De drie partijen vielen terug van 97 naar 54 zetels en verloren daarmee ondubbelzinnig hun meerderheid. De paarse coalitie had zich vervreemd van de bevolking en leefde in een ivoren toren. Het ontging de kiezers niet, dat de politieke verantwoordelijkheid van PvdA-leider Melkert voor het misbruik van ESF-subsidies krampachtig werd weggepoetst; dat minister Korthals het lange uitblijven van zijn nota Criminaliteitspreventie excupeerde met het argument dat de mankracht op zijn ministerie nodig was voor de wetgeving inzake bordeelverbod, homohuwelijk en euthanasie; dat PvdA-kamerlid Van Gijzel zijn biezen moest pakken, toen hij te lastig dreigde te worden voor het kabinet. Het verhaal dat minister De Vries nog op de avond van de moord op Pim Fortuijn afstak om zijn veiligheidsdiensten vrij te pleiten, typeerde het gebrek aan invoelingsvermogen.

Waarin lag nu de aantrekkingskracht van de lijst van Fortuijn, een nieuwe politieke beweging die zich nog helemaal moest bewijzen? Voor velen was een persoonlijkheid die voor niets en niemand bang was, een verademing na zoveel opgelegde politieke correctheid.

Door de moord op de voorman kwam een onthoofde beweging de Tweede Kamer binnen. Fortuijn zelf was een vreemde mengeling van een conservatieve law-and-ordermentaliteit en een libertijnse decadente levensstijl. Zijn volgelingen lijken vooral uit conservatieven te bestaan, die vanuit hun eigenbelang opkomen voor orde en burgersmansfatsoen, maar daarbij de lat voor anderen hoger leggen dan voor zichzelf. De uitvoering van een diffuus testament van een vermoorde voorman is een lastige opgave, terwijl men niets anders heeft dat samenbindt.

De verwachting is gewettigd dat de beweging in deze omvang geen blijvertje zal zijn. Maar wat dan? Zullen veel LPF-stemmers van 15 mei dan weer teleurgesteld thuisblijven? Of zal men een ander tehuis kiezen? Na de moord op Fortuijn koos een deel van zijn aanhang voor de zekerheid voor het CDA, dat mede daardoor ongedachte verkiezingswinst boekte. Maar wat hadden Balkenende en Fortuijn meer gemeen dan dat ze beiden gekant waren tegen paars?

De eerstvolgende test zijn de Provinciale Statenverkiezingen van 5 maart 2003. De Lijst Pim Fortuijn is druk bezig kandidatenlijsten voor te bereiden. Hetzelfde probeert de Leefbaar-beweging rondom Nagel en Westbroek. Daarnaast kennen de meeste provincies nu al provinciale partijen, die soms rechts-liberaal, soms progressief zijn (en het daardoor landelijk nooit eens worden). De zwevende kiezer lijkt dus op 5 maart a.s. een ruime keuze te krijgen. Misschien dat daarna enige stabiliteit terugkeert in het politieke landschap, al dan niet gepaard met vervroegde verkiezingen voor de Tweede Kamer.

Hoe komt het toch dat ons volk niet heeft willen zien, dat werkelijk christelijke politiek het enige alternatief is dat ons volk echt verder brengt na acht jaar paars? De grote aanwas voor het CDA ten koste van paars valt weliswaar positief te waarderen, maar lijkt toch vooral een keuze uit het negatieve: we zijn tegen paars en LPF zonder Fortuijn durven we niet aan. Het is meer dan ooit nodig het oor en het hart van ons volk te winnen voor de politieke boodschap van het Evangelie: Doe alles ter ere Gods, zie om naar de naasten dichtbij en ver af, onderhoud zijn geboden en stel die eis in de eerste plaats aan jezelf.

*‘De vreze des
HEREN is het begin
der wijsheid en het
kennen van de
Hoogheilige is
verstand’*

(Spreeken 9 vers 10)

Politieke verantwoordelijkheid

Door Erik van Dijk, eindredacteur

“Wij erkennen dat God zowel de Schepper als de Rechter is van alle mensen. Daarom moeten wij ook deel hebben aan zijn verlangen naar gerechtigheid en verzoening in heel de samenleving en naar de bevrijding van de mensen van elke soort van onderdrukking. (...) Wij belijden dat wij soms evangelisatie en maatschappelijke verantwoordelijkheid als aan elkaar tegengesteld hebben gezien. Ofschoon verzoening tussen mensen niet hetzelfde is als verzoening met God, sociale actie geen evangelisatie is en politieke bevrijding geen verlossing is, spreken we toch uit dat evangelisatie en maatschappelijke en politieke betrokkenheid beide deel zijn van onze christelijke verantwoordelijkheid. Beide zijn noodzakelijke uitingen van onze leer over God en de mens, van onze liefde tot de naaste en onze gehoorzaamheid aan Jezus Christus.”

Uit: De Verbintenis van Lausanne, juli 1974 (Internationale Congres over Wereldzending in Lausanne, Zwitserland)

<http://www.gospelcom.net/lcwe/index.html>

Aan dit congres in Lausanne wordt gerefereerd in het artikel van Cees Stavleu

WegWijzer bij het thema

Interview met Mees te Velde over moderne christenen, identiteit, inhoud en overgave

4

Studie door Gerard den Hertog over de roeping van christenen om gerechtigheid lief te hebben

9

Studie door Cees Stavleu over evangelisch christendom en maatschappelijke verantwoordelijkheid

12

Studie door Hans Krabbendam over ethische discussies in Nederland en de VS

16

Studie door Corneline Morre-Jansen over christenen in het socialisme

22

Verder aandacht voor het thema in o.a. De Aftrap, DenkKader, Accent, Woordwijzer en BoekenWijzer.

Kijk voor een complete inhoudsopgave op de achterkant (p.36)

Wat is de verantwoordelijkheid van christenen in de samenleving? Specifieker: hebben christenen ook een verantwoordelijkheid richting de politiek? Hoe ziet die er dan uit? Waartoe zijn christenen eigenlijk geroepen? Het zijn basale vragen, maar wel vragen die met enige regelmaat gesteld moeten worden. In dit nummer van DenkWijzer komt een groot aantal aspecten van de relatie tussen christenen en de politiek aan de orde.

Deze DenkWijzer begint met een uitgebreid gesprek met theoloog Mees te Velde uit Kampen. In dat interview hebben we een poging gedaan een beeld te krijgen van de tijd waarin wij leven. Hoe zit de moderne mens in elkaar? En: hoe zit de moderne christen in elkaar? Volgens Te Velde zijn christenen in grote mate ‘kinderen van hun tijd’. Wat dat vervolgens betekent voor hun inzet in kerk, samenleving en politiek, en wat dat betekent voor de ChristenUnie, leest u in de pagina’s hierna. Een tweede theoloog, Gerard den Hertog, zet vervolgens in een korte studie de zaken nog verder op scherp. Voor christenen draait het in samenleving en politiek volgens hem om het liefhebben van gerechtigheid. Cees Stavleu van de Evangelische Theologische Hogeschool, gaat in zijn artikel in op het - niet

alleen in evangelische kringen wijd verbreide – misverstand dat evangelisatie en andere geestelijke zaken niet samen kunnen gaan met maatschappelijke betrokkenheid.

Na de drie theologen uit verschillende kerkelijke richtingen, volgt een uitgebreide studie van Hans Krabbendam over verschillen en overeenkomsten tussen ethische discussies in Nederland en Amerika. Wie zijn nu de grootste moralisten, Amerikanen of Nederlanders? De drie discussies die hij als voorbeeld neemt, zijn voor christenen aan beide zijden van de oceaan zeer ingrijpend geweest. Het laatste thema-artikel is gewijd aan de bijzondere rol die christenen in de eerste jaren van de SDAP hebben gespeeld. Corneline Morre-Jansen geeft in deze korte studie een kijkje in haar interessante scriptie.

Voor iedereen die betrokken is bij of geïnteresseerd is in de dualisering van de gemeentepolitiek zijn er artikelen over de raadsgriffier en de rekenkamer. Verder vindt u in dit nummer uiteraard weer de bekende columns en boekbesprekingen.

Veel leesgenoegen toegewenst!

Bij het artikel van Gert Schutte in het vorige nummer van DenkWijzer, wordt hij aangekondigd als voorzitter van de Kiesraad. Volgens hem is dat echter teveel eer. “Ik ben slechts gewoon lid van die raad”, aldus het bescheiden oud-Tweede Kamerlid in een vriendelijke email. Bovendien is het ook niet correct tegenover de echte voorzitter, Mr. F.J.W.M. van Dooren (vice-president Rechtbank Rotterdam). Bij deze de correctie en de excuses.

Inhoud en overgave

Postmoderne christenen en christelijke politiek

Door Erik van Dijk

Prof. Dr. M. te Velde (52) is sinds 1989 hoogleraar Kerkgeschiedenis, Kerkrecht en Gemeentebouw aan de Vrijgemaakt-Gereformeerde Theologische Universiteit (www.tukampen.nl) in Kampen. Hij groeide op in een pastorie en studeerde vanaf 1967 theologie in Kampen. Vervolgens was hij tot 1988 predikant in Neede en Enschede-Oost. Zowel tijdens zijn predikantschap als ook vanuit zijn werk als docent en kerkelijk adviseur heeft Te Velde in de afgelopen decennia veel ontwikkelingen in de kerken en onder christenen intensief meegemaakt, onderzocht en beschreven.

Kunt u met het oog op de positie van de ChristenUnie een beeld schetsen van de moderne mens en - specifiek - de moderne christen?

Ik zie vooral na 1990 een sterke verschuiving in de cultuur, waardoor steeds meer mensen op een hele andere manier tegen dingen aankijken en beoordelen wat ze wel en niet goed vinden, keuzes maken en betrokken willen zijn. Wij zijn groot geworden in een kerkgemeenschap waarin betrouwbaarheid, stabiliteit, fundamentele onderbouwing, legitimatie e.d. heel belangrijk waren. Maar voor een groot aantal mensen speelt dat vandaag niet zo'n rol meer. Zij gaan niet meer uit van systemen, waarheden en standaarden. Zij gaan uit van wat ze meemaken en voelen. Zij gaan uit van hun eigen leefomgeving. Waar zij zich bij aan willen sluiten, is niet zozeer een continue gemeenschap die geworteld is in traditie en ideeën, maar een concrete gemeenschap waar een goede sfeer heerst en positieve dingen gebeuren. Al die dingen die je in de sociologische analyses tegenkomt – democratisering, fragmentarisering, consumptiviteit, individualisering, etc. – dat kom je in de kerk en onder christenen ook allemaal tegen in een mate die mij de laatste tien jaar steeds meer verbaast.

Toch heb ik niet het idee, dat we daarmee nu per definitie ook de Schrift, de christelijkheid of de gereformeerdeheid verliezen. Die risico's zitten er wel in, maar die zaten net zo goed in het systeem- en traditie-denken.

Ook in de nieuwe situatie blijft de Here evengoed bij machte om mensen met Hem de weg te doen gaan, terwijl net zo goed de Boze ook in het vroegere, niet-geseculariseerde Nederland zijn invalshoeken wel had. In die 'oude orde' - die natuurlijk wel een zekere bescherming bood - waren net zo goed grote valkuilen, bijvoorbeeld op het punt van traditionalisme.

God is bij machte om ook in de postmoderne tijd Zijn grote dingen te doen in onze kleine levens. Dat is niet afhankelijk van een bepaald waardenpatroon – al dan niet uit de Schrift gedestilleerd - waarvan wij onze vesting gebouwd hebben. Als de muren van het bastion scheuren, kan dat heel heilzaam zijn. Het werpt je terug op de Here zelf. Dat is ook de enige manier om als kerk midden in die verschuivingen te blijven staan.

Christenen zijn moderne mensen in veel meer opzichten dan wij vaak willen toegeven. Christenen dragen de kenmerken van hun cultuur in hun wezen, of het nu de cultuur van de jaren vijftig, zeventig of negentig is. In die jaren negentig raakte er van alles los in de orthodox-christelijke wereld. Daar zit altijd het risico in dat er dingen losraken die niet los mógen raken, maar in vroegere stabiele perioden zaten er ook dingen vast die niet vast zouden mógen zitten.

Moderne mensen staan veel losser in het leven als het om structuren gaat. Zij zijn niet meer zo gemakkelijk tot vaste verbintenissen geneigd. Dat geldt ook voor de band aan een politieke partij. Ze willen liever aan een project werken, aan een module meedoen, aan een losse actie. Mensen willen zich wel voor een bepaalde periode

ergens aan geven, maar willen daarna weer wat anders gaan doen. En zij vinden het heel belangrijk of ze ergens gewaardeerd worden, of er ruimte is voor eigen inbreng, of ze zichzelf erin herkennen, of er een prettig klimaat is en of ze er relevante dingen kunnen doen.

Hoe ziet u dat dan voor de structuur van een politieke partij als de ChristenUnie?

Zoals ik er nu naar kijk en als ik het evaluatierapport 'Bouwen aan de basis' lees, dan zou de ChristenUnie een onderscheid moeten maken tussen kiezers, leden en werkers. Het is prima als je een vaste organisatie hebt voor de werkers – mensen in schaduwfracties, pr-teams, etc. – maar die kiesverenigingen met ledenvergaderingen e.d., dat stoelt nergens meer op.

Vraag groepjes enthousiaste kiezers om concrete items op te pakken, uit te werken en neer te zetten voor de directe omgeving of voor de Tweede Kamer. Licht per project een paar mensen uit je kiezerskring en vraag ze een poosje mee te lopen.

Je zou een formule moeten vinden, waarbij het lidmaatschap voor iedereen heel aantrekkelijk is, niet veel kost en niet te veel verantwoordelijkheden met zich meebrengt. Meer een landelijk lidmaatschap, bijvoorbeeld zoals je lid bent van de EO of het Wereldnatuurfonds. Je steunt de organisatie in grote lijnen en krijgt het blad

“God is bij machte om ook in de postmoderne tijd Zijn grote dingen te doen in onze kleine levens.”

thuisgestuurd. Een beetje meer donateurachtig, en niet meer dat je dan dus ook op alle lokale bijeenkomsten hoort te komen.

Wat ziet u als belangrijkste roeping voor christenen en voor de kerk in de wereld, de samenleving en de politiek?

De roeping en verantwoordelijkheid van iedere christen hangt natuurlijk af van de positie die de Here hem of haar geeft in deze wereld, maar het is de roeping van iedere christen om deze wereld aan te zien als met de ogen van God en alles in gebed naar de Here te brengen. Voorbede voor de wereld is een heel belangrijk eerste punt. In de tweede plaats is het de roeping van christenen om zich te geven in de samenleving op een manier die de liefde van Christus gestalte geeft en uitstraalt. Naar de naaste toegaan en zoeken waar we hen tot zegen kunt zijn, in woord en daad. Jezus zelf heeft daar hele mooie voorbeelden van gegeven, bijvoorbeeld in Mattheüs 25. Een beker water geven of het bezoeken van

zieken en gevangen is alleen zó praktisch, dat wij uit vrees voor humanisme dit vaak wel erg ver van ons weg-schuiven.

Wanneer God je verantwoordelijkheid geeft voor meer mensen, zul je daar een concrete invulling aan moeten geven. Dat geldt voor de christelijke werkgever in zijn eigen bedrijf, maar ook voor degenen die geroepen worden om in de politiek de samenleving mede te besturen.

In onze omgang met anderen worden in onze orthodox-christelijke cultuur de dingen die we naar anderen uitstralen al gauw dogmatische of ethische claims. Het lukt ons onvoldoende om er zó voor en temidden van anderen te zijn, dat daarin de persoon van God doorstraalt. Er ligt voor mij heel veel in het woord 'overgave'. Wil je een ander bereiken, dan moet je je géven. Wat ons echt verder helpt is overgave aan God en aan onze naaste naar het voorbeeld van de Here Jezus.

Geldt dit ook voor de kerk? Moet de kerk zichzelf geven aan de wereld?

Wij hebben onze zekerheden, opvattingen, waarheden en onze ethische normen. Daarin hebben we een bepaalde hardheid en sterkte, die al heel gauw tot een eigen bolwerk kan worden. Terwijl we een doorgeefluik zouden moeten zijn van de liefde van Christus.

In de eerste eeuwen vielen christenen bijvoorbeeld op, omdat zij vrijwillig bleven in steden waar de pest was, om de zieken te verzorgen. Als je jezelf als kerk wilt géven, zou je bijvoorbeeld moeten doen wat een predikant bij ons eens voorstelde: zet een advertentie in de plaatselijke bladen: "Bang om alleen te sterven? Bel 038-1234567" Of je zou aan elke grote kerk een Kuria-huis moeten verbinden. Dan ga je niet met een norm naar mensen toe, maar dan bèn je er voor ze, dan gééf je jezelf.

"Het de roeping van christenen om zich te geven in de samenleving op een manier die de liefde van Christus gestalte geeft en uitstraalt."

In het opkomen als kerk en politieke partij voor recht en gerechtigheid, voor normen en waarden in de samenleving, kan iets triomfalistisch zitten. Het heeft mij gestoord, dat ook Kars Veling als het om de identiteit van de ChristenUnie ging, het niet kon vermijden om euthanasie en abortus als nadrukkelijke punten naar voren te brengen. Daar zijn we tegen, en dat is voor ons een politiek huismerk geworden. Nou, je dochter zal maar verkracht zijn of je zult maar een man of vrouw hebben die dement is. Voor niet-christenen is dat zo kort door de bocht! In het noemen van die items kunnen ze moeilijk iets anders horen dan dat christenen aan anderen de

wet willen voorschrijven. De discussies daarover hebben bijna altijd een wettische en geen evangelische uitstraling.

Wat zou u dan willen horen?!

Wij zullen moeten zoeken naar de juiste woorden om duidelijk te maken, dat het leven met God perspectief biedt. De Schrift spreekt over de liefde tot God en tot de naaste als de weg waardoor een samenleving gezegend wordt. Natuurlijk zijn er dingen te zeggen over zaken als euthanasie en abortus, maar laat christenen in Nederland zich dan ook als vrijwilligers beschikbaar stellen, om in terminale huizen voor mensen te zorgen. Anders is het gemakkelijk om tegen euthanasie te zijn. Het gaat om een boodschap van liefde, hoop, leven, ont-plooiing, bloei. We zijn er om in de wereld, die God voor ons tot bloei gebracht heeft, elkaar tot bloei te brengen, om zo een welriekend offer naar Hem te laten opstijgen. Die boodschap van bloei zullen mensen echt wel begrijpen, omdat ze vaak de verrotting en verdorring om zich heen ervaren. Als het gaat om de WAO kunnen wij zeggen: God heeft het niet zo bedoeld, dat mensen zouden vastlopen in hun werksituatie en dan voor jaren achter de geraniums gaan. Dáárom spannen wij ons in om arbeidsongeschiktheid te voorkomen en te genezen en om het bestaan van zulke mensen leefbaar te maken. Dat gaat ook op voor andere gebieden. God heeft vrouwen niet gemaakt, om ze vervolgens in de prostitutie een gebruiksvoorwerp te laten zijn. God heeft de schepping niet zo mooi gemaakt met de bedoeling dat wij die gaan vergiftigen.

Ook die discussie over dat ijsje op zondag is een typisch wettische discussie, die natuurlijk graag door de interviewers gebruikt wordt om christenen in een bepaald hoekje te zetten. Het bleef te veel steken in termen van de wet: wat mag en niet mag.

Je kunt toch aan iedere ongelovige uitleggen, dat de zondag zo goed is, om weer op adem te komen, jezelf weer te zien zitten en je naaste weer te zien staan. En dat God dat als een zegen voor àlle mensen, àlle Nederlanders bedoeld heeft.

Dat wij toch zo vaak in wettische termen denken, heeft toch ook met de Verlichting te maken, met het rationele. Zowel het rationalisme als het wetticisme zijn bezig met het standaardiseren van dingen. We zijn te bang voor het subjectieve.

Maar welke rol spelen kerk en politieke partij hier nu in?

Wat mij al jaren dwars zit, is dat ik wel wat meer wisselwerking zou willen zien tussen kerk en politieke partij. De kerkelijke en politieke circuits zijn teveel gescheiden geraakt. Het nadenken over de verbinding tussen christen-zijn en politiek is verschaald. De dominees zijn

het spreken over de politiek aan de christen-politici over gaan laten. In kringen waar meer theocratisch gedacht wordt, is dat minder, maar de vrijgemaakten en evangelischen zijn vrije kerken. Zij staan behoorlijk op afstand van de overheid.

Er wordt door predikanten en theologen in onze kring weinig nagedacht over de concrete implicaties van het Evangelie voor de politiek en de samenleving. De prediking die ik hoor, levert heel weinig materiaal voor politiek bewustzijn. Ik hoor weinig concreets over Christus' Koningschap op alle terreinen van het leven, over wat er in de samenleving speelt en hoe we daarmee om moeten gaan. Het blijft bij een paar algemeenheden. Ik hoop op meer wisselwerking. Van de ene kant voeding vanuit de Schrift en van de andere kant voeding vanuit de werkelijkheid. Die werkelijkheid wordt o.a. goed gekend door politiek actieve christenen. Zo zou je in een combinatie van theologische inspanning en aansturing en ondersteuning vanuit de ChristenUnie kunnen komen met preekschetsen, artikelen e.d.. Bied als ChristenUnie bijvoorbeeld eens een module aan over voorbede voor de overheid. Er wordt - vooral in onze gezinnen - weinig gebeden voor land, overheid e.d., terwijl vernieuwing nu juist begint bij gebed.

In 'Dienstbare samenleving' stelt Roel Kuiper dat kerken een sleutelrol hebben in het doorbreken van scheidlijnen tussen christenen. Hij schrijft: "Een groter bewustzijn van haar rol in dezen met het oog op het stimuleren van maatschappelijke en politieke activiteiten is essentieel."

Ik zou me als politieke partij met dat oecumenisch aspect niet bezig houden. Dat is de verantwoordelijkheid van de kerken. Als politieke partij zou ik zeggen: "Hoe jullie dat als kerken doen, dat zoeken jullie maar uit, maar wij spreken jullie aan op de boodschap die jullie willen brengen, waar jullie als gemeente handen en voeten aan willen geven. Wij willen impulsen geven die eraan bijdragen dat politieke verantwoordelijkheid en verantwoordelijkheid voor de samenleving daarin méér een plek krijgen."

Ik denk ook dat het oecumenisch streven op dit moment niet zo'n rol meer speelt. In de postmoderne wereld kan het een heleboel mensen geen laars schelen of die christenen nu een kerk-verbandelijke eenheid met elkaar hebben of niet. Als ze maar herkenbaar zijn als christenen.

Hoe ziet u de plaatselijke relatie tussen kerk en christen-politicus?

Dat hangt er heel erg van af hoe die plaatselijke politicus opereert. Wat hij of zij belangrijk vindt. Een christen-politicus zou helder moeten hebben wát hij dan met de kerk zou willen uitwisselen. Trends in de samenleving bespreken kan bijvoorbeeld heel nuttig zijn. In de afgelopen jaren is er heel wat uitgewisseld op de gebieden

"De kerkelijke en politieke circuits zijn teveel gescheiden geraakt. Het nadenken over de verbinding tussen christen-zijn en politiek is verschaald."

van de zondagsheiliging en de asielzoekers. Christenpolitici kunnen de kerken ook attenderen op sociale verschijnselen die voor de diaconie van belang zijn. Diaconieën moeten zich sowieso op vaste momenten op de hoogte stellen van wat de sociale ontwikkelingen zijn (levensonderhoud, sociaal isolement e.d.).

Ook een vorm van contact tussen predikanten en burgermeesters kan nuttig zijn. Soms heeft de overheid ook best behoefte aan meer communicatie met de kerken. De ChristenUnie zou dan een bemiddelende rol kunnen spelen om deze mensen bij elkaar te brengen. Zij zou ook een inhoudelijk-ondersteunende rol moeten vervullen, om de bijeenkomst niet te laten ontaarden in een oppervlakkig kennismakingsgesprek, maar te zorgen dat er een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de samenleving wordt gevoeld. De overheid kan daarbij profiteren van de wijsheid die in de kerken beschikbaar is, maar ook andersom!

Zouden christenen verder actief moeten zijn in wijkteams, plaatselijke werkgroepen VluchtelingenWerk, jongerenplatforms en eco-teams e.d.?

Ja, maar je moet er dan wel de naam van God en van Christus aan weten te verbinden. Dat is de grote uitdaging. Vaak lukt ons dat niet. Iemand die actief is in een milieuclub, hoeft dan echt niet te vragen, dat elke vergadering met gebed wordt geopend of dat hij elke vergadering de kans krijgt of neemt om een paar woorden uit de Schrift voor te lezen. Wel moet hij op gezette tijden duidelijk maken wat zijn 'drive' is, namelijk hoe God het bedoeld heeft met zijn schepping.

“Er wordt weinig gebeden voor land, overheid e.d., terwijl vernieuwing nu juist begint bij gebed.”

Even een extreme stelling: gezien al het voorgaande, zouden christenen zich dan niet beter in een netwerk kunnen organiseren, vanuit de kerk en niet vanuit de ChristenUnie en actief moeten zijn binnen het CDA of misschien zelfs juist binnen een christelijke partij als GroenLinks?

Wat ik zie gebeuren en ook in vrijgemaakte kring zie aankomen, is dat er afscheid genomen wordt van de zuil, maar dat men vervolgens ook niet meer bereid is om een bredere christelijke zuil te steunen. Men schiet door in de richting van de algemenere kranten, organisaties, scholen e.d.. Er wordt gedacht dat je bijvoorbeeld misschien zelfs beter op een openbare dan op een christelijke school kan zitten, om daar een zoutend zout te zijn. In de eigen zuil zou je alleen maar een kwetsbaar kasplantje blijven. Het idee leeft ook, dat zo'n kleine ChristenUnie-fractie in de Tweede Kamer zo weinig betekent, dat je misschien maar beter een beetje invloed kan hebben in een grote partij dan geen invloed met zo'n klein clubje. De grote vraag is alleen of je dan overeind blijft.

“De ChristenUnie zou moeten investeren in inhoud, inhoud en nog eens inhoud.”

Ik denk dat deze periode wel weer overgaat. Christenen moeten opnieuw een bewuste keuze maken voor een school, organisatie, krant, partij e.d.. Weg van het automatisme. Ze moeten zich gaan realiseren, dat het alleen maar hebben van algemene organisaties een enorme verschraving betekent, en zelfs een gevaar. Het is dan ook heel belangrijk dat de ChristenUnie zich heel duidelijk profileert t.o.v. het CDA. Geen negatieve profilering door bijvoorbeeld steeds te wijzen op de moslim of hindoe in de Tweede Kamerfractie van het CDA, maar door zelf nadrukkelijk aan de items die aan de orde zijn de naam van God te verbinden. Dat vraagt geloof en creativiteit. Dat hoeft helemaal niet dramme- rig of prekerig te zijn.

Wat zou een politieke partij als het gaat om het opbouwwerk en praktisch functioneren kunnen leren van ontwikkelingen in de gemeenteopbouw?

Er is een verschuiving gaande van doel-denken, strategie-denken, stappenplannen, processen organiseren enzovoort naar de zijns-kant, de persoons-kant, het voorleven van dingen. Identiteit en het inhoud geven aan de boodschap hebben uiteindelijk een enorme meerwaarde boven alles wat je verder methodisch, systematisch, modelmatig, procesmatig kunt ontwikkelen. De ChristenUnie zou dan ook moeten investeren in inhoud, inhoud en nog eens inhoud. Een gebrek aan inhoud kan nooit goed gemaakt worden met goede communicatieve en andere vaardigheden, kloppende methodes en zelfs niet met gedrevenheid.

Werken aan de inhoud is duidelijk, maar hoe versterk je die identiteit?

Meer nadruk op toewijding, overgave en op het voorleven, het in de praktijk laten zien hoe het werkt en laten zien dát het werkt. Voor de politiek is het daarom ontzettend belangrijk, dat er jongere en oudere identificatiefiguren zijn, of ze nu in de Tweede Kamer zitten of niet. Zij moeten voor het voetlicht worden gebracht met een boodschap, waarin de essentie van het Evangelie ook echt aan het politieke onderwerp verbonden wordt. Focus niet alleen op de Tweede Kamer, maar zet de spotlights ook meer op de lokale christelijke politiek. Publiceer aanstekelijke voorbeelden in bladen als HandSchrift en DenkWijzer. Er is nog genoeg te doen!

Waar het visioen ontbreekt, verwildert het volk ...

Verantwoordelijkheid van christenen voor de politiek anno 2002

Door dr. G.C. den Hertog, hoogleraar ethiek aan de Theologische Universiteit (www.cgk.nl/universiteit) in Apeldoorn

Er is een tijd geweest, dat de ideologieën hoog aangeschreven stonden. Ze gaven de mens een samenhangend zicht op de werkelijkheid. Dat bood oriëntatie in de vragen over politiek en samenleving, en op basis daarvan kon men ook anderen werven voor een bepaalde politieke inhoud. Ook binnen het christendom was en is er een bepaald zicht op de inrichting van de samenleving en de rol van de politiek, maar men verschilt van mening over de nadere invulling. De bandbreedte varieert van theocratisch denken tot een uiterst vaag verwijzen naar idealen of inspiratie vanuit de joods-christelijk-humanistische traditie.

Inmiddels heet het, dat met de val van de muur de ideologieën hun tijd hebben gehad. Ze 'haben ihre Schuld getan', waarvoor dank, maar nu zijn ze overbodig. In feite heeft één ideologie gewonnen, maar één ideologie is geen ideologie. Het resultaat is een ideologisch vacuüm.

Of het inderdaad zo is, dat de ideologie heeft afgedaan, is nog maar de vraag. Zeker is wel, dat er een crisis van de ideologieën is. Die is op zichzelf niet negatief te waarden. Ideologieën hebben mensen geholpen een weg te vinden in de wereld, maar ze hebben hen soms óók blind gemaakt. Daarbij gaan de gedachten onmiddellijk naar fascisme en communisme, maar er is reden wat dicht bij huis te blijven. Ideologisch denken heeft partijen, die het christelijke niet slechts als inspiratie wilden zien, kritiekloos doen zijn voor het onrecht van de apartheid en voor de schaduwzijden van de kapitalistische economie.

Het huidige levensbeschouwelijke vacuüm werpt christenen in de politiek terug op de fundamentele vraag wat de houding van de christen in de politiek behoort te zijn.

Die vraag kan niet voor alle tijden en plaatsen beantwoord worden. Het maakt groot verschil van wat voor samenleving men deel uitmaakt. Aan het begin van de 21ste eeuw, in de verwarrende tijden na 11 september 2001 en 6 mei 2002 is het goed ons her te bezinnen op de fundamenten. Die fundamenten zijn gelegen in het geloof in de God en Vader van Jezus Christus. Geloof - dat is iets anders dan levensbeschouwing of ideologie, en het valt er ook nooit mee samen.

Het raadsel mens

Zorgvuldig hebben de 'paarse' kabinetten zich de afgelopen jaren van ideologische veren ontdaan, maar tot hun verbijstering bleek het niet te leiden tot een samen-

De profeet Jeremia
Rembrandt

leving, waarin welbegrepen eigenbelang en een ondergrens van gerechtigheid als common sense een harmonieus geheel vormden, laat staan dat ze het hart konden vullen. Mensen zitten anders in elkaar.

Als ik de ontwikkelingen probeer te begrijpen, kom ik uit de bij de bekende zinsnede uit de Heidelbergse Catechismus: de mens is van huis uit 'onbekwaam tot enig goed en geneigd tot alle kwaad'. Vergis ik mij niet, dan zou er een interessante studie te schrijven zijn hoe de radicaliteit van deze belijdenis in de christelijke politiek is afgezwakt, op velerlei manieren, om toch maar samenwerking met anderen mogelijk te maken. Niemand is toch in ernst voortdurend op zijn hoede voor iedereen?! In de diverse concretisering van christelijk-politiek denken werd de radicaliteit van het reformato- risch belijden misverstaan, genegeerd, beperkt, afgezwakt, of zelfs ontkend. Je zou er in elk geval geen politiek mee kunnen bedrijven.

Die ontwikkeling lijkt mij echter even onthullend als fataal. Ze heeft alles te maken met het stilaan omvormen van een in geloof als christen in de politieke werkelijkheid staan tot een christelijke ideologie, die net als andere ideologieën met idealen en normen werkt. De woorden uit de Heidelbergse Catechismus vormen voor mij precies het geheim, dat het christen-zijn in de politiek omcirkelt. Er wordt helemaal niet in ontkend, dat de mens ook buiten het geloof om heel veel goeds kan doen. Lucas vertelt dat heidenen zelfs 'buitengewone menslievendheid' aan Paulus bewezen (Handelingen 28:2). Er is geen enkele reden iets als het voorkomen van 'wilde goedheid' (Noordmans) te ontkennen. Als we bijvoorbeeld kennis nemen van hoe mensen zich in en rond de Twin Towers hebben ingezet voor anderen, met gevaar voor en zelfs opoffering van eigen leven, dan is er geen enkele reden daarop af te dingingen.

Het is echter een waarschijnlijk onuitroeibaar misverstand, dat de Heidelbergse Catechismus dat uitgerekend zou bedoelen. Daarom weerspreek ik het hier nog maar eens met kracht. In de genoemde zinsnede gaat het erom aan te geven, hoe we de relatie van ons leven met God in alle verbanden hebben te zien. Dat is niet vanuit een ideologie, die zich baseert op eigen gelijk en dat overeind poogt te houden. Het is evenmin vanuit een algemene verwijzing naar idealen of zelfs naar God. Het punt is, dat men dan het kwaad niet weet te lokaliseren. Vandaag staan we verlegen en hulpeloos tegenover diverse gestalten van het kwaad, zoals die zich in onze samenleving manifesteren. Men kan denken aan de mafia, aan bouwfraude - met bordeelbezoek -, aan seksueel misbruik, aan 'zinloos geweld', en wat al niet meer. Maar wie kan zeggen wat er echt aan de hand is, en wie spreekt een bevrijdend woord?

De aangehaalde woorden uit de Heidelbergse Catechismus helpen ons om werkelijk solidair met anderen in de samenleving te staan. Het kwaad zit niet in

"We kunnen er niet van uitgaan, dat de mensen uit zichzelf aan de gerechtigheid van Gods Koninkrijk zullen beantwoorden.

Maar we kunnen er wél van uitgaan, dat alleen die gerechtigheid het leven goed maakt, en mensen tot hun recht doet komen."

bepaalde mensen, maar in ons allemaal. Dat is de ene kant van het verhaal. De keerzijde is, dat waar hoopvolle aanknopingspunten ontbreken, het Evangelie de ongeschokte bron van hoop is. Het stemt ons nuchter, en het vraagt er ook om nuchter vertolkt te worden. Een christen weet niet allerlei oplossingen; hij weet wel alles van oplossingen die niet werken. Hij zal daarom geen illusies omhelzen. Hij weet immers waar het lek zit, en dus ook dat we niet als mensen met onze voeten de weg naar de nieuwe aarde kunnen banen.

Het 'lege midden'

Nu vormde dat ook een belangrijk deel van de aantrekkingskracht van Fortuyn: het openlijke afscheid van de bevlogenheid van de jaren zestig, van de maakbaarheid, en het appèl op het religieuze, op dat door paars verwaarloosde hart van het bestaan. Maar hij sprak de mens niet tegen, die niet duldt dat hem iets in de weg gelegd wordt. U kent het reclamespotje van de Postbank, waarin ons voorgehouden wordt: 'Vijftien miljoen Nederlanders, op dat kleine stukje aarde, die schrijf je toch geen wetten voor, die laat je in hun waarde'. Onthullend, die woorden. Iemand in zijn of haar waarde laten is dus: iemand geen strobreed in de weg leggen, als hij of zij het leven naar eigen inzichten vormgeeft. Als je jarenlang hebt gepropageerd, dat mensen vooral zichzelf moeten zijn, dat het 'goed moet voelen', dat jouw vrijheid en zelfbeschikkingsrecht het hoogste goed is, dat helaas botst op de rechten en verlangens van anderen, verander je dat niet met een aantal regeringsmaatregelen. En een oproep tot herstel van normen en waarden - hoe nodig ook - is een slag in de lucht, als je voorbij gaat aan wat er in de mens leeft, die 'geen deel dan in dit leven' (Psalm 17:6; Berijming 1773) heeft, en onbeschaamd op zoek is naar bevrediging van zijn verlangens. Kunnen we dan in politieke samenwerking nog ergens op rekenen? Valt de wereld nog ergens mee of alleen maar tegen? Is er iets als 'algemene genade', een 'vloertje' onder het leven? Vanuit de bijbel zie ik iets als een door God tegenhouden van het kwaad, maar als je het 'algemene genade' noemt, denk je zomaar dat je erop kunt bouwen en ermee kunt werken. Het is 'wilde goedheid', niet meer en niet minder. God geeft het, maar je kunt er niet mee voor jezelf beginnen, zoals maar al te vaak gebeurd is.

Een 'lege wereld' of een gerechtigheid als structuur van de schepping?

Is er dan geen enkele bodem? Hebben die ethici gelijk, die menen dat we in een in ethisch opzicht 'lege wereld' (H.M. Kuitert) leven, d.w.z. een wereld, waarin we als mensen zelf ordening hebben aan te brengen? Nee, dat hebben ze niet. We leven in een wereld, die geschapen is met het oog op het doen van gerechtigheid.

Gerechtigheid is de structuur van de schepping. Het is de gerechtigheid die het leven doet opbloeien, omdat het beantwoordt aan Gods bedoelingen. Die gerechtigheid is geen eis, die vreemd is aan het leven zelf. Nee, de schepping kreunt onder het schenden van Gods gerechtigheid door ons mensen. En omdat de eer van de God van de bijbel gelegen is in het heil van de mens (Calvijn), kan men niet ongestraft aan Hem en zijn geboden voorbij leven.

Maar - heeft het zin die gerechtigheid te zoeken, als de mens 'onbekwaam is tot iets dat echt goed is en geneigd tot alle kwaad'? Ja, dat heeft het wel. Het Oude Testament staat er vol van - denk alleen aan Spreuken. Er ligt zegen voor een samenleving in een gaan in de weg van Gods geboden. Je wordt er alleen geen nieuw, wedergeboren mens van en het leidt ook niet tot je behoud. Je kunt je er ook rijk mee rekenen, en Gods genade als overbodig beschouwen. Maar het hóeft niet; het gaan in de weg van Gods geboden kan mensen ook brengen tot en bewaren bij zijn Woord en hun hart richten op de God van deze geboden.

Gerechtigheid geeft ook aan hoe God in deze wereld werkt. Hij laat niet varen wat zijn hand begon, houdt zijn op gerechtigheid gebouwde schepping vast, sticht in Christus gerechtigheid voor wie het verspeeld hadden, en geeft uitzicht op een 'nieuwe hemel en een nieuwe aarde, waar gerechtigheid wóónt' (2 Petrus 3,13). Intussen liggen twee 'rijken' met elkaar overhoop. Voor het oog heeft het er bij tijden zelfs veel van dat de macht van de duisternis het veld beheerst en de toekomst van de wereld heeft. Je hebt geloof nodig om te kunnen zeggen, dat Christus alle macht heeft in hemel en op aarde, dat Hij komt om te richten, en dat er nu al maar één ding belangrijk is: het zoeken van Gods Koninkrijk en zijn gerechtigheid.

Van groot belang is om er aan vast te houden dat de Schepper en de Verlosser van deze wereld Een en Dezelfde is. Als we dat stellen luistert het nauw. We kunnen en mogen het niet verzelfstandigen, alsof het een 'vloertje' voor christelijke politiek zou zijn. Zo'n vloertje lijkt aantrekkelijk, maar het wordt al gauw een vorm van idealisme, die onherroepelijk vroeg of laat door de weerbarstigheid van de politieke realiteit wordt weerlegd. We kunnen er niet van uitgaan, dat de mensen uit zichzelf aan de gerechtigheid van Gods Koninkrijk zullen beantwoorden. Maar we kunnen er wél van uitgaan, dat alleen die gerechtigheid het leven goed maakt, en mensen tot

hun recht doet komen. Die laatste twee zinnen geven de grond en de grens aan van waaruit we als christenen in de politiek kunnen werken. Er is veel aan gelegen dat christenen in hun politieke bezig-zijn er iets van laten zien, dat ze God kennen en zijn gerechtigheid liefhebben.

Alle gerechtigheid liefhebben

Als christen in de politiek staan - dat kan niet zonder een samenhangend zicht op de werkelijkheid. Precies, dat komt in de buurt van een ideologie. Maar dat 'samenhangend zicht' mag niet stollen, en voor zichzelf beginnen. Dat is met ideologieën wél gebeurd. Dan vormen ze een huis, waarin de mens kan vergeten, dat Hij 'vervreemd is door te luisteren naar Gods stem'. Vervreemd - dat is iets anders dan dat de wereld en de samenleving je niet zoveel kunnen schelen, omdat het allemaal toch niet van jou is. Vervreemd betekent hier: de aarde behoort jou niet toe, die andere mensen óók niet, je bent zelfs niet van jezelf, maar je bent gekocht en betaald om met en voor God in Christus te leven.

Van de Heidelbergse Catechismus weten sommige christenen niet veel meer dan dat het er allemaal heel zuinig staat. 'Onbekwaam tot enig goed...', en hooguit een 'eerste begin van de nieuwe gehoorzaamheid'. Het is waar: dat staat er. En gelukkig maar. Er zijn al zoveel brokken gemaakt door mensen, die het zelf wel zouden doen. De 'maakbare samenleving'.

Maar het is niet alles wat de Heidelbergse Catechismus te zeggen heeft. Er staat óók van de mens-in-Christus, dat hij 'alle gerechtigheid liefheeft'. Niet alleen dus de gerechtigheid in het kruis van Christus, maar ook de gerechtigheid van het leven in zijn Koninkrijk.

Gerechtigheid, die weet wat koningschap naar Gods hart is: opkomen voor de armen en ontrenten, voor vreemdelingen, voor wie geen helper hebben. Om die gerechtigheid gaat het, die een scherp oog heeft voor die mensen, aan wie de publieke opinie voorbij ziet en die de politiek afschrijft. We 'maken' de nieuwe samenleving van Gods Koninkrijk niet, maar we hebben al wel de gerechtigheid ervan lief. Alle gerechtigheid. Die liefde geeft ons een lange adem. We weten waar het in onze wereld ten diepste op vastzit. Dat maakt ons nuchter, wat - bijbels gezien - niet betekent dat we de gerechtigheid van Gods Koninkrijk vergeten, maar dat we des te vuriger bidden en doen wat recht is onder de mensen (Bonhoeffer). Wij mogen ook weten - omdat Hij in de overwinning van Christus de komst van zijn Koninkrijk heeft veilig gesteld - dat ons werk in Christus niet vergeefs is (1 Kor. 15,58). Is het altijd dus heel zinvol? Nee, dan zou je het weer moeten kunnen zien, en soms lijkt het er niet op. Maar het is ondanks alles 'niet vergeefs'. God neemt ons werk in dienst, en verleent er zin aan. Dat perspectief is niet gegeven met een ideologie, maar valt enkel te ontlenen aan het geloof in Gods genade in Jezus Christus. Met minder kunnen we als christenen in de politiek niet toe.

Evangelisch Christendom en maatschappelijke verantwoordelijkheid

Door drs. Cees Stavleu, directeur van de Evangelische Theologische Hogeschool (www.ebsveenendaal.nl/eth.html) in Veenendaal

Vaak wordt de stelling gehoord, dat evangelische Christenen geen oog hebben voor de maatschappelijke consequenties van het evangelie. Het zou bij hen uitsluitend gaan om persoonlijk heil en niet om het heil van de hedendaagse wereld. De enige roeping van de gemeente is de verkondiging van het evangelie en de consequenties voor de schepping spelen hierbij geen enkele rol. Het is de vraag of deze visie op evangelisch Christendom recht doet aan de werkelijkheid.

Wat is evangelisch?

Het is niet eenvoudig om nauwkeurig vast te stellen wat onder de evangelische beweging verstaan moet worden. In Nederland verstaat men er iets anders onder dan in het buitenland. Buiten Nederland vat men dit vaak op als het geheel van orthodoxe Christenen. De groep omspannt zowel uitgesproken calvinisten¹ als charismatische Christenen. In de Nederlandse context bestaat in het taalgebruik een andere voorstelling van de evangelische beweging. Binnen het geheel van orthodox Christendom wordt namelijk een onderscheid aangebracht tussen reformatorisch en evangelisch Christendom. Onder reformatorisch verstaat men alles wat zich onder de noemer van hervormd of gereformeerd schaart. Onder evangelisch schaart men traditiegetrouw een groep vrije kerken. Deze onderscheiding is te duiden als typisch Nederlands.

Wie poogt om de evangelische beweging in Nederland in kaart te brengen wordt geconfronteerd met een veelvoud aan stromingen, bewegingen en kerken. Binnen de traditionele (veelal Calvinistische) kerken bestaat een beweging die zich rekent tot de evangelische beweging (bijvoorbeeld het Evangelisch Werkverband). Daarbuiten bestaat het geheel van evangelische Christenen uit een veelvoud van stromingen en tradities. Een traditioneel onderscheid is gelegen tussen charismatische en niet-charismatische evangelische christenen. In de laatste jaren is de tegenstelling tussen deze groeperingen minder sterk geworden. Men moet ook onderkennen dat het niet eenvoudig is om een omvattende definitie te geven voor de gehele evangelische beweging. Onder evangelischen treft men zowel Gomaristische als Arminiaanse standpunten aan². Er bestaan evangelische gelovigen die absoluut niet geloven dat God in deze tijd wonderen doet. Deze horen bij de tijd van het nieuwe Testament en zijn daarna opgehouden. Alle nadruk ligt bij hen op het

feit dat Koninkrijk van God er absoluut nog niet is. Anderzijds bestaan er evangelische Christenen die van mening zijn dat bij voldoende geloof alle wonderen mogelijk zijn. Het Koninkrijk is er feitelijk al. Daarnaast bestaat een brede stroom die een tussenstandpunt inneemt³. Wat wij in Nederland verstaan onder evangelisch Christendom is in feite zo breed, dat het begrip evangelisch vooral dient te worden opgevat als een sociologische aanduiding.

Historische wortel

Om helderheid te verkrijgen op de relatie tussen evangelisch Christendom en maatschappelijke verantwoordelijkheid is een doordenking van een historische wortel van de evangelische beweging van belang: het puritanisme⁴. Het puritanisme is een beweging binnen de Engelse protestantse kerk in de 16-de en 17-de eeuw. Het puritanisme kan worden opgevat als een radicalisering van de reformatie. De beweging komt op in het Engeland van rond 1565. Elisabeth wil een kerkinrichting die episcopaaal en cesaropapistisch is⁵. Men pleitte voor een zuivering van de kerkleer en liturgie naar Bijbels voorbeeld en een verlangen naar een meer congregationalistische inrichting van de kerk⁶. De kerk moest dichter bij het volk staan. Hieruit groeide een beweging die accent legde op een aantal aspecten. Ten eerste is bij de puritanen de tendens aanwijsbaar om de Bijbel centraal te stellen. Men achtte het van het grootste belang om in overeenstemming met de Bijbel te leven. Een tweede pijler van het puritanisme is gelegen in de overtuiging dat de Here God heerschappij dient te hebben over alle terreinen van het leven. Dit betekende dus dat een zwaar accent lag op de Bijbel en de inrichting van het hele leven in overeenstemming met Gods wil, die in de Bijbel is uitgedrukt.

De actualiteit van deze strijd treedt des te meer naar

voren als men het puriteinse denken contrasteert met een aantal ontwikkelingen aan het einde van de zestiende eeuw en in de zeventiende eeuw. Toen al kwam een stroming op die haaks stond op het puritanisme en die de Verlichting inluidde. Het betreft een brede stroming die het puritanisme aanviel op een tweetal punten, namelijk het gezag van de Bijbel en de mogelijkheid om de Bijbel te hanteren als leidraad voor politiek handelen. Enkele voorbeelden van 17-de eeuwse discussies dienen ter verduidelijking.

Een van de belangrijkste leidslieden van de puriteinse beweging was John Owen. Zijn belangrijkste tegenstander was de quakertheoloog Samuel Fisher (1605-1665)⁷. Fisher verwierp als quaker de Bijbel als onfeilbaar woord van God. Het onfeilbare woord van God was het innerlijk licht dat zich in ieder gelovige bevond. Om de betrouwbaarheid van de Bijbel te ondergraven, wijst hij op de in die tijd opkomende tekstkritiek. De juiste tekst van de Bijbel was niet te vinden, en daarom was de Bijbel een onbetrouwbaar getuigenis. John Owen richt zijn werk over de Bijbel tegen Samuel Fisher⁸.

Een vroegere tegenstander van de puriteinen is Richard Hooker (1554-1600). Hij is de grote apologeet van de (episcopale) kerkvorming onder Elisabeth. Hij beweerde dat elke wet gebaseerd moest zijn op de natuurlijke wet. Het kerkelijk en wereldlijk recht moest onderworpen zijn aan het natuurlijk recht⁹.

Het gezag van de Bijbel stond sterk ter discussie. Dit was geen op zichzelf staand gegeven. Er bestaat een verband tussen het geloof in de betrouwbaarheid van de Bijbel en het verlangen om God te eren in alle velden van het maatschappelijke leven. Zeer duidelijk treedt dit naar voren bij de filosoof van het absolutisme Thomas Hobbes¹⁰. Voor deze tegenstander van het puritanisme was de Bijbel onderworpen aan de staat. Hij relateert de Bijbel door te komen met Bijbelkritiek¹¹. De Bijbelkritiek is bij hem verbonden met het verlangen om het gezag van de Bijbel over het maatschappelijke leven te ondergraven.

De climax van het verzet tegen de puriteinse tendens om de Bijbel te maken tot richtlijn voor het maatschappelijke handelen is te vinden in de Theologisch Politieke Verhandeling van de Nederlandse filosoof Spinoza¹². Twee aspecten treden in dit werk naar voren. In de eerste plaats verzet hij zich tegen de mogelijkheid dat de Bijbel geldigheid heeft voor het hedendaagse politieke leven. Hiermee verzet hij zich tegen de Calvinistische predikanten in Nederland, die in de gouden eeuw poogden om het maatschappelijk leven meer te schoeien op de leest van het evangelie. Om te bewijzen dat de Bijbel hiervoor niet gebruikt kan worden, komt Spinoza met een radicale vorm van Bijbelkritiek. Het Oude Testament bezit slechts geldigheid in de periode tot de Babylonische ballingschap. Het gezag van de Bijbel wordt bij Spinoza ondergraven, opdat het niet benut zal worden in de politiek.

Puriteinse denkers deden alles om deze relativisering van de Bijbel te bestrijden. De Bijbel gold voor hen als onfeilbaar en als richtsnoer voor alle terreinen van het maatschappelijke leven.

Latere historische ontwikkeling

Mede gevoed door het denken en de beleving van de puriteinse beweging ontwikkelden zich in de achttiende eeuw stromingen, die vorm gingen geven aan de opdracht om de Here God en de Bijbel opnieuw een centrale plaats te geven. Op het Europese continent bloeiden de nadere reformatie in Nederland en het piëtisme in Duitsland. Vooral het Duitse piëtisme onder Spener, Francke en in een later stadium de beweging van Von Zinzendorf kenmerkten zich door een nadrukkelijk oog voor sociale zorg¹³. Jonathan Edwards, de vader van de Evangelische beweging in de Verenigde Staten waarschuwde voor een naar binnen gerichte houding. Hij onderstreepte het centrale belang van sociale beweging¹⁴. Het vermelden waard zijn aspecten die naar voren werden gebracht tijdens de Wesleyaanse opwekking. In 1774 hield Wesley een pleidooi voor de afschaffing van de slavernij. Eveneens streed hij tegen de gevaren van alcohol. Bekend is Wesley's pleidooi voor eerlijke beloning van de arbeidersklasse. Juist door zijn sociale beweging slaagde Wesley erin om grote groepen uit de lagere sociale klassen weer in de kerk te krijgen. In Engeland heeft het methodisme ook een positieve invloed gehad op de opkomst en ontwikkeling van de arbeidersbeweging.

Gedurende de 19-de eeuw zette de piëtistische zorg voor wezen zich voort in het werk van George Mueller, Thomas John Barnardo en Charles Haddon Spurgeon. In deze periode stimuleerden evangelischen werk ten behoeve van de sociale en godsdienstige ontwikkeling van jongeren in arbeiderswijken. Dit leidde tot de oprichting van de Y.M.C.A. (1844) en de Y.W.C.A. (1877). Lovelace wijst erop dat in de 19-de eeuw zeer veel vor-

men van sociale zorg uitingen waren van evangelisatiewerk¹⁵. Hij wijst op geestelijke en sociale zorg voor prostituees, gevangenen, blinden, en zieken (het rode kruis was een uiting van evangelisatie). Deze verbinding tussen evangelisatie en sociale dienstverlening was ook in Nederland algemeen. Bekend is het werk van de evangelist Jan de Liefde. In het door hem opgerichte werk van de vereniging "Tot Heil des Volks" combineerde hij evangelisatie met hulp aan kansarmen. Eduard Gerdes, een leerling van de Liefde en maker van het bekende lied "Daar ruist langs de wolken", gaf belangrijke impulsen aan de ontwikkeling van het baptisme in de veenkolonien. Dit deed hij door in deze indertijd sociaal ontwrichte gebieden evangelisatie te combineren met sociale zorg¹⁶.

Tegenstelling tussen evangelisatie en verkondiging

Hoewel aandacht voor sociale noden onder evangelischen in de twintigste eeuw nooit geheel afwezig is geweest, is een stroming aanwijsbaar die de onlosmakelijke verbinding tussen evangelisatie en maatschappelijke betrokkenheid opgeeft. Mogelijk is dit verschijnsel gedeeltelijk voortgekomen uit een grote mate van verlegenheid met de doorwerking van het Verlichtingsdenken en de secularisering van de maatschappij. Dit had tot gevolg dat sommige stromingen de mening toegedaan waren dat de wereldgeschiedenis een aflopend scenario was. Opwekkingen konden feitelijk niet meer komen en herstel van de wereld is uitgesloten. De enige opdracht die de gelovige had, was gelegen in de verkondiging van het evangelie. De opdracht om als Christen te participeren in maatschappelijke verbanden vervaagde. Een tweede factor is gelegen in de opkomst van de social gospel beweging in de Verenigde Staten. Deze kwam op in de eerste helft van de twintigste eeuw. Binnen deze beweging bestond de overtuiging dat de wereld zonder de persoonlijke terugkeer van Jezus Christus verlost kon worden. Evangelische Christenen hadden de neiging om hierop te reageren door te onderstrepen dat wij de wereld niet kunnen verlossen. Dit had een sterke gericht-

heid op de spoedige wederkomst van Christus en een eenzijdige nadruk op evangelisatie tot gevolg. Deze tendens was onder sommige evangelischen in de zestiger, zeventiger en tachtiger jaren van de twintigste eeuw ook aanwijsbaar. Vele Nederlandse kerken vervielen immers tot vormen van neo-marxisme. Onderstreept moet echter worden dat dit ook in de twintigste eeuw niet de algemene mening van de evangelische beweging was. Gewezen kan worden op initiatieven in Nederland in deze periode die de maatschappelijke verantwoordelijkheid doordachten, zoals een blad als Reveil in de tachtiger jaren en een beweging als het ICS (Christelijk Studiecentrum), waarin zeer veel evangelischen participeerden. Juist vanaf de zeventiger jaren van de vorige eeuw kwam de roep op om zorg te besteden aan de sociale verantwoordelijkheid van de evangelischen. In dit opzicht heeft de Lausanne verklaring uit 1974 sterke impulsen gegeven aan het opnemen van sociale verantwoordelijkheid. Een sterk voorbeeld van deze vernieuwde inzet is een initiatief van evangelischen uit Engeland. Zij kopen natuureservaten op. Rond deze parken wordt geëvangeliëerd. In Portugal zijn daar kerken ontstaan. De koppeling tussen milieuzorg en evangelisatie kan uitbreiding van het koninkrijk van God tot gevolg hebben. Het is verheugend om te zien dat nieuwe impulsen zichtbaar zijn.

Concluderend kan worden gezegd dat het in historisch opzicht niet beweerd kan worden, dat evangelischen (op welke wijze ook gedefinieerd) zich hebben onttrokken aan hun verantwoordelijkheid voor de wereld. Evangelisch denken in zijn zuivere vorm heeft een aantal kenmerken. Zij zoekt Gods heerschappij over alle terreinen van het leven. Juist daarom hecht zij zoveel belang aan het gezag van de Bijbel. De Bijbel is in staat om te spreken over alle terreinen van het leven. Hiermee verbonden is het geloof dat de Here Zijn schepping niet loslaat. Hij gaat door met zijn werk en kan nog steeds opwekkingen schenken, die tot gevolg hebben dat Hij in ieder terrein van het bestaan wordt geëerd.

- 1 Als voorbeeld uit de Angelsaksische wereld kan gelden het werk van de Calvinist A.A. Hodge, *Evangelical Theology, The banner of Truth Trust*, Edinburgh 1976 (1890).
- 2 Een treffend voorbeeld is de strijd tussen Arminianen en Gomaristen in het Nederlandse baptisme. Zie J. van Dam, *Geschiedenis van het Baptisme in Nederland*, Arnhem 1970, pp. 55, 56.
- 3 Een evangelisch werk waarin sterke nadruk wordt gelegd op het de synthese tussen het reeds en nog niet van het koninkrijk van God is G.E. Ladd, *A Theology of the New Testament*, Eerdmans Grand Rapids 1974.
- 4 In het Nederlandse taalgebied is vooral in publicaties van de George Whitefieldstichting gewezen op het puritanisme als wortel van de evangelische beweging.
- 5 S. van der Linde "Puritanisme" in *Christelijke Encyclopedie* 5, p. 547, Kampen 1960.
- 6 J.N. Bakhuizen van den Brink, W.F. Dankbaar, *Handboek der Kerkgeschiedenis* 3, pp. 189, 190, Den Haag 1967.
- 7 R.H. Popkin, "Spinoza and Samuel Fisher", in *Philosophia* 15 (1985), pp. 219-236.
- 8 *The Works of John Owen* (ed. W.H. Goold), vol XVI, *The Banner of Truth Trust*, Edinburgh 1968, pp. 282-423.
- 9 J.N. Bakhuizen van den Brink, W.F. Dankbaar, op.cit., p. 192.
- 10 Henning Graf Reventlow, *Epochen der Bibelauslegung IV*, pp. 39-56, C.H. Beck Munchen 2001.
- 11 Th. Hobbes, *Leviathan or The matter, Forme & Power of a Commonwealth ecclesiastical and civil*, Londen 1651, part 3, ch. 33, ed. Oxford 1967 (1909), pp. 291-302.
- 12 Spinoza, *Theologisch-Politiek Traktaat*, vert. F. Akkerman, Wereldbibliotheek Amsterdam 1997.
- 13 Een goed overzicht is te vinden in R.H. Lovelace, *Dynamics of Spiritual Life*, Exeter 1979, pp. 355-400.
- 14 J. Edwards, *Thoughts on the Revival*, p. 522.
- 15 Lovelace, op.cit. p. 373.
- 16 J. van Dam, op.cit., p. 41, 42.

Gedogen en mededogen

Door Frans Koopmans, Hoofd Communicatie van Stichting De Hoop (www.dehoop.org), Dordrecht

"Vanuit de christelijke hulpverlening en vanuit de christelijke politiek dienen we gedogen in de zin van onverschilligheid absoluut af te wijzen."

Nederland heeft sinds juli van dit jaar een nieuw kabinet: het kabinet Balkenende I.

Dat kabinet heeft bij monde van haar naamgever onder meer aangegeven een einde aan de gedoogcultuur in ons land te willen maken. Een vergaande belofte! Na jaren van paars polderen is het volgens Balkenende c.s. de hoogste tijd om paal en perk te stellen aan de ontaarde gedoogmentaliteit. Gedogen is in ons land immers niet maar een geïsoleerd verschijnsel; in de loop van de decennia is het min of meer een integraal onderdeel van onze volksaard geworden.

Gedogen is een moeilijk fenomeen waarbij ontsporingen ter rechter- of ter linkerzijde gemakkelijk kunnen voorkomen. Enschede en Volendam liggen ons nog vers in het geheugen. En dan praten we maar even niet over ruim 25 jaar Nederlands drugsbeleid. Te lang hebben we in ons land zaken maar geaccepteerd. Om de lieve vrede te bewaren, om de ander niet te kwetsen, om vooral niet het etiket 'moralistisch' opgeplakt te krijgen. Intussen hebben jaren van gedogen het imago van de overheid niet goed gedaan. De nieuwe coalitie wil daar nu blijkaar wat aan doen.

Komt gedogen misschien voort uit onverschilligheid? Onverschilligheid is volgens de Ierse toneelauteur en essayist George Bernard Shaw de ergste zonde die je iemand kunt aandoen. Het is de kern van onmenselijkheid. Maar, zo zeggen anderen, gedogen is helemaal niet synoniem met onverschilligheid of met toegeeflijk zijn. Zeker, bepaalde handelingen worden toegestaan die in principe verboden zijn, maar het aanpakken van de overtreding zou ernstigere gevolgen hebben dan het tolereren ervan. Zo kan bijvoorbeeld een overheid bepaalde overtredingen van de wet vanwege een 'hoger doel' toestaan. Maar het kan ook (letterlijk) een stuk dichterbij huis: ouders gedogen van hun kinderen maar al te vaak het overtreeden van de (huis)regels. En welke ouder durft te beweren dat dat bij hem of haar nooit voorkomt? Toch is er wel een verschil met de overheid: gedogen is hier namelijk tot beleid verheven. Dat is natuurlijk een *contradictio in terminis*. Toch zeggen degenen die gedogen prima vinden, dat er altijd een kloof zal blijven bestaan tussen de

wereld van de Wet en de maatschappelijke werkelijkheid. Gedogen is dan, aldus nog altijd die voorstanders, een uitstekende wijze om die kloof te overbruggen. Overtredingen van normen worden gereguleerd. Het is een voorbeeld van de wijze waarop wij in onze pluriforme samenleving controversiële zaken kunnen hanteren en polarisatie kunnen vermijden.

Het klinkt prachtig, maar de werkelijkheid is toch wel wat weerbarstiger. Ontsporing in de richting van onverschilligheid is altijd dreigend aanwezig en heeft, zo moeten we vaststellen, in de praktijk ook nogal eens plaatsgevonden. Hoe kan de fragiele balans bewaard blijven tussen onmenselijke onverschilligheid enerzijds en rigide rechtzinnigheid anderzijds? Als christenen weten we vanuit het Evangelie, dat die fragiele balans geen onbereikbaar ideaal is. De Here Jezus Zelf is daarin hét Voorbeeld bij uitstek. En vanuit de vernieuwende en veranderende kracht van de Heilige Geest kunnen vervolgens ook wij met zorg en liefde omzien naar de naaste zonder daarbij diens verkeerde gedrag te gedogen. Gedogen waarbij we ons niets aantrekken van (het negatieve gedrag van) onze medemens is vanuit christelijke optiek onbestaanbaar. Dat is, om nog maar eens naar het citaat van Shaw te verwijzen, onmenselijk. Vanuit de christelijke hulpverlening en vanuit de christelijke politiek dienen we gedogen in de zin van onverschilligheid absoluut af te wijzen. Maar dan ook de andere kant! Van ons als christenen mag in alle sectoren van de samenleving worden verwacht dat we zorg hebben voor onze naaste en voor de samenleving waarin God ons gesteld heeft. Dat vraagt om actief mededogen in plaats van gedogen.

Pragmatisten versus Moralisten?

Ethische discussies in Nederland en Amerika

Door dr. Hans Krabbendam, Roosevelt Study Center (www.roosevelt.nl), Middelburg

De historicus A.Th. van Deursen legde enige tijd geleden een spannend verband tussen zedelijkheid en internationale politiek. Hij verhaalt dat de Engelse puriteinen in 1652 overtuigd waren dat de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden de pas uitgebroken (Eerste Engelse) oorlog zou verliezen vanwege de ongekende tolerantie die er in dit land was, waardoor elke dwaling verspreid mocht worden.

Deze ongebreidelde vrijheid, die vooral in Amsterdam zichtbaar was, zou Gods toorn wel op moeten roepen en Nederland de oorlog doen verliezen.

Engeland en Nederland gaan al twee eeuwen vredig met elkaar om, maar met dezelfde kritische ogen kijken de voornaamste erfgenamen van de puriteinen, die sterker in Amerika dan in het moederland vertegenwoordigd zijn, naar die vergaande, te vergaande tolerantie in Nederland.¹ Die tolerantie voor geestelijke zaken heeft in de loop der eeuwen plaats gemaakt voor tolerantie van lichamelijke. In de afgelopen jaren haalde Nederland het internationale nieuws met het opheffen van het bordeelverbod, het homohuwelijk en het niet meer strafbaar stellen van artsen die euthanasie bedrijven.

De Nederlandse overheid heeft de naam in morele opzichten een pragmatische koers te varen, de Verenigde Staten hebben een tegengestelde reputatie. Dat werd niet alleen zichtbaar in de ophef over het laakbare gedrag van president Clinton, die hem bijna noodlottig werd, maar ook in de morele keuzes die tegelijkertijd met de laatste presidentsverkiezingen aan de kiezers in tien verschillende deelstaten werden voorgelegd. In 2000 verwierpen de kiezers in Alaska het voorstel om marihuana te legaliseren met 60 tegen 40%, terwijl 54% van de kiezers hetzelfde middel voor medisch gebruik in Colorado en Nevada goedkeurden. De staat Maine nam op het nippertje met 51% een wet tegen discriminatie

van homoseksuelen aan, terwijl Nebraska en Nevada maatregelen aannamen die het homohuwelijk onmogelijk maakten (met 70 tegen 30%). In South Carolina werd het verbod op loterijen met 54 tegen 46% van de stemmen opgeheven, maar in South Dakota werd met gelijke verhoudingen de videoloterij verboden.

Uit deze inventarisatie kunnen we opmaken dat onder Amerikaanse staten veel variatie is. Nederland is een veel homogener land. Haalbaarheid is hier een hoger ideaal dan idealisme om het kwaad van de gedwongen prostitutie terug te dringen. In alle argumenten die de bordeelwet rechtvaardigden namen de verwijzingen naar een betreurenswaardige, maar onvermijdelijk geachte 'realiteit' een voornaam plaats in. Een tegenstelling tussen moralistische Amerikanen en pragmatische Nederlanders is gauw gemaakt. Schuilt er enige waarheid in deze algemene typering van houdingen ten opzichte van normen en waarden? En waar komt die indruk vandaan? Welke historische en institutionele factoren bieden een verklaring voor dit verschil?

De wijze van omgaan met morele problemen onthult veel over hoe een cultuur functioneert, welke prioriteiten er worden gesteld en welke waarden men hoog wil houden. Nederland als het meest Amerikaanse land in Europa, dat zich drukker over de Amerikaanse presidentsverkiezingen lijkt te maken dan velen in Amerika zelf. Met dat land deelt het een verleden met een sterke calvinistisch-protestantse dominantie, een grote plaats voor de middengroepen en de sterke behoefte om anderen de juiste weg te wijzen.

Deze bijdrage gaat niet over de vraag of de Nederlandse en Amerikaanse overheid zedelijk gedrag moeten sturen, maar hoe dat gebeurt en hoe de discussie daarover wordt gevoerd. Zijn er in de benadering van prostitutie, abortus en euthanasie meer parallellen tussen Amerika

dr. Hans Krabbendam

en Nederland of meer verschillen? Gaan Amerika en Nederland in moreel opzicht meer op elkaar lijken en is dat een gevolg van globalisering of blijven de culturele verschillen zo groot dat onze landen verschillende kanten op gaan?²

In dit artikel wil ik aan de hand van drie voorbeelden over het verloop van morele discussies duidelijk maken, dat Amerika en Nederland lange tijd in de pas liepen bij het regelen van morele kwesties, maar sedert de jaren zestig aanzienlijke verschillen zijn gaan vertonen. Vervolgens reik ik een aantal bouwstenen aan die deze omslag helpen verklaren.

Prostitutie: Idealen versus haalbaarheid

Aan het eind van de negentiende eeuw maakten de maatschappelijke elites in Nederland en Amerika zich bijna gelijktijdig zorgen om de ondermijning van de seksuele moraal en voerden vervolgens de overheden in Nederland en in Amerika maatregelen in om ongewenst seksueel gedrag bij te sturen. De zuiverheidsbeweging (Purity Movement) die na 1870 in Amerika opkwam, poogde de scheiding tussen de normen voor seksueel gedrag voor mannen en vrouwen te veranderen door de mannen aan te moedigen zich aan de kuisheidsnormen voor vrouwen te houden. Bezorgdheid over de volksgezondheid o.a. door zorg over de snelle verspreiding van geslachtsziekten, de sensatieverhalen over blanke slavinnen, en strijd tegen lokale corruptie leidden tot inspectie

van bordelen en het van overheidswege controleren van prostituees.

In 1910 nam het Amerikaans congres de zogenoemde 'Mann Act' aan, die het aan mannen verbood om met iemand anders dan hun eigen vrouw de grens met een andere deelstaat te passeren met immoreel gedrag als doel. Deze maatregel was een reactie op de massahysterie rond de blanke slavinnen, blanke meisjes die door niet-blanke mannen naar bordelen zouden zijn ontvoerd. Deze hype hield verband met de grote golf alleenstaande mannelijke immigranten uit voornamelijk andere landen dan West-Europa. De bestaande strijd tegen het vergunningstelsel voor bordelen kreeg hierdoor een enorme impuls en leidde in de jaren twintig in allerlei staten tot bordeelverboden. Maar aangezien de deelstaten over een kleine politiemacht beschikten, bleef de handhaving afhankelijk van de inzet van de politie op lokaal niveau, wat tot een grote mate van gedogen leidde.³ De decentrale regelgeving leidde uiteindelijk tot verrassende situaties: in een als progressief bekend staande staat als Californië zijn de bordelen praktisch uitgeroeid, in Nevada is het per county toegestaan met als uitzondering het gebied rond Las Vegas, waar bordelen verboden zijn uit concurrentie-overwegingen met de gokindustrie. Ook in Amerika is een beweging actief die de belangen van de prostituees behartigt, maar er lijkt weinig kans om prostitutie op landelijk niveau te legaliseren.

Eenzelfde ontwikkeling tekende zich af in Nederland, waar in 1911, een jaar later dan in Amerika, een omvangrijke zedelijkheidswet werd aangenomen, die o.a. het uitvoeren van abortus, het houden van bordelen en het aanknopen van homoseksuele contacten verbood. Ook in Nederland was de regelgeving omtrent prostitutie een plaatselijke verantwoordelijkheid.

Het verschil in behandeling van de prostitutie is pas van de laatste twee jaar (sinds de afschaffing van het bordelverbod per oktober 2000), al is de tegenstelling tussen Nederland en Amerika niet zo groot als we ons land vergelijken met bijvoorbeeld de Amerikaanse staat Nevada. Toch is de wetgeving in Nederland verstrekkender. Deze staat niet zomaar bordelen toe, maar geeft de werkers een wettelijke status. Zo ver zou een Amerikaanse staat niet gaan, laat staan dat er een nationale wet over wordt aangenomen. De Amerikaanse wet biedt wel veel meer ruimte voor plaatselijke keuzen dan de Nederlandse.⁴

Abortus: Rechtbank versus politiek

Ook de wettelijke regeling van abortus liep in beide landen parallel. Rond 1900 drong de medische stand in beide landen aan op een verbod van abortus om gezondheidsrisico's tegen te gaan en professionalisering van de eigen beroepsgroep te bevorderen. Daarin werd ze gesteund door veel hervormers uit christelijke overtuiging. Onder invloed van de culturele revolutie in de jaren zestig verdween abortus uit het wetboek van strafrecht. In Amerika in 1973 met de uitspraak van het Hooggerechtshof in de zaak *Roe v. Wade*. In Nederland officieel pas in 1981, maar de voorbereidingen speelden zich vooral in de tien jaar daarvoor af. Deze parallelie werd doorbroken in de nasleep van het abortusvraagstuk. In Nederland bleek er geen noemenswaardig debat over abortus gevoerd te worden - vanaf 1994 wordt in verkiezingsonderzoeken niet eens meer naar het standpunt over abortus gevraagd -, maar in Amerika heeft *Roe v. Wade* de discussie niet gesloten, maar geïntensiveerd. Vrouwen verwierven het recht om te beslissen, maar een grote meerderheid van de Amerikanen bleef van mening dat ongebooren leven ook leven is en dus ook bepaalde rechten zou moeten kunnen laten gelden, naast of tegenover de rechten van de vrouw.⁵

Waarom bleef die discussie over abortus in Amerika doorgaan en in Nederland niet? Een eerste verklaringfactor is, dat het aantal abortussen in Nederland na de abortuswet in 1981 niet echt steeg. Het aantal bleef hangen rond de 30.000 per jaar. Het aantal abortussen in Amerika schoot echter omhoog van ongeveer 600.000 naar bijna een miljoen na 1973. De praktijk in Nederland was eigenlijk al geaccepteerd door de afspraak dat niemand veroordeeld zou worden voordat er een wettelijke regeling was getroffen.

In tegenstelling tot Nederland werd in Amerika het

besluit genomen om vrouwen het recht te geven op abortus door een rechtbank en niet als gevolg van een politiek compromis. Daardoor bleef van twee kanten de druk op het debat aanwezig. Historica Joyce Outshoorn heeft aangetoond dat de abortuskwestie in Nederland niet in de weg mocht staan van de coalitievorming tussen de partijen. Aangezien alle grote politieke partijen zich hadden geconformeerd aan het compromis, was er weinig behoefte om vanuit die kant de strijd weer aan te wakkeren. De Nederlandse abortuswet van 1981 laat de keus aan de vrouw en de dokter in een noodsituatie die niet nader omschreven wordt.⁶

Een derde verklaring is dat burgers in Amerika met een politieke agenda meer gelegenheid hebben om een gedeelte van hun doelen te verwezenlijken. Zo hebben in de negentiende en begin twintigste eeuw vrouwen de strijd om het kiesrecht kunnen winnen omdat ze steeds wel ergens in Amerika een overwinning konden boeken. Ook het alcoholverbod in 1919 kon op deze wijze worden ingevoerd. Toen een amendement op de grondwet niet gelijk haalbaar bleek, bouwden de 'drogen' van onderop in de deelstaten een landelijke organisatie op via het stelsel van de plaatselijke keuze. Het achttiende en negentiende amendement werden kort na elkaar in 1919 en 1920 geratificeerd.

Diezelfde ruimte bestaat in deelstaten om abortus met allerlei aanvullende regels te beperken. Volgens sommige rechtshistorici week de *Roe versus Wade* beslissing veel te veel af van de mening van de meeste Amerikanen (60-70%) die tegenstander zijn van *onbeperkte* mogelijkheden voor abortus. Het gevolg was dat in de vijftien jaar volgend op het besluit van 1973, de parlementen van de deelstaten meer dan 300 beperkende maatregelen aannamen. De huidige strijd gaat voornamelijk over de toegankelijkheid en veiligheid van abortusklinieken. Inmiddels is er in Amerika een traditie van confrontatie gegroeid, die zo agressief en soms gewelddadig gevoerd wordt, dat vele lokale bestuurders wanhopig zijn omdat een vergelijk onbereikbaar lijkt. Het gevolg is dat deze morele kwestie hoog op de politieke agenda blijft staan.

Euthanasie: Vertrouwen versus wantrouwen

Het wordt nog boeiender om beide landen te vergelijken als blijkt, dat een ontwikkeling in het ene land een voorname rol speelt in de discussie in een ander. Het euthanasiedebat in Nederland is voor culturele onderzoekers buitengewoon interessant.

De ontwikkelingen in *the right-to-die movement* in de Verenigde Staten werden in gang gezet door een aantal schrijvende gevallen die veel (zelf)publiciteit hebben voortgebracht. Vanaf 1970 zijn er rechtszaken over de vraag of het leven van een zwaar gehandicapte of verwonde mens beëindigd mag worden. Meest recentelijk dankzij de gezochte publiciteit van dr. Kevorkian, ook wel 'doctor Death' genoemd, die in alle openheid cliënten hielp een einde aan hun leven te maken. Hij streek daarbij veel Amerikanen tegen de haren in en activeerde ongewild behoudende wetgevers die deze tendens willen tegengaan.⁷

Voor- en tegenstanders van de ontwikkelingen in Amerika halen hun argumenten vaak uit de situatie in Nederland. Ze verschillen vooral in de beoordeling van wat er in Nederland gebeurt: heeft de Nederlandse overheid de controle behouden of wordt er grootscheeps misbruik gemaakt van de ruimte voor euthanasie? De ene kant beweert dat er in Nederland consensus bestaat over de toelaatbaarheid en beheersbaarheid onder artsen, rechters en het volk. De andere brengt de gevallen naar voren die niet gerapporteerd zijn, waarbij de druk op kwetsbare mensen is toegenomen. De situatie in Nederland wordt door de ene kant als een kwade droom, door de andere als een lokkend perspectief gezien. Nederland functioneert als voorportaal voor de toekomst, een positie die meestal aan de Verenigde Staten wordt toebedacht.⁸

Wat Amerikaanse toeschouwers opvalt aan Nederland, is de bereidheid en de mogelijkheid om de discussie en de praktijk te kanaliseren. Die keuze betekent dat men niet de tegenstelling tussen de standpunten bij voorbaat al als onoverbrugbaar ziet.

De Nederlandse oplossing die euthanasie technisch niet legaal maakt, maar wel de uitvoering zonder straf toelaat, is geen model voor Amerika, waar de wet een hoge status heeft. Voor de tegenstanders is er geen ruimte tussen het morele kwaad van het leven nemen en het doel om leven beschermen. Ook de tegenspelers wensen geen gereguleerde ruimte omdat die de voor hun principiële autonomie van de individuele mens blokkeert.

Verklaring van de verschillen

Wat is nu de culturele achtergrond in de verschillende wijze van omgaan met morele problemen? Ik stel een zevental bouwstenen voor ter verklaring van de verschillen in Nederland en Amerika.

1. De hoge verwachtingen van de wet

De Amerikaanse historicus James Kennedy heeft aangegeven, dat Amerikanen eerder geneigd zijn om met behulp van wetten aan te geven wat hun morele idealen zijn, terwijl Nederlanders dat eerder doen door een appèl te doen op elkaars verantwoordelijkheid. In Nederland worden dit soort beslissingen doorgaans door niet-overheidsorganisaties genomen die in principe zelfstandig zijn, maar wel door de overheid worden betaald en ook normatief opereren.⁹

Hoewel in beide landen natuurlijk de grondwet de basis voor de rechtstaat vormt, beleven Amerikanen hun grondwet bijna als een heilig document. Niet alleen gaat van die bijna geopenbaarde status een krachtig signaal uit om wetten te handhaven, die eerbied voor de grondwet en de omslachtige en tijdverslindende manier om de grondwet te veranderen, bieden ook de gelegenheid om tegenwicht te bieden tegen een moderne ontwikkeling en toch volop mee te tellen in het intellectuele debat. Van het gemeenschappelijk uitgangspunt in de grondwet en de rem op verandering gaat dus een conserverende werking uit. In Nederland is de omgang met de grondwet flexibeler. Met een zekere regelmaat past het Nederlandse parlement de grondwet aan aan de veranderde omstandigheden.

2. Rechtspraak of politiek?

Door de taakverdeling tussen de drie machten heeft de Amerikaanse rechter meer invloed op de politieke besluitvorming dan zijn Nederlandse collegae. Het is immers de taak van de hogere gerechtshoven in Amerika om bestaande wetten aan de grondwet te toetsen. In combinatie met de veel grotere neiging om een conflict door middel van een rechtszaak te beslissen, biedt de Amerikaanse situatie veel meer gelegenheid om duidelijke uitspraken te doen, terwijl in Nederland de wetgeving een zaak van (coalitie)regering en parlement is, waardoor altijd compromissen moeten worden gesloten. In Nederland zien we een trend van de politiek om het aan de rechter over te laten om lastige knopen door te hakken. Toch staat dit nog ver van de Amerikaanse situatie, omdat de Nederlandse burgers geen invloed op de benoemingen hebben, terwijl in Amerika veel rechters en openbare aanklagers gekozen worden.¹⁰

De sfeer tijdens een Amerikaanse rechtszaak is ook heel anders. De rechter ziet toe op de regels, maar stuurt inhoudelijk nauwelijks. De belangen zijn hoog, niet alleen voor de cliënt, maar ook voor de advocaat, die een percentage van het verworven bedrag krijgt. De gevolgen kunnen groot zijn, want de jurisprudentie heeft meer invloed dan vooraf bepaalde wetgeving.¹¹ Een juridische uitspraak is duidelijk, terwijl wetgeving als resultaat van een compromis eerder onuitgesproken aannames en bewuste vaagheden bevat.

3. Concurrentie en strijd

Een derde factor die de heftigheid van het morele debat in Amerika verklaart is de grote waardering voor concurrentie. Veel maatschappelijke programma's in Amerika kregen een zeer martiale titel: the 'War on Poverty' en - meer recentelijk - de 'War on Drugs'. Nederlanders gebruiken die beeldspraak nauwelijks en zijn blijkbaar zeer beducht voor sociale onrust en conflicten. Geweld in Amerika is veel meer deel van de samenleving en de acceptatiegraad is er hoger. Nederland heeft minder gevangenen en rechters en een laag criminaliteitscijfer dankzij een grote mate van verzuimdheid en bemiddelende instellingen. De verheerlijking van concurrentie en strijd, ook in het woordenspel, in Amerika staan in contrast met het Nederlandse zoeken naar compromis en consensus.

4. Oppositie

Een vierde factor is de culturele oppositie in Amerika tussen twee bijna even sterke kampen. In 1991 lanceerde James D. Hunter het begrip 'cultuuroorlog', een fundamenteel conflict dat door allerlei lagen van de Amerikaanse bevolking loopt en dat zich richt op de plaats van het gezin, het onderwijssysteem en de inhoud van de media. De basis van deze tweedeling is een verschil van inzicht over de bron van het gezag: is die transcendent, ligt die buiten de mensen en is die duidelijk? Of definiëren mensen dat gezag en de normen zelf en zijn die normen historisch gegroeid en dus veranderbaar?¹²

Met het begrip 'culture war' signaleerde Hunter geen nieuw verschijnsel, maar hij gaf er wel een aansprekende term aan. Historisch gezien wortelt die culturele kloof in Amerika in de veronachtzaming van de idee van een historische ontwikkeling. Dat heeft niet alleen te maken met een veel schaarser aanwezigheid van publieke gebouwen uit vroeger tijden, maar ook met het indelen van de geschiedenis in afzonderlijke perioden. Historici hebben er op gewezen dat Europa zijn traditie weliswaar koestert, maar ook accepteert dat die traditie zich blijft ontwikkelen.¹³ De centrale instellingen in Amerika zijn ontstaan aan het eind van de achttiende eeuw, in een tijd waarin het vertrouwen op de rede en rationaliteit een hoogtepunt had bereikt, terwijl in Europa de Verlichting gevolgd werd door de romantiek die organische ontwikkeling benadrukte. Die doorwerking van de Verlichting in Amerika is ook waarneembaar in de grote populariteit van het dispensationalisme: het denken over de geschiedenis in opeenvolgende tijdperken waarin een strijd tussen goed en kwaad wordt gestreden. Deze manier van denken verklaart ook de overweldigende belangstelling voor de millenniumwisseling in Amerika en het verkoopsucces van de *Left Behind*-boekenserie van Tim LaHaye en Jerry B. Jenkins. Deze denktant verdraagt zich moeilijk met het denken in termen van continue historische ontwikkeling. De indeling in groepen en perioden en de grote nadruk op bovennatuurlijk ingrijpen laat geen ruimte voor historische ont-

wikkeling. Als dit gedachtegoed gekoppeld wordt aan een kosmische strijd tussen goede en kwade machten, krijgt een discussie over maatschappelijke onderwerpen een zeer zware lading.

In Europa trokken de behoudende christenen zich in tijden van grote culturele spanning terug uit het intellectuele debat. In de Verenigde Staten hadden de *evangelicals* in de negentiende eeuw een dominerende rol gespeeld en werden ze in de jaren twintig in de verdediging gedrongen. Toen dat in de jaren zestig weer gebeurde hebben ze zich aaneengesloten tot ze een politieke factor van belang. De jaren zestig laten eenzelfde culturele revolutie zien in beide landen. Het grote verschil is echter de reactie op die revolutie. Nederlanders accepteerden die ommezwaai vrij makkelijk en stonden toe dat de macht zich verplaatste van het 'bevoegd gezag' naar de bureaucratie, terwijl in Amerika de liberalisering een sterke behoudende tegencultuur opriep, die in de tegenaanval ging.

5. Staat als bron van moreel gedrag

De hoge idealen en verwachtingen die Amerika in moreel opzicht aan zichzelf stelt en die - op weliswaar vage wijze - vertaald zijn in een vorm van burgerlijke religie, maken publieke zedelijkheid tot een zaak van algemeen belang. In Amerika bestaat een lange traditie van *civil religion*, die de unieke positie en verantwoordelijkheid van de natie benadrukt.

Nederlanders hebben die morele verwachtingen van de staat nooit zo sterk gehad. De sterke zuilen die gedragen werden door een uitgewerkte wereldbeschouwing vormden de bron voor gedrag. Nederlandse gelovigen, protestant en katholiek, verwachten weinig van een zedenrol die de liberale staat zou gaan spelen. De secularisatie versterkte de overtuiging dat iedereen zelf het best weet wat goed is.

6. Democratie

De Nederlandse democratie verschilt van de Amerikaanse, onder andere in het verschil aan directe politieke inbreng. Dat is ook een gevolg van de jaren zestig, waarin in Nederland de afkeer van het gezag veel groter was dan in Amerika. De journalist Maarten Huygen bestempelde het Nederlandse politiek bestel onlangs als een democratie zonder volk, een elite van professionele organisatoren die in onderling overleg in allerlei geledingen beslissingen nemen.

Volksvertegenwoordigers hier hebben veel minder voeling met de gewone mensen dan in Amerika, waar ze echt afhankelijk zijn van een regionale achterban. De gehechtheid aan een vorm van lokale autonomie in de Verenigde Staten is zo sterk, dat ze een homogene regelgeving op moreel gebied niet makkelijk toelaat.

7. 'Gezond' wantrouwen

Amerikanen hebben een diepgewortelde weerstand tegen een sterke federale overheid, en zelfs in Nederland is daar de invloed van te voelen. In het spraakmakend

boek *Amerikaanse toestanden* beschrijft journalist Huygen hoe tal van Amerikaanse ontwikkelingen op sociaal en economisch terrein een jaar of vijf later hun opwachting maken in Nederland als gevolg van de toenemende globalisering.¹⁴ Huygen wijst op de schadelijke gevolgen van economisering en marktdenken voor onze sociale structuren en de rol die de staat daarin speelt. De groei in productiviteit gaat ten koste van maatschappelijke samenhang. De privé paradijsjes worden steeds meer omringd door publieke oerwouden.¹⁵ De druk op de overheid om de jacht naar particuliere genoegens niet te belemmeren wordt groter.

Ondergaan morele overtuigingen dezelfde veranderingen als de economische? Huygen doet een opmerkelijke uitspraak ter verklaring van het verschijnsel dat Nederland op grote schaal publieke diensten privatiseert, zoals Amerika, maar zonder de daar gebruikelijke controlemechanismen in te stellen. 'Controle past nu eenmaal niet in een land waar de burgers goed zijn', schrijft Huygen.¹⁶ Het geloof in zelfregulering is groot en dat blijkt uit economische, maar ook uit morele trends. Het vertrouwen in Nederland in het goede in de mens is blijikbaar nog groot, zowel in economisch als op moreel gebied.¹⁷ Dat blijkt bijvoorbeeld in het euthanasiedebat. In Amerika is men minder geneigd om uit te gaan van het goede in de mens en dat weerspiegelt zich ook in een strakkere wetshandhaving.

Conclusie

Wat heeft een rondgang langs een aantal hete hangijzers ons nu aan inzicht opgeleverd over de verschillen tussen Nederland en Amerika? Ten eerste dat een verdeling in pragmatisten en moralisten te simplistisch is. Het valt niet goed vol te houden dat Amerikanen van huis uit moralistischer zijn dan Nederlanders. Lange tijd liep

de regeling van morele zaken in beide landen parallel. Het huidige verschil in benadering is een gevolg van de verschillen in geschiedenis, van intellectuele traditie, van verschillen in schaal en in de wijze waarop beslissingen worden genomen.

De Amerikaanse traditie van een uiterst positief zelfbeeld (Amerika is goed) kent als keerzijde een even sterke gewoonte tot publieke klaagzangen als het land de hooggespannen verwachtingen niet waar maakt. In een recent boek over de geschiedenis van zelfbeheersing in Amerika, voegt de historicus Peter Stearns zijn lezers toe: 'Remember that as it has developed historically, our national culture leaves us exceptionally vulnerable to the vocabulary of the moral crusade or jeremiad.'^{xviii} Misschien ligt hier wel het grootste verschil in de burgerlijke religie die in Amerika expliciet en prominent aanwezig is tegenstelling tot in Nederland. Deze overtuiging waarin (bijna) elke Amerikaan zich kan vinden gaat ervan uit dat er een God is, wiens wil is te kennen door het instrument van de democratie en die aan de Verenigde Staten een speciale plaats met een daarbijbehorende een opdracht in de wereld heeft gegeven. Daardoor is de natie niet alleen politiek, maar ook een religieus begrip. Het zit bij wijze van spreken ingebakken om aan morele zaken een zware nationale rol toe te kennen.

Die houding is in Nederland alleen aan te treffen bij het deel van de bevolking dat in termen van 'Neêrlands Israël' denkt. Ook al keerde het thema van normen en waarden terug in de verkiezingsstrijd van 2002, dan is dat een reactie op het doorslaan van ontwikkelingen die in gang gezet zijn en niet een fundamentele heroriëntatie. Het pragmatisme is zelfs hierin terug te vinden. In dat geval zijn we wellicht Amerikaanser dan de Amerikanen, de bedenkers van het pragmatisme.

- 1 A.Th. van Deursen, 'Lichaam en geest. Korte reflecties bij de geschiedenis van de Nederlandse tolerantie,' in: *Crisis in de gedoogcultuur?*, in: *Justitiële Verkenningen* 21.8 (1995): 38-47.
- 2 Dit onderwerp stond centraal op een congres dat het Roosevelt Study Center in Middelburg samen met de rechtenfaculteit van de universiteit Leiden organiseerde, waarin de mogelijkheden om moreel gedrag te sturen en morele maatschappelijke discussies in Nederland en Amerika te beslechten met elkaar werden vergeleken. De neerslag van dit congres is te vinden in: Hans Krabbendam en Hans-Martien ten Napel, red., *Regulating Morality: A Comparison of the Role of the State in Mastering the Mores in the Netherlands and the United States* (Antwerpen 2000).
- 3 David J. Langum, 'A Short History of American Prostitution and Prostitution Policy,' in: *Regulating Morality*, 85-95.
- 4 Pieter Koenders, *Tussen christelijk Réveil en seksuele revolutie. Bestrijding van zedeloosheid in Nederland, met nadruk op de repressie van homoseksualiteit* (Amsterdam 1996).
- 5 Raymond Tatalovich, 'Cultural Individualism, Marginalized Policy, and Abortion in the United States,' in: *Regulating Morality*, 115-133.
- 6 Joyce Outshoorn, 'Abortion in the Netherlands: The Successful Pacification of a Controversial Issue,' in: *Regulating Morality*, 135-148.
- 7 Peter G. Filene, *In the arms of others. A cultural history of the right-to-die in America* (Chicago 1998).
- 8 Margaret P. Battin, 'The Euthanasia Debate in the United States: Conflicting Claims about the Netherlands,' in: *Regulating Morality*, 151-171.
- 9 James Kennedy, 'The Moral State: How Much Do the Americans and Dutch Differ?,' in: *Regulating Morality*, 9-22. Zie ook zijn *Een weloverwogen dood. Euthanasie in Nederland* (Bert Bakker 2002).
- 10 M. Shapiro, 'Rechter en politiek in Amerika,' in: M. Rood, red., *Rechters en Politiek. Nationale en internationale beschouwingen* (Zwolle 1993), 95-108.
- 11 J.F. Nijboer, 'De Amerikaanse procescultuur: ons voorland?' *Justitiële Verkenningen* 21.9 (1995): 95-109.
- 12 Elaine B. Sharp, *Culture Wars and Local Politics* (Lawrence 1999), 1-20.
- 13 George Marsden, 'Fundamentalism as an American Phenomenon,' in: D.G. Hart, ed., *Reckoning with the Past. Historical Essays on American Evangelicalism from the Institute for the Study of American Evangelicals* (Grand Rapids 1995), 303-321.
- 14 Maarten Huygen, *Amerikaanse toestanden. Hoe het poldermodel verdwijnt* (Amsterdam 2000).
- 15 *Ibid.*, 88.
- 16 *Ibid.*, 60, 70.
- 17 Zie ook het interview met James Kennedy in *Trouw*, 28 juni 2000.
- 18 Peter N. Stearns, *Battleground of desire. The struggle for self-control in modern America* (New York 1999), 357.

Naast het kruis het roode vaan!

Geloof en socialisme in Nederland aan het begin van de twintigste eeuw

Door Corneline Morren-Jansen, student geschiedenis

Tijdens de afgelopen verkiezingscampagne is de term 'christelijk-sociaal' vaak gevallen. Premier Balkenende was zelfs bijzonder hoogleraar in het christelijk-sociaal denken. Ook de ChristenUnie maakt zich sterk voor een sociaal beleid gebaseerd op zorg voor de naaste. Deze sociale betrokkenheid van christelijke partijen is niet nieuw, maar mede aangewakkerd door de socialisten. Minder bekend is de rol van christenen in het socialisme. In hoeverre was er sprake van wisselwerking tussen christendom en socialisme in Nederland aan het begin van de twintigste eeuw?

De combinatie geloof en socialisme lijkt niet voor de hand te liggen in het negentiende eeuwse Nederland. Het socialisme stond niet bekend om haar positieve houding ten opzichte van geloof. Marx had immers geschreven dat geloof opium van het volk was. Socialisten streidden tegen de vijf K's van Koning, Kerk, Kazerne, Kroeg en Kapitaal. Kerkelijke leiders waarschuwden gelovigen voor het socialisme. Socialisten zouden gelovige arbeiders van hun geloof willen brengen.

Niet iedereen in de kerk stemde in met de kritiek op het socialisme. Verschillende predikanten voelden zich vanuit het geloof genoodzaakt om de grootste misstanden onder de onderklasse (de sociale kwestie) aan te pakken. Zij stemden in met de kritiek van de socialisten op de kapitalistische maatschappij, maar keurden het filosofische gedachtegoed van Marx af. Deze predikanten en hun aanhangers werden bekend onder de naam christen-socialisten.

Abraham Kuiper was een van de eerste christelijke leiders die de sociale ongelijkheid aan de kaak stelde. In 1891 vond onder zijn leiding het Christelijk Sociaal Congres plaats om christelijk tegenwicht te bieden voor de groeiende arbeidersbeweging. Kuiper vond de socialisten een bedreiging, omdat zij het geloof niet op de eerste plaats zetten.

De christen-socialisten deelden Kuipers mening over de taak van een gelovige, maar waren het niet eens met zijn kritiek op het socialisme. De arbeidersbeweging bestond maar voor een klein deel uit orthodoxe marxisten die weinig van het geloof wilden weten. De meerderheid daarentegen had een gelovige achtergrond en stond minder afwijzend tegen over geloof.

De Blijde Wereld

Christen-socialisten wilden hun geloof in praktijk brengen door het socialisme te steunen. Een groep 'roode dominees' groepeerden zich rond het weekblad De Blijde Wereld. Zij waren van mening dat het geloof en socia-

lisme samen konden gaan. De predikanten waren tijdens hun studie in aanraking gekomen met de armoede van de verpauperde stadsbevolking en werden gegrepen door het socialisme. In hun gemeenten in Friesland zetten zij zich in voor verbetering van de leefomstandigheden van de arbeiders. In De Blijde Wereld schreven zij over hun drijfveren. "Ook wij willen arbeiden aan de komst van een blijde wereld. Om den weg te effenen stellen wij ons in dienst van twee groote machten in onzen tijd, Christendom en Socialisme. Zij zijn onze ware gidsen."

De partijleiding van de grootste socialistische partij, de Sociaal Democratische Arbeiders Partij (SDAP) was blij verrast met de activiteiten van de roode dominees. De Blijde wereldgroep bewees volgens de SDAP dat de kritiek van de kerken - dat socialisme synoniem was met ongelooft - onterecht was. Binnen kerkelijke kring stemde niet iedereen met de De Blijde Wereld in. Een criticus schreef in 1906: "In ons goede landje waar het wemelt van de sekten, bestaat ook een groep van predikanten, hervormde dominees, die behalve aan christelijkheid ook aan socialisme doen. Een allerloffelijkst streven waarbij, jammer genoeg de consequentie deerlijk in het nauw komt."

In 1907 verscheen een brochure van S.K. Bakker over de standpunten van de Blijde Wereld, getiteld 'Naast het kruis het roode vaan!'. Daarin maakte hij duidelijk dat "een belijder van het Christendom de bedoelingen en strevingen der sociaal-democratie kan aanvaarden." Daarnaast probeerde hij het wantrouwen van veel christenen weg te nemen over het socialisme, "want Marx is de sociaal-democratie niet!"

Onenigheid

Op sociaal-economisch vlak waren de ideeën van de Blijde Wereld verwant met de SDAP. Daarom werd in 1905 besloten om toe te treden tot de partij. Binnen de

SDAP werd dit besluit met gemengde gevoelens ontvangen. De gemengde gevoelens over de Blijde Wereld werden gevoed door twee kwesties binnen de SDAP. Ten eerste was er discussie over de ideologie van de partij. Moest het marxisme volledig gehandhaafd blijven, zoals de orthodoxe marxisten wilden? Zij zaten niet op roode dominees te wachten omdat de predikanten zich duidelijk keerden tegen het filosofisch marxisme. Het tweede partijprobleem betrof de partijaanhang. Wanneer de SDAP wilde uitgroeien tot een grote arbeiderspartij, moest zij zich richten op de christelijke arbeiders. Deze groep zou uitstekend door de Blijde Wereld benaderd kunnen worden. Om christelijke arbeiders te benaderen werd er gezegd dat godsdienst privaatzaak was binnen de partij. In 1897 verklaarde de SDAP dat de socialisten niet streden tegen het “kerkgeloof, maar tegen de burgerlijke machthebbers die de kerk gebruiken om hun burgerlijke privileges te behouden.” Deze verklaring nam niet weg dat de orthodoxe marxisten het marxisme hoger aansloegen dan het christendom.

Deze interne kwesties leidden tot moeilijkheden in de partij. Met name de orthodoxe marxisten, zagen het socialisme als een nieuw geloof en levensbeschouwing. Voor hen was het moeilijk te verteren dat de Blijde Wereld het socialisme niet zag als religie. De marxisten waren bang dat de SDAP een verkeerde weg zou inslaan wanneer het gehele marxisme niet langer als uitgangspunt genomen zou worden. Deze angst verraadt een religieuze oorsprong. Zij waren bang voor geloofsafval en ‘ketterij’. Dit zou schade berokkenen aan het doel, de socialistische maatschappij. Daarom waren de reacties op de koers van de partij zo intens. Het ging niet alleen om politieke dogma’s, maar om de toekomstige samenleving.

Binnen het socialisme was er naast heilsverwachting sprake van christelijke symboliek. Domela Nieuwenhuis, de eerste socialistische leider, was luthers predikant voordat hij aan zijn politieke loopbaan begon. Hoewel hij later zijn geloof vaarwel zei, bracht hij veel christelijke symboliek de arbeidersbeweging binnen. Hij mat zich zelf een ‘Jezus-uiterlijk’ aan (lang haar en een baard) en liet zich door Friese arbeiders vereren als ‘Us Verlosser’. Troelstra, de partijleider van de SDAP, vergeleek zich zelf graag met Mozes. Troelstra zou er met de SDAP voor zorgen dat de arbeiders uit het diensthuis van het kapitalisme werden geleid.

Nieuw partijprogramma

Door het gesteggel over de koers van de partij werd de behoefte aan een nieuw partijprogramma duidelijk. De periode van herziening duurde van 1906 tot 1912. De discussies over het marxisme zorgden voor veel vertraging

en zelfs een partijcrisis. In 1909 werden de orthodoxe marxisten verenigd rond het blad *De Tribune* geroyeerd, omdat zij geen afwijking van het marxisme tolererden. Daarna kregen de christen-socialisten meer ruimte. Binnen de SDAP kon men uiteindelijk socialist zijn zonder de aanvaarding van het gehele marxisme, doordat erkend werd dat morele verontwaardiging over het kapitalisme ook een basis van het socialisme kon zijn. In het nieuwe programma werd de zinsnede opgenomen “dat het kapitalisme economisch verouderd en zedelijk veroordeeld is.” Het nieuwe ontwerp sprak een morele afkeuring over het kapitalisme uit en zweeg over de aanvaarding van het marxisme als partijdogma. Uiteindelijk had de Blijde Wereld haar zin gekregen. Er was plaats voor christen-socialisten in de SDAP.

Tot slot

Naast de Blijde Wereld zijn er in Nederland verschillende christen-socialistische groeperingen actief geweest. Na de Eerste Wereld Oorlog raken de meeste groeperingen in de vergetelheid. De Blijde Wereld (vanaf 1932 ‘Tijd en Taak’ geheten) bleef echter wel bestaan. In de jaren dertig kreeg de groepering onder leiding van prof. dr. W. Banning een nieuwe impuls. Banning en het tot ethisch socialisme omgevormde gedachtegoed speelden bij de in 1946 opgerichte Partij van de Arbeid een grote rol. Tot 1977 heeft zelfs een vertegenwoordiger van de christen-socialistische groep deel uit gemaakt van de partijprogramma-commissies van de PvdA.

Hoewel de christen-socialisten altijd een minderheid binnen het socialisme waren, hebben zij in het begin van de twintigste eeuw wel degelijk hun stempel op de partij kunnen drukken. Daarnaast hebben zij binnen kerkelijke kring de afkeer voor het socialisme verminderd en gehamerd op het gezamenlijke doel, een betere maatschappij.

De vraag of godsdienst privaatzaak is, is in 2002 ook actueel. De geschiedenis van de Blijde Wereld bewijst dat vasthouden aan (godsdienstige) principes succesvol kan zijn.

Meer hierover bij:

- J. Geurtsen, *Een geschiedenis van verloren illusies, sociaal-democratie in Nederland* (Amsterdam 1994)
- J.S. Wijne, *Tussen dogma en werkelijkheid* (Amsterdam 1993) en *De bergrede en het socialisme. De gespannen verhouding tussen religie en socialisme in de beginselprogramma's van honderd jaar sociaal-democratie* (Amsterdam 1996)
- Corneline Jansen, *Naast het kruis, het roode vaan! Christen-Socialisten en de SDAP 1897-1912*, doctoraalscriptie geschiedenis, Universiteit Utrecht, januari 2002, 90 p.

Inzoomen op raadsgriffiers

Door Corine Dijkstra, adviseur raads- en statenleden, met medewerking van stagiair Delon Matindas

De Nederlandse gemeente gaat in rap tempo dual. Dat blijkt uit een onderzoek van het Ministerie van BZK. Zo is in maar liefst de helft van alle gemeenten is al een raadsgriffier ingesteld, of is een aanzet hier toe gegeven. De vragen die wij ons hebben gesteld zijn: Hoe is aan deze functie vorm gegeven. Hoeveel tijd krijgt de gemiddelde griffier en wat verdient hij of zij? Is een griffier niet bij voorbaat veroordeeld een doorgeefluik dan wel een gefrustreerde of frustrerende bottleneck te worden?

Dat de Nederlandse gemeenten enthousiast het duale stelsel aan het invoeren zijn, blijkt niet alleen uit het opduiken van raadsgriffiers. Een kwart van de gemeenten heeft er inmiddels voor gekozen één of meer wethouders van buiten de raad te benoemen. Kan men hier tegen nog inbrengen dat dit de zoektocht naar wethouders slechts eenvoudiger heeft gemaakt, het gegeven dat bijna een vijfde van de gemeenten al een rekenkamer of een rekenkamerfunctie heeft, mag toch een wapenfeit genoemd worden. Zeker gezien het feit dat dit laatste pas in 2006 officieel verplicht is.

Maar nu die griffiers. De griffier komt voor het merendeel uit de eigen organisatie en is in de andere gevallen van buiten aangetrokken. De gloednieuwe functie is in bijna de helft van de gevallen een volledig zelfstandige functie. Als dit niet zo is wordt de griffiersfunctie gecombineerd met die van de gemeentesecretaris of met een andere ambtelijke functie. Tot 7 maart 2003 hebben gemeenten de tijd een raadsgriffier aan te stellen. Vanaf die datum is het bovendien wettelijk onverenigbaar dat de functie van griffier en gemeentesecretaris door dezelfde persoon vervuld wordt.

Uit de wervingsadvertenties voor griffiers die wij geïnventariseerd hebben, is ons gebleken dat de aangeboden salarisschalen variëren van schaal 9 tot schaal 15 (BBRA). Van de 75 gemeenten die een griffier zochten in ons onderzoek, bood 13 procent schaal 9 of 10. Daarnaast bood 20 procent schaal 11. Een kwart stelde schaal 12 voor, nog eens een kwart schaal 13, 15 procent schaal 14 en tenslotte 2 procent schaal 15. De veronderstelling dat dit te maken heeft met de grootte van de gemeente wordt maar ten dele bewaarheid. We hebben teveel uitzonderingen genoteerd om van een regel te kunnen spreken.

Het verband tussen de grootte van de gemeente en de omvang van de betrekking is ook niet lineair. Zowel gemeenten met 160.000 inwoners als met 24.000 inwoners vragen vaak een voltijds raadsgriffier.

Duidelijk is wel dat de meeste gemeenten (60 procent) de raadsgriffier een volledige werkweek toebedelen. De deeltijdgriffiers werken doorgaans wel in kleinere gemeenten. Het gaat dan in een kwart van de gevallen om een functie van 15-20 uur, en in 15 procent om een functie van 24-32 uur.

Interessanter dan deze cijfers is de wijze waarop gemeenten de functie van griffier vorm hebben gegeven. In de werving blijkt, dat gemeenten die minder salaris bieden de griffier meer beschrijven als een doorgeefluik van informatie. De hoofdtaken worden louter secretariaal omschreven. Als de functie dan ook nog parttime wordt ingevuld dreigt het gevaar dat de raad er qua informatievoorziening alleen maar op achteruit gaat. Zeker als in de verordening is vastgelegd, dat het ambtelijk apparaat de raad niet rechtstreeks meer van informatie te voorzien, maar alle informatieverzoeken via de griffier moeten lopen, zal een griffier vertragend kunnen werken. Wervingsadvertenties waarin een hoger salaris en een volledige werkweek wordt geboden, omschrijven de taken meer vanuit een leidinggevend perspectief. Diverse malen lezen we woorden als: "pioniersgeest, strategisch inzicht, politiek gevoel, generalistische oriëntatie". Hier wordt dus een leider in plaats van een ondersteuner gezocht. Democratisch gezien kan men zich afvragen in hoeverre een griffier zo richtinggevend mag zijn. Kregen niet de raadsleden het mandaat van de kiezer? Aan de andere kant: de griffier wordt door de raad benoemd.

Samenvattend kunnen we concluderen dat gemeenten nog aan het zoeken zijn in hoeverre ze de griffiersfunctie moeten "optuigen". We zijn benieuwd naar het leger griffiers dat 7 maart 2003 paraat zal staan. Graag horen wij uw ervaring met de raadsgriffier en komen wij in contact met ChristenUnie-leden die raadsgriffier zijn. Voor verdere informatie verwijzen we naar onze internet-site: www.bestuurders.christenunie.nl

Christen in de Unie

Door dr. J. Blokland (www.eurofractie.nl)

Hoe is het om europarlementariër voor de ChristenUnie te zijn? Een intrigerende vraag, die niet zomaar te beantwoorden is. Van de 626 leden van het Europees Parlement (EP) zijn zo'n 595 collega's niet bekend met de ChristenUnie of SGP. Daarentegen weten praktisch alle collega-europarlementariërs die mij meemaken in het politieke werk, dat ik christen ben en dit ook als politicus wil zijn. Ze weten dat voor mij de Bijbel en Gods geboden belangrijk zijn.

Vrijwel alle europarlementariërs komen echter uit een traditie waar geloof en politiek niet rechtstreeks verbonden zijn. Soms is er zelfs grote huiver voor christelijke politiek, omdat men bang is voor overheersing van de kerk (lees Rooms-katholieke kerk) over de staat. Het zogenaamde laïcisme wat vooral in Frankrijk sterk is, wil zelfs een absolute scheiding tussen geloof en politiek. In dat klimaat werken we als drie Europarlementariërs vanuit de Eurofractie ChristenUnie-SGP in de Europese Unie: als christen in de Unie.

Om christenpoliticus te kunnen zijn is het van belang dat de fractie waarbinnen je opereert je de vrijheid geeft dat te kunnen doen. Dit klinkt vanzelfsprekend, maar dat is het bepaald niet. Het Europees Parlement kent slechts acht politieke groepen. Bij de grotere groepen is vaker sprake van fractiediscipline. Daarbij kent het EP geen enkele volledig christelijke groep. Naast de vrijheid om te kunnen uitdragen wat in het verkiezingsprogramma is beloofd, is ook de profilering van belang. Ons argument dat de Eurofractie als subgroep binnen de kleinere EDD-groep beschikt over relatief ruime spreektijd én de eerder genoemde vrijheid van handelen, waardoor we ons eigen politieke profiel hebben ontwikkeld, wordt door politieke insiders volledig erkend. Bij politieke verdeeldheid geeft onze stem nogal eens de doorslag. Een heldere argumentatie is dan ook van belang. In onze samenwerking met christenen uit andere groepen merken we dat zij

binnen hun groep minder mogelijkheden hebben.

In de vakcommissies waar we lid van zijn, hebben we meestal het coördinatorschap namens onze EDD-groep. Dat geeft ons goede mogelijkheden voor het uitoefenen van politieke invloed, bijvoorbeeld via rapporteurschappen. In een van de commissies waar ik lid van ben, de commissie milieu, volksgezondheid en consumentenbescherming, kan ik als christenpoliticus een bijdrage leveren aan zorg voor de schepping. Dat kan onder meer door maatregelen te nemen tegen lucht en watervervuiling, de ontwikkelingen rond biotechnologie en menselijke genetica scherp te volgen en door te pleiten voor duurzame ontwikkeling. Aan dat laatste onderwerp lever ik bijdragen vanuit zowel de milieucommissie als de commissie Economische en Monetaire zaken. Als je als rapporteurs door kwalitatief goed werk te leveren het vertrouwen geniet, win je aan invloed en wordt er ook naar je geluisterd bij ethische kwesties.

Als delegatieleider van ChristenUnie-SGP maak ik deel uit van het bureau (= bestuur) van de EDD-groep en bekleed daar de functie van mede-voorzitter en penningmeester.

In de functie van mede-voorzitter neem ik soms deel aan de Conferentie van Voorzitters. Dit is een bijeenkomst van de leiders van de acht politieke groepen en de voorzitter van het EP. In de Conferentie van Voorzitters is het onder meer mogelijk invloed uit te

oefenen op de agenda van de plenaire zittingen.

Tenslotte, als lid en coördinator namens de EDD van de milieucommissie passeert een enorme hoeveelheid wetgevingsvoorstellen, die soms tijdens lange onderhandelingen tussen een delegatie van 15 EP-leden en 15 representanten van de lidstaten tot overeenstemming moeten leiden. Bij deze codecisie-procedure kan de Raad van Ministers een (tot twee keer toe aangepast) commissievoorstel niet tot wetgeving maken zonder dat het Europees Parlement daarmee akkoord is. Als een van de 15 EP-onderhandelaars lukt het soms om mooie resultaten te bereiken.

Misschien denkt u 'wat een op-de-borst-klopperij', maar dat is zeker niet de bedoeling. Ik wil een beeld geven van de mogelijkheden om invloed uit te oefenen als christen in het Europees Parlement. Daarvoor moet je eerst gezien worden en kwaliteit leveren.

Het zijn allemaal niet meer dan kleine stapjes, maar we zijn als drie Nederlanders afkomstig van kleine christelijke partijen toch relatief herkenbaar aanwezig in het 626 leden tellende parlement.

Verwacht van ons geen wonderen, maar we vervullen onze bescheiden rol met verve, als Christen in de Unie, met vallen en opstaan, met al onze menselijke gebreken.

Vergeet naast het gebed voor Koningin en volk vooral ook niet te bidden voor Europa en voor uw drie Europarlementariërs met hun staf aan medewerkers.

Korset of maatpak?

De verplichting van een gemeentelijke Rekenkamer(functie)

Drs. R.M. Freeke, voorzitter van Stichting De Lokale Rekenkamer¹ en raadslid voor de ChristenUnie in Utrecht

Gemeentelijk Nederland is in de ban van het dualisme. Met het aannemen van de nieuwe Gemeentewet en de inwerkingtreding daarvan bij de jongste gemeenteraadsverkiezingen is de grootste stelselwijziging in de gemeentelijke staatkundige structuur van de afgelopen 150 jaar een feit. Ook binnen de ChristenUnie is de afgelopen jaren veel discussie geweest over de vraag of de verschillende onderdelen van het dualisme nu een zegen of een vloek zijn voor de gemeentelijke democratie. Gelukkig gaat op dat punt de discussie gewoon door: want wat is een partij waarin geen discussie wordt gevoerd?

Dit artikel gaat in op één onderdeel van de dualisering: de verplichte gemeentelijke rekenkamer(functie).

Door het Wetenschappelijk Instituut is in 2001 een kort commentaar uitgebracht, waarin een globaal overzicht van de verschillende onderdelen van het dualisme en een standpuntbepaling vanuit de staatsvisies van RPF en GPV werd gegeven². In deze brochure is tevens kort stilgestaan bij de instelling van een gemeentelijke rekenkamer. Destijds werd nog uitgegaan van een verplichte, onafhankelijke rekenkamer. Bij de behandeling van het wetsvoorstel door de Tweede Kamer is dit onderdeel echter geamendeerd, zodat er nu meer keuzevrijheid is voor de gemeente. Tegelijkertijd is bepaald dat de invoering van enigerlei vorm van gemeentelijke rekenkamer bij alle gemeenten op 1 januari 2006 een feit moet zijn. In dit artikel zal allereerst worden stilgestaan bij de vraag wat nu eigenlijk een rekenkamer is en bij de verschillende vormen van rekenkamers (of rekeningcommissies) die de afgelopen jaren in een aantal gemeenten en provincies hebben gefunctioneerd. Vervolgens zal stilgestaan worden bij het wettelijk kader en zal de wenselijkheid van de instelling van een rekenkamer gezien worden. Het artikel zal afronden met een aantal concrete handreikingen die behulpzaam kunnen zijn bij het keuzeproces dat moet leiden tot de instelling van de rekenkamer.

Wat is en doet een rekenkamer?

Een rekenkamer doet onderzoek naar de rechtmatigheid, de doelmatigheid en de doeltreffendheid van het beleid. Het rechtmatigheidsonderzoek is al langer bekend bij de Nederlandse overheden. De Algemene Rekenkamer (www.rekenkamer.nl) doet reeds lange tijd onderzoek naar de rechtmatigheid van de bestedingen van de centrale overheid. Bij gemeenten en provincies is er vooral de accountantscontrole waarin op rechtmatigheid wordt getoetst. De kern van rechtmatigheidscontrole is de beoordeling of de inning en besteding van publieke

middelen in overeenstemming is met de wettelijke regelingen die daaraan ten grondslag liggen. Een voorbeeld ter illustratie. Een gemeente plaatst ergens extra lantaarnpalen. Achteraf kan beoordeeld worden of de besteding die hiermee gemoeid is, is geaccordeerd door de raad en of het geld daadwerkelijk aan het doel (de lantaarnpalen) besteed is.

Doelmatigheidsonderzoek (of effectiviteitsonderzoek) en doeltreffendheidsonderzoek (of efficiëntieonderzoek) zijn van recentere datum dan het rechtmatigheidsonderzoek. De Algemene Rekenkamer doet sinds de jaren zeventig dergelijk onderzoek bij het rijk. Bij doelmatigheidsonderzoek gaat het om de vraag of het ingezette beleid ook het beoogde resultaat biedt. Ter illustratie weer het voorbeeld van de lantaarnpalen. Bij doelmatigheidsonderzoek zal gekeken worden naar de motieven die ten grondslag hebben gelegen aan de plaatsing van de lantaarnpalen. Stel dat het motief is om de veiligheid te vergroten in een bepaalde straat. Bij doelmatigheidsonderzoek zal dan gekeken worden of de veiligheid is toegenomen na en door de plaatsing van de lantaarnpalen. Dit kan bijvoorbeeld door een afname in het aantal inbraken te constateren. Een stap verder gaat de vraag of de plaatsing van de lantaarnpalen ook de meest doelmatige stap is om de veiligheid te vergroten. We spreken dan over doeltreffendheids- of efficiëntieonderzoek.

Wellicht is de afsluiting van een straat met een hek of een extra politieagent wel veel effectiever. Voorwaarde voor het doen van doelmatigheidsonderzoek is dat vooraf wordt vastgelegd, wat het doel is van een bepaald beleid. Immers, als dat niet van tevoren gebeurt, kan ook niet gecontroleerd worden of de maatregel effectief is. Juist op dit punt moeten nog forse stappen gemaakt worden. Ter indicatie: bij de laatste 'derde woensdag van mei' – de enkele jaren geleden ingestelde 'verantwoordingsdag' of 'woensdag-gehaktdag' constateerde de

Algemene Rekenkamer, dat ten aanzien van 80% van het rijksbeleid niet is vastgelegd welk doel met het beleid beoogd wordt. Het valt te vrezen dat het op dit punt bij gemeenten niet veel beter is gesteld. Juist om die reden is de opkomst van de gemeentelijke rekenkamers toe te juichen.

De proeftuin

De opkomst van de gemeentelijke rekenkamers is geen verrassing. Vanaf 1995 is een duidelijke trend van toename van het aantal rekenkamers waarneembaar. In veel gevallen is er daarbij niet direct sprake van een rekenkamer, maar betreft het raadscommissies met namen als 'commissie voor beleidsevaluatie', 'kamer voor beleidsonderzoek' of 'rekeningcommissie'. Vooral de laatste naam is verwarrend. In veel gemeenten en provincies is van oudsher een 'commissie van de rekening' of een 'rekeningcommissie'. Doorgaans gaat het dan echter om commissies die de jaarrekening van de gemeente beoordelen. Men heeft met andere woorden een sterke financiële oriëntatie. Het eigen onderzoek van rekenkameronderzoek is er echter nu juist in gelegen dat niet alleen naar de financiële component wordt gekeken, maar dat er een sterke nadruk is op onderzoek naar de beoogde effecten van het beleid. De naamsverwarring is waarschijnlijk ontstaan doordat een aantal 'commissies van de rekening' zich langzaam aan ook met doelmatigheids- en doeltreffendheidsonderzoek zijn gaan bezighouden.

Hoe dan ook: de opkomst van de gemeentelijke rekenkamers is recent maar gestaag. De gemeente Delft had als eerste in 1993 een raadscommissie die zich rekenkamer noemde. Later volgden anderen zoals Utrecht (1997), Rotterdam (1998) en niet te vergeten Arnhem en Groningen³. Ook in kleinere gemeenten zijn steeds meer rekenkamers of rekenkamercommissies, zodat er momenteel zo'n veertig tot vijftig rekenkamers actief zijn.

Het is opvallend, dat er nog steeds een grote variatie is in de structuur tussen de verschillende rekenkamers. Aan de ene zijde van het spectrum staat de nog steeds voorkomende commissie van de rekening, die zich naast de controle van de jaarrekening bezighoudt met het meer specifieke rekenkameronderzoek. Haarlem is hier een voorbeeld van. Aan de andere zijde van het spectrum staat de volledig onafhankelijke, professionele rekenkamer die geen directe relatie meer heeft met de raad. Bij deze laatste is de Algemene Rekenkamer duidelijk het rolmodel. Eigenlijk is er maar één goed voorbeeld van deze variant en dat is de Rotterdamse rekenkamer.

In Rotterdam staat de rekenkamer onder leiding van een directeur, die door de raad voor 6 jaar is benoemd. De directeur heeft een eigen budget en een eigen staf. De directeur is vrij in zijn onderwerpskeuze en kan dus binnen de grenzen van zijn budget en bevoegdheden doen en onderzoeken wat hij wil. In Rotterdam is de rekenkamer in één keer in deze vorm ingesteld. In veel andere gemeenten is er meer een geleidelijke ontwikkeling van een commissie van raadsleden naar een steeds onafhankelijker en professioneler zelfstandig orgaan. Een mooi voorbeeld hiervan is de rekenkamercommissie in Utrecht. Mooi omdat deze ontwikkeling daar goed te zien is en ik er bovendien genoeg van af weet, omdat ik zelf lid ben van deze commissie.

In Utrecht is in 1997 – op initiatief van de Raad – een rekenkamercommissie ingesteld. Deze rekenkamercommissie bestond uit 5 raadsleden van de 5 grootste fracties. De commissie koos uit de leden een voorzitter en werd ondersteund door een eigen ambtelijk secretaris. De onderzoeksonderwerpen werden door de raad – op voorstel van de commissie – bepaald. De rekenkamercommissie werd geadviseerd door twee adviseurs, de gemeentesecretaris en het hoofd van de gemeentelijke accountantsdienst.

In 2000 is er een evaluatie uitgevoerd. Daaruit kwam de wens naar voren om enerzijds meer professionaliteit en onafhankelijkheid te bewerkstelligen, maar dit anderzijds niet ten koste te laten gaan van de positieve kanten die er zijn als de rekenkamer een sterke band heeft met de raad. Het gevoelen was dat juist de raadsleden veel kennis hebben van wat er in het gemeentelijk apparaat speelt en dat zij een belangrijke waarborg zijn voor de politieke vertaling van het werk van de rekenkamercommissie. Er is toen een model gekozen voor een commissie bestaande uit vier raadsleden en drie externe leden (waaronder de voorzitter) die op basis van hun professionaliteit en onafhankelijkheid geworven zouden worden. De posities voor de raadsleden werden binnen de raad verdeeld en wel zo dat twee leden werden voorgedragen vanuit de coalitiepartijen en twee leden vanuit de oppositiepartijen. De onafhankelijkheid werd verder uitgebreid door de rekenkamercommissie een zelfstandige onderzoeksbevoegdheid te geven, en door het vaste advieschap vanuit gemeentesecretaris en accountant op te geven. Inmiddels functioneert deze rekenkamercommissie anderhalf jaar en zijn verdere stappen naar onafhankelijkheid en professionaliteit zichtbaar. Zo waren er het afgelopen voorjaar een aantal vacatures in de commissie door het vertrek van raadsleden. Anders dan voorheen zijn de nieuwe leden niet door de raad aangewezen op basis van hun politieke kleur, maar heeft de rekenkamercommissie zelfstandig selectiegesprekken met raadsleden gevoerd, waarin zij getoetst werden op hun meerwaarde voor de commissie in termen van deskundigheid en onafhankelijkheid.

"In veel andere gemeenten is er meer een geleidelijke ontwikkeling van een commissie van raadsleden naar een steeds onafhankelijker en professioneler zelfstandig orgaan."

Wettelijk kader

De beschreven variatie die men aantreft in de huidige rekenkamers en rekenkamercommissies is een aardige opmaat om nader stil te staan bij wat tijdens het wetgevingsproces van de nieuwe Gemeentewet ten aanzien van de rekenkamers heeft plaatsgevonden. Ik zal in chronologische stappen dit proces doorlopen, waarbij de verschillende argumenten in de discussie over de wenselijke structuur van de rekenkamer een plaats krijgen. De staatscommissie Dualisme en Lokale Democratie (de zgn. commissie-Elzinga) kwam in 2000 in haar rapport met het advies om gemeenteraden zelf de keuze te laten of zij al dan niet over gaan tot de instelling van een rekenkamer. Als de keuze gemaakt wordt voor een rekenkamer dan dient deze volgens de commissie wel aan bepaalde voorwaarden te voldoen. Zo stelt de commissie dat het hoofd van de rekenkamer onafhankelijk moet worden aangesteld voor een vaste periode, en dat de rekenkamer zelf moet kunnen bepalen of en waarnaar er onderzoek wordt gedaan en op welke wijze hiervan verslag wordt gedaan⁴.

Het kabinet ging vervolgens in het ontwerpvoorstel dat voorjaar 2001 naar de Tweede Kamer werd gezonden een stap verder dan de commissie. Het kabinet stelde voor om de rekenkamer verplicht in te voeren in alle gemeenten, omdat hierdoor onder andere de controlerende functie van de raad versterkt kan worden en het een bijdrage kan leveren aan een grotere transparantie naar de burgers. Het kabinet week niet af van de randvoorwaarden zoals deze door de staatscommissie zijn omschreven. Het moesten verplichte onafhankelijke rekenkamers worden met een zelfstandig budget en eigen bevoegdheden. Raadsleden mochten in het voorstel geen lid zijn van de rekenkamer en de medewerkers van de rekenkamer moesten buiten de ambtelijke hiërarchie gepositioneerd worden.

Dat het kabinet met dit voorstel een stap te ver – of in ieder geval te snel – ging, bleek uit het resultaat van de behandeling van het wetsvoorstel in de Tweede Kamer. Daar sneuvelde de verplichting voor het instellen van de rekenkamer zoals deze door het kabinet werd beoogd. Een gemeente kan nu een volledig onafhankelijke rekenkamer instellen. Als een gemeente dat niet doet, is zij verplicht om de rekenkamerfunctie vorm te geven. Deze rekenkamerfunctie heeft dezelfde wettelijke taken en

bevoegdheden als de rekenkamer, maar is niet verplicht onafhankelijk. De rekenkamerfunctie wordt ingesteld bij verordening en kan dus resulteren in een rekenkamercommissie, waar ook raadsleden zitting in hebben. Met dit amendement door de Tweede Kamer zijn twee deuren gecreëerd die toegang geven tot het voor gemeenten verplichte huis van de rekenkamer. De voordeur waarbij de rekenkamer wordt ingesteld op basis van de wet waarin inrichting, benoeming, doel etc. geregeld wordt, en een achterdeur die de mogelijkheid laat voor gemeenten om zelfstandig vorm en inhoud te geven aan de verplichting van de rekenkamerfunctie middels een eigen verordening. Het beeld overziende ten aanzien van de ontwikkelingen in veel gemeenten op dit vlak zal de achterdeur vooralsnog de hoofdreeks blijven. Eigenlijk zijn er maar enkele rekenkamers (waaronder Rotterdam) die in het beeld van de onafhankelijke rekenkamer in de wet passen. Het is bovendien niet te verwachten, dat gemeenten waar nog geen enkele ervaring is met een rekenkamercommissie - in welke vorm dan ook - in één keer de stap zullen maken naar instelling van de rekenkamer volgens de wet.

Wenselijkheid en vorm

De uitkomst van het wetgevingsproces komt dicht in de buurt van wat als wenselijke uitkomst was geformuleerd in de eerder aangehaalde brochure van de ChristenUnie. Als bezwaar tegen het wetsvoorstel werd toen gesteld: 'Naar onze mening moet de wetgever ruimte laten aan de lokale voorkeur voor de wijze waarop de rekenkamer gestalte krijgt, zolang de onafhankelijke, controlerende taak van zo'n rekenkamer maar niet in het geding komt'⁵. Aan deze bezwaren is volledig tegemoet gekomen door de amendering in de Kamer.⁶ Daarmee staat lokale vertegenwoordigers niets meer in de weg om te pleiten voor een snelle op-/inrichting van een rekenkamer(functie). De amendering in de Kamer heeft de mogelijkheid gecreëerd om nadrukkelijk aansluiting te zoeken bij de wensen van de gemeenteraad. De rekenkamer is een instrument van de raad, en dus is het goed als de raad zelf een stem heeft in de structuur, de positie en de taken die de rekenkamer(functie) krijgt. Van opgelegd korset is het een maatpak geworden, dat iedere gemeente op maat kan worden aangemeten. Dat het daarbij om meer aspecten gaat dan de mate van onafhankelijkheid in de keuze van de leden, mag duidelijk zijn. Zo is bijvoorbeeld de houding die een rekenkamer(functie) zich binnen de gemeente aanmeet een discussiepunt. Moet de rekenkamer(functie) zich vooral op de interne organisatie richten (bijv. bedrijfsvoering) en op het bewerkstelligen van een leereffect voor de organisatie, of moet juist de transparantie naar de burgers de belangrijkste focus zijn, waarbij men eerder geneigd is om een oordeel uit te spreken dan om een leereffect te bewerkstelligen?

Daarnaast is een belangrijk vraagpunt of de rekenkamer(functie) ook de rol van de raad in het beleidsproces moet kunnen onderzoeken of dat men zich moet beperken tot het functioneren van het college en het ambtelijk apparaat?

Behalve deze vragen over de rolopvatting en positionering zijn er de vragen ten aanzien van de eigen organisatie van de rekenkamer(functie) en het wenselijke ambitieniveau. Wat is de beoogde hoeveelheid en de beoogde kwaliteit van de onderzoeken? Moet de rekenkamer(functie) zelf de onderzoeken uitvoeren of moeten externen dat doen? Hoeveel budget is er beschikbaar? Allemaal vragen die niet eenduidig zijn te beantwoorden. Het antwoord hangt af van de raad in iedere gemeente.

Slot

Tot 1 januari 2006 hebben de gemeenten de tijd om op enigerlei wijze vorm te geven aan een lokale rekenkamer(functie). Het zou echter buitengewoon jammer zijn om zo lang te wachten. Rekenkameronderzoek kan een daadwerkelijke versterking betekenen van de controlerende functie van de raad. De raad is verantwoordelijk voor een heldere toetsing van de resultaten van beleid. Maar soms mist de raad de tijd, de deskundigheid en het collectief vermogen om het onderzoek te doen dat daarvoor nodig is. Met onderzoek door een rekenkamer kan in deze leemte worden voorzien. De instelling van een rekenkamer hoeft daarbij niet complex te zijn, noch hoeft het bestaan van een rekenkamer een kostbare greep te zijn uit de gemeentekas. Een helder onderzoek van de raad naar de wensen op dit vlak kan resulteren in de instelling van een rekenkamer(functie) op elk ambitieniveau. Het is daarbij beter om een rustige maar gedegen start te maken en eerst ervaringen op te doen met het instrument. Als deze start er eenmaal is, zal in de meeste gemeenten de grote ontdekking vanzelf volgen: een gemeentelijke rekenkamer(functie) is niet alleen verplicht; het is ook een aanwinst.

1 Stichting De Lokale Rekenkamer ondersteunt gemeenten bij het volgens een integraal model vormgeven en bij het functioneren van gemeentelijke rekenkamers. Zie: www.delokalerekenkamer.nl of bel: 030 6701236 voor een afspraak of brochure.

2 Freeke e.a., Drs. Roel M., *Goede raad voor het Gemeentebestuur*, Kort Commentaar Wetenschappelijk Instituut ChristenUnie, Amersfoort: 2001.

3 Vooral niet te vergeten omdat deze laatste allebei onder leiding staan van de plaatselijk politiek leider van de ChristenUnie.

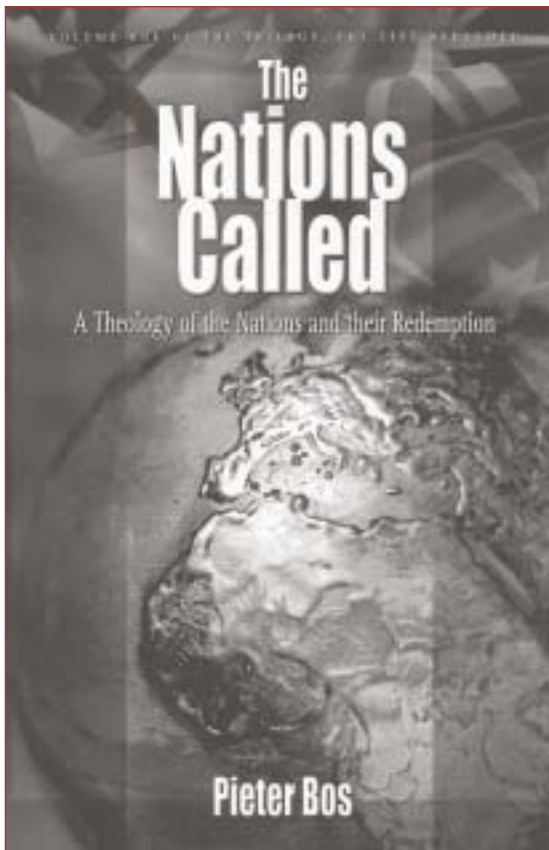
4 Staatscommissie Dualisme en Lokale democratie, eindrapport, p. 256 – 257.

5 A.w., p. 49.

6 Bij het ontwerpvoorstel Dualisering Provinciebestuur is eigenlijk dezelfde discussie van toepassing. Het vorige kabinet pleit ook in dit voorstel weer voor een volledig onafhankelijke verplichte rekenkamer voor de provincies. Niet duidelijk is waarom dezelfde bezwaren die de Kamer had tegen dit voorstel in de gemeentewet niet gelijkkelijk van toepassing zou zijn op de provinciewet.

De roeping van naties

Door Pieter Jong, bestuurslid ChristenUnie-Amsterdam en werkzaam bij het ministerie van V&W

*Pieter Bos, The Nations Called, A Theology of Nations and their Redemption, Volume One of the trilogy 'The City Redeemed', Sovereign World, England, 2002 (352 p.)
Voor meer informatie: zie de website www.servingthenations.org*

Pieter Bos was voorheen werkzaam als architect en stedenbouwkundige. Vanaf de jaren '80 is hij actief in de internationale gebedsbeweging, waarin christenen van allerlei kerken participeren. De focus van deze gebedsbeweging is met name gericht op de uitvoering van het zendingsbevel, de politiek en ontwikkelingen in de samenleving.

De inhoud: over de roeping van de naties

Dit boek is deel 1 van een beoogde trilogie over Gods bedoeling met volkeren en steden. Het boek bevat 5 hoofdstukken.

Hoofdstuk 1 draagt de titel: 'Van individualiteit naar de heerlijkheid van corporativiteit'. In dit hoofdstuk daagt de auteur de lezer uit om meer aandacht te krijgen voor de van God gegeven scheppingsnetwerken waar mensen deel van uitmaken. Mensen maken deel uit van een familie ('stam'), een volk en een staat. Deze drie scheppingsnetwerken worden gekenmerkt door respectievelijk: verwantschap, cultuur en een regering die regels stelt. In plaats van steeds weer afwisselend te spreken over volkeren en staten, gebruikt de schrijver als algemene term: naties.

Hoofdstuk 2 gaat dieper in op de naties. Volgens de auteur kunnen naties in het licht van de Bijbel gezien worden als corporatieve personen met een specifieke 'corporatieve identiteit'. Elk volk heeft een van God gegeven corporatieve identiteit. Niet alleen het menselijke individu, maar ook elk volk is geschapen naar Gods beeld. De naties zijn door God geschapen om een 'verbondspartner' te zijn. Een kerntekst in het boek is Zacharia 11 vers 10: 'Toen heb ik mijn staf Lieflijkheid genomen en die verbroken, tenietdoende mijn verbond, dat ik met alle volken gesloten had.' De auteur plaatst Gods plan met de volkeren in profetisch perspectief. In Jesaja 25 vers 6 e.v. lezen we dat God voor alle volken een feestmaal zal aanrichten en daarmee het verbond met de volken zal herstellen.

In hoofdstuk 3 brengt de schrijver de corporatieve identiteit van zo'n 16 naties in kaart. Het begrip 'corporatieve identiteit' (afgekort als: CI) wordt in dit hoofdstuk uitgebreid omschreven en wel als volgt: *een CI is (a) de expressie van Gods karakter in die persoon, waardoor het bevat (b) haar bestemming volgens Gods bedoelingen, en (c) haar verlossingsgave voor haar mede-naties. De zondeval heeft de CI wel aangetast, maar er is verlossing (herstel van de CI) mogelijk.*

Bijbelstudie, gebed, interviews met geestelijke en seculiere leiders, en nader onderzoek hebben de auteur gebracht tot een lijst met verschillende typen van naties: relationele naties, leidende naties en dienende naties. Een voorbeeld van een leidende natie is de Verenigde Staten. Dat land is volgens de auteur geroepen om een 'avontuurlijke leider' te zijn. Een voorbeeld van een dienende natie is de Filipijnen, geroepen om een 'dienstbare dienaar' te zijn. Een voorbeeld van een relationele natie is Nederland, geroepen om een 'profeet' te zijn.

Hoofdstuk 4 gaat uitgebreid in op de verschillende oorzaken waardoor de corporatieve identiteit van een natie aangetast kan zijn. Ook dit hoofdstuk wordt in profetisch perspectief geplaatst. In Openbaring 17 vers 1 en 2, lezen we dat "de koningen der aarde" hoererij gepleegd hebben. Elke natie heeft een keuze: kiezen voor het verbond met God, of kiezen voor de afgoden. De auteur verwijst in dit verband ook naar het boek van Berkhof over 'Christus en de machten' (1953). In dit hoofdstuk bespreekt de auteur een negental valse verbonden. Achtereenvolgens komen aan de

orde: de verering van de Koningin des Hemels; Islamitische Sharia regelgeving; vrijmetselarij; staat-kerk-connecties die tot agressief nationalisme leiden; goddeloze nationale wetgeving (bijv. abortus); rationalisme, materialisme en communisme (die geestelijke verbonden uitsluiten); een door de VN ondersteunde tendens richting een wereldregering; een New Age-ervaring van oude afgoden; en eco-utopisme en Gaia-verering (moeder aarde). Ook de 'goden der volken' en de machtsmiddelen van God en van de boze worden uitvoering besproken.

Hoofdstuk 5 draagt de titel: 'Naar de verlossing van de naties: de kerk aan het werk'. Dit hoofdstuk bevat huiswerk voor de kerk. Een tekst die veel door de auteur wordt aangehaald is Efeze 3:10, waar staat: 'thans door middel van de gemeente aan de overheden en de machten in de hemelse gewesten de veelkleurige wijsheid Gods bekend zou worden'. De kerk is bedoeld om een 'model-natie' te zijn, die geroepen is om haar natie in een (hernieuwd) verbond met God te leiden. De zendingsoopdracht die aan de kerk is gegeven in Mattheus 28:19 is ook gericht op de volken: 'Gaat dan henen, maakt al de volken tot mijn discipelen.' Volgens informatie van de auteur zijn er anno 2001 vier naties in de wereld waar door het bemiddelende werk van de kerk een verbondsvernieuwing tot stand is gekomen. In Oeganda, Benin, Tonga en Zambia hebben de regeringsleiders publiekelijk een (nieuw) verbond met de God van de Bijbel gesloten.

Korte bespreking, met name over de verhouding tussen kerk en staat

In dit boek komt zoveel aan de orde, dat het in dit verband slechts mogelijk is om iets aan te stippen. Eén onderwerp wil ik er hier uitlichten: de verhouding tussen kerk en staat. In hoofdstuk 4 waarin 'valse verbonden' aan de orde komen, gaat de

auteur onder meer in op goddeloze connecties tussen kerk en staat. Daarbij wordt onder meer opgemerkt dat de relatie tussen kerk en staat niet verward moet worden met de relatie tussen God en de staat; God wil een verbondsrelatie met de naties aangaan (noot 51 op p. 220). In het 'huiswerk-hoofdstuk', op p. 282, stelt de auteur de vraag: wat is de juiste relatie tussen de kerk en de staat? Voor alle duidelijkheid geef ik hier een citaat (vertaling van mij, PJ):

'Een begrip van het trio 'God-Kerk-Staat' scheidt ruimte voor een juiste God-Staat-relatie: het is God die de naties uitnodigt om een verbond met Hem te sluiten; het is God die een directe relatie met de naties wil. De kerk moet leren hoe te reageren op de door God ingestelde relatie tussen God en Staat. De Kerk moet geen politieke invloed of lobby-rol vervullen; de kerk is allereerst een geestelijk lichaam en haar middelen (...) zijn daarom geestelijk; zij moet eerst en vooral Gods heiligheid, eenheid en liefde weerspiegelen. De kerk moet zich concentreren op het 'bemiddelen' van het convenant (...) en het zijn van een 'model-natie' (...). Toen Jezus zei, 'Maakt al de volken tot mijn discipelen...', bedoelde hij: Kerk, het is jouw verantwoordelijkheid om naar een juiste God-Staat-relatie toe te werken. Ik geef elke natie een kerk, zodat de kerk haar natie uit de gebondenheid van satan kan leiden, naar de verbondsrelatie met Mij.' (p. 283)

Het wordt mij niet helemaal duidelijk, wat we ons concreet kunnen voorstellen bij de diverse verbanden tussen het individu, de kerk en de staat. Over de relaties God-Kerk, God-Staat en Kerk-Staat wordt door de auteur het een en ander gezegd. De betekenis van het bovengenoemde trio zou echter meer uitgewerkt kunnen worden. Is het niet te absoluut gesteld dat de kerk als zodanig geen politieke invloed mag uitoefenen?

Hoe werkt het trio God-Kerk-Staat nu in de praktijk? Het corporatieve denken - we maken deel uit van diverse 'lichamen': familie, kerk en staat - verlost ons van het individualisme. Corporatief denken werkt dus bevrijdend; dat is goed. Maar hoe wij, ieder afzonderlijk, deze onderscheiden lichamen - waar we nota bene tegelijkertijd deel van uitmaken - in stand moeten houden en moeten laten groeien, is een lastig onderwerp dat mijns inziens uitwerking behoeft. Als mens ben ik christen, kerklid én lid van een christelijke politieke partij. Als lid van de kerk wil ik graag meewerken aan de opdracht voor de kerk; als lid van de ChristenUnie wil ik ook graag zoeken naar Gods Koninkrijk en zijn gerechtigheid voor onze natie. Is het dan niet verwarrend om zo strikt te onderscheiden tussen de verhouding kerk en staat en de verhouding God en staat? Bovendien is het toch zo dat God door middel van zijn kerk heen werkt (Ef. 3:10)? Een ander onderwerp dat mijns inziens uitwerking behoeft, is de relatie tussen het verbondsvolk Israël en het verbond met de andere volkeren. De complexiteit van het onderwerp én deze vragen bieden de schrijver volgens mij genoeg stof voor de volgende delen van zijn trilogie.

Al met al vind ik dit een zeer waardevol boek. De schrijver heeft er voor gekozen om een lastig en gewichtig onderwerp te behandelen. Dat getuigt van moed én geloof. Het is een uniek boek. In het boek wordt uitvoerig ingegaan op 'de overheden en de machten' waar het Nieuwe Testament meermaals over spreekt. Kortom: voor ons als gelovigen, als leden van een kerk én als leden van een politieke partij, is het mijns inziens een uitdaging om het boek van Bos te gebruiken voor verdere Bijbelstudie, overdenking en discussie. Helaas is er (nog?) geen Nederlandse vertaling van het boek.

Een kwestie van inschikken en

Door Joop Hippe, medewerker van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (www.dnpp.nl) in Groningen

“Zetels verliezen zou een ramp zijn”, zegt ChristenUnie-senator en oud-hoofdredacteur van het Nederlands Dagblad Jurjen de Vries in het hier besproken boek. Tegen alle verwachtingen in vond “die ramp” op 15 mei toch plaats. Het maakt de lezer extra nieuwsgierig naar de inhoud van de publicatie van Manusja Aangeenbrug en Hans Valkenburg. Zij kwamen in maart 2001 op het idee dit boek over de ChristenUnie te schrijven. De partij was ongeveer een jaar oud en moest zich voorbereiden op twee verkiezingen. Een ideaal moment, aldus de auteurs, om terug te blikken en vooruit te kijken.

Het boek start met een hoofdstuk waarin vanaf Groen van Prinsterer de geschiedenis via ARP, GPV en RPF tot aan het ontstaan van de ChristenUnie in vogelvlucht wordt beschreven. Daarna zijn er interviews met prominenten uit de ChristenUnie (11) en buitenstaanders (4). Aangeenbrug en Valkenburg schreven een informatieve bundel, die zich heel plezierig laat lezen. Met ook aardige biografische gegevens.

Door de interviews met de ondervraagden uit de ChristenUnie ontstaat een heel levendig beeld van o.m. de ontstaansgeschiedenis van deze partij. Die historie is eigenlijk in zeer belangrijke mate de geschiedenis van het GPV, want bij deze partij bestonden grote aarzelingen en ook echte tegenstand om tot samengaan te besluiten.

Wat betreft de keuze van de geïnterviewden is het wel een omissie dat niemand van de GPV'ers die tegen het samengaan met de RPF zijn gebleven aan het woord komt. De auteurs hebben in de interviews met de personen uit de ChristenUnie met name de invalshoek gekozen van de rol die de ondervraagden in het eenwordingsproces hebben gespeeld en de vraag hoe zij dat proces beleefden. Deze vooral op persoonlijke ervaringen gerichte benadering kan tot gevolg hebben gehad dat sommige factoren, die toch wel van invloed kunnen zijn geweest op het eenwordingsproces, wat onderbelicht zijn gebleven.

Zo worden de in de loop der jaren in aantal steeds toegenomen samenwerkingsverbanden (lijstineenschuivingen) van GPV en RPF op lokaal, provinciaal en Europees niveau alleen door toenmalig ChristenUnie-fractieleider Leen van Dijke genoemd. Ze hadden trouwens ook wel in het inleidend hoofdstuk vermeld mogen worden.

Verder komen de bijzondere verkiezingsuitslag van 1994 - twintig zetels verlies voor het CDA en maar één zetel winst voor de protestantse drie gezamenlijk - en het besef van marginalisering van het orthodox-christelijke gedachtegoed in politiek en samenleving niet of nauwelijks ter sprake. Wel trekken de auteurs in hun epiloog de conclusie, dat ontwikkelingen in vrijgemaakt-gereformeerde kring, waar in de jaren tachtig gediscussieerd werd over de vraag of vrijgemaakt-gereformeerde organisaties niet een meer open karakter zouden moeten krijgen, belangrijk zijn geweest. En dan met name die bij het Nederlands Dagblad, dat in 1992 niet alleen als eerste over de vrijgemaakt-gereformeerde grens heen ging door ook redacteurs uit andere kerken als redacteur aan te nemen maar onder aanvoering van hoofdredacteur De Vries ook welwillend over een eventueel samengaan van GPV en RPF ging schrijven.

De verkiezingen en verder

Wij kennen dus inmiddels de uitslag van de Tweede Kamerverkiezingen. Dat maakt het bijzonder boeiend om te lezen wat de geïnterviewden vonden van de - overigens na de verkiezingen te sterk bekritiseerde - lijsttrekker Kars Veling, welke verwachtingen er waren ten aanzien van de verkiezingsuitslag en hoe men aankeek tegen eventuele regeringsdeelname van de ChristenUnie. Interessant is ook de inhoudelijke koers die de ChristenUnie en daarvoor vooral de RPF met name op sociaal terrein en dat van het milieu is ingeslagen. Kritische kanttekeningen daarbij worden in deze bundel nog alleen door buitenstaanders geplaatst.

Ik wil hier echter nog een tweetal andere aspecten naar voren brengen. Oud GPV-leider Gert Schutte wijst er op dat kiezers zich in het algemeen niet meer zo gemakkelijk binden aan één partij. De ChristenUnie moet volgens hem dan ook niet meer alleen naar de eigen christelijke achterban kijken, maar ook naar andere groepen. Door enkele andere geïnterviewden wordt gewezen op de veranderde positie van de jongeren. Zo zegt Annette van Kalkeren - oud-voorzitter van de jongerenorganisatie Perspectief van de ChristenUnie - dat de partij niet altijd even goed beseft dat de leefwereld van jongeren radicaal anders is dan die van ouderen. Geloven is ook voor kerkelijke jongeren niet meer vanzelfsprekend. Jongeren kijken heel anders tegen

opschuiven

instituten als de kerk, de politiek en de monarchie aan. Buitenstaander Bart Jan Spruyt, hoofd van de politieke redactie van het Reformatorisch Dagblad, denkt dat jongeren steeds vaker naar macht kijken en het zou hem dan ook niet verbazen als jongeren uit de achterban van de ChristenUnie in toenemende mate de overstap maken naar GroenLinks of het CDA.

Het bovenstaande wijst in de richting van een ChristenUnie die steeds meer zal moeten concurreren met andere partijen om stemmen te vergaren. Een ontwikkeling waarvan de jongste verkiezingsuitslag - ondanks de zeer bijzondere omstandigheden - wel als een eerste illustratie gezien kan worden.

Het tweede aspect heeft betrekking op de gang van zaken binnen de partij. Menno Rasch - bekend van de platforms Transformatie en Transfusie, die meer discussie wilden uitlokken over het proces van eenwording van GPV en RPF respectievelijk de samenstelling van de kandidatenlijst voor de Tweede Kamerverkiezingen - stelt dat men in de ChristenUnie bang is voor conflicten. Maar eenheidsworst is, aldus Rasch, niet creatief en slecht voor de kwaliteit. Hij wordt ondersteund door de directeur van het wetenschappelijk instituut Roel Kuiper die van mening is dat de partij een debatcultuur moet krijgen. Een toenemende electorale concurrentie, met waarschijnlijk ook (wat) meer mogelijkheden om stemmen van andere partijen te winnen, zal trouwens de ontwikkeling van het debat in de ChristenUnie wel bevorderen. Zoals ook de teleurstellende verkiezingsuitslag op dit punt zijn invloed uitoefent.

Met de noodzaak om meer strijd te leveren op de kiezersmarkt en de ontwikkeling van meer interne discussie gaat de ChristenUnie qua karakter meer gelijkenis vertonen met de andere politieke partijen.

De ChristenUnie en de andere christelijke partijen

"De wijze waarop de verschillen tussen de Unie en de beide andere christelijke partijen in deze bundel naar voren komen is niet helemaal bevredigend."

Voor het CDA gaat het dan om een gesprek met Maria van der Hoeven - toen nog Tweede Kamerlid en nu minister van onderwijs. Van der Hoeven is rooms-katholiek en bekijkt de ChristenUnie vooral vanuit haar parlementaire ervaring. Dat levert best een aardig verhaal op, maar de wezenlijke verschillen tussen ChristenUnie en CDA komen maar heel beperkt aan de orde. Het had meer voor de hand gelegen een gesprek te voeren met b.v. de gereformeerde bonder Aart Mosterd - ook CDA-Tweede Kamerlid - en daarin dan de grondslag, het toelatingsbeleid en andere principiële verschillenpunten tussen CDA en ChristenUnie aan de orde te stellen.

Ten aanzien van de SGP komen de principiële verschillen met de ChristenUnie wel degelijk aan bod, maar hier is het uiteindelijke beeld niet helemaal helder. Dat komt met name door datgene wat SGP-partijleider Bas van der Vlies over die verschillen opmerkt. Ik beperk mij hier tot het meest belangrijke. Van der Vlies noemt de positie van de vrouw en de geestelijke vrijheid als wezenlijke verschilpunten tussen SGP en ChristenUnie. Dat correspondeert nog wel met wat o.m. Schutte in dit verband naar voren brengt. Met dit verschil dat Van der Vlies in het kader van de geestelijke vrijheid niet spreekt over de meest voor de hand liggende kwestie: de godsdienstvrijheid. Hebben andere religies dan de gereformeerde het recht hun godsdienst vrij uit te oefenen. Hebben b.v. moslims recht op hun moskeeën? Verder voegt Van der Vlies aan de punten van de positie van de vrouw en de geestelijke vrijheid nog toe dat "het allerbelangrijkste inhoudelijke

Inschikken en opschuiven.

Mensen over de ChristenUnie.

Auteur: M. Aangeenbrug & H. Valkenburg

Uitgeverij: Buijten en Schipperheijn b.v.

ISBN: 905881081X

€ 11,50

verschil" tussen de twee partijen het gedachtegoed over de theocratie is. Waarbij de SGP-leider als kern van het theocratisch ideaal noemt: een overheid die gaat handelen naar Gods geboden. Maar om zo'n overheid gaat het de ChristenUnie nu juist ook. En waar Van der Vlies verder ook niet aangeeft tot welke concrete politieke verschillen met de ChristenUnie het theocratisch gedachtegoed van de SGP leidt - ook nu noemt hij de godsdienstvrijheid niet - blijft zo van dit 'allerbelangrijkste verschilpunt' niet veel over. Bedoelt Van der Vlies het anders dan in zijn bijdrage staat of moeten we concluderen dat ChristenUnie en SGP het eerst maar eens met elkaar eens moeten worden op welke punten zij echt van elkaar verschillen?

In Hem blijven!

Door H. van Oostende,
nieuw raadslid en eenmansfractie ChristenUnie in de gemeente Kapelle

'Evenals de rank geen vrucht kan dragen uit zichzelf, als ze niet aan de wijnstok blijft, zo ook gij niet, indien gij in Mij niet blijft. Ik ben de wijnstok, gij zijt de ranken. Wie in Mij blijft, gelijk ik in hem, die draagt veel vrucht, want zonder Mij kunt gij niets doen.'

Johannes 15 : 4 en 5

Je komt in het Zeeuwse dorp Kapelle te wonen en mist met je RPF-achtergrond dit politieke geluid in de raad. Je krijgt een brief waarin je als achterban wordt gevraagd om

betrokkenheid bij een nieuwe start, om te komen tot 'een raadszetel in de gemeente waarin we wonen en leven'. Je komt met een handjevol mensen bij elkaar en je zet er samen de schouders onder. Je stelt je beschikbaar, al dacht je na je emeritaat het wat rustiger aan te gaan doen. Je wordt zelfs tot lijsttrekker gebombardeerd en ziedaar, sinds 14 maart 2002 ben je beëdigd raadslid en fractievoorzitter van jezelf. Je doet als nieuwe derde confessionele partij (van de zes partijen!) je entree in de raad, je zit meteen in het presidium en maakt deel uit van de vertrouwenscommissie voor de nieuw te benoemen burgemeester. Dat zijn in vogelvlucht de nogal turbulente ervaringen van een aantredend raadslid.

Als opgroeiende jongen kreeg ik eens op de Zondagsschool als beloning een plaatje met de tekst over 'de ware wijnstok'. Sindsdien is die me bijgebleven. Kenmerkend is de *persoonlijke* toon. Het gaat vooral om mijn verbondenheid met de hemelse Vader, maar ook om de nadruk die valt op geestelijke groei.

Hoe komen we als nieuwe of ervaren raads-, staten- of parlementsleden voor de dag? Er zijn veel agendapunten waar je op het eerste gezicht niet zoveel van je politieke uitgangspunten in kwijt kunt. En toch spoort de Geest van Christus je aan. De verzoening van Christus' kruis raakt je elke keer weer en inspireert je tot getuigen in woord en daad. Mijn opdracht is om een manier van denken te ontwikkelen die in harmonie is met onze

Heiland. Nu dwingt God mij vanzelfsprekend niet om te denken als Jezus; ik moet het zelf doen. Elke gedachte moet ik – zoals Paulus dat aan de Corinthiërs schreef - 'als krijgsgevangene brengen onder de gehoorzaamheid aan Christus.'

'Blijft in Mij' ... op intellectueel, agrarisch, economisch, financieel, gemeentelijk, landelijk, sociaal gebied ... in alle zaken die het menselijk leven maken tot wat het is. Het is geen geïsoleerd leven, waarin ik God verhinder in mijn persoonlijke omstandigheden in te grijpen, omdat anders de omgang met Hem wordt verstoord. Hoe durf ik dat te beweren?! Wat de omstandigheden ook mogen zijn, ik kan daarbij rustig 'in Hem blijven'. Ik hoef mijn omstandigheden zelf niet eens te veranderen. Bij deze Heiland was dat *blijven in God Zijn Vader* zuiver en onaangetast. Hij verbleef altijd bij Hem waar dan ook. Hij koos nooit Zijn eigen omstandigheden uit, maar aanvaardde alles ootmoedig wat de Vader Hem toedacht. Wat een wonderlijke rust bracht dat in het leven van de Here Jezus.

In uw en mijn relatie tot God zit altijd een zekere spanning. Als je je maidenspeech houdt of je treedt voor het eerst op voor een volle zaal, klopt je hart sneller. Waar is dan toch die serene rust die het kenmerk is van een leven met Christus verborgen in God?!

Wat kan ons *blijven in Christus* in de war schoppen? Wij roepen: 'Ja Here, ik moet eerst nog naar die bespreking'; of: 'Ik zal *in U blijven* zodra ik klaar ben met onze politieke aspecten voor de profielschets'; of: 'Als volgende week de Commissaris van de Koningin is geweest, dan komt Goede Vrijdag en Pasen en zal ik *in U blijven*'.

Laten we beginnen om *in Christus te blijven*. Dat kost veel inspanning, maar belooft rijke vrucht. Het wordt zozeer een deel van ons leven, dat het ons geen moeite meer kost om *in Hem te blijven*, wat er ook gebeurt!

Symposium *Gedeelde wereld*

Vrijdag 18 oktober

Welke rol heeft de Nederlandse overheid in het bestrijden van de wereldwijde armoede?

Moet een overheid zich met name richten op het macroniveau: de economische ontwikkeling, mensenrechten, handelsbelemmeringen of moet ze zich ook inzetten op microniveau: bijstaan van lokale projecten? En wat is de relatie tussen de overheid en ontwikkelingsorganisaties?

Vanuit het Wetenschappelijk Instituut is een boek verschenen over deze onderwerpen met de titel: **Gedeelde wereld. Armoedebestrijding en christelijke politiek.**

Op 18 oktober is er een symposium waarin we het boek willen aanbieden aan staatssecretaris Van Ardenne. Ook is er een forum met deelnemers uit christelijke organisaties, wetenschap en politiek.

Allen hartelijk welkom.

Datum: 18 oktober

Plaats: Den Haag, zalencentrum BABYLON (op Den Haag CS)

Tijd: 14.30 uur tot 16.45 uur

Voor meer informatie: cvisser@christenunie.nl of 033-4226964

Congres *Dienstbare overheid*

Zaterdag 16 november

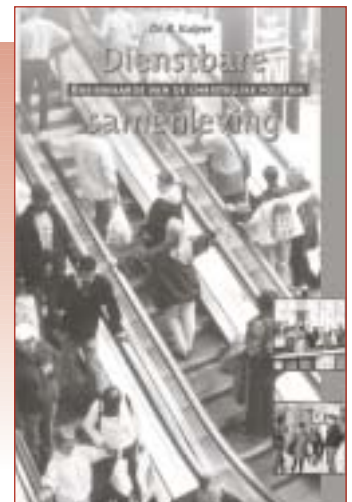
Op zaterdag 16 november houdt het Wetenschappelijk Instituut haar jaarlijkse congres.

In De Reehorst in Ede van 10.00 - 16.00 uur

Sprekers: Dr. Th. A. W. de Wit, Mr. A. Rouvoet, Mr. J. Livestro, e.a.

De concept-tekst van het boek *Dienstbare overheid* zal daar centraal staan in een viertal lezingen en in discussieronden met een forum en met de zaal. Verder is er ruim de gelegenheid voor ontmoeting, zullen we ook veel oude boeken verkopen (zeer de moeite waard!) en nog meer.

Deelnemers aan het congres krijgen de concept-tekst van *Dienstbare overheid* toegestuurd en worden uitgedaagd het te lezen en op het congres hun mening te geven. De reacties en discussies op het congres zullen mede-bepalend zijn voor de uiteindelijke versie.

De inhoud van *Dienstbare overheid* ziet er als volgt uit (globaal);

Hoofdstuk 1: Fundering van gezag en de taak van de overheid (rechtsnormen, kerntaken)

Hoofdstuk 2: Overheidsmacht en democratie

Hoofdstuk 3: De rol van de overheid (kerntaken, privaatspubliek, centraal-decentraal)

Hoofdstuk 4: Nieuwe ontwikkelingen (democratisering, Europa).

Het congres staat open voor iedereen.

De toegang is voor donateurs van het WI gratis.

Aanmelding via wi@christenunie.nl.

Meer informatie over het WI in het algemeen of deze bijeenkomsten in het bijzonder uiteraard op www.wi.christenunie.nl

Inhoudsopgave

Het politieke landschap na de electorale orkaan	
<i>De Aftrap door J.P. de Vries</i>	2
Inhoud en overgave	
<i>Postmoderne christenen en christelijke politiek</i>	
ThemaInterview met theoloog Mees te Velde	4
Verantwoordelijkheid van christenen voor de politiek anno 2002	
<i>ThemaStudie door theoloog Gerard den Hertog</i>	9
Evangelisch Christendom en maatschappelijke verantwoordelijkheid	
<i>ThemaStudie door theoloog Cees Stavleu</i>	12
Gedogen en mededogen	
<i>Column Accent door Frans Koopmans (De Hoop)</i>	15
Pragmatisten versus Moralisten?	
Ethische discussies in Nederland en Amerika	
<i>ThemaStudie door historicus Hans Krabbendam</i>	16
Geloof en socialisme in Nederland aan het begin van de twintigste eeuw	
<i>ThemaStudie door historicus Corneline Morren-Jansen</i>	22
Inzoomen op raadsgriffiers	
<i>Lokaliteiten door Corine Dijkstra en Delon Matindas</i>	24
Christen in de Unie	
<i>Column DenkKader door Europarlementariër Hans Blokland</i>	25
Korset of maatpak?	
De verplichting van een gemeentelijke Rekenkamer(functie)	
<i>Studie lokale politiek door raadslid Roel Freeke</i>	26
Een kwestie van inschikken en opschuiven	
<i>BoekenWijzer door Joop Hippe</i>	30
De roeping van naties	
<i>BoekenWijzer door Pieter Jong</i>	32
In Hem blijven!	
<i>WoordWijzer door raadslid en emeritus-predikant Henk van Oostende</i>	34
Aankondigingen	
	35

Denk **Wijzer**

Thema: Samenleving in verandering

De worsteling van de vakbonden

De moord op de politiek

Sociale zekerheid in de overgang

*De gekozen burgemeester
in een dual land*

5

JAARGANG 2

STUDIEBLAD VAN HET WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
EN DE BESTUURDERSVERENIGING VAN DE CHRISTENUNIE

 ChristenUnie

DenkWijzer
studieblad van de ChristenUnie
jaargang 2, nummer 5, december 2002

Oplage: 3100
ISSN-nummer: 1568-5845

DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de *mr. G. Groen van Prinsterer stichting*) en de bestuurdersvereniging van de ChristenUnie.

DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan overige geïnteresseerden.

U kunt abonnee worden van *DenkWijzer* voor € 14,- per jaar (jongeren tot en met 26 jaar betalen slechts € 9,50). Voor een klein bedrag extra bent u echter al donateur van het Wetenschappelijk Instituut (€ 26,- per jaar, jongeren € 14,-). U krijgt daarvoor naast vijf nummers van *DenkWijzer* ook ongeveer vijf boekjes/boeken en informatie over congressen, activiteiten e.d. Voor niet-abonnees en niet-donateurs kosten losse nummers van *DenkWijzer* € 3,- per stuk (excl. verzendkosten). Deze nieuwe prijzen gelden vanaf 1-1-2003.

DenkWijzer verschijnt op de eerste zaterdag van februari, april, juni, oktober en december
**Deadline kopij volgende nummer:
2 januari 2003**

Redactie:
J.P. de Vries (hoofdredacteur), Henk Visser, Roel Kuiper, Reinier Koppelaar, Marco Boers en Erik van Dijk (eindredacteur).

Vormgeving:
Douglas Design, www.douglasdesign.nl

Druk:
Drukkerij de Bunschoter b.v., Bunschoten
Tel.: 033-2997999, info@bunschoter.nl

Uitgave, redactie en administratie:
Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie
Postbus 439 • 3800 AK AMERSFOORT
Tel.: 033 - 422 69 60
Fax: 033 - 422 69 68
Email: denkwijzer@christenunie.nl
of wi@christenunie.nl

www.wi.christenunie.nl
www.bestuurders.christenunie.nl

DenkWijzer verwelkomt bijdragen van lezers. Wilt u daarvoor eerst even contact met ons opnemen?

Copyright ChristenUnie 2002
Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

Democratie vanwege de zondeval

Door J.P. de Vries, hoofdredacteur

Op het congres van ons Wetenschappelijk Instituut over het concept-rapport Dienstbare overheid werd een opmerking gemaakt, die mij aan het denken zette: Democratie is nodig vanwege de zondeval.

We kennen de uitdrukking uit artikel 36 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis dat de overheid er is "om de verdorvenheid van het menselijk geslacht". Sinds de zondeval kan de samenleving van de mensen niet meer functioneren zonder een overheid die zo nodig dwingende macht kan uitoefenen. We erkennen dat zij die bevoegdheid van God gekregen heeft en niet ten gevolge van een maatschappelijk contract tussen mensen. Vanuit die gedachte zijn gereformeerden soms huiverig om de bevoegdheden van die overheden te laten inperken door ook bevoegdheden aan volksvertegenwoordigingen toe te kennen.

Toch zit er een diepe waarheid in die opmerking op dat congres. Want niet alleen de onderdanen zijn zondige mensen, geneigd tot het kwaad als dat in hun belang lijkt, maar dat geldt evenzeer voor de personen die met overheidsmacht bekleed worden. Macht is op zichzelf een noodzakelijk instrument om alles in de samenleving behoorlijk te laten verlopen, maar macht in handen van zondige mensen is ook gevaarlijk. Het is verleidelijk die macht niet te gebruiken voor het welzijn van de burgers, zoals Gods bedoeling is, maar ten eigen bate. De geschiedenis en ook het heden zit vol voorbeelden, tot welke slechte toestanden dit leidt: dictators met miljoenen op buitenlandse bankrekeningen, terwijl het land niet wordt ontwikkeld en het volk in grote armoede leeft. Of een sterk leger dat vooral tot taak heeft de positie van de machthebber tegen mogelijke binnenlandse tegenstand te beschermen. Daarom is het nodig dat de staat zo wordt ingericht dat machthebbers voor zulke praktijken zo min mogelijk de kans krijgen. Een middel daartoe is de macht te leggen bij een college in plaats van bij één persoon. In een college bestaat onderlinge sociale controle, waardoor het moeilijker is samen tot verkeerde praktijken te besluiten. Om die

reden is het goed dat wij in ons land altijd colleges kiezen en nooit één persoon die bepaalde bevoegdheden kan uitoefenen. Om die reden past de rechtstreeks gekozen burgemeester niet in ons staatsbestel. Wie eenmaal burgemeester is, kan zijn macht gebruiken voor het verlenen van gunsten en zo langs oneerlijke weg kiezers winnen. Een tweede middel is de openbaarheid. Die maakt controle door de media mogelijk en ook controle door een instantie als de Rekenkamer. Die ziet erop toe dat publiek geld niet voor persoonlijke doeleinden wordt gebruikt en brengt daar publiek rapport over uit. Een derde middel is het afleggen van publieke verantwoording aan een in vrijheid gekozen volksvertegenwoordiging en het zich binden aan het oordeel van die vertegenwoordiging, wanneer nieuwe wetten moeten worden uitgevaardigd. Helaas geldt ook hier weer voor, dat ook dit middel in handen van zondige mensen ligt. Een meerderheidsuitspraak van de volksvertegenwoordiging is geen garantie voor de hoogste wijsheid. Die is enkel in het Woord van God te vinden en hoe meer dat gezag heeft in de samenleving, hoe beter de democratie zal functioneren. Daarbij hoort ook dat de meerderheid de essentiële rechten en vrijheden van minderheden respecteert. Dit alles vatten we samen onder de term 'goed bestuur'. Het is terecht dat de Nederlandse regering dit hanteert als een zwaarwegend criterium bij de toekenning van ontwikkelingshulp. Internationale vergelijking leert dat landen met zulk bestuur zich veel beter ontwikkelen – en dus ontwikkelingsgeld daar ook meer vrucht afwerpt – dan landen waar dit ontbreekt. Daarom mag de ChristenUnie vrijmoedig aandringen op goed bestuur, in eigen land en elders in de wereld, met als kenmerken collegialiteit, openbaarheid en democratische verantwoording. Dat bepaalt de overheden bij hun plicht en beschermt het volk.

*‘De vreze des
HEREN is het begin
der wijsheid en het
kennen van de
Hoogheilige is
verstand’*

(Spreeken 9 vers 10)

Samenleving in verandering

Door Erik van Dijk, eindredacteur

“De mens is geschapen als een sociaal wezen, die zijn of haar gaven in en met het oog op de gemeenschap ontplooit. De mens wordt opgeroepen verantwoordelijkheid te dragen voor de naaste en voor de schepping. De overheid heeft hierin een verantwoordelijkheid, maar de burgers in hun verbanden evengoed. Samen kunnen zij bouwen aan een dienstbare samenleving.”

Roel Kuiper in ‘Dienstbare samenleving. Basiswaarde van de christelijke politiek’, Amersfoort 2001, p. 96.

WegWijzer bij het thema

*Interview met Jan Westert
en Jan Peter van den Toren
over vakbonden en andere
maatschappelijke orga-
nisaties*

4

*Studie door Cors Visser
over de neiging van de
politiek, ook van de
ChristenUnie, om te
gaan navelstaren*

8

*Studie door Roel Kuiper
over de moord op de
politiek*

12

*Studie door Pieter Fluit
over de sociale zekerheid
in de overgang*

16

*Studie door burgemeester
Visser over de toenemende
roep om een gekozen
burgervader*

22

*Recensies van de (auto)-
biografieën van de anti-
revolutionairen Aantjes
en Verbrugh*

26

*Verder aandacht voor
het thema in o.a.
Accent en Lokaliteiten*

Zowel overheid als maatschappelijke organisaties zijn de laatste tijd hevig op zoek naar hun nieuwe rol. Er wordt gesproken over de nieuwe overheid, over oude en nieuwe politiek, over de kloof tussen politiek en burger.

Ook maatschappelijke organisaties zijn zich aan het heroriënteren. In de afgelopen jaren zijn zij steeds professioneler geworden, zijn soms opgeslokt door de poldercultuur, maar hebben daarbij het contact met de leden verloren.

Veel instituten van weleer zoals vakbonden en politieke partijen zien hun ledentallen teruglopen. Sommigen staan op het randje van de financiële afgrond.

En dwars daar doorheen dwarrelt een debat over waarden en normen en over nieuwe burgerschapszin, dat maar moeizaam wil landen of concreet wil worden.

In zijn tweeluik ‘Dienstbare samenleving’ en ‘Dienstbare overheid’¹ heeft Roel Kuiper geprobeerd het denken van de ChristenUnie over de rol van de overheid, de burgers en de verbanden waarin ze georganiseerd zijn, uiteen te zetten en verder uit te werken. Een uitstekende basis om als partij op verder te bouwen.

Ook in dit nummer van DenkWijzer worden enkele probleem- en oplossingsverkenningen gedaan. In het ThemaInterview draait het in de eerste plaats om de vakbonden, maar zeker ook om maatschappelijke organisaties in het algemeen en identiteitsorganisaties in het bijzonder. Daar wordt gejongleerd met de verschillende mogelijke rollen: belangenbehartiger, dienst-

verlener, vertegenwoordiger, coach of leider.

In de eerste ThemaStudie gaat Cors Visser nog eens dieper in op het aloude begrip ‘sovereiniteit in eigen kring’ of moderner: ‘onderscheiden verantwoordelijkheden’. Waarom belijdt de ChristenUnie dit principe, maar is het in de praktijk zo moeilijk om dit handen en voeten te geven?

Roel Kuiper blikt achterom, naar wat er in de afgelopen maanden en jaren nu eigenlijk gebeurd is in de Nederlandse politiek. In zijn analyse van de ‘moord’ op de politiek komt hij tot een plaatsbepaling voor de christelijke politiek.

Pieter Fluit, advocaat en gepromoveerd op sociale verzekeringen, neemt de recente, ingrijpende veranderingen in de uitvoering van de sociale zekerheid kritisch onder de loep. De rol van het ministerie van Sociale Zaken is volgens hem veel te groot.

Voor de bezinning op de toekomst van het lokale bestuur heeft burgemeester Visser nog eens gestudeerd op de toenemende roep om een gekozen burgemeester. Bezint eer gij begint. De recensies mogen er in dit nummer van DenkWijzer ook wezen: twee uitgebreide besprekingen van twee (auto)biografieën van twee boeiende oud-politici!

En uiteraard weer een serie boeiende columns en korte artikelen.

Veel leesgenoegen toegewenst!

Kijk voor een complete inhoudsopgave op de achterkant (p.32)

¹ De concept-versie is besproken op het congres van het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie op 16 november j.l. De definitieve publicatie verschijnt begin 2003.

Dienstverlener, belangenbehartiger of leider?

Over maatschappelijke organisaties in het algemeen en vakbonden in het bijzonder

Door Erik van Dijk

In de erudiete ambiance van de bibliotheek van het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie sprak ik met twee doorgewinterde denkers uit het sociaal-economische veld: Jan Westert, algemeen secretaris van het GMV (Gereformeerd Maatschappelijk Verbond), en Jan Peter van den Toren, sinds 2001 consultant bij adviesbureau Berenschot, daarvoor strategisch adviseur bij het CNV (Christelijk-Nationaal Vakverbond) en van 1997 van 2002 tevens bijzonder hoogleraar arbeidsverhoudingen aan de Universiteit van Amsterdam.

Waar staan de vakbonden op dit moment?

Jan Westert: De vakbonden worstelen allemaal met het oude collectieve gedachtegoed. Zij hebben te maken met werknemers die in toenemende mate individualistisch en mondig zijn. Werknemers herkennen zich steeds minder in de vakbondsbestuurder die op het zeepkistje staat, de meute toesprekt en namens alle werknemers CAO's afsluit.

De vakbonden zijn zich aan het oriënteren op hun rol. Aan de ene kant zijn zij nog heel veel gericht op de collectieve processen, aan de andere kant zijn zij steeds meer de individuele belangen van de werknemer gaan behartigen en de individuele werknemer gaan ondersteunen. Het gaat steeds meer over gezondheid, stress, loopbaanbegeleiding, beroepsethiek, maatschappelijk verantwoord ondernemen e.d.

Ook het GMV is bezig met het nader vorm geven aan de individuele betrokkenheid, bezinning en ondersteuning. Wij zijn per definitie al niet de vakbond die macht kan

uitoefenen namens grote collectieven. Wij moeten het toch vooral hebben van het beïnvloeden via de individuele werknemer. Dat was onze kracht en is in deze tijd heel boeiend om uit te werken.

Jan Peter van den Toren: Het is aardig als je het huidige cursusaanbod van vakbonden vergelijkt met dat van tien jaar geleden. Toen ging het over de inrichting van de sociale zekerheid, het stelsel van loonvorming en bij de christelijke vakbonden ook nog over christelijk-sociaal denken. Tegenwoordig gaat het over vergadertechnieken, competenties, zingeving in het werk en het combineren van arbeid en zorg. Allemaal toegesneden op de individuele werknemer.

Wat is nu precies het probleem?

Jan Westert: De vakbonden hebben op twee niveaus een probleem. Al die overlegstructuren op hoog niveau, zoals bijvoorbeeld in de SER, welke werknemer heeft daar nog iets mee en welke werknemer vertegenwoordigt je daar? Aan de andere kant: in een land waar de relatie tussen individu en overheid opnieuw vormgegeven moet worden, heb je die bufferfunctie van georganiseerde groepen burgers, van organisaties heel hard nodig. Die organisaties zijn alleen op een zó grote afstand gekomen en zó geprofessionaliseerd, dat vakbondsleden nog maar weinig het gevoel hebben dat de mensen die op dat hoge niveau voor hen bezig zijn, ook naast hen in de modder staan.

Dat blijft een lastige kwestie in een tijd waarin instituties en dit soort overlegprocessen niet erg gewaardeerd zijn. Dat betekent, dat je toch weer naar die werkvloer terug moet en met de mensen daar moet praten. Je vertegenwoordigt mensen met het oog op een breder maatschappelijk belang, maar op het moment dat je dat onvoldoende laat voelen aan de basis, blijft het een what's in it for me-discussie met je leden. Op dat punt zouden organisaties zich moeten herijken.

Jan Westert

Jan Peter van den Toren: Het is belangrijk om drie dingen goed te onderscheiden. Ten eerste is er de politieke wind die waait en die meer of minder gunstig kan zijn voor de rol van de sociale partners. Ten tweede zijn er de meer langlopende sociaal-culturele ontwikkelingen. Burgers zijn bijvoorbeeld lastiger dan in het verleden ertoe te verleiden zich aan te sluiten bij organisaties. Het is niet meer vanzelfsprekendheid dat je lid bent van een organisatie die bij je achtergrond past. De derde ontwikkeling die van belang is, is ook structureel. In het verleden was het werk van de meeste mensen vrij gemakkelijk in een aantal homogene groepen in te delen. Je had bankemployés, bouwvakkers, metaalarbeiders e.d., voor wie het handig en aantrekkelijk was om met elkaar een aantal dingen voor elkaar te krijgen, zoals collectieve arbeidsvoorwaarden. Je ziet nu dat het werk van werknemers meer en meer van elkaar verschilt. Werkgevers zijn er ook meer op uit het werk aan te laten sluiten bij de competenties van de individuele werknemer en maken ook in toenemende mate afspraken met die individuele werknemer. De consequentie is dat werknemers hun belangrijkste afspraken zelf al maken met hun eigen werkgever. Die afspraken zijn voor een deel van invloed op het salaris (dat is vaak al meer dan die drie procent uit het CAO-overleg). Die afspraken zijn ook van invloed op de loopbaanontwikkeling. Die verschuivingen in de organisatie van het werk maken de werknemer niet perse individualistischer, maar maken het voor vakbonden wel lastiger om collectieve afspraken te maken.

Jan Westert: Je zou kunnen zeggen: de oude vakbondsbestuurder die op een zeepkistje de troepen toesprak, moet meer een coachende en faciliterende rol voor de werknemer gaan vervullen.

Jan Peter van den Toren: Nu word ik wel huiverig, want het is maar de vraag of de vakbeweging kan waarmaken wat al die werknemers vragen. Die vakbondsbestuurder die vroeger op een zeepkistje een hele groep toesprak, moet er toch niet aan denken dat hij al die werknemers één voor één op zijn spreekuur krijgt. Ik denk dat je slechts voor een deel van je achterban individuele ondersteuning kunt bieden. Voor een groter deel van de achterban ben je niet meer en niet minder dan één van de vele maatschappelijke organisaties waar ze lid van zijn, met wie ze zich kennelijk willen afficheren en waarvan het blad één van de vele bladen in de krantenbak is.

Jan Westert: Je ziet inderdaad dat de individuele dienstverlening een zodanig beslag legt op de vakbond, dat wat binnenkomt aan contributies, er helemaal door wordt 'opgegeten'. Het pakket aan individuele dienstverlening kun je niet eindeloos uitbreiden op basis van solidariteit.

Jan Peter van den Toren

Jan Peter van den Toren: Ik maak me er bovendien wel eens zorgen over, dat vakbonden zo gedwongen worden mee te werken aan de juridisering van de samenleving. Op het ene moment sluiten ze samen met werkgevers een regeling af, in het besef dat ze elkaar voor de uitwerking moeten vertrouwen. Een paar maanden later moet de vakbond een lid helpen om de laatste details uit diezelfde regeling te persen.

Je zou als vakbond eigenlijk die twee dingen die je als vakbond nu in de standaardcontributie combineert, uit elkaar moeten halen. Voor dat deel van de achterban dat in wezen voor z'n eigen zaak op kan komen, maar behoefte heeft zich maatschappelijk te associëren met een organisatie, zou je een veel goedkoper steunlidmaatschap aan kunnen bieden.

Dan worden vakbonden een soort ANWB, waar je naast een basispakket kunt kiezen uit verschillende uitbreidingspakketten.

Jan Peter van den Toren: Vakbonden schuiven op naar de rol van maatschappelijke organisatie en komen meer terecht in het rijtje van Amnesty, Greenpeace e.d., van organisaties die een visie hebben op de inrichting van de samenleving en die wat te melden hebben aan de tafel van de beslissers in de bedrijven, de branches en Den Haag. Als een vakbond in staat is om een boodschap te verkondigen namens een achterban, dan is hij een relevante speler.

Jan Westert: Ja, maar het is wel de vraag waar je dan de lijn legt tussen die maatschappelijke functie, het collectieve proces en de individuele dienstverlening. Daar ligt één van de andere spanningen. In dat collectieve stuk verwachten de werknemers dat de vakorganisa-

ties optreden, maar men is zelf geen lid en betaalt dus zelf niet aan mee aan wat er collectief wordt geregeld. Men heeft er wel profijt van. Wie moet dat collectieve stuk betalen? Als iedereen er belang bij heeft dat er een goede zakelijke partij is waarmee je afspraken maakt, dan kun je je afvragen of er niet een bijdrage van alle werknemers moet zijn.

Men is zo opgeslokt door het zoeken naar consensus, dat werknemersorganisaties de mogelijkheden hebben laten liggen om zichtbaar en met lef en leiderschap te staan voor hun werknemers.

Jan Peter van den Toren: Het is inderdaad niet eerlijk vakbondsleden contributie te laten betalen voor iets wat slechts voor één derde weer bij hen terugkomt, in de vorm van persoonlijke ondersteuning. Een ander derde deel besteden vakbonden aan het afsluiten van CAO's voor alle werknemers in de bedrijfstakken. Het laatste derde deel is ervoor om in de SER en op andere plekken mee te denken over de inrichting van de samenleving. Over het anders financieren van de laatste twee derde delen zou te praten moeten zijn. Ik zou er wel voor zijn als bijvoorbeeld – gelegitimeerd door de overheid – via CAO's iets aan de werknemersorganisaties terugbetaald zou worden.

Daarmee wordt het poldermodel dan deels collectief gefinancierd. Hoe staat het eigenlijk met dat poldermodel?

Jan Westert: Wij kunnen niet zonder het poldermodel, want anders krijgen we een Angelsaksisch model. Als ik ergens een hekel aan heb gekregen, dan is het aan dat model, waar de aandeelhoudersbelangen altijd voorop gaan, waar niet overlegd wordt, waar niet breder wordt gekeken. Nederland heeft een waardevolle traditie van een overlegeconomie, waarin gestreefd wordt naar consensus. Dat moeten we vasthouden, al zitten er ook best nadelen aan.

Jan Peter van den Toren: Een jaar of vijf geleden zag het er heel slecht uit voor het poldermodel. Toen stond het van alle kanten onder kritiek. Het model is toen vooral gered door de buitenlandse waardering voor de manier waarop in Nederland zaken geregeld worden. Sindsdien wordt het model geaccepteerd, niet omdat men een groot geloof heeft in al dat gezamenlijk overleg, maar omdat het resultaten oplevert.

In de wetenschappelijke wereld heeft men intussen een veel zakelijker analyse kunnen maken van wat het poldermodel is en waarom het goed functioneert. Maar de houdbaarheid van die steun op basis van economische prestaties en wetenschappelijke analyse is ook niet

onbeperkt.

Bij de laatste kabinetsformatie is het poldermodel redelijk gered, maar het had ook anders kunnen lopen. Dat kwam door de LPF-kritiek op de achterkamertjespolitiek. Hoewel niet ondersteund door veel kennis van zaken, wist deze kritiek toch een bepaald gevoel in de samenleving aan te boren. Het CDA heeft nog wel een inhoudelijke, ideologische visie op het maatschappelijk middenveld. De VVD gaat er uiterst pragmatisch mee om.

Jan Westert: Aan de vakbondskant is er de laatste tijd de neiging om te polariseren, omdat ze zich moeten profileren naar hun achterban toe. Aan de ondernemerskant moet alles sneller en flitsender, dus zij hebben ook behoefte om dit proces te minimaliseren.

Als het weer wat minder gaat, gaan we wel weer met elkaar in debat, dan hebben we elkaar weer nodig. De overlegcultuur die er vanouds is, moet niet overboord gegooid worden omdat het woord 'poldermodel' een beetje ranzig is geworden en in de achterkamertjes is beland.

Jan Peter van den Toren: Ik zie een valkuil waar zowel werkgevers als werknemers voor een deel ingestapt zijn. Men is zo opgeslokt door het zoeken naar consensus, dat werknemersorganisaties de mogelijkheden hebben laten liggen om zichtbaar en met lef en leiderschap te staan voor hun werknemers. Men had wel wat alerter mogen zijn op wat werknemers werkelijk bezighoudt. Een goed voorbeeld zijn de stakingen in de zuivelfabrieken dit voorjaar. Voor de buitenwereld leken de acties te gaan over drie of drie-en-een-kwart procent loonsverhoging. Maar het ging er eigenlijk om dat de werknemers na al die jaren van reorganisaties eindelijk wel eens wat serieuzer behandeld wilden worden en niet de laatste wilden zijn in de rij na de aandeelhouders, die winst uitgekeerd willen hebben, en na de consumenten, die vooral goedkope zuivel willen hebben.

Jan Westert: Vakbonden zouden hun maatschappelijke rol beter kunnen vervullen.

Bij zo'n SER-akkoord over de WAO gaat het alleen maar over centjes en procentjes, maar niet over het grote verhaal van het voorkomen van arbeidsongeschiktheid of het reïntegreren met een goed plan van aanpak. Dat brengen wij veel te weinig naar voren als vakorganisaties. Daar hebben we te weinig oog voor, terwijl dat die andere belangen overstijgt.

We hebben het al veel gehad over de vakbonden, maar hoe staat het met het hele maatschappelijk middenveld en specifiek de identiteitsorganisaties?

Jan Westert: Het maatschappelijk middenveld heeft volop kansen. Dat geldt ook voor identiteitsorganisaties, als hun identiteit maar geen gevel-identiteit is.

Jan Peter van den Toren: Wat ik bij VNO-NCW en allerlei aangesloten brancheorganisaties heb gezien, is dat christelijke organisaties onderdeel zijn geworden van algemene organisaties, vanuit de gedachte dat een vereniging alleen algemene, collectieve belangenbehartiging en dienstverlening moet bieden. Maar men merkt nu dat die analyse niet opging. Bij VNO-NCW is men nu blij dat men regionale NCW-verenigingen heeft, waar leden elkaar kunnen ontmoeten en inspiratie kunnen opdoen. De vakbeweging is gelukkig niet zo ver gegaan. Daar heeft men onderkend, dat samengaan geen oplossing zou bieden. Daar heb je nog wel identiteitsgebonden organisaties.

Wel hadden sommige bonden de afgelopen jaren een zekere huiver om zichzelf te laten kennen als een organisatie die ergens voor staat, die een identiteit heeft. Uit onderzoek blijkt echter, dat het juist de gemeenschappelijke identiteit is wat uiteindelijk leden bindt.

Vakbonden zouden hun maatschappelijke rol beter kunnen vervullen.

Jan Westert: Als ik bijvoorbeeld kijk naar onze managersnetwerken, dan komen mensen daar met name naartoe om vanuit hun christen-zijn na te denken over identiteit, integriteit en ethiek. Men wil juist praten over wat zij in hun bedrijf en brancheorganisatie missen. Ze ontmoeten dan collega's die hun taal verstaan en hen kunnen opscherpen.

Zowel de overheid als maatschappelijke organisaties zijn zich de afgelopen jaren steeds meer als dienstverlener gaan opstellen. Hoever ga je daarin mee?

Jan Westert: Mensen zijn berekenender geworden en organisaties hebben hun producten daarop aangepast. Je hebt meer een consumenten-relatie gekregen dan een lid-relatie. Dat is op zichzelf een te dunne relatie om een maatschappelijke organisatie in stand te houden. Je moet meer zijn dan alleen een dienstverlener, anders ga je kapot. Het vertegenwoordigende, lerende, leidendevende en coachende aspect zal meer terug moeten komen.

Jan Peter van den Toren: Ik ben nieuwsgierig hoe de calculerende burger, die in de afgelopen jaren is opgekomen, zich verder ontwikkelt. Het loopt nu tegen een grens aan. De overheid laat ook weer meer zien wat zij van burgers verwacht. In Nederland willen we elkaar weer aan een aantal basiswaarden houden. Het zou niet fraai zijn als alleen de overheid dit oppakt.

Jan Westert: Het kan inderdaad niet vanuit de overheid alleen komen, het moet ook vanuit de samenleving zelf komen. Daar hebben de maatschappelijke organisaties iets laten liggen. Zij moeten weer thema's op de agenda zetten.

Jan Peter van den Toren: Zij moeten weer ergens voor durven te staan. Leiderschap tonen.

Jan Westert: Het gaat om waarden, plichten, burgerschap, verantwoordelijkheid.

Je moet dat vervolgens ook concreet kunnen maken en tegen elkaar kunnen zeggen wat wel en niet normaal is. De overheid heeft een eigen verantwoordelijkheid. Maatschappelijke organisaties ook. Gezinnen, scholen e.d. ook. Het samenspel in de samenleving zou wel wat interactiever kunnen.

Als er weer aandacht voor waarden en normen is en een rol is weggelegd voor identiteitsorganisaties, hebben ChristenUnie en GMV en CDA en CNV elkaar dan ook weer meer nodig?

Jan Westert: Ja, je hebt platforms nodig waar gelijkgestemde organisaties elkaar ontmoeten, waar ze met elkaar in debat gaan, waar ze thema's bespreken, elkaar bevragen. We doen dat te weinig en te weinig fundamenteel.

Zo zouden het GMV en de ChristenUnie in debat kunnen gaan over wat christelijk-sociaal nu precies inhoudt. Het Christelijk Sociaal Congres, waar het GMV bij betrokken is, is overigens ook zo'n platform voor identiteitsorganisaties.

Jan Peter van den Toren: Het is ook wel spannend, dat een groot deel van Nederland een beroep doet op het brede veld van christelijke organisaties - bijna in de zin van 'kom over en help ons' - voor een bijdrage aan de waarden en normen in deze samenleving. Die christelijke organisaties moeten dan wel bereid en in staat zijn om dat wat zij te bieden hebben, in te brengen in gesprekken met anderen die een geseclariseerde benadering van zingeving hebben.

De christelijk-sociale beweging moet bovendien niet vergeten maatschappijkritiek te leveren, bijvoorbeeld op het gebied van welvaartsgroei, consumentisme of individualisme.

Er is meer debat nodig, niet alleen over acute problemen, maar ook over een visie voor de inrichting van de samenleving.

Maatschappelijke organisaties zijn nu aan zet. Zij waren onnodig terughoudend. Zij hebben wat in de luwte geleefd. Zij moeten nu hun verantwoordelijkheid oppakken, ook in het stimuleren van burgers om hun verantwoordelijkheid op te pakken.

Politiek navelstaren

ChristenUnie, Haagse stolp en eigen verantwoordelijkheid van de samenleving

Door Cors Visser, medewerker Wetenschappelijk Instituut

Politiek heeft een nare eigenschap. Het is vaak nogal eenzijdig. Politiek houdt zich bezig met wat de overheid moet doen en op welke manier. De samenleving wordt als het ware van bovenaf bekeken en dus is het risico groot, dat de samenleving ook eenzijdig van boven bestuurd wordt. Daar zijn burgers zich vaak wel van bewust, maar de politiek veel minder. Tekenend is bijvoorbeeld dat leden van een partij altijd 'rechtser' zijn dan het partijkader. Dat geldt zowel voor de SP als de VVD. En ook voor de ChristenUnie.¹

De ChristenUnie staat in een politieke traditie die veel aandacht heeft voor de verantwoordelijkheden van burgers en maatschappelijke organisaties. De grote vraag is alleen: hoe vertaalt die aandacht zich in beleid. Zeker in een tijd waarin velen vragen om een sterke overheid die doortastend optreedt - bijvoorbeeld op het gebied van veiligheid - en sommigen roepen dat de ChristenUnie te links is², is het nodig expliciet aandacht te hebben voor de verantwoordelijkheden in de samenleving. In dit artikel wil ik aangeven waar de ChristenUnie nu staat, gelet op het verkiezingsprogramma en de publicaties van de afgelopen jaren, en vanuit welk gedachtegoed dat voortkomt. Daarnaast komt het CDA onder Balkenende aan bod en sluit ik af met een aanzet hoe de ChristenUnie kan omgaan met de verantwoordelijkheid van de samenleving.

Soevereiniteit in eigen kring

Zowel in de RPF als het GPV is het principe van 'soevereiniteit in eigen kring' gebruikt. Dit principe - door Abraham Kuyper ontwikkeld - gaat uit van verschillende verbanden of kringen in de samenleving. Ieder verband heeft zijn eigen verantwoordelijkheid en eigen vrijheid om binnen de kring gezag uit te oefenen. Kringen hebben geen gezag over andere kringen.

Om hier meteen een misverstand uit de weg te ruimen: er ligt hier geen groot verschil tussen GPV en RPF. Bij de GPV was het met name Verbrugh die erg kritisch was over deze gedachten van Kuyper. Verbrugh pleitte voor het centraal stellen van de eer van God. Een christelijke staat moest het doel zijn.³ In soortgelijke bewoordingen liet ook de RPF-er Kadijk zich uit.⁴ Aan de ander kant had Veling (GPV) meer waardering voor Kuyper. Evenals Rouvoet (RPF) legde hij de nadruk op het nastreven van de publieke gerechtigheid. Bij beiden kwam die gedachte nadrukkelijk voort uit de ideeën dat er in de samenleving verschillende verbanden zijn met ieder eigen verantwoordelijkheden.⁵ De overheid mag niet zomaar in

een ander verband ingrijpen. Daaraan moeten zwaarwegende motieven ten grondslag liggen.

Waar het om gaat is dat in een christelijk-staatkundige overheidsvisie de rol van de overheid altijd beperkt is. Op grond van het principe van onderscheiden verantwoordelijkheden lijkt het haast onmogelijk, dat de ChristenUnie een linkse politiek zou voeren, een politiek die veel zaken in handen van de staat legt. Waarom krijgt ze dan toch vaak het verwijt links te zijn? Dat wordt onder meer veroorzaakt door de grote aandacht die de christelijke politiek heeft voor de taken van de overheid. Hier zijn boeken over vol geschreven.

In de visie van de ChristenUnie zijn een aantal taken van de overheid te onderscheiden: ze geeft richting aan de samenleving door aan te geven wat goed en niet goed is (deels door wetgeving), ze geeft ruimte en kansen aan mensen om zich te ontplooiën, ze komt op voor de zwakke in de samenleving en ze zorgt voor regelgeving op het publieke terrein en handhaaft deze.⁶ Zeker het richting geven en het opkomen voor de zwakke kunnen op gespannen voet staan met de onderscheiden verantwoordelijkheden. Bijvoorbeeld bij het ingrijpen in een gezin. In het geval van mishandeling is ingrijpen terecht, maar wat als ouders gewoon niet zo goed kunnen opvoeden? Of een meer actueel voorbeeld. Houdt onderscheiden verantwoordelijkheden in dat bij voetbalwedstrijden geen politie aanwezig hoeft te zijn, maar dat de clubs zelf maar de veiligheid van supporters en spelers moeten garanderen?

Één van de taken is het geven van ruimte aan burgers en maatschappelijke verbanden, maar de overige drie zijn meer gericht op activiteiten van de overheid zelf. En daarin schuilt het gevaar van het navelstaren: de nadruk ligt teveel op het overheidsoptreden. Problemen die men signaleert, wil men dan meteen aanpakken. Denk aan wachtlijsten, onderwijs, armoede over de grens, milieu-problemen. Kuiper zegt het in *Dienstbare overheid* zo: "de overheid lijkt wel een grote stofzuiger van de samen-

leving: wat de mensen laten liggen moet de overheid opruimen.” En als de overheid dat een tijdje vol blijft houden, gaan de burgers verwachten dat de overheid er is voor ál hun problemen.

Nu is het natuurlijk niet zo dat de overheid niets aan de wachtlijsten of het onderwijs zou moeten doen, maar hier liggen ook duidelijk verantwoordelijkheden van burgers. Daarom is het goed dat bij het wetenschappelijk bureau van het GPV een publicatie verscheen over burgerschap, *De burger in beeld*⁷ en vorig jaar bij het wetenschappelijk instituut van de ChristenUnie de publicatie *Dienstbare samenleving*⁸, waarin nadrukkelijk de verantwoordelijkheden van burgers en maatschappelijke organisaties aan bod komt. In beide boeken beginnen de auteurs bij de samenleving zelf. Welke verantwoordelijkheden liggen bij de samenleving zelf. Dat is een invalshoek die zeker niet vergeten mag worden. Het is echter maar zeer de vraag of een dergelijke invalshoek niet te veel op zichzelf staat. Werken de ideeën uit die publicaties en de ideeën van onderscheiden verantwoordelijkheden wel genoeg door? Mijn antwoord is nee.

In veel publicaties van de wetenschappelijke instituten van GPV en RPF is aandacht voor de taak van de overheid, maar deze wordt vaak zo geformuleerd dat op het desbetreffende beleidsterrein de overheid een behoorlijk grote rol heeft. Bijvoorbeeld als het gaat om ruimtelijke ordening: “(.) betekent dit een belangrijke rol voor de

overheid. Juist bij vraagstukken rond de inrichting van de ruimte kunnen er immers allerlei conflicterende belangen aanwezig zijn”.⁹ Nu kan ik hier best een eind in meekomen, maar het gaat allemaal net iets te gemakkelijk. Conclusie van het boek is een sterk gecentraliseerde ruimtelijke ordening, met een grote planfunctie voor de overheid. In andere publicaties gaat het op een zelfde manier. In elke publicatie wordt wel erkend dat de taak van de overheid beperkt is, maar op het desbetreffende beleidsterrein is er zoveel aan de hand of moet er zoveel gebeuren, dat de overheid daar toch wel een grote bijdrage aan moet leveren.

In de politieke praktijk is de aandacht voor de ingrijpende taak van de overheid blijkens het Verkiezingsprogramma nog groter. Wie alle paragrafen leest vindt er wel iets terug van de notie van onderscheiden verantwoordelijkheden, maar uit de concrete actiepunten blijkt dat weinig. Er zijn nauwelijks beleidspunten die meer verantwoordelijkheid bij de samenleving leggen. Meer dan 90% van het voorgestelde beleid is zelfs extra regelgeving voor de overheid. Uiteraard is dit allemaal wat kort door de bocht, maar de balans lijkt enigszins zoek.

Gelukkig zijn er beleidsterreinen die hierop een uitzondering vormen. Namelijk onderwijs en gezin. Dan is de ChristenUnie erg beducht voor een grote rol van de overheid. Naar ik vrees is dat echter niet primair vanuit het idee van onderscheiden verantwoordelijkheden.

Zelfbescherming en angst lijken hier belangrijker motieven. Angst om de verworvenheden van het vorm geven aan de eigen identiteit op te moeten geven. Natuurlijk is het goed als gezinnen veel vrijheid krijgen om de opvoeding in te vullen zonder dat de overheid van alles wil regelen. En uiteraard, vrijheid van onderwijs is ook een groot goed, hoewel we dat niet moeten overdrijven. Artikel 23 van de grondwet lijkt soms rechtstreeks weggelopen te zijn uit de Tien Geboden. Maar de politiek van de ChristenUnie verliest een deel van haar geloofwaardigheid als ze alleen of met name als het gaat om onderwerpen die vormgeving van de identiteit van de eigen achterban aangaan zich zo hard verzet tegen overheidsinmenging. Dan verwordt het principe van onderscheiden verantwoordelijkheden tot belangenpolitiek.

Anders en beter?

Bij het CDA van Balkenende ligt dat wat anders. Balkenende heeft veel aandacht voor gespreide verantwoordelijkheid zoals hij dat noemt.¹⁰ Zijn boek *Anders en beter* is doordrenkt met de gedachte dat de verantwoordelijkheden bij de samenleving zelf liggen. Een van zijn hoofdstukken is zelfs getiteld: 'Het primaat van de samenleving'. Op veel terreinen pleit Balkenende voor meer verantwoordelijkheden voor de burgers en minder voor de overheid. Als het gaat om onderwijs en gezondheidszorg maakt hij dat heel concreet, bijvoorbeeld door het idee te lanceren om te beleggen in scholen en ziekenhuizen en veel meer vrijheden aan scholen te geven om zelf de inhoud en de werkvorm vast te stellen.¹¹ Daarbij gaat het dus om meer dan alleen de identiteit van zorg of onderwijs. Het lijkt een goede uitwerking van het geven van verantwoordelijkheden aan de burgers, aan de samenleving. Maar zelfs deze visie is teveel gebaseerd op het kijken vanuit de overheid. De motivatie om meer verantwoordelijkheden bij de samenleving te leggen lijkt een pragmatische. Het gaan nu niet goed en het moet anders. Gelukkig weten we uit eerdere publicaties van Balkenende dat het verleggen van verantwoordelijkheden voor een groot deel wel degelijk gefundeerd is een visie op de overheid en haar taken. Maar in de visie en zeker in de praktijk van de christen-democratie schuilt wel het gevaar van afschuiven van verantwoordelijkheden. Niet alleen uit het regeerakkoord, maar ook uit het CDA-programma blijkt dat sommige zwakke groepen er bekaaid van af komen. Bijvoorbeeld de armen over de grens, maar ook het milieu. Verantwoordelijkheden worden dan eenzijdig bij de burgers gelegd. Dat is wel een hele goedkope manier van bezuinigen.

Perspectieven

Het is belangrijk om te blijven zoeken naar wegen om de onderscheiden verantwoordelijkheden vorm te geven. Zeker voor christelijk-staatkundige politiek is dat de

manier om zorg te dragen voor een relativering van de overheidstaak. En dat is nodig. Hieronder wil ik enkele denkrichtingen ter discussie geven.

De eerste vraag die elke volksvertegenwoordiger zich moet stellen als hij stukken voor een raads-, staten- of kamervergadering krijgt is: moet ik hier als overheidsdienaar iets van vinden? Een dergelijke houding zou al veel onterechte overheidsbemoeienis kunnen tegengaan. Te gemakkelijk worden er problemen op overheidstafels gelegd - vaak door de overheid zelf - en wordt er klakkeloos van uitgegaan dat de overheid er ook iets aan moet doen.

Ruimte geven is een belangrijke overheidstaak, ruimte geven voor economische ontwikkeling, voor individuele zelfontplooiing. Dit principe gaat vóór het opkomen van de zwakke, niet in belangrijkheid, maar wel in volgorde. Ontwikkelingen moeten niet per definitie worden tegengegaan als daardoor meer mensen in de knel komen. Neem bijvoorbeeld het Europees landbouwbeleid. De eerste insteek moet niet zijn, dat het beleid veranderd moet worden, omdat daardoor meer boeren hun bedrijf moeten opgeven. Immers, de uitbreiding van de EU mag ons best wat kosten. Maar de insteek moet zijn, om met alternatieven te komen voor de boeren, het stimuleren van nieuwe producten en diensten en het maken van een sociaal plan en een omscholingsprogramma. Door van tevoren de 'zwakste' als norm te nemen, ontstaat er een verstikkend klimaat waarin nauwelijks ruimte is voor particulier initiatief. Overigens gaat bij het natuur en milieu een dergelijke redenering niet op: aangetaste natuur of aangetast milieu is nauwelijks of niet te herstellen, hoogstens te compenseren. Dus alleen nieuwe producten introduceren als ze niet teveel schade aan het milieu brengen én alle milieuschade wordt doorberekend in de prijs.

Een andere lijn is het opkomen voor gemeenschapszin en kleinschaligheid. Juist in kleine verbanden weten en voelen mensen zich verantwoordelijk voor elkaar. Burenhulp is er meer in kleine dorpen dan in de steden. De overheid zou zich dan ook in moeten zetten om de gemeenschapszin te bevorderen.¹² Dit roepen de ChristenUnie en haar voorgangers al jaren, maar hoe dit concreet te maken is een stuk lastiger. Wellicht iets voor de komende jaren voor de ChristenUnie om zich te bezinnen hoe gemeenschapszin en kleinschaligheid vormgegeven kan worden.

Overtuigen

Naast het feitelijk vormgeven van verantwoordelijkheden, is ook de manier waarop dat in het huidige politiek stelsel naar voren wordt gebracht belangrijk. Christelijke politiek heeft altijd last van de beeldvorming dat ze haar eigen waarden en normen wil opleggen aan alles en iedereen. Mensen snappen niet meer, dat aan de ene

kant de ChristenUnie zegt dat het om Gods eer gaat in de politiek en dat de overheid dat ook zou moeten erkennen, en dat ze aan de andere kant pleit voor veel vrijheden om de eigen levensovertuiging uit te leven. Voor een deel komt dat wellicht doordat christelijke politiek zich eenzijdig druk maakt om de eigen levensovertuiging. De ChristenUnie moet even onomwonden in de bres springen voor moslims, boeddhisten en hindoes als voor christenen. Ze moet laten zien dat voor hen alle mensen gelijkwaardig zijn en dat iedereen mogelijkheden moet krijgen om zich te ontplooien.

Christelijke politiek vraagt per definitie om bescheidenheid, zeker als het gaat om zo'n kleine fractie als de ChristenUnie. Het opgeheven vingertje en het op hoge toon geweeklaag over 'teloofgang van de cultuur' is niet alleen uit den boze, maar ook nog eens weinig effectief. Andere manieren van overtuigen zijn nodig. Een belangrijk hulpmiddel om duidelijk te maken dat het een samenleving ten goede komt als mensen hun verantwoordelijkheid kennen, is door te wijzen op voorbeelden. Eerder noemde ik al kleine dorpen waar burenhulp iets is van alledag. Zo zijn er meer gemeenschappen - zeker ook christelijke gemeenschappen - waar mensen en instanties zorg dragen voor elkaar, waar mantelzorg al een jarenlang praktijk is en waar men elkaar aanspoort om zich voor de gemeenschap in te zetten. Leen van Dijke verhaalde onlangs van een dorp in Roemenië waar met name Roma (zigeuners) wonen. Velen van hen waren tot geloof gekomen en daarna bloeide het gemeenschapsleven op. Naast de kerk ontstond een schooltje, er werden naaicursussen gegeven en mensen gingen meer aan het werk. Met dergelijke voorbeelden kan de ChristenUnie niet alleen laten zien dat christelijke waarden goed zijn voor de andere christenen, maar ook voor de hele samenleving. Naast de voorbeelden op gemeenschapsniveau dienen ook christenpolitici zich bewust te zijn van hun eigen voorbeeldfunctie. Zeker in een tijd waarin authenticiteit en integriteit hoog staan

aangeschreven. Verantwoordelijkheid nemen begint bij het individu. Het is onmogelijk om te pleiten voor flink overheidsingrijpen als het gaat om milieu en tegelijk niet het eigen consumentengedrag daaraan aan te passen. Het is ongeloofwaardig als een partij aan de ene kant verkondigt zich hard te willen maken voor eerlijke handel en duurzame productie en aan de andere kant als organisatie geen Max Havelaar koffie gebruikt of milieuvriendelijk papier in het kopieerapparaat stopt. Overtuigingspolitiek vraagt innerlijke overtuiging. Een dergelijke opstelling vraagt ook om zelfkritiek. Want er zijn genoeg christelijke gemeenschappen die helemaal niet zo voorbeeldig zijn. Als de ChristenUnie zich uitlaat over het gedrag van de Marokkaanse jeugd mag ze in een adem daarbij ook Urk, Genemuiden en Arnemuiden noemen. Het probleem is - hoewel minder ernstig - hetzelfde: gebrek aan opvoeding. Erken de fouten uit het verleden, bijvoorbeeld de erg eenzijdige nadruk op de economische ontwikkeling ten koste van de schepping als geheel. Tegelijkertijd vraagt dit om een open houding naar anderen toe en de wetenschap dat buiten het christelijke wereldje ook veel goeds is, ook qua waarden voor het samenleven. Denk aan de conservatieve denktank, de Burkestichting, maar ook aan Amerikaanse auteurs als Walzer en Taylor. De ChristenUnie zou voor haar bezinning veel meer wijsheid van over de grens kunnen halen.

Voor de komende jaren ligt hier een mooie opgave voor de ChristenUnie. Duidelijk maken dat burgers en maatschappelijke organisaties grote verantwoordelijkheden hebben als het gaat om het vormgeven van de samenleving. Meedenken aan concrete maatregelen en instrumenten hiervoor. Op een bescheiden, maar overtuigende wijze laten zien dat Gods bedoeling met de mensen goed is voor de hele samenleving. Een vitale samenleving is er een waarin mensen in vrijheid samen leven, hun verantwoordelijkheden oppakken en de overheid richting en ruimte geeft.

- 1 Zoals onlangs ook bleek uit een enquête van het DNPP
- 2 Overigens kan ik me niet aan de indruk onttrekken dat sommigen links zeggen terwijl ze bedoelen dat de ChristenUnie teveel aandacht voor het milieu heeft. De ChristenUnie zou te groen zijn is dan correcter.
- 3 Verbrugh, A., *Universeel en anti-revolutionair* deel I, II en III (1980, 1983, 1985)
- 4 Kadijk, A., *Christelijk geloof en politiek* (1994).
- 5 Veling (1987), *De dienst van de overheid*, Rouvoet (1992), *Reformatorische staatsvisie*. Overigens kiest Rouvoet voor de term 'onderscheiden ambten en verantwoordelijkheden'.
- 6 Voor een uitgebreid overzicht zie de discussienota *Dienstbare overheid*, p. 23
- 7 Janssens, R., *De burger in beeld*. Een christelijke visie op overheid, individu en samenleving, Amersfoort/Barneveld 1999.
- 8 Kuiper, R., *Dienstbare samenleving*. Basiswaarde van de christelijke politiek, Amersfoort 2001.
- 9 Janssens (red.) e.a., *Geleende ruimte*, p. 59
- 10 Dit is overigens wel iets anders als onderscheiden verantwoordelijkheden, omdat ook het subsidiariteitsbeginsel hierin doorklinkt. Echter, Balkenende vult het erg antirevolutionair in.
- 11 Balkenende (2002), *Anders en beter, pleidooi voor een andere aanpak in de politiek vanuit een Christen-democratische visie op samenleving, overheid en politiek*
- 12 Zie hiervoor ook paragraaf 3,3 van *Dienstbare samenleving*.

De moord op de politiek

Christelijke politiek na 6 mei 2002

Door Roel Kuiper, directeur Wetenschappelijk Instituut

De moord op Pim Fortuyn heeft onze samenleving in heftige beroering gebracht. De schokgolven zijn nog niet weggeëbd. Zijn plotselinge dood heeft de aandacht voor zijn boodschap allen maar versterkt. Hij is martelaar geworden voor een nieuw soort politieke waarheid, die we nog steeds proberen te begrijpen. Seminars, boeken, congressen worden aan het 'fortuynisme' gewijd en de interpretatiedrift verheft deze moord een beetje tot onze '11 september'. Er is een roep om een nieuwe politiek en een nieuwe samenleving. Met welke onderliggende bewegingen hebben we hier te maken? Liggen er raakvlakken en verbindingen tussen nieuwe politiek en christelijke politiek?

De waarheid van Pim Fortuyn richt zich niet minder op de samenleving dan op de politiek zelf. Sterker nog: maatschappelijke ontwikkelingen zijn door Pim Fortuyn aangegrepen om de incompetentie en het elitarisme van de politiek aan de kaak te stellen. De politiek is niet in staat gebleken problemen in achterstandswijken op te lossen, criminaliteit effectief aan te pakken en de wachtlijsten in de zorg weg te krijgen. De politiek is niet alleen onmachtig gebleken, ze heeft de problemen van de gewone mensen eenvoudigweg niet willen zien. Het geroep van de verdrukten klonk niet tot de leiders door, om het in bijbelse termen te zeggen. Fortuyn heeft daarmee niet alleen ontwrichtende maatschappelijke ontwikkelingen op de politieke agenda gekregen, maar ook de kloof tussen politici en burgers tot een urgent politiek probleem gemaakt.

onverwijld worden aangepakt. Maar als Fortuyns boodschap niet nieuw was, betekent dat ook dat hijzelf exponent was van maatschappelijke ontwikkelingen die al langer onderweg waren. Wat zijn dan die maatschappelijke ontwikkelingen? Waar komt die ineens gemobiliseerde onvrede vandaan?

Moord op de politiek

Mijn stelling is dat er al lang voor de moord op Fortuyn sprake was van een moord op de Nederlandse politiek. In een door de poldercultuur sterk gedepolitiseerd Nederlands klimaat bracht Fortuyn weer een besef van waar het in de politiek om hoort te gaan: autoriteit, bescherming van burgers en de zwakken in de samenleving, daadkracht in het aanpakken van problemen. Politiek moet soms in de meest letterlijke zin orde op zaken stellen. Men zegt wel dat Fortuyn politieke polarisatie heeft gebracht, maar dit kan moeilijk als verwijt worden opgevat. Politiek is een zaak van inhoudelijke tegenstellingen. Het op bestuurlijke wijze doen verdwijnen van die tegenstellingen is de moord op de Nederlandse politiek. De doodshand van het Nederlandse politieke klimaat heeft ten diepste een geestelijke oorzaak.

Deze stelling viel mij in door het boek *Politicide* van de historicus en filosoof Luuk van Middelaar. Dit veelgeprezen boek draagt als ondertitel *De moord op de politiek in de Franse filosofie*. Van Middelaar onderzoekt in dat boek het onvermogen van de Franse politieke denkers om de politiek *als politiek* recht te doen. Hoe kan het, zo luidt zijn vraag, dat in het land dat sinds de Franse Revolutie in 1789 geldt als de bakermat van de moderne democra-

Politiek is een zaak van inhoudelijke tegenstellingen.

Het op bestuurlijke wijze doen verdwijnen van die tegenstellingen is de moord op de Nederlandse politiek.

Fortuyns optreden was oorspronkelijk, maar was zijn boodschap het ook? Nee, wat hij naar voren bracht, was niet nieuw. De problemen waren bekend. De kritiek was reeds eerder door anderen geuit. Fortuyn heeft er alleen voor gezorgd dat de problemen van de politiek en vooral van de samenleving ineens als urgente problemen van de eerste orde werden gezien. Veel mensen gingen geloven dat oplossingen binnen handbereik lagen. De politiek kon nu niet meer achterblijven. Problemen moesten

tie, de politiek zo gewantrouwd en bekritiseerd wordt? Dat is niet alleen een historische vraag over de enorme kloof in Frankrijk tussen staat en samenleving. Het is ook een politiek-filosofische vraag. De marxisten zagen politiek in dienst van de economie, de existentialisten zagen de politiek in dienst van de anarchie, de kantianen zagen politiek in dienst van het kille recht. Van Middelaar zegt dan dat dit evenzovele manieren waren om het politieke leven te vermoorden. En wat bleef er van de samenleving over? 'De economiserende blik maakte van de burger een te bevredigen *consument* ('bourgeois'). De anarchiserende blik veranderde hem in een contextloze *eenling*. En de juridico-moraliserende blik beschouwde hem in de eerste plaats als een klagend *slachtoffer*. Is het een wonder dat de Franse natie, voorheen een politieke gemeenschap van vrije en gelijke burgers, na deze driedubbele aanval op de deelnemers aan het publieke leven, rond 1990 ogenschijnlijk was veranderd in een deprimerende en onbegrijpelijke massa van rancuneuze consumenten, materialistische alleenstaanden en narcistische lafaards?'¹

Zou men na deze beschrijving van de moord op de politiek in Frankrijk niet een parallel kunnen trekken met Nederland? Misschien kan men dit zelfs nog breder trekken. Er zijn parallellen met de politieke situatie in de meeste West-Europese landen, waar de markt en het individu een bijna boven-politieke status kregen. Overal zien we de burger (die eerst verteld is dat hij consument, individu en rechthebber is) zich in heftige ontevredenheid wreken op een machteloze politiek, die wantrouwen en frustratie wekt. In Duitsland en Engeland doen deze verschijnselen zich evengoed voor als in Frankrijk en Nederland. En overal is er een verwachting dat de politiek werkelijk daadkracht en autoriteit gaat tonen. Alleen langs die weg kan ze weer vertrouwen en gezag herwinnen.

Gezag van boven

Vanuit christelijk-staatkundig gezichtspunt zijn hier belangrijke constatering te doen. Politiek die zich in dienst stelt van het individu of de markt en zelfs van een bepaalde maatschappelijke moraal, is haar anker kwijt. Om boven al deze maatschappelijke zaken te staan moet de politiek zich richten op God en in dienst staan van Zijn Koninkrijk. Dat blijkt een volstrekt normale praktisch-politieke boodschap te zijn. Wil politiek werkelijk politiek zijn, dan moet ze haar autoriteit niet ontlenen aan iets 'van beneden' maar moet ze verwijzen 'naar boven'. In hedendaagse beschouwingen over politiek - Van Middelaar vermeldt ze - is er weer meer oog voor het feit dat politiek boven zichzelf uitwijst naar een 'transcendente orde'.² Dat is zelfs vanuit seculier stand-

punt een wezenlijk inzicht. 'Een sociale orde die zich niet meer voordoet als het werk van bovenmenselijke krachten, verliest haar natuurlijke vanzelfsprekendheid'. Het gezag van de mens is te zwak om politiek haar gezag te doen behouden. Dan is politiek geen politiek meer, maar iets anders: platte belangenbehartiging, ongevoelige bureaucratie, redeloos geweld. Ieder gezag is in zichzelf een verbeelding van een *oppergezag* dat alleen bij God te vinden is. Alle gezag is uit God, zo stellen christenen op grond van de Bijbel, en de erkenning daarvan door overheden is geen franje, iets voor het slot van een Troonrede, maar van alledaags praktisch-politiek belang. Overheden die zichzelf willen handhaven en zich niet dienstbaar opstellen onder Gods soevereiniteit, verliezen op den duur hun gezag en kunnen ook niet meer daadkrachtig optreden. Dit is een belangrijke constatering voor allen die in de samenleving voor Gods eer willen opkomen. Opkomen voor Gods eer houdt overheden en mensen op hun welbepaalde plaats. Het helpt om een samenleving van gebroken mensen ook werkelijk op orde te houden. De moord op de politiek vloeit voort uit de 'dood' van God, zoals Nietzsche verklaarde.

Nederlandse ontwikkelingen

Laten we nu deze denkbeelden toetsen door naar de Nederlandse politieke en maatschappelijke ontwikkelingen te kijken. Het gaat me er nu om hoe ontwikkelingen op het politieke vlak hebben bijgedragen aan maatschappelijk ongenoegen en veranderingen in de structuur van de samenleving. In Nederland zijn sinds de jaren 1970 twee ontwikkelingen hand in hand gegaan die we moeten verdisconteren: de ontideologisering van de politiek en de afbouw van de verzorgingsstaat. De eerste ontwikkeling (ontideologisering) heeft gezorgd voor een inhoudelijk vacuüm van de politiek. De tweede ontwikkeling (afbouw van de verzorgingsstaat) heeft de rol van de overheid ten opzichte van de samenleving veranderd. Beide ontwikkelingen gingen hand in hand. De idee dat de burger alleen nog maar consument of individu is, werd hierdoor versterkt en zelfs opgeroepen. Laten we bij beide ontwikkelingen kort stilstaan.

Mensen wantrouwen de instituties waar geen geest meer in lijkt te huizen. Dat geldt voor politieke partijen, de overheidsbureaucratie en zelfs voor kerken.

1) Ontideologisering

De ontideologisering van de politiek is voor een deel een vrucht van de secularisatie en voor een deel een vrucht van het postmodernisme. In het eerste geval verliest de christelijke waarheid haar aanhang en vanzelfsprekendheid, in het tweede geval verliezen de grote verhalen (vooral het socialisme) hun betekenis. In de wisselwerking tussen politieke partijen en hun leden kon worden geconstateerd dat leden zich minder interesseerden in de ideologie van hun partij en meer aandacht hadden voor het concrete resultaat van politiek, meetbaar in het leven van ieder individu. De samenleving werd door deze ontwikkeling meer een belangengemeenschap dan een waardengemeenschap. Heeft het overheidsbeleid van de jaren vijftig en zestig dit ook niet opgeroepen door mensen onderhoud en ondersteuning aan te bieden van de wieg tot het graf?

Hoe dit ook zij, de ontideologisering heeft de politiek een bepaalde kant op gestuurd. Het politieke debat werd niet meer gestempeld door een bespreking van diepere waarden die voor samenleving en politiek van blijvende betekenis zijn. De geestelijke oriëntatie was zoek. De beginselen raakten op de achtergrond. Op den duur verdwenen ook de politieke tegenstellingen en de grote verschillen tussen de politieke stromingen. Politicoloog Oerlemans schreef ooit over de éénpartijstaat Nederland. En VVD-Kamerkandidaat Hirsi Ali riep vanuit de Verenigde Staten onlangs dat alle 150 Kamerleden in

één partij passen. Nu is dat overdreven, maar dat politiek het inhoudelijk debat mist, is waar.

Dit leidt tot denaturering van de politiek. In plaats van inhoud komen dan de procedures, in plaats van de beginselen de voor de media opgeblazen proefballonnen. Een overheid zonder richtingbesef wordt vanzelf technocratisch en verambtelijkt. Politieke partijen worden kaderpartijen, waar de 'professionals' elkaar ontmoeten en in een voor de burger onbegrijpelijke taal spreken. Politiek onttrekt zich aan de samenleving, politici worden halve ambtenaren, en de overheid verliest haar gezicht. Zij wordt een bedrijf, 'BV Nederland', een bureaucratisch apparaat. Wanneer de samenleving niet meer als waardengemeenschap serieus wordt genomen, gaan verbindingen ontbreken.

De aanslag op de politiek is tevens de aanslag op de burger. Deze voelt zich in een dergelijk klimaat in steeds mindere mate verantwoordelijk tegenover de gemeenschap. In een rapport van de WRR over 'eigentijds burgerschap' werd enkele jaren geleden stilgestaan bij afnemende burgerzin. Burgers zouden 'de normen van het sociale verkeer niet meer kennen' en 'zich te passief opstellen, als consument of zorgbehoevende, in plaats van actief hun verantwoordelijkheid binnen en voor de gemeenschap te aanvaarden'.³ Dit heeft er alles mee te maken dat bepaalde waarden – denk aan barmhartigheid en naastenliefde – niet meer of onvoldoende als bindmiddel in de samenleving functioneren. De steun daarvoor is evenwel ook van politieke zijde weggevallen.

2) De afbouw van de verzorgingsstaat

Er is nog een andere ontwikkeling te noemen. Al vanaf de jaren tachtig wordt de verzorgingsstaat met al zijn collectieve regelingen op het gebied van zorg, welzijn en sociale zekerheid geleidelijk aan afgebouwd. De grote hoeveelheid regelingen voor de burger op allerlei gebied werd voor de overheid een te grote last. Ook was er misbruik van voorzieningen en uitkeringen. De overheid wilde deze last (die ze eerst zelf op zich had genomen) niet meer dragen en begon te spreken over de eigen verantwoordelijkheid van burgers. Ook zou de markt bepaalde collectieve voorzieningen op het gebied van sociale zekerheid en gezondheidszorg beter onder zijn hoede kunnen nemen. Aangezien de last van de collectieve sector de overheid voortdurend in financiële problemen bracht, was decollectivering tegelijkertijd een vorm van bezuiniging. Is de burger in de eerste plaats individu en consument, dan kan men ook wel een beroep doen op zijn zelfredzaamheid en koopkracht. De noodzakelijke herstructurering van de verzorgingsstaat – hoe juist op zichzelf ook – heeft veel schade toegebracht aan de samenleving. Vooral de onduidelijke en halfslachtige wijze van terugtreden heeft samenleving en overheid geen goed gedaan. De overheid trok zich

soms abrupt uit sectoren terug, terwijl de samenleving niet in staat was om het initiatief over te nemen. De verloederding van stadswijken, onveiligheid op straat, de armoede en verwaarlozing van groepen mensen, de tekorten in de zorg zijn hier voorbeelden van. De overheid krijgt veel hiervan weer terug via de route van o.a. de WAO. Verder bleek de markt niet het ei van Columbus te zijn, zoals wel was voorgesteld. Niet in alle gevallen wordt dienstverlening beter of goedkoper door verzelfstandiging en privatisering. De NS zijn hiervan symbool geworden. Het voortduren van deze problemen, zonder dat de overheid daadkrachtig ingrijpt, doet het beeld ontstaan van een niet-luisterende politiek. Daarmee verliest ze haar gezag en is de politiek in de ogen van veel burgers dood.

Wil politiek werkelijk politiek zijn, dan moet ze haar autoriteit niet ontlenen aan iets 'van beneden' maar moet ze verwijzen 'naar boven'.

Deze twee ontwikkelingen versterken elkaar. De politiek is de politiek niet meer, omdat ze zonder kompas vaart en technocratisch bestuur is geworden. De politiek is ook de politiek niet meer, omdat ze problemen van burgers niet oplost. De burger wil wel individu en consument zijn, maar kan bij nader inzien toch niet leven zonder samenlevingsideaal. De burger verwacht van de overheid een perspectief en een aanpak van problemen die de samenleving als gemeenschap aangaan. In het fortuynisme kwam al deze samengebalde onvrede samen. Ongenoegen over het elitarisme van een dovemanspolitiek ging samen met ongenoegen over de 'verweesde samenleving', zoals Pim Fortuyn het omschreef. De 'revolte tegen de elites' ging daarom gepaard met een wantrouwen tegen alle technocratische en bureaucratische systemen. SER-voorzitter Herman Wijffels heeft onlangs gezegd dat we in onze samenleving te maken hebben met een 'systeemcrisis'. Mensen wantrouwen de instituties waar geen geest meer in lijkt te huizen. Dat geldt voor politieke partijen, de overheidsbureaucratie en zelfs voor kerken. Alles wat riekt naar gerationaliseerd bestuur met eigen procedures en regelingen, roept allergie op bij mensen. Leaders en besturen zijn er toch niet voor zichzelf, maar om mensen te helpen en te dienen. Er is een sterke roep om 'dienend leiderschap'. Beheersende en anonieme systemen en hiërarchieën zitten in de beklagdenbank. Ook deze roep in de samenleving groeit in reactie op de moord op de politiek.

Christelijke politiek

Het zou wat al te gemakkelijk zijn nu te stellen dat in de christelijke politiek alle voorwaarden aanwezig zijn om tot herleving van de politiek te komen. Ook christelijke politiek is onderdeel geweest van de beschreven ontwikkelingen. Toch heeft ze altijd gewezen op de eer van God als iets dat richting en zin geeft aan de politiek. Ook heeft ze er altijd op gewezen dat de samenleving geen geïndividualiseerde belangengemeenschap is, maar een rechts- en waardengemeenschap. In de boeken *Dienstbare Samenleving* en *Dienstbare Overheid* is geprobeerd de bedoelingen van christelijke politiek te midden van deze ontwikkelingen te verwoorden. Politiek kan weer politiek zijn en de overheid overheid, wanneer ze wil erkennen dat er een God is die over ons allen waakt, die ons roept verantwoordelijkheid te dragen voor elkaar en die overheden wil gebruiken om de samenleving te ordenen naar recht en gerechtigheid.

Christenen moeten in de politiek en in de samenleving getuigenis afleggen van de levende God in wiens dienst overheden en burgers staan. De dood van Pim Fortuyn bezegelde in zekere zin een ontwikkeling die al langer gaande was: de aanslag op publieke waarden in Nederland en de moord op de politiek als waardengemeenschap. De erkenning van de levende God maakt ons er gevoelig voor dat belangen en rechten van overheid en burgers het beste gehonoreerd worden als we ze zien in het perspectief van de heerschappij van Christus, ook over het politieke leven. Dat daarvan maar veel mag doorklinken in de christelijke politiek!

- 1 Luuk van Middelaar, *Politicide. De moord op de politiek in de Franse filosofie* (Amsterdam, 1999), 164.
- 2 Van Middelaar, *Politicide*, 185.
- 3 Geciteerd in: R. Janssens, *De burger in beeld. Een christelijke visie op overheid, individu en samenleving* (Barneveld, 1999)

Een miljardenbedrijf in de overgang

Door mr. dr. P.S. Fluit, advocaat te Utrecht

Bij 'de sociale zekerheid' gaat het in Nederland om tientallen miljarden. Mede daarom is 'de WAO' al jaren een hot politiek onderwerp en worden de WW-cijfers goed in de gaten gehouden. Echter, er is altijd veel politieke aandacht voor de regelingen, maar veel minder aandacht voor 'het bedrijf' dat deze regelingen moet uitvoeren. De politiek heeft sterk de neiging te focussen op (wijzigingen in) de inhoud van de regeling, maar vergeet telkens weer dat de regelingen ook nog moeten worden uitgevoerd.

In dit artikel besteed ik aandacht aan een majeure wijziging in een miljardenbedrijf: de organisatie van de sociale zekerheid. Het betreft een wijziging die het gevolg is van de met ingang van 1 januari 2002 in werking getreden Wet Structuur Uitvoering Werk en Inkomen (Wet SUWI). Omdat het in een dergelijke organisatie enige tijd duurt voordat veranderingen hun beslag krijgen, en omdat de uitkeringsorganisatie eigenlijk de laatste tien jaar permanent in verandering is, is de titel 'een miljardenbedrijf in de overgang' gerechtvaardigd.

Eerst zal ik de situatie van voor en na 1 januari 2002 schetsen en vervolgens worden de belangrijke aspecten van de SUWI-operatie gewaardeerd in het licht van een christelijk-sociaal beoordelingskader.

Twee beleidstendensen

De invoering van de Wet SUWI per 1 januari 2001 heeft een groot deel van de uitvoering van de sociale zekerheid overhoopgehaald, maar er zijn ook onderdelen ongewijzigd gebleven. Zo is in de eerste plaats de Sociale Verzekeringsbank (SVB) onveranderd verantwoordelijk voor de uitvoering van de Algemene Ouderdomswet (Aow), de Algemene Nabestaandenwet (Anw) en de Algemene Kinderbijslagwet (Akw).

In de tweede plaats zijn de gemeentelijke sociale diensten ook na 1 januari 2001 belast met onder andere de uitvoering van de Algemene Bijstandswet (Abw), de Wet inschakeling werklozen (WIW) en de Wet sociale werkvoorziening (WSW). De taakuitoefening door de sociale diensten is echter veranderd door de komst van een nieuwe speler: het Centrum voor Werk en Inkomen.

Een andere nieuwe speler is het Uitvoeringsinstituut werknemersverzekeringen (UWV), die in de plaats komt van het Landelijk Instituut Sociale Verzekeringen (Lisv) en de uitvoeringsinstellingen (GAK, Cadans, USZO, etc.). Ook verdwenen zijn de arbeidsbureaus. Een deel van de taken is overgenomen door de reeds genoemde Centra voor Werk en Inkomen.

Op al deze oude en nieuwe instellingen komen we dadelijk terug.

Hoe kunnen de veranderingen nu worden getypeerd? De invoering van de wet SUWI toont mijn inziens twee beleidstendensen:

- a) verdere terugdringing van de invloed van de sociale partners ten gunste van de invloed van het ministerie van SZW;
- b) meer marktwerking in de uitvoering van de sociale zekerheid.

a) Verdere terugdringing van de invloed van de sociale partners ten gunste van de macht van het ministerie van SZW

Dat de sociale partners verliezers zijn na 'SUWI' en het ministerie van SZW de winnaar, blijkt uit de volgende vier wijzigingen die in het onderstaande worden toegelicht:

- 1) Het tripartiet bestuurde Lisv is vervangen door het UWV dat ressorteert onder het ministerie van SZW;
- 2) De onafhankelijk toezichthouder op de sociale zekerheid, het Ctsv, is vervangen door de IWI, ressorterend onder ministerie van SZW.
- 3) Een aanzienlijk deel van de taken van de tripartiet bestuurde arbeidsvoorzieningsorganisatie is overgenomen door de CWI, ressorterend onder ministerie van SZW.
- 4) Sociale partners zijn nog slechts vertegenwoordigd in een nieuwe adviserende instantie met een nog onduidelijke positie: de Raad voor werk en inkomen (RWI).

Ad.1. Van Lisv naar UWV

De Wet SUWI past in de tendens die al jaren geleden is ingezet en inhoudt dat de sociale partners steeds minder te zeggen krijgen over de uitvoering van de sociale zekerheid.

De uitvoering van de werknemersverzekeringen werd voortaan verricht door uitvoeringsinstellingen (uvi's): de voormalige administratiekantoren van de afgeschafte bedrijfsverenigingen (GAK, GUO, SFB, USZO en Cadans).

De uvi's ontvingen de opdrachten nu van het Lisv (in het bestuur onder leiding van een onafhankelijk voorzitter waren de sociale partners vertegenwoordigd).¹ Met de inwerkingtreding van de Wet SUWI is het Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (UWV) in de plaats gekomen van het Lisv en de uvi's. Dit overheidsorgaan is nu primair verantwoordelijk voor de uitvoering van onder andere de WW, WAO, WAZ, Wajong, Tw en de wet REA (art. 30 Wet SUWI). Het UWV is een publiekrechtelijke organisatie, een zelfstandig bestuursorgaan dat onder de verantwoordelijkheid van de minister van SZW valt.

Ad.2. Van Ctsv naar IWI

Met de komst van de wet SUWI is de onafhankelijk toezichthouder, het College van toezicht sociale verzekeringen, verdwenen. De opvolger, de inspectie voor Werk en Inkomen (IWI), is een agentschap van het ministerie van SZW.

Ad.3. Het CWI

Voor de inwerkingtreding van de wet SUWI voerden de arbeidsbureaus de arbeidsvoorzieningstaken uit; de arbeidsbureaus die ressorteerden onder de publieke Arbeidsvoorzieningsorganisatie. De arbeidsbureaus vielen onder een van de achttien regionale besturen voor de Arbeidsvoorziening (RBA's), die op hun beurt weer vielen onder het Centraal Bestuur voor de Arbeidsvoorziening (CBA). Het CBA en de RBA's waren tripartiet samengesteld: drie werkgevers, drie werknemers en drie 'onafhankelijken'.²

Met de inwerkingtreding van de wet SUWI is de Arbeidsvoorzieningsorganisatie verdwenen. De Centrale Organisatie Werk en Inkomen, een publiekrechtelijk orgaan dat valt onder verantwoordelijkheid van het ministerie van SZW, heeft een aanzienlijk deel van de oude taken van de verdwenen Arbeidsvoorzieningsorganisatie overgenomen. Vanuit een landelijk hoofdkantoor stuurt de CWI de 131 Centra voor Werk en Inkomen (CWI's) aan.

Doelstelling van de wet SUWI is diverse uitvoerders beter te laten samenwerken, zodat ook de klant beter geholpen kan worden (bij het zoeken van werk of ontvangen van een uitkering). De diverse uitvoerders worden geacht zich te vestigen in een zogenaamd bedrijfsverzamelgebouw. Bovendien is het de bedoeling dat een klant zich slechts bij één loket behoeft te melden. Het CWI is – zo is het uitgangspunt – dit ene loket. De belangrijkste activiteiten van CWI's zijn het aanbieden van publieke arbeidsbemiddeling, de inschrijving van cliënten, het

verzamelen en toetsen van gegevens ten behoeve van de WW- of Abw-uitkering en het bepalen van de afstand die een klant heeft tot de arbeidsmarkt (de zogenaamde fase-indeling). Op basis van de gegeven die het CWI heeft verzameld, dienen het UWV en de gemeentelijke sociale dienst een beslissing te nemen over de uitkeringsaanvraag. Het is dan ook de bedoeling dat de klant na de administratieve intake bij het CWI niet meer naar het UWV of naar de gemeentelijke sociale dienst hoeft te gaan.

Ad.4. De RWI

Omdat voor de totstandkoming van de wet SUWI de sociale partners zich zo kwaad hebben gemaakt over dit positieverlies en dreigden met oorlog, is er een nieuw instituut gecreëerd waarin de sociale partners een stem hebben: de Raad voor Werk en Inkomen (RWI). De RWI bestaat uit vertegenwoordigers van werknemers, werkgevers en gemeenten en staat onder leiding van een onafhankelijk door de minister benoemde voorzitter. De raad heeft onder meer tot taak overleg te voeren met de minister van SZW over het beleid met betrekking tot werk en inkomen, het arbeidsmarktbeleid en de inzet van reïntegratiesubsidies. Wat de exacte invloed van de RWI is, is nog onduidelijk.

b) Meer marktwerking in de uitvoering van de sociale zekerheid

Voor wat betreft de reïntegratie is met de wet SUWI nadrukkelijk gekozen voor marktwerking, een tweede beleidstendens. Reïntegratie wordt hier breed gedefinieerd als 'toeleiding naar werk'. Er dient een onderscheid te worden gemaakt tussen reïntegratie van (1) zieke en (gedeeltelijk) arbeidsongeschikte, (2) WW-gerechtigden en (3) bijstandsgerechtigden en niet bijstandsgerechtigden.³

- 1) Reïntegratie van zieke en arbeidsongeschikte werknemers is een verantwoordelijkheid voor zowel de werkgever/werknemer als het UWV. Gedurende het dienstverband zijn werkgever en werknemer verantwoordelijk voor reïntegratie. Na einde dienstverband neemt het UWV deze verantwoordelijkheid in beginsel over.⁴
- 2) Het UWV is verantwoordelijk voor de reïntegratie van WW'ers.
- 3) De gemeente is verantwoordelijk voor de reïntegratie van bijstands- en niet bijstandsgerechtigden.

Ook al zijn werkgever, UWV en gemeente eindverantwoordelijk voor de reïntegratie van deze drie groepen, zij kunnen niettemin – en dit is nieuw – private reïntegratiebedrijven inschakelen aan wie de *feitelijke* reïntegra-

tie van de werknemer of uitkeringsgerechtigde wordt uitbesteed.

Een christelijk-sociale waardering

Als uitgangspunt voor een waardering dient het volgende citaat:

Nadenken over sociale zekerheid kan alleen vruchtbaar plaatsvinden vanuit een breed gedragen visie op eigen verantwoordelijkheid van burgers in hun verbanden. De overheid moet zich niet alleen bezinnen op haar taak als het gaat om sociale zekerheid, maar ook op de versterking van de sociale verhoudingen, gericht op wat in deze het algemeen belang moet heten.⁵

Mijn stelling is dat het orderingsprincipe van soevereiniteit in eigen kring nog steeds actueel is en dat, wanneer we nadenken over een eigentijdse visie op arbeid en sociale zekerheid, we dit principe centraal moeten blijven stellen. We moeten dit principe niet vanwege veranderde omstandigheden verlaten, maar ons bezinnen op de vraag in hoeverre dit principe wellicht een andere toepassing behoeft. Uitwerking van het principe van soevereiniteit in eigen kring betekent m.i.:

- a) Geen overmatige en onnodige bureaucratie en overheersende invloed van de overheid.
- b) Geen onbeperkte marktwerking.
- c) Zoveel mogelijk laten functioneren van de maatschappelijke verbanden.

Op basis van dit beoordelingskader wil ik komen tot een waardering van deze nieuwe uitvoeringsstructuur.

a) Geen overmatige en onnodige bureaucratie en overheersende invloed van de overheid

Takenpakket CWI moet gereduceerd

Geen onnodige bureaucratie leidt m.i. tot de stelling dat het CWI niet meer dan een doorverwijsbalie moet zijn. De geschetste nieuwe organisatie maakt duidelijk dat de uitvoerders niet zijn opgegaan in één geïntegreerde organisatie. De gemeentelijke sociale dienst (GSD) blijft bestaan. Zij blijft de eindverantwoordelijke voor beslissingen over het recht op een bijstandsuitkering en bemiddeling. Het UWV is eindverantwoordelijk voor onder meer de claimbeoordeling, de premieïning en uitkeringsverstrekking. Dit betekent in de eerste plaats dat het CWI een eerste loket, maar niet het *enige* loket is waar de klant komt. Vaak zal hij worden doorgestuurd naar de sociale dienst of het UWV. Ten tweede maakt de geschetste opzet duidelijk dat de CWI's zijn opgetuigd met onnodig veel taken en bevoegdheden waardoor de doelstelling om taken en verantwoordelijkheden helder te verdelen, grondig wordt doorkruist. We kunnen immers wachten op een stammenstrijd tussen CWI,

UWV en sociale dienst over de precieze taakafbakening, de coördinatie van beleid etc. De vraag is dan, waarom de sociale diensten en het UWV, die bestuurlijk en financieel verantwoordelijk zijn voor de uitkeringsverstrekking en de reïntegratie van uitkeringsgerechtigden, zich iets gelegen zouden laten liggen aan de beoordelingsrapporten en de reïntegratieadviezen van het CWI. De kans is dan ook groot dat er dubbel werk wordt gedaan, want de sociale dienst en het UWV zullen, ondanks de geplande uniforme informatiesystemen, een eigen aanpak en een eigen cultuur hebben en vanwege hun bestuurlijke verantwoordelijkheid af willen gaan op eigen bevindingen en niet op die van het CWI. Voorts is de kans groot dat 'de klant' de dupe zal worden van de belangenstrijd die tussen de diverse bureaucratieën zal ontstaan. Bij uitvoeringsmoeilijkheden zal de klant al snel van de ene bureaucratie naar de andere worden gestuurd.

Hoe kan het anders? Het is zaak het takenpakket van de CWI's fors te reduceren. De CWI's moeten geen beoordelingsrapporten en reïntegratieadviezen schrijven voor de sociale diensten en het UWV. De sociale diensten en het UWV moeten dat zelf doen. Het CWI kan fungeren als een doorverwijsbalie in het bedrijfsverzamelgebouw om te zorgen dat de klant zo snel mogelijk belandt bij de instantie die verantwoordelijk is voor uitkeringsverstrekking, bemiddeling en reïntegratie.

RWI moet afgeschaft

Geen onnodige bureaucratie houdt ook in dat overbodige spelers verdwijnen. Om de sociale partners tevreden te houden is de RWI in het leven geroepen. Wat de exacte positie is van deze instelling, is echter onduidelijk. Om te bereiken dat de besluitvorming snel kan plaatsvinden, is het nodig dat de RWI wordt afgeschaft en dat de taken van deze instantie worden toebedeeld aan (een van) de overige spelers.

Onafhankelijk toezicht moet terug

Het beginsel van soevereiniteit in eigen kring impliceert ook dat moet worden opgepast voor een overheersende invloed van de overheid. Om dit te voorkomen is het nodig dat er een onafhankelijk toezichthouder terugkomt. Het Ctsv was in de ogen van het ministerie van SZW te lastig. Dat het Ctsv met de komst van de SUWI is afgeschaft, is dan ook een slecht teken.

b) Geen onbeperkte marktwerking

Er zijn diverse gevaren verbonden aan privatisering van de reïntegratie. In de eerste is de kans groot dat de reïntegratiebedrijven met name hun aandacht richten op de kansrijke werkzoekenden. De bedrijven moeten scoren

en hebben er belang bij ook snel mooie reïntegratiecijfers te tonen, want anders kiest de aanbesteder (UWV, gemeente of werkgever) voor een ander bedrijf.

In de tweede plaats zijn er vraagtekens te plaatsen bij de bescherming die een werkzoekende geniet ten opzichte van het reïntegratiebedrijf. Er is keurig geregeld dat er een plan van aanpak komt en een trajectplan waarin de afspraken over zijn reïntegratie zijn neergelegd, en dat een werkzoekende bezwaar en beroep kan instellen bij de rechtbank (sector bestuursrecht), als hij het met de afspraken over zijn reïntegratie niet eens is. Echter deze bescherming heeft betrekking op de positie van de werkzoekende ten opzichte van de gemeente en het UWV.

Wat is nu zijn positie ten opzicht van het bedrijf waar hij voor zijn 'trajectafhandeling' naartoe is gestuurd? Dit is jammer genoeg niet duidelijk. Het kwalijke is dat de werkzoekende in de praktijk van zijn reïntegratie in hoge mate aangewezen zal zijn op het commerciële reïntegratiebedrijf. Ik verwacht van het plan van aanpak en het trajectplan niet veel. Gezien de enorme werkdruk bij UWV en gemeentelijke sociale diensten zullen deze plannen uiterst summier zijn. Gezien de ervaringen met een ander plan, het reïntegratieplan, is de verwachting gerechtvaardigd dat het standaardformulieren zullen zijn waarop enkele hokjes kunnen worden aangekruist en waarop enkele korte opmerkingen worden gemaakt. Er is simpelweg geen tijd om een uitgebreid inhoudelijk stuk op te stellen. Dit betekent dat de positie van de werkzoekende onduidelijk zal zijn en de kans bestaat dat hem door het commerciële reïntegratiebedrijf – ook niet passende - aanbiedingen 'door de strot worden geduwd', waar hij zich helemaal niet in kan vinden (en waardoor de kans groot is dat reïntegratie uiteindelijk mislukt). Het risico is aanwezig de werkzoekende een object wordt van reïntegratie, omdat het reïntegratiebedrijf nu eenmaal een commercieel belang heeft om te scoren en de concurrentie voor te blijven.

Op dit punt zou ik dan – ondanks het feit dat deregulering nastrevenswaardig is – toch willen pleiten voor regeling en op zijn minst doordenking van de positie van de client ten opzichte van het private reïntegratiebedrijf. In regelgeving of in een contract (tussen reïntegratiebe-

drijf en werkzoekende) dient zijn positie te worden gewaarborgd; dit teneinde onbeperkte marktwerking te voorkomen.

c) Zoveel mogelijk laten functioneren van de maatschappelijke verbanden

Aan deze uitwerking van het beginsel van soevereiniteit in eigen kring zou ik eigenlijk meer aandacht willen besteden, maar de bestek van het artikel laat dit niet toe. De enige vraag die ik hier zou willen beantwoorden, is: welk(e) maatschappelijk verband(en) moet(en) in de sociale zekerheid zoveel mogelijk ruimte krijgen om te functioneren? Dit zijn mijns inziens niet de sociale partners. Niet zonder reden is met de commissie-Buurmeijer ingezet op de reductie van de macht van de sociale partners (zie boven). Het is beter aan te sluiten bij het individuele ondernemingsniveau. Daar worden immers grotendeels de financiële lasten van de sociale verzekeringsgedragen. Veel sociale verzekeringspremies zijn per individuele onderneming gedifferentieerd. Het ligt dan ook voor de hand de onderneming (meer) zeggenschap te geven over de uitvoering van de sociale zekerheid. Het is mijns inziens waardevol na te denken over de implicaties van laatstgenoemde stelling.

Samenvatting

Het beginsel van soevereiniteit in eigen kring is mijns inziens nog steeds een zeer bruikbaar en actueel beginsel voor beleidsvorming. Wanneer dit beginsel wordt toegepast op de uitvoeringsstructuur na invoering van de wet SUWI, worden de volgende aanbevelingen gedaan:

- Reduceer het takenpakket van het CWI's en maak van deze instantie een doorverwijsbalie in een bedrijfsverzamelgebouw.
- Schaf de Raad voor werk en inkomen af.
- Breng een onafhankelijk toezichthouder (Ctsv) terug.
- Denk na over mogelijkheden om de individuele onderneming meer zeggenschap te geven over de uitvoering van de sociale zekerheid.

1 Alleen via zogenaamde sectorraden hadden de vertegenwoordigers van werknemers en werkgevers nog invloed op de uitvoering van de werknemersverzekeringen. Het valt echter buiten het bestek van dit artikel om in te gaan op de taken en invloed van deze sectorraden.

2 Zie voor de geschiedenis nader: J.H.A.M. van Gerven, *Aparte coördinatie. Samenwerking tussen arbeidsbureaus en uitvoeringsorganisatie* (diss. Amsterdam) 2001.

3 Bij toeleiding naar werk van iemand die nog nooit heeft gewerkt, is in strikte zin geen sprake van reïntegratie, maar van integratie. Als het woord reïntegratie wordt gebruikt, dient ook integratie worden gelezen.

4 Een werkgever heeft de mogelijkheid om ervoor te kiezen de verantwoordelijkheid te nemen voor de reïntegratie voor een periode van max. zes jaar.

5 G.M. Koning, R. Kuiper en T. van de Langemaat, *De verzorgingsstaat voorbij. Over de grondslagen van sociale zekerheid*, (Uitgave van de Marnix van st. Aldegondestichting), p. 44.

Inloophuis Domino

Gedragen door particulieren, gesteund door de gemeente

Door Corine Dijkstra, adviseur raads- en statenleden

Inloophuis Domino in Gouda wil een huiskamerfunctie creëren voor mensen die in de maatschappij niet goed tot hun recht komen. Op die manier vangt het inloophuis sociaal zwakkeren op en stelt hen in staat (weer) een 'normaal' sociaal leven op te bouwen. De gemeente Gouda subsidieert sinds een jaar dit project, dat vanuit particulier initiatief en vanuit een christelijke levensvisie is ontstaan en dat door de kerken in Gouda gedragen wordt.

In het Kernprogramma van de ChristenUnie (artikel 3.2 en 10.6) staat het zo mooi: "De overheid heeft de opdracht het goede te zoeken voor de burgers, in het bijzonder voor hen die kwetsbaar zijn en moeilijk voor zichzelf kunnen opkomen. (...) De overheid heeft oog voor het belang van vrijwilligerswerk en mantelzorg door particuliere initiatieven op dit terrein aan te moedigen en zonodig te faciliteren". Hoe kan die overheid op gemeentelijk niveau aan deze mooie woorden gestalte geven?

Wettelijk kader

De mogelijkheden voor lokaal sociaal beleid zijn de laatste jaren sterk toegenomen, doordat de rijksoverheid stapsgewijs verantwoordelijkheden heeft gedecentraliseerd naar de lokale overheden. In de Welzijnswet is vastgelegd, dat de verantwoordelijkheid voor het Algemeen Maatschappelijk Werk (AMW) en de overige welzijnsvoorzieningen volledig in handen van de gemeenten ligt. Bij het ontwerpen van een subsidiestelsel moeten gemeenten rekening houden met de Algemene Wet Bestuursrecht, waarin de algemene regels worden gesteld met betrekking tot subsidiëring.

Voorwaarden ChristenUnie

Vanuit kerken en levensbeschouwelijke organisaties worden regelmatig initiatieven genomen om gestalte te geven aan de oproep tot naastenliefde zoals in het Kernprogramma verwoord. Het is goed als zij in deze gesprekspartner zijn. Ten aanzien van de subsidiëring van deze initiatieven heeft de ChristenUnie steeds een aantal voorwaarden gesteld. Zo is het van belang dat de activiteiten worden verricht door een rechtspersoon. Verder dient door de subsidie niet de godsdienst gesteund te worden, maar de bevolkingsgroep waar de activiteiten op gericht zijn. Daarnaast zijn er de voorwaarden omtrent de verantwoordingsplicht, rapportages over de maatschappelijke trends die zich in een werkgebied voordoen en prestatiegerichte afspraken. De subsidie mag niet gebruikt worden om als gemeente het

beleid van de rechtspersonen te bepalen. De spanning hierin met eventuele prestatiegerichte afspraken, moet per aanvraag bekeken worden. In principe moet het 'hoe' aan de instelling wordt overgelaten.

Inloophuis Domino

Een mooi voorbeeld is het genoemde Inloophuis. Hier kunnen mensen, buiten de kaders van de officiële hulpverlening om, elkaar ontmoeten, een luisterend oor vinden en een paar keer per week een maaltijd gebruiken. Het grootste probleem binnen de hulpverlening blijkt steeds weer eenzaamheid en sociale uitsluiting te zijn. Prestatiegerichtheid en individualisme maakt dat de doelgroep van Domino helaas groeit. Domino is in 1994 opgericht en wordt financieel gesteund door donateurs en diaconieën van diverse kerken in Gouda. In 2001 is er een samenwerkingsovereenkomst gesloten met het Leger des Heils. Met behoud van de eigen identiteit wil men van de expertise van het Leger gebruik maken en aansluiten bij de nachtopvang die het Leger in Gouda biedt. Daartoe is een betaalde coördinator vanuit het Leger bij het Inloophuis gedetacheerd. Sindsdien subsidieert de gemeente dit Inloophuis. Het bestuur van Domino blijft de (financiële) inbedding van het werk bij particulieren en kerken echter het belangrijkste vinden. De subsidie van de gemeente mag daarom niet leiden tot een vermindering van de giften. Domino opereert op een professionele wijze. Er wordt gewerkt met strategische beleidsplannen en daaruit afgeleide jaarplannen, waarvan de rapportages naar de gemeente gestuurd worden.

Er zijn momenteel 30 vrijwilligers actief. De inbedding en aansluiting van dit werk bij het welzijnswerk is gewaarborgd doordat het bestuur participeert in het Platform Maatschappelijke Opvang Midden Holland. Inloophuis Domino vormt zo een mooie wisselwerking tussen particulier initiatief en het welzijnsbeleid van de gemeente. Wellicht leidt dit tot een domino effect!

U doet toch zeker mee?!

Door Joop Alsema, voorzitter van de BestuurdersVereniging van de ChristenUnie en burgemeester van Staphorst

Met enige zorg reed ik op de ochtend van 9 november naar het UnieCongres in Ede toe. Hoe zou dit aflopen, wordt het een rumoerig congres, wordt het bestuur tot aftreden gedwongen, zullen we de rijen kunnen sluiten? Ik hoopte natuurlijk op een congres met liefde, wijsheid en geloof.

Bij de deur werd ik vriendelijk ontvangen door medewerkers van het landelijk bureau. De inschrijving verliep vlot, de koffie was goed en velen konden we hartelijk begroeten. Er heerste wel een enigszins gespannen sfeer en er was maar één gespreksonderwerp: de voorbereidingen voor de aanstaande Tweede Kamerverkiezingen.

Om 10.00 uur riep de voorzitter ons bij elkaar in de grote zaal. We begonnen met gebed, zang, schriftlezing en een korte overdenking. Dit gaf mij een goed gevoel: we hebben ondanks de meningsverschillen een gezamenlijk band. We scharen ons allemaal om Gods Woord en worden teruggeworpen op het gezamenlijke doel: opkomen voor Gods eer. Wij willen de samenleving dienen door haar meer te laten functioneren naar Gods wil. Dat is onze roeping.

Ik wil hiermee niet zeggen, dat alles maar verder onbesproken moet blijven. Zaken moeten wel eerlijk en open tegen elkaar gezegd worden en bij een onjuiste gang van zaken moet excuses aangeboden worden. Dat is naar mijn mening in een goede sfeer en toonzetting ook gebeurd. Nu dat tegen elkaar is gezegd en ten volle spijt is betuigd, moeten we er nu met z'n allen tegenaan, ondanks de gemengde gevoelens die sommigen nog hebben. We moeten ons volop inzetten voor de christelijke politiek.

De spirit van het congres moet nu als een vonk overslaan op onze achterban en naar onze doelgroepen. Daar hebben we de leden en besturen van de kiesverenigingen, maar zeker ook de raads- en statenleden voor nodig. Zij hebben immers een vooruit geschoven post voor de ChristenUnie. Zij hebben een herkenbare positie in de gemeente en de regio.

Investeren

In onze bestuursvergadering is laatst ook gesproken over een verdere uitbouw en ont-

wikkeling van de ChristenUnie. Dat is hard nodig. Er zal geïnvesteerd moeten worden in onze leden. Dat hebben de congressen in juni en november wel duidelijk gemaakt. Binnen de ChristenUnie zijn de verenigingen de basis. Zij kunnen direct contact onderhouden met de leden, zij kunnen aanvoelen wat er leeft, zij kunnen gericht campagne voeren. Bij de verenigingen worden leden politiek actief, kunnen leden op kandidatenlijsten geplaatst worden en verkozen worden in gemeenteraden en provinciale staten.

Op allerlei manieren moet er daarom ook geïnvesteerd worden in onze politici en bestuurders. In onze samenleving worden immers hoge eisen gesteld aan mensen die als christen in het openbaar bestuur actief zijn. Het vraagt een stijl die te typeren is als: pro-actief, bescheiden, kritisch-constructief, resultaatgericht, principieel en verantwoordend naar leden en kiezers.

Ik voeg er echter direct aan toe, dat er ook geïnvesteerd moeten worden in onze boodschap, in kennis en inhoudelijke ondersteuning. Het gaat vooral om de inhoud.

Communiceren

Binnen het bestuur van de bestuurdersvereniging wordt nagedacht over het opzetten van een netwerk van personen die in de regio een aanspreekpunt zouden kunnen zijn voor de ChristenUnie-bestuurders. Zij kunnen signalen opvangen en doorgeven aan het landelijk bestuur van de bestuurdersvereniging. Zij kunnen ChristenUnie-bestuurders uit de regio met elkaar in contact brengen, bijeenkomsten organiseren e.d. Denkt u met ons mee?

Ik zou zo zeggen: handen uit de mouwen voor de ChristenUnie. Voor de campagnes voor de verkiezingen in januari en in maart, maar ook voor de verdere uitbouw van de partij en de christelijke politiek. Tot Gods eer!

De gekozen burgemeester in een duaal landschap

Door H. Visser, burgemeester van Elburg

Hij komt ..., hij komt..., de gekozen burgemeester! Dat was de openingszin die ik al in gedachten had, net voor het kabinet viel. Of het interim-kabinet of een nieuw kabinet de plannen nu doorzet of niet, ik vrees dat die gekozen burgemeester er vroeger of later toch komt.

Het valt me namelijk op dat het hoe en waarom en waartoe van deze gekozen ambtsdrager niet meer aan de orde komt. We doen het gewoon, is de teneur. De geesten zijn er kennelijk rijp voor.

Toch is het goed nogmaals bij de inhoud stil te staan.

Al decennia lang wordt er gesproken over het al dan niet kiezen van de burgemeester. Diverse staatscommissies hebben zich over deze problematiek gebogen en rapporten uitgebracht. Biesheuvel, Van Thijn en Elzinga zijn wat dat betreft bekende namen. De steekwoorden om dit onderwerp aan te kaarten zijn altijd: relatie burger - bestuur, slechte opkomst bij verkiezingen en democratische legitimatie. Enigszins gechargeerd uitgedrukt is de gekozen burgemeester dan voor velen het tovermiddel om deze problemen op te lossen.

Opvallend daarbij is wel dat, waar eerst ook nog gesproken werd over een door de raad gekozen burgemeester, een uit de raad door de bevolking gekozen burgemeester en diverse andere varianten, nu nog slechts sprake is van een rechtstreeks door de bevolking gekozen burgemeester. In dit artikel zal ik mij bij dat spraakgebruik – tenzij anders vermeld - aanpassen.

De privacy van een sollicitant naar welke functie dan ook is beter gewaarborgd dan die van een burgemeesterkandidaat.

De praktijk nu

Wellicht ten overvloede schets ik in telegramstijl nog even de huidige benoemingsprocedure: vacature, sollicitaties, profielschets door de gemeenteraad, gesprekken met de kandidaten door de Commissaris der Koningin (CdK), de CdK stuurt een aantal kandidaten door naar een vertrouwenscommissie uit de raad, deze geeft een gemotiveerd advies aan de CdK, de CdK geeft een gemotiveerd advies aan de minister, gesprek van de minister met de kandidaat, de minister draagt deze ter benoeming voor bij de koningin. Bij grote gemeenten komt ook het kabinet er nog aan te pas. De koningin benoemt. Sinds 1 augustus 2001 is de gemeen-

teraad daarenboven verplicht om de eerste twee kandidaten op de aanbeveling voor de CdK openbaar te maken en mag de raad de bevolking vragen via een referendum uit de genoemde kandidaten te 'kiezen', d.w.z. de raad een (vrijblijvende?) aanbeveling te doen. Van deze laatste mogelijkheid wordt weinig gebruikgemaakt. In de meeste gevallen wijkt de CdK en/of de minister niet af van het door de raad gegeven advies. Het was de bedoeling van het kabinet-Balkenende om de laatste veranderingen – de openbare aanbeveling en het burgemeestersreferendum - met spoed weer ongedaan te maken. Wat mij betreft een goed beleidsvoornemen. Want de bevolking laten kiezen uit twee geselecteerde kandidaten, die noch een eigen program hebben noch middelen (geld noch macht!) om hun ideeën en wensen ten uitvoer te brengen, is vlees noch vis en kan men zelfs geen democratische fopspeen meer noemen. En wat die openbare aanbeveling betreft: de privacy van een sollicitant naar welke functie dan ook is beter gewaarborgd dan die van een burgemeesterkandidaat. Het blijkt ook niet te werken: het aantal sollicitanten is na 01-08-2001 duidelijk teruggelopen. Eigenlijk was niemand gelukkig met die 'democratisering'.

Democratisering

De zeer zorgvuldige en afgewogen benoemingsprocedure die er tot voor kort was, werd door velen als niet-democratisch bestempeld. De burgemeester zou namelijk niet democratisch gelegitimeerd zijn.

De niet uitgesproken gedachte daarachter is in feite die van de volkssoevereiniteit: alleen wat de bevolking rechtstreeks kiest, is democratisch gelegitimeerd. Die gedachte wijs ik af. De huidige procedure is via wetgeving op volstrekt democratische wijze tot stand gekomen en is daarom ook volstrekt legitiem. De door de Kroon benoemde burgemeester is daarmee ook volledig democratisch gelegitimeerd.

Principieel gezien zijn er overigens best andere vormen

van benoemen en/of kiezen mogelijk; daar gaat het nu niet om. De huidige methode van benoeming, afgezien van openbare aanbeveling en referendum, lijkt mij tot nu toe voor Nederland de beste, zorgvuldigste en meest democratische manier.

Benoeming door de Kroon bevordert volgens wijlen minister Dales dat “de burgemeester zich in zijn functioneren bewust is van het onafhankelijk boven de partijen staande karakter van zijn ambt”.

Nadelen gekozen burgemeester

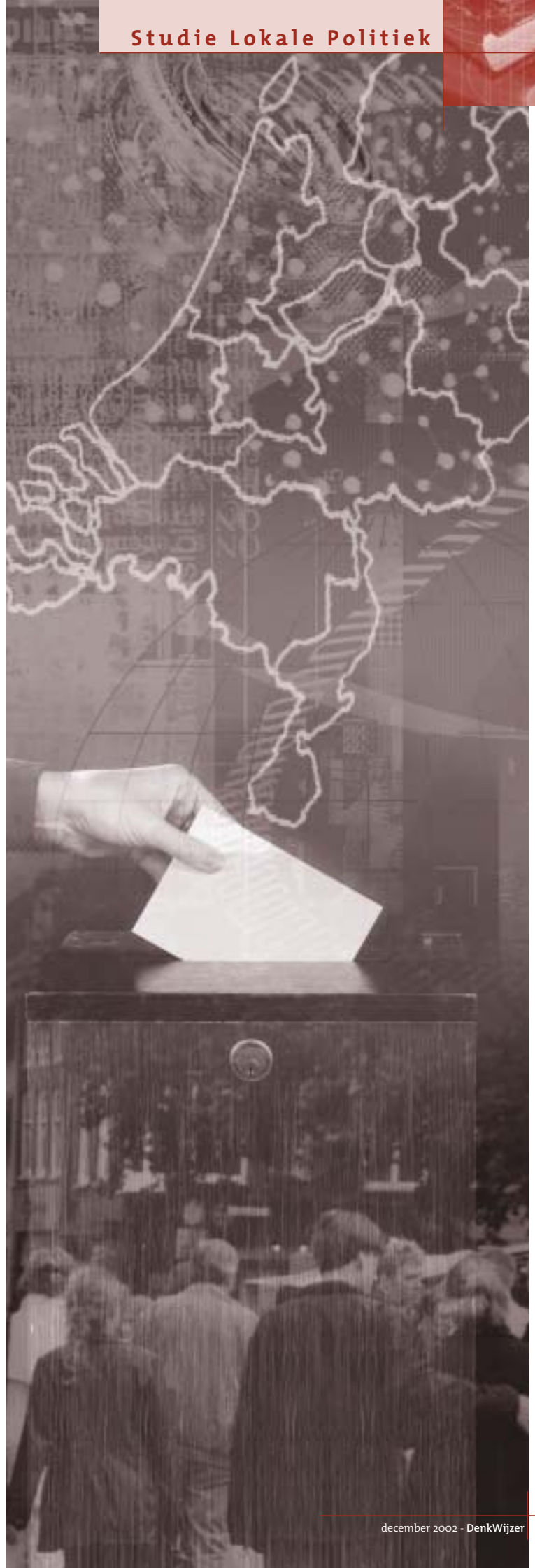
Het is wellicht wel eens aardig om uit het rapport van de commissie-Biesheuvel (1984!) te citeren. In dat rapport wordt een groot aantal stellingen weergegeven over de nadelen van de gekozen burgemeester (een aantal geef ik bondig en daardoor misschien wat stellig geformuleerd weer):

- De burgemeester zal voor alles partijman zijn. Het programma, de ideeën van de partij van wier gunst hij afhankelijk is, zullen zwaarder wegen dan de niet-partijgebonden algemene belangen van de plaatselijke gemeenschap.
- Hij zal zijn deskundigheid en inzet vooral ten dienste stellen van dat deel van de burgerij van wie hij voor herverkiezing verantwoordelijk is.
- Er is geen enkele waarborg dat een deskundig bestuurder wordt gekozen.
- De invloed van het ambtelijk apparaat wordt steeds groter; meer bureaucratie is het gevolg.
- Groot gevaar dat er geen (in kleine gemeenten) of te weinig geschikte kandidaten beschikbaar zijn.
- Kan de handhaving van de openbare orde nog wel aan de burgemeester worden toevertrouwd?
- De continuïteit van bestuur kan in gevaar komen door de voortdurende wisseling van burgemeesters en wethouders.
- Conflicten tussen burgemeester en raad zijn moeilijker oplosbaar.
- De centrale overheid zal bij volledige afwezigheid van invloed op de aanwijzing van burgemeesters, zeker ook gezien de voorgaande punten, eerder geneigd zijn tot centralisatie dan tot decentralisatie. Het toezicht op de gemeente zal zeker verhoogd worden. Uiteindelijk krijgt de gemeente minder taken en bevoegdheden.

Deze ‘historische’ argumenten zijn m.i. ook nu nog geldig, ondanks het feit dat het dualisme zijn intrede heeft gedaan.

Overigens is de lijn waarin het denken zich in de loop der tijd ontwikkelt, wel helder:

De commissie-Biesheuvel zag geen overwegende argumenten om het bestaande stelsel te wijzigen. Een decennium later wilde de commissie-Van Thijn een door de

gemeenteraad gekozen burgemeester plus duaal stelsel (Remkes, als lid van die commissie, wil óf de situatie zo houden óf een rechtstreeks door de bevolking gekozen burgemeester!). De commissie-Elzinga kiest voor een gedifferentieerd stelsel: een door de bevolking gekozen burgemeester in de vier grote steden; in gemeenten boven de 50.000 inwoners mag de gemeenteraad kiezen tussen rechtstreekse verkiezing of de bestaande situatie; en in de kleinere gemeenten bestaande situatie behouden met enkelvoudige aanbeveling.

De door de Kroon benoemde burgemeester is volledig democratisch gelegitimeerd.

Veel onduidelijkheden

Rechtstreekse verkiezing van de burgemeester vereist een totaal ander kiessysteem en een ander systeem van besturen. Een dergelijke wijziging zal ook gevolgen hebben voor de positie van de gemeenten zelf. Deze stelling zal ik – zeker niet uitpuittend - toelichten aan de hand van een aantal problemen en aandachtsvelden die zich voordoen.

De burgemeester is gekozen door de bevolking, evenals de raad. Wie heeft of krijgt nu welke bevoegdheden? Beide zijn 'democratisch gelegitimeerd'.

In ons huidige bestel zou de burgemeester m.i. dan ook alle bevoegdheden moeten krijgen die nu het college heeft of nog moet krijgen bij de op stapel staande wetgeving. Wat dat betreft kan e.e.a. mooi in een duaal stelsel gerealiseerd worden. De burgemeester is dan uitsluitend uitvoerend bestuursorgaan en de raad het wetgevend en controlerend kaderstellend bestuursorgaan. Vanzelfsprekend kiest de burgemeester dan ook zelf zijn wethouders. Hij is hun 'baas'. Er zijn immers maar twee bestuursorganen, maar wel twee heel belangrijke.

De vraag is: willen wij deze consequentie, zoveel macht bij één persoon? Past dat in onze bestuurscultuur?

Meer vragen dringen zich op: moet een dergelijke burgemeester wel het bevoegd gezag zijn op het gebied van openbare orde en veiligheid, politie en brandweer? En hoe zit het met het beheer van brandweer en politie? De gekozen burgemeester is immers min of meer afhankelijk van zijn kiezers; hij wil herkozen worden. Bovendien staat hij wellicht niet vrij ten opzichte van mogelijke giftengevers voor zijn verkiezingscampagne.

Het integriteitvraagstuk wordt zo wel een erg prangend onderwerp. Hoe lossen we dat op?

Wat te doen bij conflicten tussen raad en burgemeester? Kan de raad de burgemeester heenzenden of de burgemeester de raad? Beide zijn immers rechtstreeks gekozen en zo volledig democratisch gelegitimeerd, volgens elke interpretatie van dat begrip.

Bovenstaande vragen zijn de meer principiële vraagstukken. Daarnaast vraagt een aantal praktische kwesties om doordenking, zoals de lengte van de zittingsperiode, het moment van verkiezing (gelijktijdig met de raad), wat te doen bij noodzakelijke vervanging, het voorzitterschap van de raad, enz.

Naast alle andere al eerder genoemde zaken dus meer dan genoeg om ons op te bezinnen.

Vragen om een gekozen burgemeester is dus vragen om een totaal andere bestuursstructuur. "Een dergelijk dualistisch model is alleen denkbaar in geheel andere binnenlands-bestuurlijke verhoudingen dan die wij nu kennen. Het zou diep insnijden in de toe- en verdeling van de bevoegdheden en verantwoordelijkheden in de gedecentraliseerde eenheidsstaat en in de politieke cultuur die in ons land sterk geënt is op collegiaal, meerhoofdig bestuur," aldus het rapport-Elzinga.

Kortom, wij beginnen in ons land weer eens aan de verkeerde kant, wanneer we 'het volk' ter wille zijn met de gekozen burgemeester. De consequenties zijn niet doorzacht en zo zal straks lapmiddel op lapmiddel nodig zijn en het resultaat zal zijn een onherkenbare en oncontroleerbare bestuurlijke brij, met alle gevaren van dien.

Pas als taken en bevoegdheden van alle bestuursorganen vastliggen, is het moment daar om, als men dat wil, naar een gekozen burgemeester te gaan.

Vervolgens zal de praktijk worden, dat gelikte programma's, charismatische leiders, uiterlijke vorm en mooie presentaties bepalend worden voor wie er burgemeester wordt. Dat de kandidaat die over het meeste geld kan beschikken, de beste voorwaarden voor zichzelf kan creëren, is evenzeer duidelijk.

Het zal duidelijk zijn dat mijn voorkeur niet ligt bij een dergelijke personalistische bestuurscultuur. Waar dat toe kan leiden, hebben we bij de op- en ondergang van de LPF kunnen zien.

Positie burgemeester in huidig duaal bestel

a) Nieuwe bevoegdheden

Door de dualisering van het gemeentebestuur bij de laatste raadsverkiezingen is de positie van de burgemeester wat gewijzigd. Wat is het formele verschil? Ik geef eerst maar zijn nieuwe wettelijke bevoegdheden c.q. taken, zoals omschreven in art. 53a en 170 van de Gemeentewet.

Art. 53a:

- 1 De burgemeester bevordert de eenheid van het collegebeleid.
- 2 De burgemeester kan onderwerpen aan de agenda voor een vergadering van het college toevoegen.
- 3 De burgemeester kan ten aanzien van geagendeerde onderwerpen een eigen voorstel aan het college voorleggen.

Een prachtig artikel, maar de burgemeester blijft afhankelijk van de overige collegeleden. Willen zij b.v. een voorstel niet bespreken, dan is de burgemeester direct uitgesproken.

De mogelijkheid die dit artikel biedt, staat of valt dus met de verhoudingen in het college. Maar dat was in de oude situatie ook al zo. Feitelijk verandert er niets. De burgemeester heeft immers geen machtsmiddelen en zelfs al zou hij die hebben, dan baat dat niet bij verstoorde verhoudingen. Tenzij hij, zoals in de vorige paragraaf geschetst, de wethouders mag benoemen en ontslaan. Maar dan zitten we in een heel ander stelsel.

Rechtstreekse verkiezing van de burgemeester vereist een totaal ander kiessysteem en een ander systeem van besturen. Een dergelijke wijziging zal ook gevolgen hebben voor de positie van de gemeenten zelf.

Art. 170

- 1 De burgemeester ziet toe op:
 - a een tijdige voorbereiding, vaststelling en uitvoering van het gemeentelijk beleid en van de daaruit voortvloeiende besluiten, alsmede op een goede afstemming tussen degenen die bij de voorbereiding, vaststelling en uitvoering betrokken zijn;
 - b een goede samenwerking van de gemeente met andere gemeenten en andere overheden;
 - c de kwaliteit van procedures op het vlak van burgerparticipatie;
 - d een zorgvuldige behandeling van bezwaarschriften;
 - e een zorgvuldige behandeling van klachten door het gemeentebestuur.
- 2 De burgemeester brengt tegelijk met de in art. 197 bedoelde stukken een burgerjaarverslag uit, waarin hij in ieder geval rapporteert over:
 - a de kwaliteit van de gemeentelijke dienstverlening;
 - b zijn bevindingen over het eerste lid onder c;
- 3 De burgemeester bevordert overigens een goede behartiging van de gemeentelijke aangelegenheden.

De burgemeester als kwaliteitsbewaker en zijn zorgplicht komen in dit artikel aan de orde. Formeel geeft ook dit artikel de burgemeester een sterkere positie binnen het college, maar ook hier geldt weer: hem wordt geen instrument gegeven om dit waar te maken. Opnieuw geldt dat alles afhankelijk is van goede verhoudingen binnen het college en van goed collegiaal bestuur. De burgemeester neemt formeel wel een centrale positie in zowel in de raad als in het college, maar hoe een en ander uitpakt, verschilt van persoon tot persoon en van gemeente tot gemeente en wat dat betreft is er weinig verschil.

b) De spagaat

Ten slotte nog een punt waarover nogal zorg bestond: de spagaat waarin de burgemeester zich in het duale stelsel bevindt. De burgemeester moet als voorzitter van het college de collegebelangen behartigen en als voorzitter van de raad de raadsbelangen. Bij een raadsvergadering zou dat bv. tot problemen kunnen leiden, wanneer hij zich te veel als collegelid zou opstellen. Van alle collega's die ik gesproken heb, heeft tot nu toe niemand dat als een probleem ervaren. Het vereist wel rolvastheid in verband met de veranderde positie. Dat én raad én college vaak nog zoekende zijn naar hun taak en plaats of die onvoldoende weten, wordt wel vaak als een probleem ervaren. Maar dat is weer een ander hoofdstuk.

Cultuuromslag

Het gemeentelijk bestel was evenals het gehele bestuur in ons land steeds meer een in zichzelf gekeerde oligarchie van bestuurders en vertegenwoordigers. De veranderingen in het gemeentelijk bestuur zijn bedoeld om de burgers meer bij dat bestuur te betrekken. Of dat door het dualisme en/of een gekozen burgemeester zal gelukken, betwijfel ik ten zeerste. Daarvoor is een cultuuromslag nodig in het denken en doen van al dan niet gekozen bestuurders en van de burgers. Met formele regels alleen verander je geen cultuur. Het is de moeite waard als ChristenUnie-bestuurders ernaar te streven een voorbeeld te zijn van integriteit, toegankelijkheid, betrouwbaarheid en betrokkenheid. Die eigenschappen van gemeentebestuurders zullen, meer dan welke verandering in regels ook, ertoe kunnen bijdragen dat de burger meer vertrouwen krijgt in zijn overheid.

Redder, Heer en Koning

Door Klaas Quist,
vormingswerker en gebedscoördinator bij de ChristenUnie

'Indien gij dan met Christus opgewekt zijt (...) bedenk de dingen, die boven zijn, niet die op de aarde zijn.' Kolossenzen 3 : 1^a en 2^a

Onlangs sprak ik met een Afrikaanse christelijk leider, Tokunboh Adeyemo, die in Nederland was voor een korte conferentie. Hij sprak zijn zorgen uit over het christendom in Afrika. "Velen belijden dat Jezus hun Redder is", zo zei hij, "maar weinig laten zien dat Hij ook hun Heer en Koning is." Deze woorden hebben mij diep geraakt. Kan van de christenen in Europa gezegd worden, dat Jezus niet alleen Redder is, maar ook Heer en Koning? Is aan de ChristenUnie te zien dat Jezus Koning is. Of dichterbij, kan het aan mij worden gezien?

Is dit niet de grote uitdaging van ieder christen; iedere dag weer zout en licht zijn? Paulus geeft in de brief aan de Kolossenzen aan hoe dat moet en kan. De dingen bedenken die boven zijn! Daar is Christus. We moeten onze gedachten voortdurend afstemmen op Hem en laten vullen door Hem. Immers, Hij is Heer en Koning.

Politici die onrecht signaleren zullen - als het goed is! - er alles aan doen om dit onrecht te bestrijden. Niet zelden laten zij zich daarbij leiden door bestaande wetten. Als die geen duidelijkheid scheppen of het onrecht juist versterken, zullen zij moeten strijden voor veranderde of nieuwe wetgeving.

In ons werk stemmen we onze gedachten af op de taak die op ons ligt te wachten en we doen dat binnen de kaders die ons worden aangereikt door de wet. Voor ons christenen, politiek en maatschappelijk actief, is er de opdracht om ons leven zo in te richten, dat te zien is dat we een hogere Koning dienen. Christenen stemmen twee keer af, op onze taak en op onze God.

Daar komt ook meteen het probleem om de hoek kijken: onze zondige neiging om niet gericht te zijn op de Koning. Paulus heeft daar ook ervaring mee: "Want niet wat ik wens, het goede, doe ik, maar wat ik niet wens, het kwade, dat doe ik." (Rom. 7 : 19) Hij voelt zich een krijgsgevangene van deze zondige wetmatigheid die hij steeds weer bemerkt in zijn leven. Hij roept het uit: "Wie zal mij verlossen?" Het antwoord geeft hij zelf. "Gode zij dank door Jezus Christus, onze Here!"

We gaan naar verkiezingen toe. In campagnetijd spreekt vaak het getal. Alle partijen roepen kiezers op om op hen te stemmen. "Hoe meer stemmen, hoe meer zetels. Hoe meer zetels, hoe meer we voor u kunnen doen. Stem op ons!" Ook de ChristenUnie gaat op campagne. We gaan de komende weken onze uiterste best doen om de vele duizenden die hun stem op 15 mei gaven aan de ChristenUnie opnieuw op ons te laten stemmen. Ook zullen we proberen kiezers terug te winnen die op 15 mei niet op ons hebben gestemd en nieuwe kiezers aan te spreken. Immers, we willen met een zo sterk mogelijke vertegenwoordiging terugkomen. De vier zetels behouden, maar zetelwinst is ook mooi. Dat is een gezonde instelling voor een politieke partij.

Als we ons missie echter uit het oog verliezen, gaat het niet goed. Ook in campagnetijd moeten we de dingen bedenken die boven zijn, waar Christus is. Laat ons gebed dan altijd zijn: "Laat Uw koninkrijk komen Heer. Wil ons leren Uw wil te doen. Geef ons Uw kracht, door de Heilige Geest en leer ons bedenken wat boven is, waar U bent. Zodat U niet alleen onze Redder blijkt te zijn, maar metterdaad ook onze Heer en Koning."

Bedankt Tokunboh!

Samenleven in Gods wereld

Door Menno van Hulst, directeur van De Verre Naasten, Instituut voor Zending, Hulpverlening en Training van de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt)

Ontwikkelingssamenwerking is geen 'hot item'. De ministerpost voor ontwikkelingssamenwerking is wisselgeld geworden bij de onderhandelingen voor de kabinetsformatie. Als de verhoudingen in het te vormen kabinet mooier liggen als er één ministerpost minder is, dan kan OS wel vervallen. Bovendien moet de hulpverlening vooral dienen om onze problemen (de toestroom van vluchtelingen) te verminderen, en onze export te verhogen.

Des te opvallender is het, dat er juist de laatste jaren een aantal publicaties zijn verschijnen van christelijke zijde over dit onderwerp. Menno Kamminga en Hans van der Lee beten het spits af. De eerste schrijver, die afkomstig is uit de oecumenische kring van de SOW kerken, schreef het boek 'Onderweg naar overvloed. Naar een oecumenische visie op ontwikkeling en ontwikkelingssamenwerking'.

Hans van der Lee geeft een 'bijbelse visie voor diaconaat onder armen in de Derde Wereld' in zijn boek 'Verkondig het Koninkrijk'.

Op de dag na 11 september 2001 werd het boek 'Als de olifanten vechten...' aangeboden aan de toenmalige minister Herfkens. De ondertitel van het boek luidt 'Denken over ontwikkelingssamenwerking vanuit christelijk perspectief'.

En onlangs kwam de ChristenUnie met haar studie 'Gedeelde wereld. Armoedebestrijding en christelijke politiek'. Dit keer niet aangeboden aan een minister, maar aan de staatssecretaris, mevr. Van Aardenne.

Ontwikkelingssamenwerking staat niet in de algemene belangstelling, maar het denken daarover vanuit christelijke hoek heeft in twee jaar vier studies opgeleverd in het Nederlandse taalgebied, die er mogen zijn. Dit opvallende feit vindt m.i. zijn oorzaak hierin, dat christenen hun agenda niet laten bepalen door het al dan niet 'hot' zijn van een onderwerp, maar door de bijbelse motivatie over ons bezig zijn in deze wereld. Deze wereld is niet van ons.

Nederland is in principe niet van de Nederlanders, Europa niet van de Europeanen. Dit is namelijk Gods wereld, waarin we samen mogen leven en samen mogen delen. De studie 'Gedeelde wereld' legt op grond hiervan terecht de lat heel hoog. Dit leidt tot het voorstellen van een aantal concrete maatregelen, die er niet om liegen. Ik noem er een paar:

- Twee miljard extra voor armoedebestrijding;
- Niet te hoge eisen stellen aan importproducten ter

voorkoming van nastreven van eigenbelang;

- Verbod op importheffingen en exportsubsidies;
- Terughoudendheid in non-tarifaire handelsbelemmeringen.

Ik hoop dat dit boekje tot discussie leidt in de ChristenUnie. Ik vermoed dat de handen snel op elkaar gaan voor een verhoging van het budget voor armoedebestrijding, maar als het over een verbod op importheffingen en exportsubsidies gaat, wordt de discussie al snel scherper. Hier komt bijvoorbeeld de zwaar gesubsidieerde landbouwsector in beeld. Wat vinden ChristenUnie landbouwers van een verdere sanering van 'hun' sector ten bate van armen in Afrika? Hoe belangrijk en hoe realistisch is een pleidooi voor een eigen voedselvoorziening nog? En zullen het werkelijk de arme boeren in het Zuiden zijn die gaan profiteren van het opheffen (of minimaal verminderen) van importbelemmeringen en het onder de kostprijs dumpen van onze landbouwoverschotten? Of gaan een paar machtige multinationale ondernemingen er met de winst vandoor? Of stoppen corrupte Afrikaanse regeringen alleen maar hun eigen zakken nog voller?

De discussie wordt helemaal actueel door de op stapel staande uitbreiding van de Europese Unie. Het huidige landbouwsubsidiebeleid is voor de vergrote Unie niet meer op te brengen.

Ik zie uit naar een discussie binnen de ChristenUnie over de omgang met Gods wereld op een evenwichtige manier. Een discussie waarin agrariërs, ontwikkelingswerkers, europarlementariërs, economen en wat mij betreft ethici en profeten mee moeten doen. Niet om in die discussie hun eigen belangen te vertegenwoordigen. Dat laten we over aan niet-christelijke politici. Maar omdat we - om het met een slogan van *De Verre Naasten* te zeggen - Samenleven in Gods Wereld.

Principieel en vooruitstrevend

Het bewogen politieke leven van Willem Aantjes

Door Benjamin Anker, medewerker Wetenschappelijk Instituut

*"De val van een Bergredenaar.
Het politieke leven van Willem Aantjes."*
Roelof Bouwman
Uitgeverij Boom • Amsterdam 2002
ISBN 9053527176
439 pagina's • prijs € 25,-

Het opmerkelijke levensverhaal van Willem Aantjes, in de jaren zeventig één van de meest invloedrijke en gerespecteerde politici van ons land, is bij de meeste mensen wel in grote lijnen bekend. De jongeman Aantjes uit de bevindelijk-gereformeerde kringen in de Alblasserwaard, die in de Tweede Wereldoorlog werd opgeroepen om als postbode in Duitsland te werken, in de zomer van 1944 kans zag terug naar Nederland te komen door zich aan te melden voor de (niet-militaire) Germaanse SS en het vervolgens verstandig achtte die twee letters zo'n dertig jaar te verzwijgen. Tot RIOD-directeur Loe de Jong met een gebrekkig en gedeeltelijk onjuist rapport Aantjes politieke carrière, die zich op dat moment op het hoogtepunt bevond, om zeep hielp.

Dit voorjaar verscheen een boek van de historicus en freelance journalist Roelof Bouwman waarin Aantjes' oorlogsperiode, zijn opkomst binnen de ARP en zijn uiteindelijke val in 1978 op zeer onderhoudende wijze worden beschreven. In het boek zijn niet zozeer 'nieuwe' conclusies gepresenteerd. Het feitelijke beeld komt overeen met de rapportage die in 1979 door de Commissie van Drie werd gepresenteerd ter correctie van Loe de Jong's bevindingen. Wat aan dit boek echter een duidelijke meerwaarde geeft ten opzichte van eerdere verslagen, is de informatie uit het persoonlijk archief van Aantjes en diens persoonlijke toelichting op de gebeurtenissen.

Respect en wantrouwen

De lezer wordt meegevoerd langs het Bleskensgraaf van de jaren dertig, Aantjes' verblijf in het Duitse Mecklenburg, zijn gevangenschap in

Drenthe, maar ook zijn studie rechten in Utrecht na de oorlog en zijn ontwikkeling binnen de ARP. In de periode kort na de oorlog werd de jonge Wim verscheidene malen ondervraagd over zijn exacte wandel in de oorlogsjaren, waarbij hij keer op keer aangaf dat hij zich, om uit Duitsland weg te kunnen en in Nederland vervolgens te vluchten, had aangemeld voor 'politiediensten'. De letters 'SS' besloot hij, niet geheel onbegrijpelijk, maar te vermijden. De onvolledigheid van Aantjes' verklaring kwam daarbij niet aan het licht. Toch waren er de twee decennia daarna aanhoudende geruchten over zijn oorlogsverleden. Hierbij speelt met name de figuur van Henk Dolk, oud schoolgenoot van Aantjes (en echtgenoot van de legendarische alt Aafje Heynis) een rol. Met zijn broer Gerard heeft deze Amsterdamse advocaat op verschillende momenten politici benaderd met de mededeling dat er met Aantjes 'iets mis was'. Meerdere journalisten en Kamerleden hadden daar kennis van genomen, maar voor zover er navraag werd gedaan, stelden de verklaringen van Aantjes hen gerust.

De vraag die zich al snel opdringt, is hoe het kan dat er in de periode tot 1978 nooit iemand bij Aantjes echt heeft doorgevraagd naar zijn ontsnappingsroute vanuit Duitsland. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat Aantjes algemeen gerespecteerd was en voor onkreukbaar doorging. Ook door de linkse media en politici werd hij bewonderd. Medio jaren zeventig had hij onder progressieven veel goodwill gekweekt door zijn inspanningen voor de totstandkoming van het eerste kabinet-Den Uyl, zijn sociaal bewogen rede op het partijcongres van het CDA in 1975 en zijn

kritische opstelling ten opzichte van de neutronenbom. Aantjes had het zelfs aangedurfd het Nederlandse lidmaatschap van de NAVO te heroverwegen als de Amerikaanse plannen voor dit vernietigingswapen zouden worden doorgevoerd.

Van conservatief naar vooruitstrevend

Hoewel met name de beschrijving van de oorlogsperiode leest als een roman, is voor de meer politieke beschouwer het gedeelte over Aantjes' carrière binnen de ARP minstens zo interessant. Waar de hoofdpersoon van deze biografie aan het begin van zijn politieke carrière bekend stond als conservatief, ontwikkelde hij zich tot het sociale geweten van de ARP. Helaas wordt in het boek niet echt duidelijk hoe deze ontwikkeling in de persoonlijke visie op politiek te verklaren is. Bouwman gaat ook niet nader in op een daaraan gerelateerde ontwikkeling, namelijk Aantjes' bewondering voor de Duitse linkse theologe Dorothee Sölle (1929). In haar werk wees ze consequent op het 'bijzondere' van het Evangelie, maar keerde (en keert) ze zich ook fel tegen het beeld van de almachtige God die uiteindelijk alles zelf bestiert. De mens en de praktische toepassing van het Evangelie in de samenleving staan in haar opvattingen centraal, waardoor haar werk een sterke sociale en politieke component heeft. Hoewel Aantjes zich terdege bewust was van haar omstrede reputatie binnen ARP en CHU, citeerde hij een gedicht van haar hand tijdens zijn 'Bergrede' op het partijcongres van het CDA in 1975. Hij zette zijn visie op de kern van christelijke politiek uiteen, ontleend aan Matteüs 25: het voeden en laven van hongerigen en dorstigen, het kleden van naakten, het onderdak bieden aan vreemdelingen en het omzien naar zieken en gevangenen. Hij constateert in zijn rede echter ook dat 2000 jaar christen-

dom al die noden helemaal niet heeft opgelost, en concludeert:

'Geen plaats voor christelijke politiek? De wereld hunkert naar christelijke politiek! Een politiek, die spreekt voor wie geen stem hebben; die handelt voor wie geen handen hebben; die een weg baant voor wie geen voeten hebben; die helpt wie geen helper hebben.'

De zaal luisterde ademloos: de reputatie van Aantjes leek op zijn hoogtepunt.

De grondslagdiscussie

Toch had Aantjes niet de doorslaggevende stem in het CDA-in-oprichting. Het samengaan van KVP, ARP en CHU was bepaald niet zonder spanningen verlopen, ondermeer door het grote twistpunt tussen met name ARP en KVP, dat juist de verwijzing naar Bijbelse beginselen betrof. Aantjes pleitte, ook in zijn rede, voor een zeer centrale plaats van het Evangelie bij de politieke standpuntbepaling, maar veel KVP-ers vonden Aantjes' benadering op z'n minst naïef. Zijn 'pauzachtig' optreden zette bij hen zelfs kwaad bloed. Maar ook binnen de ARP was er geen eensgezindheid en werd zijn optreden als drammerig ervaren. De grondslagdiscussie isoleerde Aantjes meer en meer, tot het punt dat hij zelfs overwoog uit de politiek te stappen:

'Bij die open brief werd mij voor het eerst duidelijk dat het CDA niet de partij zou worden die ik voor ogen had (...) Bovendien, voor mijn gevoel was de mogelijkheid om de ARP desnoods uit het fusieproces te trekken, op dat moment definitief verkeken. Als ik de hele partij mee had kunnen krijgen, had ik dat risico wel durven lopen. Dan waren we gewoon als Evangelische Volkspartij verder gegaan (...) Dan had ik de ARP willen omvormen tot een sociaal-christelijke partij en ook ruimte willen maken

voor katholieken – daar zou ik de naam van de ARP graag voor hebben aangepast.'

Zoals bekend verlieten noch Aantjes noch de ARP op dat moment het CDA. Sterker nog: de voormalig postbode in Bleskensgraaf en Mecklenburg zou voor zijn val in 1978 nog een jaar fractievoorzitter van de christen-democraten zijn.

Het is echter fascinerend te lezen hoe in 1975 de interne verdeeldheid over de vraag of het CDA een 'open' partij zou worden, de zaak beslechtte. Uiteindelijk zou de formulering van KVP-voorzitter Vergeer (Evangelie is richtsnoer van het politieke handelen van het CDA) het halen op hetzelfde partijcongres waar Aantjes zijn beroemde rede had uitgesproken. Dit was het gevolg van een wat hooghartige afwijzing door Aantjes van een CHU-amendement, waarop die partij besloot de KVP te steunen als wraakactie. Ironisch genoeg zorgde de standvastige houding van Aantjes als het ging om de beginselen van het CDA er juist voor, dat de weg vrij werd gemaakt voor een 'open' partij.

Ambivalent

Al met al komt de persoon Willem Aantjes niet eenduidig uit de biografie naar voren. Enerzijds lijkt hij het slachtoffer van de ietwat simplistische benadering van de Tweede Wereldoorlog in de jaren zestig en zeventig, anderzijds blijven er vragen omtrent zijn eigen houding na de oorlog. Wat in de beschrijving van Bouwman wel duidelijk wordt, is Aantjes' persoonlijke neiging om hoog spel te spelen als de speelruimte klein is. Die neiging zagen we zowel bij de perikelen rond zijn eigen oorlogsverleden als bij zijn bevlogen rol in de totstandkoming van het CDA.

Een prachtige biografie van een fascinerend politicus.

Volgt Verbrugh na!

Door George Harinck, historicus, wetenschappelijk medewerker bij het Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme (VU Amsterdam)

Tot in zijn laatste publicatie laat dr. A.J. Verbrugh zien, hoezeer het een verrijking is geweest dat hij met zijn liberale afkomst een positie heeft bekleed in het gereformeerde leven. Want welke gereformeerde van huis uit schrijft er nu een autobiografie? Ik zie de recensies in kerkelijke bladen al voor me: 'Interessant, maar wel wat veel uitgeweid over zijn eigen persoon'; of: 'Zijn al die kleine voorvallen nu werkelijk van belang om opgetekend te worden?'

Ik ben de omgekeerde mening toegedaan. In de zogenaamde trivialiteiten ontmoet ik de sfeer van destijds, in zijn persoonlijke impressies kom ik op het spoor hoe bepaalde gebeurtenissen beleefd werden. Ik heet dit boek dan ook hartelijk welkom, ook al staan er naar mijn smaak nog teveel theoretische beschouwingen in en heeft Verbrugh nog te vaak gedacht wat hij ergens schrijft: laat ik de sfeer en de verwijten van deze vergadering maar laten, waar ze zich destijds bevonden: achter gesloten deuren.

Vreemdeling in Jeruzalem

Verbrugh is niet opgegroeid in de gereformeerde wereld, maar heeft zich er toe bekeerd. Dat had het voordeel dat hij er een eigen kijk op had, die bepaald is door het gemis dat hij in zijn jeugd heeft ervaren. Het had het nadeel dat hij sommige zaken laat of nooit heeft begrepen. Vermakelijk is zijn onbekommerde optreden in de beginjaren van het GPV temidden van menig dwaallicht. Al heel vroeg wordt hem te verstaan gegeven, dat hij te weinig 'gereformeerde lucht' bij zich had om leidinggevend in de politiek te zijn. Verbrugh verhaalt dat GPV-voorzitter Den Boeft (die niet wist wat politiek was) in 1956 meeliep in een algemene demonstratie tegen de Russische inval in Hongarije. Dit werd afgekeurd door GPV-coryfee A. Zijlstra, kennelijk ook geen licht, en het leidde tot Den Boefts vertrek. Verhalen met

een hoog Pa Pinkelman-gehalte. Verbrugh zag het met open mond aan. Hij ontdekte pas laat dat 'kerkelijke zendingsdrang' het GPV in de tang had en was 'verbijsterd' over de politieke effecten van kerkelijk getwist. Eerst naderhand onderkende hij, dat de spanningen in vrijgemaakte kring in de jaren 1956-1961 'niet gering' waren. Duidelijk een vreemdeling in Jeruzalem en het verbaast niet dat hij dientengevolge in zijn politieke carrière nogal eens op dood spoor stond. Ik las met pijn, dat er in vrijgemaakt Dordrecht anno 1981 voor hem geen kerkenraadslidmaatschap inzate: afkomst en zo.

De partij stond hem wel toe een politiek program te schrijven, en was ook nog bereid dat met een kerkelijke preambule als partijprogram te aanvaarden, maar je vraagt je bij het lezen soms af: hoorde Verbrugh wel in het GPV? Daarom is het jammer dat hij niet nadrukkelijker stil staat bij zijn keuze tegen de ARP en voor het GPV. Het afscheid van de ARP wordt niet gemotiveerd. Openhartig meldt hij dat zijn tweede, ditmaal gereformeerd geboren vrouw hem als 65-plusser veel van het gereformeerde leven waarin hij opereerde, duidelijk maakt, dat hem tijdens zijn werkzame leven was ontgaan. Zij was diaken geweest in een Gereformeerde Kerk, maar had dat alles opgegeven en werd in haar huwelijk met Verbrugh vrijgemaakt.

Eens nam zij op een GPV-vergadering op zaterdag snaaks het woord: 'Mag ik even iets zeggen, want morgen moet ik weer zwijgen.' Duidelijk geen vreemdeling in Jeruzalem.

Binnenkamergeriedenis

Wat werd er overigens vergaderd in de gereformeerde politiek. Op de dag dat Verbrugh uit Noord-Holland naar Dordrecht verhuisde, was hij in vergadering. Dat ging allemaal nog net goed: het gezin moest het die dag zonder hem doen, maar toen hij 's middags in Dordrecht aankwam, reed de verhuswagen juist de straat in. Al die vergaderingen vormden wel een handicap voor de autobiograaf. Net zoals hij als GPV-bestuurder en politicus tamelijk loyaal was, wilde Verbrugh in zijn autobiografie niet teveel uit de school klappen. Opvallend is de opluchting, als hij in 1981 even van bestuurlijke verantwoordelijkheden is ontslagen. Binnen GPV-kringen was het gebruikelijk, dat het bestuur met één stem sprak. Alle tegenstellingen bleven binnenskamers (dat is vandaag in de ChristenUnie nog zo). Er is dus naast de officiële een echte, binnenkamergeriedenis van het GPV, waar Verbrugh piëteitshalve veelal over zwijgt. Dat is jammer, want ik wil niet de officiële verklaringen voor het GPV-beleid weten, maar de echte redenen. In 1981 zet hij als vrij man met J. Douma en J.P. de Vries de aanval in op de GPV-hardliners, die zich

tegen elke lijstineenschuiving verzetten. De rebellen behaalden de winst en P. Jongeling noemde vervolgens - conform de officiële GPV-usance - het besluit pro lijstineenschuiving 'een voor ieder aanvaardbaar compromis'. En gij geleuft het?!

Visioen

Afgezien van zijn persoonlijke belevenissen gaat een groot deel van het boek over Verbrugh's politieke visie, die hij op zijn breedst heeft ontvouwd in *Universeel en Antirevolutionair*, waarvan hij realistisch betwijfelt of die boeken nog gelezen worden. Nee, meneer Verbrugh, dat lezen ze in de ChristenUnie niet meer. Niet omdat die partij niet principieel meer is, maar de trilogie was inderdaad te dik, de dunne boekjes van Rouvoet en Kuiper gaan er beter in vandaag. Maar er is meer aan de hand. In de eerste plaats kan men de vraag stellen of het bij Verbrugh zo centrale ideaal van een God publiekelijk erende overheid vandaag de harten van de ChristenUnie-mensen sneller doet kloppen. Hoe moet men zich dit ideaal voorstellen in een multiculturele samenleving, waarin het christendom een minderheid is, en waarin het spreken over Nederlands christelijke traditie nauwelijks weerklank meer vindt, ook niet onder christenen? Zou het niet beter zijn als burgers van een ander Koninkrijk om in plaats van de overheid christelijk op te tuigen (bijv. door middel van de gedachte als zou de overheid van voor de zondeval zijn) het politieke systeem ietwat te relativiseren. Democratisch functioneren impliceert ook het opschorten van je oordeel. De democratie heeft geen transcendente dimensie, zoals voor 1800 de monarchie die bezat; de belijdenis te regeren bij 'de gratie Gods' wortelt

niet meer in ons politiek systeem. Terecht heeft G.J. Schutte er ooit op gewezen dat een ambtsgebed waarin de naam van Christus niet wordt genoemd, ongewenst is. Verbrugh zegt dat hij geen 'prekende overheid' wil. Maar in deze niet-christelijke samenleving staat het noemen van Christus' naam gelijk aan preken. Verbrugh's 'derde visie' (naast de theocratische staatsvisie van de SGP en de neutrale van het CDA) heeft mijn sympathie vanwege haar oogmerk, maar ik vrees dat zij niet of nauwelijks kan worden verbonden met de dagelijkse politieke werkelijkheid.

A.Th. van Deursen zei in het nieuwe blad *Volzin* dat calvinisten de cultuur van welke eeuw ook nooit tot maatstaf hebben genomen. Maar hier spreekt zijn afkeer van onze cultuur mijns inziens te sterk. Calvinisten kenmerkten zich juist door met hun context te rekenen: zij geloofden en geloven *hier en nu*. Aardser christenen ken ik niet. En dat is tegelijk wat mij voor dit boek van Verbrugh inneemt: het is een aards, menselijk boek van een politicus met een visioen. Over het visioen kunnen we twisten, maar dit boek laat zien, dat een mens meer is dan zijn visioen.

Navolging

Geschiedenis bestaat niet uit idealen, maar uit mensen. Dat zijn we ons niet steeds even sterk bewust en daarom kunnen we nog wel een paar autobiografieën gebruiken: J. Douma, Meindert Leerling, J. Kamphuis, Kars Veling en wie niet al: volgt Verbrugh na!

Dr. A.J. Verbrugh,
'Jong zijn en oud worden'
Amsterdam 2002 • 328 pag.
ISBN 90-5881-084-4 • prijs € 27,50

Inhoudsopgave

Democratie vanwege de zondeval	
<i>De Aftrap door J.P. de Vries</i>	2
Dienstverlener, belangenbehartiger of leider?	
Vakbonden en andere maatschappelijke organisaties	
<i>ThemaInterview met Jan Westert en Jan Peter v.d. Toren</i>	4
Politiek navelstaren	
ChristenUnie, Haagse stolp en eigen verantwoordelijkheid van de samenleving	
<i>ThemaStudie door Cors Visser</i>	8
De moord op de politiek	
Christelijke politiek na 6 mei 2002	
<i>ThemaStudie door Roel Kuiper</i>	12
Een miljardenbedrijf in de overgang	
De uitvoering van de sociale zekerheid	
<i>ThemaStudie door Pieter Fluit</i>	16
Inloophuis Domino	
<i>Lokaliteiten door Corine Dijkstra</i>	20
U doet toch zeker mee?!	
<i>Column DenkKader door Joop Alsema</i>	21
De gekozen burgemeester in een duaal landschap	
<i>Studie lokale overheid door burgemeester Henk Visser</i>	22
Redder, Heer en Koning	
<i>WoordWijzer door Klaas Quist</i>	26
Samenleven in Gods wereld	
<i>Column Accent door Menno van Hulst (De Verre Naasten)</i>	27
Principieel en vooruitstrevend	
Het bewogen politieke leven van Willem Aantjes	
<i>BoekenWijzer door Benjamin Anker</i>	28
Volgt Verbrugh na!	
Autobiografie van een GPV-er	
<i>BoekenWijzer door George Harinck</i>	30

